

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2016

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(20-21 квітня 2016 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 6

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (заст. голови); **В. А. Бугров**, канд. філос. наук, проф.; **Т.П.Кононеко**, д-р філос. наук, проф.; **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **І.В.Хоменко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **Я.А.Соболевський**, канд. філос. наук (відп.секр.); **В.Е.Туренко**, канд. філос. наук.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 9 від 28 березня 2016 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2016", Міжн. наук. конф. (2016 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2016", 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2016. – Ч. 6. – 223 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2016

Секція 9

"ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ"

Л. В. Абизова, канд. філос. наук, ДДПУ, Слов'янськ
abyzovalarisa@rambler.ru

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗАСАДИ СИНЕРГЕТИКИ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Проблема розвитку є однією з центральних у філософії, осмислення якої дозволяє людині краще зрозуміти навколишній світ, своє місце у світі. За всю історію існування людства мислителі розробили чимало концепцій процесу розвитку. Найбільш розробленою з них є діалектика. Це зумовлено тим, що у вченні найглибше і найбільш ґрунтовно розкривається зміст загальних зв'язків, загальні закономірності змін, що відбуваються у світі, джерела, механізм і спрямованість процесів розвитку, інші універсальні зв'язки буття. Усе це становить основу формування світогляду і діалектичного методу мислення.

В контексті зміни ролі науки в процесах постіндустріальної трансформації, модернізації наукової методології та загальнонаукової парадигми в літературі виникла тенденція зневажливого ставлення до діалектики. Очевидно, річ не в самій діалектиці, а в тому, як вона використовувалася, в її схематизації, монополізації, тобто в тій заідеологізованій формі, якої вона набула. "Деякі сучасні вчені не тільки не бачать успадкованого зв'язку між діалектикою та синергетикою і вважають, що перша з них віджила свій вік і має поступитися місцем другій" [Кохановский В.П., Лешкевич Т.Г., Матяш Т.П., Фатхи Т.Б. Основы философии науки: учебное пособие для аспирантов. Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 406 с.]. З цим підходом важко погодитися, оскільки діалектика як загальна теорія та універсальний метод залишається видатним досягненням світової вітчизняної думки, проте синергетика дедалі впевненіше прокладає шлях у методологію гуманітарних наук, зокрема у філософію. Можливо, нова парадигма в методології суспільних наук вбиратиме або поглинати діалектику як окремий метод синергетики чи взагалі замінить її принципово новими підходами до дійсності.

Все більше у філософію входять і поширюються поняття нерівноважності, нестабільності, біфуркації, фазових переходів, нелінійності, маленьких впливів. Синергетика виступає як новий світогляд, світосприйняття, що докорінно змінює розуміння необхідного (закономірного, визначеного) і випадкового в самих основах побудови світу. По-новому з'ясовуються причини і форми розвитку неживої матерії й історичних процесів в економічній, політико-соціальній, військовій та інших сферах

життєдіяльності суспільства і людини. Формується нове розуміння випадку як самостійного фактора біологічної і соціальної еволюції, визнання ролі випадку в самоорганізованих процесах.

В останні роки спостерігається стрімкий та бурхливий ріст інтересу до міждисциплінарного напрямку, який отримав назву "синергетика". Складно або навіть неможливо назвати галузь знань, в якій сьогодні не проводилися б дослідження під рубрикою синергетики. Поняття "синергетика" ввів у науковий обіг наприкінці 60-х років XX ст. німецький філософ Ганс Хакен. Бельгійська школа, очолювана Іллею Пригожіним, створила першу нелінійну модель синергетики хімічних процесів, засновану на ідеях нерівноважної термодинаміки. Синергетика – це напрям міжгалузевих досліджень, об'єкт яких – процеси самоорганізації у відкритих системах фізичної, хімічної, біологічної, екологічної й іншої природи. У таких системах, що є далекими від термодинамічної рівноваги, за рахунок потоку енергії і речовини із зовнішнього середовища, створюється і підтримується нерівновага. Завдяки цьому взаємодіють елементи і підсистеми, що веде до їх узгодженого, кооперативного поведіння і до створення нових стійких структур і самоорганізації. Висунута концепція самоорганізації є природничо-науковим уточненням принципу саморуху і саморозвитку матерії. "Без нестійкості нема розвитку" [Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным // Вопросы философии. 1992. №2, с.11]. На противагу класичній механіці, що розглядає матерію як застиглу, мляву масу (приводиться в рух зовнішньою силою), у синергетиці виявляється, що за певних умов і системи неорганічної природи здатні до самоорганізації.

Синергетика розвіює безліч попередніх міфів, стереотипів. По-перше, цілком очевидним є те, що складноорганізованим соціоприродним системам не можна нав'язувати шляхи їхнього розвитку. Треба знати, як сприяти розкриттю їхніх власних тенденцій розвитку, як виводити системи на ці шляхи. Важливо також збагнути закони співжиття природи і людства, їхньої еволюції. По-друге, синергетика свідчить про те, що будь-яка складноорганізована система має, як правило, не одиничний (окремих), а безліч власних, відповідних її природі шляхів розвитку. По-третє, синергетика демонструє, що хаос може виступати механізмом самоорганізації і самопобудови структур, позбавлення надлишкового, механізмом виходу на відносно прості структури – аттрактори еволюції.

Системи, що становлять предмет вивчення синергетики, можуть бути самої різної природи і змістовно і спеціально вивчатися різними науками, наприклад, фізикою, хімією, біологією, математикою, нейрофізіологією, економікою, соціологією, лінгвістикою (перелік наук, легко можна було б продовжити). Кожна з наук вивчає "свої" системи своїми, тільки їй властивими, методами і формулює результати на "своїй" мові. Диференціація науки призводить до того, що досягнення однієї науки часто стають недоступні увазі і тим більше розуміння представників інших наук. На відміну від традиційних галузей науки синергетику цікавлять

загальні закономірності еволюції (розвитку в часі) систем будь-якої природи (неживої, живої, соціальної).

Відмовляючись від специфічної природи систем, синергетика набуває здатність описувати їх еволюцію інтернаціональною мовою, встановлюючи свого роду ізоморфізм декількох явищ, досліджуваних специфічними засобами декількох наук, які приводяться до утворення загальної моделі. Виявлення єдності моделей дозволяє синергетиці робити надбання однієї галузі науки доступним розумінню представників зовсім іншої, бути може, вельми далекій від неї сфері науки і переносити результати однієї науки на, здавалося б, чужорідний ґрунт.

В даний час загальна методологія науки переживає період, який поєднує в собі риси еволюції і кризи. Однак, нові ідеї та несподівані підходи до відомих проблем в контексті синергетичної парадигми актуалізують інтерес до синергетики як форми міждисциплінарної рефлексії.

О. О. Артамонов, студ., ЛНУ ім. І. Франка, Львів
artamonov.a.a29@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІКИ РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (АНАЛІЗ ТРАКТАТУ ГЕРБЕРТА АВРІЛАКСЬКОГО "DE RATIONALI ET RATIONE UTI")

1. Логіка Раннього Середньовіччя (так звана "стара логіка", *logica vetus*) концентрувалася на окремих деталях, властивих для світогляду інтелектуалів раннього Середньовіччя загалом. Д. Антісери та Д. Реале визначають серед її характерних особливостей орієнтацію на дидактичну систематизацію античної логіки, тісний зв'язок логіки з латинською мовою (на відміну від сучасної штучної формалізованої мови логіки, яка не залежить безпосередньо від природних мов), а також нерозривний зв'язок логіки (як інструменту) з метафізикою (як сферою використання цього інструменту) (на відміну від формальної логіки, яка не залежить від конкретної тематики та є універсальною за сферою свого застосування) [Антисери, Д., Реале, Д. Западная философия от истоков до наших дней [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://society.polbu.ru/reale_westphilomiddle/ch46_all.html]. Остаточно зазначені вище принципи та античні джерела "старої логіки" сформував останній вчений Раннього Середньовіччя, Герберт Аврілакський (Папа Сильвестр II). Згідно з О. М. Шишковым, текстами, запропонованими Гербертом, стали логічні праці чотирьох стовпів "старої логіки" – Арістотеля, Цицерона, Порфірія та Боеція [Шишков, А. В. Средневековая интеллектуальная культура. М.: Изд. Савин С. А., 2003. – с. 47]. Таким чином, логічна та дидактична спадщина Герберта Аврілакського є певним резюме "старої логіки" напередодні початку масованих арабських впливів на Західноєвропейську науку та появи "нової логіки".

2. Єдиною логічною працею Герберта Аврілакського є трактат "De Rationali et Ratione Uti", в якому Герберт розглядає проблему співвідно-

шення обсягів суб'єкта та предиката судження. Суть тексту полягає в дослідженні відношення між "розумним" як суб'єктом та "тим, що користується розумом" як предикатом висловлювання (в даному випадку, висловлювання суперечить закону Арістотеля, згідно з яким обсяг предиката має бути ширшим за обсяг суб'єкта, оскільки не завжди "розумні" користуються своїм розумом, а тому обсяг суб'єкта видається ширшим). Як влучно зазначає Джон Маренбон, хоча дискусія з приводу проблеми, яку настільки легко вирішити, і шокує читача, "трактат приваблює тим шляхом, за допомогою якого Герберт асимілює свої нові логічні джерела" [Marenbon, J. *Early Medieval Philosophy*, 480-1150. Rotledge, 2002. – p. 83]. Ці джерела представлені творами трьох авторів, згаданих раніше: це "Про Тлумачення" Арістотеля, "Введення до "Категорій" Арістотеля" Порфірія, а також коментарі Боеція до обох текстів. Власне, проблему, якій Герберт присвятив трактат, поставив Порфірій та розвинув Боецій; тож, звертаючись до зазначених текстів, Герберт знаходить вирішення у вченні Арістотеля про акти та потенції, інтерпретованому Боецієм. Так, за Боецієм, знання є актом розуму, а думка про це знання є лише афектом розуму. Знання завжди залишається актуальним, але в поєднанні з тілами, які руйнуються, воно набуває потенційності; аналогічним чином, Бог (який постійно актуально використовує розум) є актуальним "розумним", але людина (яка використовує розум лише потенційно, тобто, іноді) є потенційною, оскільки в ній актуальний розум втратив свою актуальність через поєднання з фізичним тілом [Gerberti, postea Silvestri II, papae, *Opera mathematica* (972-1003) / Sylvester II, Pope, Bubnov, N. M., ed. 1858 – Berolini: R. Friedländer und Sohn, 1899]. За Маренбоном, специфіка розуміння Гербертом Боеція полягає в тому, що перший взяв з коментарів останнього лише найбільш платонічні ідеї [Marenbon, J. *Early Medieval Philosophy*, 480-1150. Rotledge, 2002. – p. 83].

3. Специфічні риси логіки Раннього Середньовіччя, окреслені вище, пов'язані перш за все з якісною орієнтацією культури тієї епохи (про що в значно яскравішій мірі свідчить математика, побудована на принципі "абакізму", тобто переваги якісної характеристики числа над кількісною) [Артамонов О. О. Філософсько-світоглядний аспект математики Герберта Аврілакського // *Філософські пошуки*: вип. І (3) – Л.: 2015. – с. 166]. Так, в науковому пошуку інтенсивність дослідження має перевагу стосовно екстенсивності: Герберт шляхом складного вирішення досить простого питання розкриває раніше невідомі платонічні аспекти Боеція, а таким чином – тогочасної логіки загалом (оскільки Боецій був одним з її стовпів). Зазначена вище фіксація уваги логіків Раннього Середньовіччя на метафізичній проблематиці пояснюється тим, що всі визначні логіки того часу належали до кліру, і, аналогічним чином послугуючись принципом переваги інтенсивності пошуку, вони присвячували максимум своєї уваги найважливішим для них проблемам – теології та метафізиці. Важливо, що в своєму теологічному трактаті "Про тіло та кров Господа" Герберт розглядає проблеми, подібні до досліджених у розглянутому логічному тексті, але застосовує свій логічний підхід до

пояснення окремих аспектів Таїнства Євхаристії. Те саме стосується й дидактичної систематизації античного спадку замість розробки принципово нових підходів. Таким чином, логіка Раннього Середньовіччя базувалася на "інтенсивності/якісності" – на загальному світоглядному принципі епохи, властивому в широкому сенсі для Традиційного суспільства.

Л. М. Богатая, докт. филос. наук, ОНУ ім. І.І.Мечникова, Одеса
libogataya@mail.ru

ГУМАНИТАРНАЯ СЛОЖНОСТЬ: ВОЗМОЖНОСТЬ НОВОГО ВИТКА В РАЗВИТИИ СИНЕРГЕТИКИ

Знакомство с последними текстами украинских, российских фило-софов, которые еще совсем недавно активно занимались развитием синергетических идей, свидетельствует о том, что тема *синергетики* становится все менее привлекательной, уступая место осмыслению проблем *сложности, инновативности, коммуникации*... В этой связи возникает естественный вопрос: действительно ли исследовательский потенциал синергетики исчерпан?

Очевидно, что в самом слове **синергетика** содержится мощный методологический заряд, связанный с возможностью толкования этого термина как *взаимо-со-действие, со-участие, со-общничество, синергийное действие*. Однако конкретный способ раскрытия этого потенциала сопряжен с тем, как, в **каких именно** терминах схватываются особенности синергийного взаимодействия. История развития синергетики свидетельствует о том, что это исследовательское направление является некоторым продолжением *системного подхода*. Да и сама синергетика обычно трактуется как *теория сложных систем*, при этом слово сложность иногда заменяется теми или иными выборками из слов: *открытость, динамичность, нелинейность, стохастичность, хаотичность*,... Исторически сформировалась тесная взаимосвязь терминов: *система – синергетика – сложность*. При этом со временем слово **сложность** стало выходить на первый план, оттесняя синергетические интуиции.

Одновременно в современном *дискурсе о сложности* активно развивается тема *коммуникативного субъекта*. Однако соответствующие размышления ведут к некоторому "размыванию" представлений о системе. При этом актуализируется весьма необычный вопрос: а являются ли системные идеи такими уж необходимыми для понимания сложности? Возможно, существует иной путь анализа этого явления, лежащий вне теории систем? Поиски ответов можно связывать с развитием представлений о **гуманитарной сложности**, освоение которых можно начать с обсуждения следующих утверждений.

1. Сложность является достаточно очевидной и ставшей уже привычной характеристикой окружающего мира, однако эта привычность и становится отдельной проблемой, требующей применения специаль-

ных техник *проблематизации*, разрабатывавшихся, в свое время, М.Фуко. Первоочередной задачей на этом пути видится *перепрояснение* ключевых понятий, в контексте которых традиционно размышляют о сложном. Подобное перепрояснение требует выхода из сложившейся дискурсивной формации.

2. Видится, что новый взгляд на проблему сложности может быть осуществлен в рамках гуманитарного знания, обретающего очевидные признаки знания научного, но не связанного пока устоявшимися и довлеющими исследовательскими стереотипами. Выражением *гуманитарная сложность* может быть маркирована совокупность разнообразных гуманитарных представлений о сложном, которые формировались и развивались в рамках различных дисциплинарных лакун и поэтому, на первый взгляд, трудно сопоставимы.

3. Самые первые размышления о гуманитарной сложности позволяют зафиксировать следующие утверждения.

Гуманитарную сложность возникает в результате естественных смещений философии, лингвистики, эстетики, семиотики, культурологии и других гуманитарных ракурсов анализа. Все эти ракурсы в своей совокупности формируют *сложный синергичный гуманитарный дискурс*.

Гуманитарная сложность – это среда, в которой реализуются спонтанные нарушения внешнего закона, обнаруживающиеся, к примеру, как результаты различного рода симультанностей, возникающих в процессах наблюдения полилингвальных, поликодовых ландшафтов (в научном дискурсе в таких ситуациях говорят о переживаниях трансдисциплинарности). Очень часто отмеченное маркируется как абсурд, бесполезность, непонятность. Однако актуализируемый новый порядок завораживает, привлекает и требует нестандартных осмыслений.

Гуманитарная сложность – это реальная практика освоения *многомерности слова*. В этой связи кажутся очень важными слова В.Хлебникова, которые были точно подмечены О.Ковалем и В.Фещенко: "слово – пяльцы, слово – лен, слово – ткань" [Фещенко В.В., Коваль О.В. Сотворение знака. Очерки по лингвоэстетике и семиотике искусства. – М. : Языки славянских культур, 2014. – С. 124]. Действительно, любое слово обладает целым рядом *ликов* или – *ипостасей*. Каждое слово может существовать в разных ипостасях, которые и создают соответствующую мерность и этот факт важно учитывать, в ситуациях культурного усложнения, культурной полилингвальности [Богатая Л.Н. Многомерный терминологический анализ: развитие методологии современной гуманитаристики // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – №7. – С.12-17].

Гуманитарная сложность – это реальная практика *полихронии*, возможность одновременного пребывания в различных временных разрезах путем создания своеобразных *хроногибридов*, проявляющихся при использовании различных культурных включений (эта линия исследований развивалась, к примеру, в творчестве М.Бахтина, Ж.Деррида).

Гуманитарная сложность не может быть исчерпана словом *человекомерность* (термин В.С.Степина). Эта сложность обнаруживается как результат переживания человеком своей *планетарной включенности, космомерности*, или – *геокосмомерности* [Богатая Л.Н. Проблематизация темы мышления // Философия мышления : [сборник статей] / ред.кол. Л.Н.Богатая, И.С. Добронравова, Ф.В.Лазарев; отв. Ред. Богатая Л.Н. – Одесса : Печатный дом, 2013. – С.163-166]. Многие картины В.Кандинского кажутся иллюстрациями попыток поиска новых способов восприятия того, что открывается человеку, обретающему непривычные мерностные возможности, сонастраивающему макро- и микрокосмические начала.

Гуманитарная сложность – это неизбежное *сопричастие красоте*, дающее силы для того, чтобы пережить открытие столь пугающих в своей непривычности возможностей, а также преодолеть экстенсивную, иссушающую информационную сложность.

4. В рамках исследования сложных гуманитарных дискурсов видится возможность начала нового развития синергетики, в котором сможет реализоваться практическое взаимо-со-действие *естественнонаучного* и *гуманитарного* подходов к изучению сложного.

В. П. Булгаков, ГО "Спілка екологів України", Київ
kambul@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАКСОНІВ ПРИ ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ

Гармонізацію геологічного середовища (ГС), яка має екологічну мету слід розглянути як взаємодію природної системи, що саморегулюється і антропогенного чинника, що еволюціонують в просторі і часі, як відкриті дві взаємодіючі складові системи (тобто синергетично). Дослідження таксонів методично може визначатися, як рівень некласичної науки, оскільки в даному випадку враховується вплив людини, як носія методів, на середовище.

Гармонізація ГС, як подія, що відбувається за допомогою певних практик, має міждисциплінарну форму існування. У даному випадку, міждисциплінарність постає не тільки як, єднання наукових досліджень і практик, а й як, поєднання зусиль різних наук. Тому, гармонізація ГС відбувається на рівні постнекласичної науки, оскільки єдність у міждисциплінарному дослідженні різних наук (біології, фізики, хімії, геології і т. д.) відбувається внаслідок їх ціннісних орієнтацій.

Опис закритих систем в. б. у. може використовуватись в якості ідеальної таксономічної одиниці, що використовується при вивченні еволюційних змін геосфери. Методологічно такі таксони уможливають визначення у формуванні методів, як послідовності дії з прогнозованим результатом (клонування зв'язків).

Інший підхід до формування універсальних заходів, які застосовуються в складних системах – синергетичні. В цій області ми розглядаємо зв'язки (системи, таксони), які можуть самоорганізовуватись в просторі і часі, як функціональні одиниці (системи). На прикладі в. б. у., що складають систему, яка в якийсь момент є рівноважною (збалансованою), але при зміні дії зовнішніх енергій, може переходити з рівноваги, тобто продовжувати еволюціювати. Тобто відбувається відкриття системи і перехід її в закриту систему. Починаючи з мікроскопічних (мікроморфологічних) змін, як приклади ортогенезу донних відкладів, і перехід одного таксона в інший з утворенням, як приклад сапропелеутворення. Як із загальних законів синергетики виходить, що потоки речовини і енергії прямують до "0" і тоді ми маємо справу із замкнутою системою. Неділимість таксона (цілісність), як певного поєднання елементів у структуру, що може протиставлятися, порівнюватися з іншою, виявляючи свою інакшість (якісно визначену), дозволяє вести розмову про можливість досліджувати зв'язки між таксонами. Іншими словами уможлиблюється застосування конструктивістських методологічних рішень. Тут ми можемо виділити, що система в. б. у. побудована не ієрархічно, а структурно і самоорганізовано (демократично-природно) і тому це питання переходить в рівень міждисциплінарних пояснень цих явищ, а відповідно до синергетичних законів зв'язків з тісною взаємодією таксонів. Тому ця поведінка в системі може розглядатися, як відношення якихось величин, тобто параметрів (таксонів) порядку. А з точки зору синергетики ми визначаємо циклічні зв'язки, або відношення. Так само і на рівні макроморфологічних зв'язках існують повторення (клонування) зв'язків в системі і між таксонами.

Т. М. Білоус, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
tatbelouz@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА НАУКА: ВАРІАТИВНІСТЬ РОЗУМІННЯ ДИХОТОМІЇ "ПОЗИТИВНЕ – НОРМАТИВНЕ"

Класична політична економія була тісно пов'язана з філософією як в сенсі впливу філософських ідей на економічні вчення (наприклад, Дж. Ст. Мілля чи К. Маркс), так і в зворотному напрямку – політична економія впливала на різні сфери філософського аналізу (етику, антропологію, соціологію). Істотні зміни відбулися в першій половині ХХ ст., коли було здійснено методологічне обґрунтування "наукової економіки" в роботах Л.Робінса, П.Самуельсона, М.Фрідмана. Хоча філософія, в основному філософія науки, продовжувала здійснювати вплив на економічне теоретизування, моральна філософія практично зникла з текстів традиції економічного мейнстріму (неоліберальної економічної традиції). Сучасні економісти-теоретики не заперечують, що економіка та етика є взаємопов'язаними в тому сенсі, що і економісти і економічні агенти дотримуються визначених етичних цінностей, політичних поглядів, соціальних преференцій, які так і чи інакше визначають їх поведінку. Нормативні

судження також не можна уникнути в теорії, і особливо в аналізі політик (policy analysis), оскільки економісти часто повинні все ж таки визначати, які саме засоби є найкращими для досягнення обраних цілей. Тим не менш більшість практикуючих економістів переконані, що лише фактичні твердження можуть бути досліджені науковими методами, уникають етичних питань, ціннісних тверджень, полишаючи нормативні твердження про те, що таке "добробут", "соціальне благо", тощо, іншим спеціалістам. Практично всі економісти також переконані, що економіка є наукою та має продукувати істинні твердження про *факти реальності*. Існує великий масив методологічної літератури в економічній традиції, де питання про обґрунтування наукового характеру економіки аналізують в термінах "позитивне-нормативне" та "ціннісна нейтральність" економічної науки. Загалом можна стверджувати, що в сучасній економічній науці маємо чіткий розподіл на позитивну та нормативну науку [The Foundations of Positive and Normative Economics: A Handbook, A. Caplin and A. Schotter, eds., Oxford: Oxford University Press, 2008]. Крім того, більшість економістів – теоретиків вважають за необхідне дотримуватись цієї дистинкції в силу її вагомості для збереження власної *ідентичності* економічної науки.

На перший погляд, така ситуація виглядає, що найменш, дивно для філософів, оскільки навіть для найбільш послідовних прихильників традиції логічного позитивізму (емпіризму) така дистинкція, та відповідна до неї "факт-цінність" дихотомія, сьогодні визнана як цілком необґрунтована. Утім, по-перше, аналіз економічної методологічної літератури показує, що поширений погляд на те, що дистинкція "нормативне-позитивне" в економіці була сприйнята під впливом доктрини логічного позитивізму не відповідає дійсності. Тому відмова від дихотомії "факт-цінність" та тези про "ціннісну нейтральність", як методологічної догми позитивізму у філософії науки, не веде прямо до визнання некоректності використання поділення на "позитивне – нормативне" в економічній науці, та тим більше виправдання включення ціннісних, і отже етичних, міркувань в економічних дискурсах. Насправді в економічній методологічній традиції є засоби для того, щоб на методологічному рівні обґрунтувати можливість збереження важливого поділення для економіки на позитивну та нормативну економічну науку. По-друге, зміни, які сьогодні все ж таки можна спостерігати у взаємовідносинах між економікою та моральною філософією, та які дійсно пов'язані з переосмислення традиційного розуміння економістами дихотомії "нормативне-позитивне", відбулися в самій економічній науці в наслідок результатів емпіричних досліджень та вимагають залучення філософських ідей (концепту "нормативність") для їх інтерпретацій. Підставою для першої тези став аналіз ранньої методологічної традиції Мілля-Кейнса, де розрізнення на позитивне-нормативне асоціюється з розрізненням наука-мистецтво. Згідно з Дж.Ст.Міллем економіка є суто дедуктивною наукою, припущення або постулати економічної теорії в цілому є істинними: вони відображають ключові причинні фактори, які спричиняють економічні феномени, але

результати економічного аналізу "є істинними тільки *абстрактно*"; це означає, що вони є істинними тільки за конкретних припущень". Саме відмежування економіки не тільки від етики, а і від інших соціальних дисциплін та політики, дозволяє досягти якісного дослідження економічних феноменів в межах позитивного аналізу. Можна показати, що Дж. Невілл Кейнс далі розвиває ідеї Мілля про те, що економіка є формальною дисципліною, яка відокремлена від прикладної сфери свого застосування, та що така вимога у нього також обґрунтована суто прагматичними міркуваннями [Colander, D. (1999). *The lost art of economics*. Cheltenham: Edward Elgar]. Отже, для традиції Мілля-Кейнса завдання економістів є лише технічним: економічна наука має досліджувати позитивні факти (які насправді є не про факти реальності, а є абстрактними теоріями), здобувати інформацію, яка може бути використана іншими дослідниками в аналізі політик (in policy analysis). Крім того, зміни у інтерпретації поняття "економічного агента", "вибору", "ефективності", які пов'язані з переосмисленням поняття економічної (інструментальної) раціональності в сучасній економічній науці, самим безпосереднім чином залучають поняття "нормативності" (але не в сенсі етичного) до змісту економічної теорії. Більшість економістів під впливом досліджень в експериментальній психології та поведінковій економіці [Kahneman, D. and Tversky, A. (eds.) (2000), *Choices, Values, and Frames*. Cambridge: Cambridge University Press.], а особливо робіт філософів [див. Davidson, D. (2004), *Problems of Rationality*. Oxford: Clarendon Press.] почали розглядати теорію раціонального вибору, яку традиційно вважали частиною позитивної економічної науки, як *нормативну* теорію. Мова йде про складний процес переінтерпретації статусу теорії раціонального вибору в межах економічної теорії та залучення етичних норм для "каузальних пояснень економічних феноменів" [Хэндс У. Нормативная теория рационального выбора: прошлое, настоящее и будущее / Вопросы экономики. №. 10. С. 52-74.]

Як висновок, можна стверджувати, що порівняно з традицією періоду логічного позитивізму, рання методологія економічної науки Мілля-Кейнса забезпечує можливість збереження важливого для економіки поділення на позитивну та нормативну економічну науку, гарантуючи при цьому вагомість впливу етики (моральної філософії) при застосуванні економіки у виборі політик та стратегій економічного розвитку. Що тут є принципово важливого, так це необхідність усвідомлення меж релевантності позитивного економічного аналізу: економічний аналіз не продукує "істини про факти дійсності", а надає абстрактні моделі, застосування яких вимагає подальшого вивчення емпіричних даних, попередньо виключених у побудові цих моделей. Моделі не є істинними чи хибними, а можуть бути релевантними чи ні, продуктивними чи ні, їх застосування в свою чергу вимагає вихід за межі економічної теорії та вивчення економістами різноманітних культурних, етичних, політичних факторів.

НЕГАТИВИСТСКИЙ ПОДХОД К КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМУ ОПРЕДЕЛЕНИЮ НАЦИИ П.СОРОКИНА

Среди многих исследователей, которые отстаивают точку зрения о невозможности дать определение национальной общности необходимо упомянуть выдающегося (русского, а в последствие американского) социолога Питирима Сорокина и его работу "Национальность, национальный вопрос и социальное равенство", опубликованную в 1917 году. Цель этой публикации – радикальная критика существующих подходов к теоретической интерпретации нации, которые были, по мнению ученого, свойственны как философии, так и всем гуманитарным наукам и политической публицистике.

Философский конструктивизм был оценен П.Сорокиным как воплощение "метафизического принципа", как способ толкования нации и тип "категорий теоретиков национальности", дающий на выходе лишь такие "слова и фразы", в которые "можно всунуть любое содержание: и бога, и сатану". Детально анализируются ученым и многочисленные подходы в теории нации, в рамках которых "публицисты, ученые и теоретики" "вполне правильно видят в нации или в национальности" "*группу или союз людей*, обладающих теми или иными признаками, иначе говоря, объединенных той или иной связью" [Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – С.245]. Однако и их социолог признает, в конечном счете, ошибочными.

В его главном, направление и суть сорокинских анализа – это критика несостоятельности всякой теоретической интерпретации национальной общности и, соответственно, ее дефиниций, которые базируются на признании и абсолютизации в роли нациосозидающего какого-то одного, "отличительного признака национальности". А уже посредством доказательства несостоятельности таких монистических вариантов построения теоретической модели нации (это понятие П.Сорокиным использует в качестве синонима понятию "национальность") утверждает об их ошибочности.

Итак, П.Сорокин заявляет, что такие признаки и критерии нации как "единство крови и единства расы", "единство языка", "хотя и имеют давние теоретические корни", однако "решительно не годны" [Там же. – С. 245, 247]. Первый из них – антинаучен, второй имеет теоретическую неопределенность и не соответствует реальности.

Таковыми же теоретически несостоятельными П.Сорокин объявляет и те концепции нации, в которых утверждается, что особыми нациообразующими факторами, а также критерием для выделения наций из других социальных групп, являются: "*религия*", "*общность экономических интересов*", "*единство правящей династии*", "*единство исторических судеб*", "*национальная коллективная душа*", "*единство морали, права*

и нравов", "единство мировоззрения" и "философии" или даже наличие в истории у какой-то группы людей собственного "имени". Отвергает социолог и популярный, предложенный еще Э.Ренаном, способ интерпретации национальной общности, который в его сорокинской характеристике расценивается как "попытка установить понятие и сущность национальности путем подчеркивания психологической природы этого явления". Или в иных терминах, когда "национальность" определяют как "осознание своей принадлежности к определенному политическому телу", вызываемое различными причинами – религиозными, экономическими, правовыми, единством языка, исторической традицией и т. д." [Там же. – С. 247-248].

Что касается популярного в научной литературе на рубеже XX столетия культурологического варианта трактовки нации, то его отрицание П.Сорокиным базируется лишь на отказе социолога признать в качестве детерминант образования национальной общности те элементы, которые составляют культуру. "Некоторые, – подчеркивает он, – указывают на *единство культуры* как на отличительную черту национальности. Но разве это "туманное пятно" не состоит как раз из тех элементов, о которых только что шла речь? Выбросьте из "культуры" язык, религию, право, нравственность, экономику и т. д., и от "культуры" останется пустое место" [Там же. – С.247].

В конечном счете, раскритиковав и отвергнув все существовавшие на начало XX столетия и монистические и относительно системные подходы к теоретической интерпретации природы национальной общности как несостоятельные, а фактически конструктивистские, П.Сорокин приходит к отрицанию как наличия теории нации, отвечающей критериям научности, так и самой реальности существования наций. Так, он заявляет: "В отдельности ни одна из этих связей (перечисленных выше. – В.В.) не есть национальная связь, а, вместе взятые, они противоречат одна другой. Теория не дает определения, а потому и ее приходится отвергнуть. И она "туманна, не ясна, не верна". *В итоге, как видим, ни одна из теорий не удовлетворяет и не знает, что такое национальность*" [Там же. – С. 247-248]. Кроме того, он подчеркивает, что "в процессе анализа национальность, казавшаяся нам чем-то цельным, какой-то могучей силой, каким-то отчеканенным социальным слитком, эта "национальность" распалась на элементы и исчезла.

Вывод гласит: национальности как единого социального элемента нет, как нет и специально национальной связи. То, что обозначается этим словом, есть просто результат нерасчлененности и неглубокого понимания дела. ... Сознаю, что это утверждение смелое, кажущееся парадоксальным, но тем не менее это так" [Там же. – С. 248].

Через полвека П.Сорокин радикально поменял свою теоретическую позицию. Он не только признал существование такой социальной реальности как нация, но и дал свое фундаментальное ее определение. "В статье "Существенные характеристики русской нации в XX веке" он формулирует свое определение нации: "Нация является многосвязан-

ной, многофункциональной, солидарной, организованной, полужакрытой социокультурной группой, по крайней мере, отчасти осознающей факт своего существования и единства. Эта группа состоит из индивидов, которые, во-первых, являются гражданами одного государства; во-вторых, имеют общий или похожий язык, в-третьих, занимают общую территорию, на которой живут они и жили их предки [http://www.srines.com/book_843_chapter_24_PITIRIM_SOROKIN_INAIONALNYJJ_VOPROS.html].

О. Е. Гончарова, канд. техн. наук, ОНПУ, Одесса
goncharova.olga_@mail.ru

ПРОБЛЕМА "ВБРАСЫВАНИЯ" В СОЦИО- И ЧЕЛОВЕКОМЕРНОСТЬ СИСТЕМ/КОНСТРУКЦИЙ С ИНЫМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ В РАМКАХ ИССЛЕДОВАНИЯ МАКРОСИСТЕМЫ "ВОДИТЕЛЬ-АВТОМОБИЛЬ-СРЕДА"

На заре прошлого века универсальные законы *сложных динамических систем* радовали исследователей, т. к. расширяли рамки для дальнейшего изучения разного рода систем, в том числе технических типа "водитель–автомобиль–среда". Обнадеживала и главная идея, всегда одна и та же: только сложные взаимодействия многих элементов порождают новые свойства всей системы, которые не сводимы к свойствам отдельных элементов. Ближе к середине века при исследовании сложных динамических систем дружно и весело различали микроуровень отдельных элементов и макроуровень их системных свойств. Наконец, решили, что эта *эмерджентность* или *самоорганизация* новых системных свойств может быть перенесена и на понимание технических систем.

На фоне технологического развития начал формироваться новый тип технических систем, в которых при увеличении количества разнородных компонентов, связей между ними, их свойств, процессов и отношений саму систему стали рассматривать как *целостную*. При исследовании таких систем акцент сдвинулся, перейдя от анализа ее частей к рассмотрению ее как целого. Внимание же современной инженерной мысли при проектировании обращено на *связи и взаимодействия* между человеком и машиной, между ними и окружающей средой, а также на их тип и характер. В этом аспекте техническая система начинает рассматриваться как социотехническая.

Одна из характеристик таких систем (к которым относится и система "водитель–автомобиль–среда") – это способность постоянно *самоопределять* отношение к самой себе и *отдифференцировать* их от отношений к окружающему миру. Такие системы должны стать самореферентными в смысле Никласа Лумана, т. е. они и не машина, и не организм, а особая самореферентная социотехническая система, контролирующая сама себя, которая должна перейти от наблюдения своих операций к наблюдению своего наблюдения, а также постоянно *селекти-*

ровать свои внутренние связи и элементы. В данном контексте автопоэсис означает самоорганизацию, самоконституирование системы через построение подсистем. Именно в этом направлении идет процесс эволюции сложности в современных социотехнических системах. Однако их сложность оказалась связанной в первую очередь не с техническими, а с социальными факторами. В этом и состоит особенность очередного витка эволюции сложности технических систем в условиях роста технологических рисков [Горохов, 2016, С. 261–262].

Сложные социотехнические системы принято моделировать посредством *киберфизических систем*, которые распознают свое физическое окружение, обрабатывают эту информацию и согласованно влияют на физическое окружение. Для этого конструкторами вводится требование сильного сопряжения физической модели применения и компьютерной модели управления.

В исследуемой нами системе "водитель–автомобиль–среда" это выражается в интегрированных целостных состояниях взаимодействующего сознания водителя, в значительной степени автономных информационных и коммуникационных систем и физических вещей, и приборов. В техническом плане ключевую роль играют при этом *мехатронные системы*, в которых интегрированы механические и электронные системы с относящейся к ним технологией сенсоров. Системы управления, которые встроены, например, в современные автомобили и самолеты и состоят из множества сенсоров и исполняющих устройств, больше не соответствуют строгому делению вещей на вещи физического мира и компьютерного мира. При наличии системы GPS автомобиль через спутник и сенсоры индивидуально определяет свои маршруты, скорости и безопасные дистанции [Mainzer K. Die Berechnung der Welt. Von der Weltformel zu Big Data. München: C. H. Beck, 2014].

В тоже время система "водитель–автомобиль–среда", становясь все более автономной, требует все более сложного контроля, поскольку такие системы становятся все более неуправляемыми, хотя их можно описать с помощью математических моделей. Автомобиль в системе "водитель–автомобиль–среда" наполняется все более интеллектуальными системами, и мы не знаем "хорошо" это или "плохо" и нуждаемся ли мы "в технологическом эквиваленте иммунной системы суперорганизма?" [Майнцер, 2016, С. 284].

Автор "Черного лебедя" Нассим Николас Талеб тоже обращает внимание на повышение системных рисков, связанных с функционированием сложных систем. "...В искусственных сложных системах развитие часто ступенчато и определяется неуправляемыми цепными реакциями, которые уменьшают, а то и вовсе исключают предсказуемость и порождают нестандартные события. Современный мир аккумулирует технические знания, однако будущее при этом парадоксальным образом делается все менее предсказуемым. Роль Черных лебедей возрастает по причинам, которые связаны с распространением всего *искусственного, уходом от традиционных и естественных моделей* и потерей неуязвимости, ввиду усложнения любых конструкций" [Талеб, 2014, С. 25].

Иногда сегодня уже говорят о *технической коэволюции*. Человек перестраивает окружающий мир и самого себя и сейчас особенно актуальными становятся вопросы этического регулирования. Но, как подчеркивается в [Майнцер, 2016, С. 285] мы не должны смиряться с *собственной динамикой и случайной игрой эволюции*. Именно человек должен взять ответственность на себя и установить стандарты устойчивого улучшения своих жизненных условий и мы ... "не должны быть захвачены *собственной динамикой цивилизаторских суперорганизмов*, которые мы сами однажды вызвали к жизни".

Таким образом, перед конструкторами современных социотехнических макросистем, таких как "водитель–автомобиль–среда", остро обострилась проблема связей и взаимодействия составляющих ее систем, которая, в свою очередь, тесно связана с проблемой методов прогнозирования поведения этих систем при уменьшении критерия человекомерности, с одной стороны, и росте критерия социально-технического удобства на первых порах. Вопрос лишь в том, к чему или куда этот рост приведет, если рассматривать ситуацию сквозь призму человекомерности человека.

Т. В. Горбатюк, канд. філос. наук, НУБіП України, Київ
gorbatiuktv@gmail.com

РОЗВИТОК NBICS-ТЕХНОЛОГІЙ В НАУЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

Сучасні заголовки газет та журналів, випуски новин рясніють повідомленнями про здобутки в сучасній науці. Світ науки та технологій здійснює кардинальний пресинг на життя та існування людського соціуму ХХІ століття. Все те, що вважалося фантастикою в середині ХХ століття та описувалося класиками наукової фантастики А. Азімовим, С. Лемом та У. Гібсоном та багатьох інших в сучасних реаліях постає як звичайна реальність сьогодення або ж перспективи найближчого майбутнього. Чого вартий сюжет про міжнародну виставку в Лас-Вегасі, яка відбулась на початку 2016 року, де було представлено найсучасніші пристрої, які вже зовсім скоро стануть частиною нашого побуту.

Сучасна наука постає свого роду конвенгерцією напрямів досліджень, які охоплюють практично всі спектри розвитку як наукового співтовариства так і людства загалом. Таку науку в сучасному науковому світі називають Меганаука, Megasciens або ж E-Sciense. Її міждисциплінарний характер дає можливість більш повноцінно розглядати та вирішувати виклики які постають перед людським пізнанням. Сутністю даної науки постає так звана конвергенція NBICS технологій.

Дослідження ролі даного явища в розвитку науки початку ХХІ століття сучасного суспільства є доволі розповсюдженим. В перше хто звернувся до дослідження даного явища були М. Роко і У. Бейнбриджем в своїй роботі яка була підготовлена у 2002 р., та представлена в рамках

роботи Всесвітнього центру оцінки технологій (WTEC). Розробкою даних досліджень в подальшому займалися Б. Калдіс, А. Грунвальд, А. Нордман, Б. Бекерт та інші відомі вчені сучасності. В вітчизняній науковій літературі даній проблематиці присвячені роботи В. Лукянця, І. Матюшенка та багатьох інших сучасних науковців.

Сучасна наука постає свого роду симбіозом науки теоретичної, науки практичної, технології та техніки. Наука XXI століття не здатна до існування в її модерному значенні, оскільки та проблематика з якою стикається сучасний науковець потребує міждисциплінарного та різнопланового дослідження. Науковець епохи модерну – це дослідник, який здійснює свій пошук в певній конкретній галузі. Дана спеціалізація призводить до того що такого роду науковець стає заручником певної системи принципів, наукових поглядів та матриць вирішення задач які формуються перед ним.

Постмодерна наука на відміну від модерної науки потребує міждисциплінарності в дослідженні, оскільки сучасний об'єкт дослідження науковця не завжди можна повноцінно описати в межах якоїсь певної конкретної наукової дисципліни. Сучасний дослідник стає свого роду інтерпретатором досліджень, позаяк аби здійснювати свої дослідження науковець використовує великий спектр приладів та приборів, які постають допоміжними протезами в процесі пізнання. Об'єктами досліджень постмодерної науки, або ж як її ще називають Меганауки постають речовини супермалих величин як то Стандартна модель фізики, або ж речовини супер великих величин прикладом яких може слугувати дослідження космосу.

Наука XXI століття постає свого роду конвергенцією NBICS технологій яка сформувалась завдяки перехрещення в часі цілого ряду хвиль науково-технічних революцій в різних сферах наукового знання. Серед яких особливої уваги заслуговує революція в сфері інформаційних технологій, біотехнологічна революція, революція яка розпочалась в області нанотехнологій, а також стрімкий розвиток останніми роками когнітивних наук.

Термін NBICS-технологій – це акронім слів nano, bio, info, cogno та science іншими словами це взаємопроникнення чотирьох фундаментальних галузей знання, які утворюють сучасну науку. NBICS технології утворюються на стику фізики, біології інформаційних та когнітивних наук і чим більш складне взаємопроникнення, тим більш інноваційним може бути кінцевий продукт.

NBICS-конвергенція має не тільки велике наукове та технологічне значення, а й формує великий спектр культурних, філософських та соціальних проблем, які в майбутньому можуть призвести до перегляду традиційних уявлень людства про світ, природу, людину та суспільство.

Спостерігаючи за стрімким процесом синергетичного симбіозу названих супертехнологій, провідні соціальні експерти стверджують, що у нашої цивілізації немає альтернативного шляху в майбутнє, відмінного від шляху інтенсифікації конвергенції NBICS-технологій. Але така інтенсифікація потребує філософсько-світоглядного осмис-

лення, оскільки довготривалі наслідки цієї експансії породжують аж ніяк не тільки блага, а й до до забруднення, отруєння, спотворювання середовища нашого проживання.

Таким чином, дискурс про можливі наслідки конвергенції NBICS-технологій розкриває небачену раніше панораму науково-технологічного вторгнення індустрії наукових знань, в соціально-гуманітарну сферу постіндустріальної цивілізації.

О. И. Елхова, докт. филос. наук, БашГУ, Уфа, Россия
oxana-elkhova@yandex.ru

ТРАНСЦЕНДЕНТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Понятие "трансцендентное" достаточно часто используется в философском дискурсе, но, вместе с тем, его категориальный статус недостаточно разработан, а поливариантность его употребления приводит к трудностям для определения его однозначного содержания. В данной статье мы ставим перед собой задачу определения онтологического смысла данного понятия, что позволит нам подняться до уровня философского осмысления того, как происходит проникновение трансцендентного в сферу виртуальной реальности.

В философии "трансцендентное" в европейской традиции оказалось тесно связанным с именем И. Канта, в его концепции данное понятие предстает в отношении мира явлений как нечто запредельное и недостижимое для теоретического познания, но отчасти открытое вере, базирующейся на практическом разуме. Таким образом, по И. Канту, трансцендентное противопоставлено сфере возможной данности, находится за границами всякого опыта (внешнего и внутреннего). Тем не менее, отметим, что в европейской философии можно встретить другую трактовку трансцендентного, где оно понимается как целостность мира, которая охватывает и душу человека. Ярким примером тому служит монадология Г.В. Лейбница, где, по сути, основной является идея трансцендентного о целостности мира, отраженного в каждой монаде. Так же созвучной монадологии Г.В. Лейбница оказывается концепция трансцендентного у Альфреда Вебера. Трансцендентное в его философских построениях выступает как "сила, действительно связанная с существованием" [Вебер А. Избранное: Кризис культуры. М., 1998. с. 261]. В концепции А. Вебера трансцендентное влияет на сферу человеческого бытия, участвуя в его построении, представляет с ним одно целое, при этом оно "есть в нем и вне его одновременно". Хотя существование человека пронизано трансцендентным, но сущность трансцендентного все же непостижима для него.

Особенно нам хотелось бы выделить онтологические построения В.Н. Сагатовского, в которых трансцендентному отводится важная роль, оно обуславливает целостность мира и человека, включенного в

этот мир. Объективное, субъективное и трансцендентное представляются как способы существования, "каждый из которых необходим, а все вместе необходимы и достаточны для целостного бытия не только мира, но и любого сущего" [Сагатовский В.Н. Философия антропокосмизма в кратком изложении. СПб., 2005, с.69]. В.Н. Сагатовский обозначает свою авторскую онтологическую концепцию как "триада бытия", поскольку бытие в ней предстает как нерасторжимое единство своих базовых уровней, выступающих как триада. Трансцендентная реальность (трансценденция, дух, Мы) выступает "как нечто безотносительное к чему-либо другому", является "в-себе-бытием". Если субъективная реальность базируется на "внутреннем основании, перерабатывающем информацию о мире", то трансценденция и есть исток данного основания, задающий целостность и как всего универсума, в целом, так и отдельного субъекта, в частности. Субъекту трансцендентное дает переживание присутствия духа в душе, целостности более высокого онтологического уровня, когда Я становится сопричастным Мы [см.: Сагатовский В.Н. Философия антропокосмизма в кратком изложении. СПб., 2005., с. 53-58]. Большинство исследователей не вводят трансцендентную составляющую в свои онтологические схемы. Как замечено А.Ф. Кудряшевым, "наличие или отсутствие в онтологической схематике трансцендентной реальности заставляет по-разному подходить и к решению многих мировоззренческих вопросов" [Кудряшев А.Ф. Онтологические схематизации и трансцендентная реальность // Наука. Философия. Общество. Материалы V Российского философского конгресса. Т.1. Новосибирск, 2009, с.35-36.]. Вместе с тем, присутствие трансцендентного в онтологических построениях придает им необходимую полноту и завершенность. Исследуя виртуальную реальность, мы использовали подход, предложенный В.Н. Сагатовским. Нами осуществлена концептуализация онтологического содержания виртуальной реальности, в которой она предстает как целостное образование, нерасторжимое единство О – объективного, С — субъективного и Т – трансцендентного (ОСТ-концепция виртуальной реальности) [см.: Елхова О.И. Онтология виртуальной реальности: Монография. Уфа, 2011. – 228 с.].

Мы полагаем виртуальную реальность единством объективных, субъективных и трансцендентных составляющих, в котором синтезируются их содержательные сущности. Трансцендентная компонента придает целостность виртуальной реальности. Благодаря этому становится возможной такая онтологическая перспектива, когда человек, расширяя свои бытийные горизонты, преодолевает пределы имманентного.

Можно выделить как положительные, так и отрицательные стороны влияния виртуального на человека. В своих работах мы выделяем подлинный и неподлинный модусы экзистенции человека в виртуальном мире. Обосновано, что подлинная экзистенция характеризуется открытостью трансцендентному, что дает человеку полноту и целостность бытия [см.: Елхова О.И. Онтология виртуальной реальности: Монография. Уфа, 2011. – 228 с., Елхова О.И. Онтологическое содержание

виртуальной реальности: дисс. ... д-ра. филос. наук. Уфа, 2011. – 330 с.]. В неподлинной экзистенции связь с трансцендентным утрачена, наблюдаются расщепление личности, отстраненность человека от целостности мира. Так, неограниченное число образов, созданных человеком в виртуальном мире, изменчивость и множественность идентичности, в итоге, зачастую приводят к утрате человеком своего "Я". Такой индивид уже оказывается неспособным к полноценному социальному взаимодействию и ищет радости бытия в реальности мира иллюзий, который оказывается более интересным и захватывающим. Потеря духовных ориентиров приводит к тому, что человек уже ориентирован на антигуманные ценности и неограниченное потребление удовольствий. Здесь мы наблюдаем дисгармонию бытия, скованного в границах наличного, опустошающего нравственность человека, низводящего высшие устремления к низшим. Если подлинная экзистенция способна возвеличить человека до высшего достоинства его существа, то неподлинная экзистенция приводит к отчуждению человека от мира и от самого себя. В заключение отметим, что за человеком всегда остается право выбора между существованием подлинным и неподлинным.

А. М. Калашикова, студ., МП-2, НаУКМА, Київ
angelina4angelina@gmail.com

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ МІФУ В НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ

Зв'язок науки та міфу має складну історію тлумачення, адже самі визначення науки й, особливо, міфу також є неоднозначними. Відповідно, для дослідження поданої теми мають застосовуватися синхронний та діахронний підходи.

Міф і наука часто ототожнюються з поняттями суб'єктивності й об'єктивності. Курт Хюбнер підкреслив, що таку онтологічну лінію між ними вперше провів Рене Декарт, але вона може бути зрозуміла лише з погляду історичних умов, у яких жив французький філософ. Більше того, це розділення мало жажливі наслідки і навіть не було переконливо обґрунтовано, а поняття розуму виявилось лише мрією раціоналізму.

З одного боку, наразі міфологічне мислення часто вважається мисленням первісним і примітивним. Сама уява має статус міфологічного, "інфантильного" мислення [Уяву ототожнюють з дитячою та більш широко – художньою творчістю. Див. Голосовкер Я. Е. Логика мифа // Логика античного мифа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eas-dejavu.ru/p/Publ_Golosovker.html. – Перевірено: 27.02.2016]. Більше того – міф відносять до сфери вимислу, казки, того, що не можна перевірити. Він проростає з глибин чуттєвості, неусвідомленої фантазії. Міф розглядається як спадщина темних часів, коли начебто царювали демонічне й божественне свавілля, страх і заботи [Хюбнер К. Истина мифа / пер. з нім. Касавина И. – М.: "Республика", 1996. – С. 3]. З іншого боку,

наука ж вважається такою, що будується на розумі, доказах, емпіричній перевірці, раціональності, об'єктивності, ясності і точності.

З часом, після "перемоги" науки, постало питання про "розчаклування світу". Макс Вебер, однак, саме віру в неминучість демістифікації є ознакою "вторгнення ірраціонального в раціональну дійсність" [Кильхер А. Б. Языковой миф каббалы и эстетический модернизм // Немецкое философское литературоведение наших дней: Антология. – СПб.: издательство СПб ун-та., 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/k/Kabbalah.html>. – Перевірено: 27.02.2016]. Таким чином, саме Просвітництво було міфом. Центральне положення цієї епохи – логос народжується там, де був міф, саме опиняється міфом. Отже, дуалістичні понятійні пари "міф – логос" і "традиція-секуляризація" є редукцією процесу, який насправді є більш гетерогенним і складним.

Тепер більш актуальним є питання про модус існування й збереження міфу, про форми його повернення й поновлення. Про це говорив Кулаковський ("всеприсутність міфу"), Кассіер ("замкнута в собі форма") і нарешті Блуменберг, який описував міф у аспекті "Віддалення від [нього], не наближення до [нього]" ("робота над міфом").

Аналіз онтології міфу часто порівнюється з науковою онтологією, тому має науково-теоретичний характер. При розгляді міфу вирішальну роль грає те, що він не може проявлятися ні як первісний, споконвічний і необроблений, ні як остаточно деміфологізований і перероблений.

Ми не можемо віднайти "первісний міф". Навіть найбільш ранні доступні нам міфи вже є результатом "роботи над міфом" за Блуменбергом.

Міф знаходиться у будь-яких проявах нашого життя. Ролан Барт, наприклад, легко показував конотативні (міфологічні) означувані у "Міфологіях". Так, заголовок газетної статті про зниження цін на овочі з означуванням "урядовість" мав на увазі те, що ціни знижуються, адже так постановив уряд [Барт Р. Мифологии / пер. з франц. Зенкин С. – М.: "Академический Проект", 2008. – С. 290].

Міф за означенням є всеприсутній, тому коли він стає об'єктом філософської думки і рефлексії, а не будь-якої іншої дискрептивної дисципліни, міф майже непроникний. Міфолог, описуючи міфи, описує їх у контексті міфу про себе. "Науковець", однак, також описує свій предмет міфологічним чином.

Навіть якщо вважати міф спотворенням "дійсності", є аргумент на його захист – буття, стійке рівно в тій мірі, в якій воно виявляється спотвореним: як тільки ми бачимо його таким "яким воно є насправді", це буття звертається в ніщо.

"РОЗУМНИЙ" СУМНІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПРИНЦИП ДЛЯ СУБ'ЄКТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відомий дослідник Нового Часу Рене Декарт наголосив на принципі сумніву та зробив його основним у своїй філософії. Він вважав, що це має бути універсальний метод, який має "очистити розум від всіх думок, які прийняті просто на віру, та відкрити його знання, яке міцно засноване на розумі." [Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / Под ред. В. А. Лекторского, В. А. Аршинова; пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М., 1995. – 280 с.]

Майкл Полані детально досліджував цей принцип у своїй роботі "Особистісне знання. На шляху до посткритичної філософії" та дійшов висновку, що ніхто з філософів не стверджував, що це правило стало загальноприйнятим та застосовувалось кожним, але ніким і не заперечувалось. Звісно були філософи, які не зовсім сприймали метод сумніву. Одним з таких був Кант, який після визнання Юмом помилковості деяких суджень не відмовився від своїх поглядів та вирішив цю дилему так: "Необхідно викоринити саме джерело суперечок, які закладені в природі людського розуму; Тому самостійно вигадуйте заперечення, які ще не прийшли в голову жодному вашому супротивнику, і навіть надайте йому зброю чи надайте йому найзручніше місце, яке він тільки може собі побажати! Тут немає за що переживати, зате можна мати надію, що створите собі володіння, на яке в майбутньому ніхто не буде зазіхати". [Кант И. Соч. в 6-ти томах. Т. 3, М., 1964. – 673 с.]

Метод сумніву залишається популярним і в XVII столітті. Майкл Полані демонструє це на прикладі течії лібералізму. Хоча в цьому випадку такий метод використовувався у власних цілях. "Стверджувати, що ви категорично відмовляєтесь повірити у щось, що могло б бути спростовано, – це значить лише прикривати бажання вірити своїм переконанням з помилковою претензією на сувору самокритичність." [Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / Под ред. В. А. Лекторского, В. А. Аршинова; пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М., 1995. – 283 с.]

Сумнів складно визначити, адже про нього можна говорити в широкому сенсі. Тому Полані наводить різні приклади сумніву: мисливець, який ще не натис на курок; поет, який шукає влучне слово. Сам принцип сумніву укорінений в нашому інтелекті та виникає перед актом ствердження. Полані звертається до критики сумніву, але не як до фундаментальної основи інтелекту, а як до експліцитної форми сумніву. Автор стверджує, що сумнів у такій формі є просто запереченням якоїсь думки, натомість одночасно він є підтвердженням іншої, яка ще не піддалась сумніву. Для цього можна використовувати спосіб "ствердження та заперечення", коли ми спочатку щось висвітлюємо в позитивному фор-

мулюванні, потім в протилежному, щоб не дати знайти рішення. Такий сумнів залежить від форми побудови речень.

Є інший вид сумніву – агностичний. Він складається з двох частин, які залежать від часу; вони можуть бути тимчасовими або остаточними. В будь-якому випадку такий сумнів всеодно має фидуціарний зміст та можливість прийняття певних думок щодо доказу достовірності висловлювання. Фидуціарний характер сумніву має за основу "розумний сумнів". "Наполягати на тому, що сумнів має бути розумним, – означає полягатись на щось, в чому сумніватись не розумно, що має, використовуючи юридичний термін, "моральну достовірність"". [Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / Под ред. В. А. Лекторского, В. А. Аршинова; пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М., 1995. – 287 с.]

Сумнів в науці, наприклад, може перерости в скептицизм та заважає розвитку науки, адже сумніватись можна розумно або задля захисту власних думок. Якщо вчений буде закривати очі на якісь випадки під час досліджень або не приймати критику на свою адресу, через сумнівни щодо цієї критики, тоді немає сенсу в науці. Адже тоді основним завданням вченого буде доказ власної теорії, не зважаючи на її можливу хибність. Вчений має брати велику відповідальність на себе, коли відмовляється від перегляду власної теорії після деяких зауважень.

В такому випадку постає логічне запитання: чи може вчений взагалі виносити агностичні судження-сумніви щодо власної сфери дослідження? Полані в своїй праці "Особистісне знання" дає точну відповідь на це запитання: "На вченому лежить тягар обов'язків, які він має приймати по відношенню до будь-якого важливого ствердження, він фактично дає основу для висновка, що він вважає його необґрунтованим. Вчений може зайняти позицію абсолютно безпристасного сумніву лише в тому випадку, якщо твердження лежить суцільно лише поза сферою його компетентних інтересів. Він може бути суворо агностичним лише по відношенню до об'єктів, про які він знає не багато та які не є предметом його досліджень". [Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / Под ред. В. А. Лекторского, В. А. Аршинова; пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М., 1995. – 290 с.]

Перед вченими, незалежно від доби, постає складний вибір між сумнівом та довірою до попередників або до сучасних відкривачів. Приймати на віру вже існуючі закони науки важко без їх підтвердження, з іншого боку, якщо займатись суто спростуваннями чи перевірками, то часу на власні дослідження залишиться зовсім мало. Якщо подивитись на відкриття геліоцентричної картини світу, радіації і т.д., то можна побачити, що вони є революційними. Можна зробити висновок, що всі відкриття, що змінили картину світа людства є досягненням особисто кожного вченого та його сміливості до заперечення авторитетів. Звісно, для вдалої гіпотези треба мати фундамент знань та провести безліч наукових досліджень.

Потрібно розглянути цю ідею і з іншого боку. Для того, щоб інноваційна ідея підтвердилась потрібні не лише докази, а й віра в цю гіпотезу. В науці немає точних правил, якими треба керуватись задля відкриття. Для кожного науковця була своя *індивідуальна* причина. Підсумовуючи, можна сказати, що кожний вчений має довіряти в першу чергу собі та обирати свій шлях до відкриттів.

О. В. Комар, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
olena_komar@ukr.net

PHILOSOPHY OF MIND НА РОЗДОРІЖЖІ МІЖ SCIENCES І HUMANITIES

У Philosophy of Mind є всі шанси найближчими десятиліттями стати найуспішнішим зразком інтеграції філософії у принципово нову модель міждисциплінарних досліджень, або ж навпаки, – новим символом втрати філософією історичних можливостей. 21 століття вже подекуди називають "золотою добою нейронауки", а кількість праць, присвячених мозку, розуму, свідомості і несвідомому, зростають у геометричній прогресії. Проте, навіть та частина Philosophy of Mind, яка виросла з пізньої аналітичної філософії, і тому є чутливою до науки та не позбавленою прагматизму, все ж обертається в орбіті так званої важкої проблеми свідомості (hard problem of consciousness), яка, на відміну від простих та складних (тобто таких, які можуть бути зведені до сукупності простіших), натякає на, можливо, принципово невіршуваний характер останньої. Згідно цієї ідеї, між фізикалістичним описом у термінах не лише традиційних природничих (фізика, біологія, хімія), але і молодих наук (кібернетика, когнітивна наука), і філософським першоосібним, базованим на суб'єктивних, інтроспективно доступних qualia, існує пояснювальна лакуна (explanatory gap), прірва, побудувати міст через яку могли б психофізичні закони, виведення яких наразі надзвичайно примарне.

Проблема менталістської explanatory gap дублює проблему такої ж лакуни між sciences і humanities. Причому, якщо у минулому столітті ця проблема мала переважно вигляд несприйняття представниками природничої науки гуманітарних досліджень, то зараз частіше доводиться переконувати гуманітаріїв у тому, що міждисциплінарний характер сучасної науки є нормою, яка не несе загрози їхньому предмету. Когнітивіст-мовознавець Стівен Пінкер, автор книги "Мова як інстинкт" [Стівен Пінкер. Язык как инстинкт. М.: Едиториал УРСС, 2004. 456 с.], навіть присвятив цій проблемі статтю з красномовною назвою "Наука вам не ворог" (Science Is Not Your Enemy), адресувавши її саме колегам-гуманітаріям [S.Pinker Science Is Not Your Enemy. New Republic, Aug. 7, 2013// <https://newrepublic.com/article/114127/science-not-enemy-humanities>]

Вчені або філософи-фізикалісти самі часто провокують несприйняття філософською спільнотою ідеї натуралізації філософії свідомості, вживаючи далеко не нейтральні терміни. Авторка терміну "нейрофіло-

софія" Патриція Черчленд називає людей human animals, тобто "людськими тваринами" [інтерв'ю "Neurophilosophy on the way of solving problems. Interview with Patricia Churchland", 2014// <http://hardproblem.ru/lang-pref/en/>], нейробіолог Дік Свааб у монографії "Ми є наш мозок" ототожнює мозок з висоефективною машиною, а свідомість – з мозком [Свааб, Д. Мы – это наш мозг. От матки до Альцгеймера = Wij Zijn Ons Brein: Van Baarmoeder Tot Alzheimer. – СПб.: Издательство Ивана Лимбаха, 2013. – 554 с.], філософ-фізикаліст Д.Деннет стверджує, що ми є "роботами", зробленими з "крихітних роботів", тобто клітин, здатних до самореплікації [Деннет Д. Виды психики: на пути к пониманию сознания. – М., Идея-Пресс, 2004. – С.8], еволюціоніст Р.Доукінз вважає гени нашими "господарями" [Доукінз Р. Эгоистичный ген. – М., 1993.–], а неодарвініст В.Кальвін, продовжуючи зазначену лінію, називає мозок "машиною Дарвіна", зазначаючи, що "люди мають більше підстав називатись Homo seriatim, аніж Homo sapiens, оскільки ми достеменно більш серійні, ніж розумні" [W.H.Calvin The brain as a Darwin machine//<http://willimcalvin.com>]. Такі ескапади, за якими часто приховується не стільки радикалізм самих авторів, скільки ефективна стратегія підвищення продажів їхніх книг, лише підживлюють поширену "ілюзію спрощення" – філософам весь час видається, що звернення до нейробіологічних чи інших натуралістичних пояснень ментальних феноменів є спрощенням чи примітивізацією надскладних тем, пов'язаних зі свідомістю (можливо, вона також виникає тому, що ці пояснення іноді запозичуються ними не з наукової, а науково-популярної літератури, адаптованої під невідготованого слухача?).

Philosophy of Mind, однак, є не єдиною цариною філософії, яка мусить визначитись з питанням можливості натуралізації. Натуралізація епістемології, яка розпочалася ще у минулому столітті з Квайнової заяви, мусила, окрім традиційних меж, що розділяли філософію та науку, і sciences та humanities, подолати також протиставлення нормативного дескриптивному методів теорії пізнання. Як наслідок, з'явилися нетипові зразки філософування з елементами емпіричних досліджень. Експериментальна філософія та епістемологія (А.Голдман, Г.Корнбліф, Ф.Кітчер), яка поєднує епістемологію з когнітивною наукою і використовує не лише концептуальний аналіз, але й емпіричні дані експериментальної психології, також демонструє зразок успішного зняття sciences/humanities-упереджень, з усіма очевидними для філософії наслідками.

Зважаючи вибір, перед яким постала сучасна Philosophy of Mind, вагаючись на роздоріжжі поміж двох недосконалих альтернатив, варто нагадати класичний урок пізнання від грецьких скептиків. Перефразовуючи відомий вираз, можна сказати, що, одні вважають, що пізнали свідомість, інші – що її не існує, шукають же скептики.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНОСТІ В НЕЛІНІЙНІЙ НАУЦІ

У сучасній науці та філософії складність розглядається по-різному: як властивість об'єктів, що вивчаються (М. Каган); як характеристика сучасної науки (Л. Кіященко); як процес (І. Добронравова); якість мислення, яка переростає в складність як невід'ємну рису сучасних конвергентних NBIC (нано-біо-інфо-когні) технологій і практик (В. Аршинов) [Кочубей Н.В. Складність як процес постнекласичного знання /Н. В. Кочубей // Інтегративна антропологія №2 (20), 2012 р. – С. 17-23].

Зіткнення науки зі складними системами і якісно новими динамічними процесами, які з'являються за певним порогом складності, призвело до виникнення цілої низки нових наукових дисциплін і теорій, які проголошували своєю метою вивчення або пояснення феномену складного. Це кібернетика, нелінійна динаміка, загальна теорія систем, теорія особливостей і біфуркацій, теорія катастроф, термодинамічна теорія дисипативних структур, стійкості і флуктуацій, синергетика, теорія нелінійних середовищ, теорія хаосу та ін.

Методологічні передумови застосування концепту "складність" в постнекласичній науці мають не тільки наукове підґрунтя, а й впливають із самого метода сучасної нелінійної науки та стилю наукового мислення. Розуміння та застосування концепту "складність" в сучасному постнекласичному дискурсі, здійснюється на методологічній основі нелінійного та складного стилю мислення. Оскільки сучасна наука має справу з об'єктами, поведінка яких характеризується складністю, нелінійністю, темпоральністю, непередбачуваністю, то спроби дослідити їх за допомогою концептуальних засобів і методів, успішно використовуваних у попередню епоху в процесі досліджень об'єктів з простою, лінійною, детермінованою поведінкою, виявились малоефективними. Стає все більш очевидною обмеженість багатьох принципів стандартної методології науки, серед яких принцип простоти, суперпозиції, лінійності, детермінізму та інші.

Система методологічних принципів нелінійної науки, що знаходиться у стані становлення та включає принципи підлеглості, моделювання, порушення симетрії, рефлексії, непередбачуваності, цілісності тощо, дозволяє всебічно та цілісно досліджувати концепт складності з усіма його смисловими навантаженнями та багатоманітністю пояснень і розуміння застосування у природничих та гуманітарних науках. Крім того, за допомогою принципів складного та нелінійного мислення відбувається усвідомлення транс- і міждисциплінарного характеру дослідження "складності" і впливу відповідних методів на всі сфери науки: розуміння людини, суспільства, світу. Відбувається також переосмислення прин-

ципів лінійного мислення, взаємозв'язку "складності" і "простоти", хаосу-безладу та хаосу-порядку.

У зв'язку з цим І.С.Добронравова розглядає такі методологічні принципи нелінійної науки, котрі вимагають дослідження умов нестійкого стану вихідної системи та аналізу альтернативних можливостей появи стійких новоутворень:

- **принцип порушення симетрії** (пов'язаний зі становленням нового): якщо складається певна симетрія (тобто узгодженість, злагодженість) між певними елементами складного об'єкта, системи, то це передбачає спрощене розуміння досліджуваного об'єкту. Добронравова стверджує, що "саме порушення симетрії означає появу відмінностей, перехід від хаосу до порядку, народження нових структур. Йдеться про порушення симетрії хаотичних флуктацій вакууму під час зародження всесвіту, з якими пов'язані типи фізичних взаємодій і народження елементарних частинок, себто структурування елементної основи світу – фундаменту подальшого впорядкування в ньому" [Добронравова І. С. Нелінійне мислення / І. С. Добронравова // Філософська та соціальна думка. – №6. – 1991., С. 58]. А саме надалі діє самоорганізація як становлення нового цілого.

- **принцип когерентності (цілісності)** передбачає узгодженість поведінки елементів вихідного середовища, які утворюють частини нового цілого, що, виражається у появі нових симетрій. Тут має місце вибір між множиною варіантів, який відбувається на основі випадковості;

- **випадковість як доповнення необхідності**: оскільки, вибір серед можливих шляхів розвитку складних систем, об'єктів тощо не може бути наперед визначеним, то життєдіяльність, функціонування і розвиток конкретного складного об'єкта необхідно розглядати як ланцюг біфуркацій з випадковим вибором серед потенційних характеристик чи властивостей.

Такі принципи сформувалися у межах утворення нового наукового стилю мислення (нелінійного), завдяки якому глибше вивчаються складні системи, але і усвідомлюється специфіка їхнього моделювання (нелінійні моделі складних систем) та застосування методологічних **принципів моделювання**. За ними моделювати можливо і системи, що можуть бути спостережуваними в природі, соціумі тощо, і штучні системи. Але якщо торкнутися проблеми прогнозування поведінки таких систем, то слід зауважити, що неможливо знати, як складна система поведе себе в той чи інший проміжок часу. Фактично принцип моделювання діє тут, на відміну від моделювання простих систем, не в ролі основи прогнозування, а припущенні (декількох або множини) можливих варіантів.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ФОРМАЛІЗАЦІЇ ГЕОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

В нинішніх умовах, коли спостерігається перехід до комплексного і глобального освоєння геологічної оболонки, вкрай необхідною стає всестороння, чітка внутрішньо-погоджена система знань про Землю. Без цього неможливе як вирішення гострих екологічних проблем, так і розвиток та вдосконалення теоретичної геології.

З'являються нові науки про Землю, такі як антропогеологія і кібернетична геологія. Так, зокрема, антропогеологія вивчає явища, які викликані до життя геологічною діяльністю людини. З цієї метою пропонуються назви "геологія соціосфери", а також "геотехнологія". Кібернетична геологія – наука про організацію і самоорганізацію геологічної системи – важлива для формування геологічної теорії і для вирішення проблем походження життя.

В сучасній геології, завдяки інтенсивному впровадженню нових методів і потужної техніки дослідження, відбувається бурхливий процес накопичення фактів у всіх галузях геології, має місце обґрунтування теоретичних ідей, які здатні прокласти нові шляхи для геологічної думки.

Інтерес до теоретичних питань геології викликаний як внутрішньою логікою розвитку науки, збільшенням в ній ролі теоретичних розділів так і необхідністю розвитку і розширення мінерально-сировинної бази нашої держави.

Створення теорії в геології вимагає з необхідністю вирішення ряду взаємозв'язаних задач, серед яких особливо відзначимо наступні: формування однозначних геологічних понять, розробка відповідної термінології та символіки, перехід до математизованої та формалізованої мови геологічної науки, логізації геології (застосування різних методологічних операцій, моделювання, аксіоматизація, тощо).

Аналізуючи категоріальну базу геологічної науки приходимо до висновку, що більшість понять визначені не строго, а інколи взагалі відсутні. Тому необхідність їх впорядкування має на меті побудову геологічної мови в цілому, адже успіхи кожної науки значною мірою визначаються рівнем розвитку її мови.

У якості наукової мови в геології використовується дещо модернізована природна мова. Вона характеризується термінологічною багатозначністю та концептуальною неоднорідністю, які є основними причинами, що ускладнюють її формалізацію та логіко-методологічний аналіз. Мова геології має невизначену семантику, її терміни багатозначні, число їх надзвичайно швидко зростає. Поняття в геології створюються емпіричним шляхом в процесі безпосереднього дослідження і базуються на наглядності та очевидності.

Подальше вдосконалення геологічної мови, її формалізація передбачає насамперед оптимізацію категоріально-понятійної бази геологічної науки в цілому у відповідності до вимог сучасної логіки та встанов-

лення адекватних відношень між термінами та поняттями. Варто додати, що проблема створення наукової мови заключається ще й у тому, що при конструюванні такої системи потрібно позбавитися від елементів суб'єктивності, що дуже важко здійснити в геологічній науці, та побудова її з урахуванням певних методологічних вимог. Суттєву роль у процесі вдосконалення геологічної наукової мови має відігравати загально-методологічний принцип формалізації, який вимагає чіткості уявлень про певну область знання, логічну строгість мови геологічної науки у викладенні результатів її пізнавальної діяльності, які дозволили б застосувати математичний апарат.

На думку С.А.Мороза окрім визначення понять та уточнення наукової термінології, створення геологічної мови має на меті виділення із великого масиву різних геологічних понять невеликої кількості основних понять, які після їх формального обґрунтування повинні скласти категоріальний базис геології, а інші можуть бути виведені з них шляхом певних логічних операцій. Висуваються вимоги викладення в явному виді принципів, допущень, аксіом, постулатів, теоретичних конструкцій, достатньо жорсткої фіксації смислу геологічних термінів в рамках єдиної понятійно-термінологічної системи геологічної науки.

Отже, однією з необхідних передумов переходу сучасної геології від вчення до теорії, до теоретичної системи знання на основі його гносеологічно-особливої форми аксіоматизації є перехід від змістовно-емпіричної мови геологічної науки до символічно-формальної та напів-формальної аксіоматичної мови геологічної теорії. Від математизації геологічної науки можна чекати і істотних теоретичних висновків, тому що математизована, формалізована мова геологічної науки створить досить об'єктивний критерій для перевірки і відбору теоретичних конструкцій, які найбільш адекватно відображають дійсність.

А. Ф. Кудряшев, докт. филос. наук, БашГУ, Уфа, Россия
philozof@mail.ru

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЭВОЛЮЦИЯ

В докладе говорится о ряде следствий из предположения о вписанности искусственного интеллекта в развернувшуюся в широких масштабах исследовательскую программу под названием "глобальный эволюционизм". В частности, обосновывается положение о несовместимости эволюционного подхода и таких определений искусственного интеллекта, в которых родовым понятием выступает понятие машины, например: искусственный интеллект – это интеллектуальная машина. Встречающиеся определения искусственного интеллекта путем подведения этого понятия под родовое понятие машины страдают фактологичностью и не учитывают перспективы использования эволюционного подхода. Одно из таких определений: "Искусственный интеллект – это все основные линии технологизации, существенно влияющие на разви-

тие естественного мышления. С этой точки зрения, к искусственному интеллекту в настоящее время нужно отнести и практику создания игровых машин, и современную методологию, и Интернет, как оказывающий серьезное воздействие на современное мышление (вряд ли последнее кто-нибудь будет отрицать), и семиотические эксперименты, и кибернетически ориентированное моделирование мышления, и, наконец, механизацию всех перечисленных здесь практик" [Розин В.М. Как в настоящее время можно осмыслить концепцию искусственного интеллекта?" // Искусственный интеллект: Междисциплинарный подход. М.: ИИнтелЛ, 2006, с.196].

Мысль об искусственном интеллекте как звене в эволюции человека от низшего (приматы) к высшему (сверхразум) обычно рассматривается в качестве правдоподобной гипотезы, в которой не только человек, но и человеческая популяция полагается занимающей промежуточное положение. Человек уподобляется динозавру, навсегда канувшему в Лету: будто бы люди должны уступить свое место гораздо более совершенным существам, появившимся при помощи искусственного интеллекта и отчасти на его базе. Например, вопрос о вписанности искусственного интеллекта в эволюцию человека ставится украинскими исследователями из Киева философом Н. Хамитовым и кибернетиком С. Зобиным. На основе эволюционного подхода они строят систему уровней в развитии Интеллекта. Эта система завершается Постинтеллектом, готовым создавать новые мифы и философские учения, чем, по их мнению, творится новое в бытии [См.: Хамитов Н., Зобин С. Эволюционная теория естественного и искусственного интеллекта. Ч.1 // <http://aphy.net/texts/650-evolutional-theory-of-artificial-intelligence>; ч.2. // <http://aphy.net/texts/958-evolutional-natural-and-artificial-intellect>]. Такое рассмотрение перспектив человеческого бытия и развития человечества выглядит оптимистичным для искусственного интеллекта и одновременно пессимистичным для человека. Не буду вдаваться в детали и нюансы эволюционного подхода применительно к данной теме, выделю главное, как я его понимаю. Но прежде, напомним, что суть и специфика понятия эволюции состоит не столько в необратимости изменений и необходимости качественных преобразований развивающегося объекта, сколько в недоступности для субъекта эволюции знаний о конечном результате производимых им изменений. Этот результат, или цель направленных изменений, появляется объективно, независимо от того, хочет или нет субъект, их производящий, получить именно такой результат.

При обсуждении темы вписанности искусственного интеллекта в глобальный эволюционизм я вижу, по крайней мере, две возможности. I. Тупиковая ветвь (эволюция искусственного интеллекта останавливается, поскольку с какого-то времени преобладает потенция разрушения). II. Продолжение эволюции. Здесь тоже две основные альтернативы: а) уровня естественного интеллекта искусственный интеллект никогда не сможет достигнуть, первый его, в целом, постоянно превосходит;

б) искусственный интеллект, наконец, когда-то сможет превзойти естественный интеллект, присущий человеку, и этот рубеж можно считать переломным: эстафета эволюции перейдет от человека к его преемнику, пришедшему на смену *homo sapiens*. Вариант I менее всего интересен для рассмотрения, так как он беден содержанием и не затрагивает жизненно важных интересов общества. Искусственный интеллект тут подобен игрушке: поиграли с ней и выбросили. Вариант II гораздо более любопытен для исследования, что видно уже из его разветвления, приведенного выше. Попутно мы зададимся еще и таким вопросом: на основании чего возможно продолжение эволюции и обязательно ли преемником эволюции человека явится искусственный интеллект? Другими словами, каковы онтологические предпосылки того, чтобы эволюция интеллектуального детища человека продолжилась? Уместно ввести различия в понимании носителя эволюционных изменений. 1). Эволюционирует собственно искусственный интеллект, хотя на старте субъектом изменений был человек, передавший искусственному интеллекту эту свою функцию. 2). Эволюционирует человек, а эволюция искусственного интеллекта не самостоятельна и есть результат и следствие деятельности эволюционирующего человека. 3). Эволюции подвержена система "человек – искусственный интеллект", в рамках которой ее составляющие мыслятся как находящиеся в коэволюционирующем единстве. Желание сохранить человека на новом этапе интеллектуальной истории заставляет отдать предпочтение сочетанию вариантов или а) и 2), или а) и 3). Система "человек – искусственный интеллект", в принципе, может рассматриваться и как человек, вооруженный искусственным интеллектом, и как искусственный интеллект, функционирующий в паре с человеком. Однако наши субъективные предпочтения не могут отменить общую направленность эволюции, предстающей в своем результирующем итоге как объективность. Относительно указанного выше вопроса об объективных предпосылках для продолжения эволюции того, кто станет преемником человека, ответ я вижу в увеличении его уровня сложности (не только за счет количества элементов, но и за счет роста динамики состояний и связей внутри системы, а также введения нового измерения, подобно овладению тем или иным человеком новым языком). Довольно очевидно, что, с точки зрения сложности, система "человек – искусственный интеллект" имеет преимущество перед каждым своим компонентом. Собственно говоря, реальное развитие разработок по искусственному интеллекту уже давно следует в данном направлении.

ПОНЯТТЯ "BELIEF" У СОЦІАЛЬНІЙ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ

Епістемологія є ключовою для розрізнення сфери знання-незнання. Дійсно, думка, яку ми можемо приймати умовно (вірування) відмінна від тієї, яку ми приймаємо безумовно (знання). "Донедавна, епістемологія як вчення про знання і обґрунтоване "belief" – мала виключно індивідуалістичну спрямованість, з наголосом на оцінці доксистичних відношень belief(s) і disbelief(s) індивідів, та абстрагуванні від їх соціального середовища". [Social epistemology. – <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>]. Чого не скажеш про "belief" як один з ключових концептів соціальної епістемології.

З огляду на це, ми можемо зробити висновок про слідування соціальної епістемології в межах тенденцій, прийнятних для дослідження епістемології в цілому. Щоправда, із включенням іншого, соціального аспекту знання. Що ж до специфічності соціальної епістемології, то це, напевно, спосіб для того, як "belief" може стати знанням.

Слід сказати декілька слів про причини, що спровокували дане дослідження. З огляду відсутності перекладів праць з соціальної епістемології українською чи російською мовами, а з іншого боку, насиченості першоджерел такими термінами, як "knowledge", "belief(s)", "true belief(s)", "justified belief(s)", постала потреба їх осмислення та певних термінологічних уточнень.

Доречно зауваження, які мають відношення до наших питань, висловила Н. Мотрошилова в контексті аналізу соціально-епістемологічних ідей Е. Голдмана (основоположника, прибічника класичної соціальної епістемології). "Нетривіальність щодо "knowledge": питання про конкретизацію виду знання та виправданість перекладу й розуміння "theory of knowledge" як "теорії пізнання". Запитує дослідниця і відповідає апелюючи до запитання ("What is knowledge?") Е.Голдмана. Відповідь вона знаходить у Е. Голднера: "Knowledge, як воно розуміється тут, є "істинним віруванням (true belief)", отриманим за допомогою необхідних для цього інструментів, методів чи джерел; на які можна покласти; та які спільні з загальними властивостями істинних вірувань". "True belief" (без релігійного змісту) – "те, в що віриться" (Мотрошилова використовує пояснення Касавіна). "Justified belief" – підтверджене, перевірене знання, яке колись приймалося на віру. Англомовні "knowledge", "true belief", "justified belief" слід читати як "позначення знань самого широкого діапазону – від таких знань, в яких фіксується припущення, віра в те, що деякий зміст мав, має чи буде мати місце (belief), до підтверджуваної впевненості в цьому (true belief, justified belief). При використанні терміну "knowledge" діапазон сумнівів чи невпевненості редукується, знання розуміється як підтверджене, загальнозначиме. В подальшому осмисленні соціальної епістемології невірною було б стирати відмінності, вико-

ристовуючи то "knowledge", то "belief" щодо того, що описується епістемічними проблемними сферами в обох випадках. Звідси, дослідниця пропонує наступні російськомовні еквіваленти: "knowledge" – "знание", "познание", а "belief (s)" – "верование", не в релігійному сенсі" [Мотрошилова Н.В. // "Социальная эпистемология": новые проблемы и дихотомии. – Отечественная философия 50-80-х годов XX века и западная мысль: междисциплинарный поиск в свете социологии философского познания. – М.: Академический проект, 2012. – С. 221-222].

Щодо українського перекладу відчувається потреба у деякому уточненні. Якщо для терміну "knowledge", продовжуючи вищесказану лінію, ми без сумніву використовуємо терміни "знання" та "пізнання". То "true belief", як "те, в що вірять", можна було б перекладати як "вірування". А "justified belief", як "те, в що вірилося колись" як "переконання".

По-перше, зі змісту, котрий несуть терміни видно, що "true belief" та "justified belief" часово відмінні. А з іншого боку, як тоді співвіднести визначення Голднера про те, що "знання (knowledge) є істинним віруванням (true belief)".

Переклад українською дозволяє використовувати "переконання". Воно, здається, дуже вдалим для розмежування "belief" та "true belief"/"justified belief", де перше постає "віруванням", яке характеризує, щось що сприймають на віру, не відміну від двох останніх як "переконань", як того, що вже підтверджене.

О. С. Марусіна, асист., КНУТШ, Київ
marusina@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДЛЯ СУЧАСНИХ СТУДІЙ ФІЛОСОФІЇ МОВИ

З появою у 70-х рр. 20 ст. праць У.Чейфа, присвячених поясненню структури речення в англійській мові, де за допомогою понять "визначеність" та "невизначеність", слідування слів у реченні визначалося когнітивною настановою промовця з метою актуалізації певної інформації, започатковується так звана "когнітивна лінгвістика". Остання, зі своїм розвитком, почала практикувати пояснення мовних явищ за допомогою гіпотетико-теоретичного моделювання металних подій, які неможливо спостерігати безпосередньо, але мають прийматися до уваги з аподектичних причин.

Не зважаючи на те, що конкретна проблематика когнітивної лінгвістики здебільшого формується під впливом генеративної лінгвістики Н.Хомського, перша визначає себе як альтернатива другого, оскільки заперечує картезіанську ідею вродженості структур, які уможливають акти мовлення. Зокрема, когнітивна лінгвістика зосереджує свою увагу на семантичних явищах, а генеративна лінгвістика на синтаксичних. Такий підхід дозволив абстрагуватися від проблем пов'язаних з парадоксами референції, оскільки визначає значення мовних виразів когнітив-

ними ситуаціями, що обмежують можливі смисли висловлювань. Тому питання про зв'язок мовлення і речей об'єктивної дійсності знімається визнанням зв'язку людини (носія когнітивної діяльності) з речами.

Вказаний підхід виявляє важливе методологічне значення для здійснення сучасних студій філософії мови. Варто нагадати, що після повернення Г.Штейнтальтом до ідей В.Гумбольдта про мову як "самодіюче начало", розробкою К.Бюлером аксіом філософії мови (– мова є засіб комунікації; – мова має знакову природу; – мова аналізується як мовна дія і акт, як вимовлений твір і структура; – мова є система слів та речень), формується сумнівна неогумбольдтіанська концепція (Л.Вейсгербер, Г.Г.Шпет), яка виголошує існування особливого виду мовного світосприйняття, обґрунтовує, що мова є витвір думки та засіб опису дійсності. Вплив зазначеної концепції, зокрема на структуралістів, полягав у створенні цікавої теорії *семіозису* (Ч.Моріса) як процесу, що має три виміри: 1) знак визначається через зв'язок із іншим знаком або знаковою системою (тобто синтаксично); знак визначається через його відношення до речі, яку він номінує (тобто семантично); знак визначається стосовно вимовляю чого (тобто прагматично).

Не заперечуючи загальну настанову філософії мови визнавати існування особливої, створеної мовою реальності, яка визначає категоріальне розчленування буття, феномени свідомості та знання, доводиться визнати існування протистояння методологічних засад різних підходів, що виявляє себе в різних онтологіях розуміння буття мови.

Зокрема, діалогічна концепція (Ф.Ебнер, М.Бубер, М.Бахтін) виголошуючи мову інтерсуб'єктивним феноменом, який виникає у взаємодії "Я" і "Інший", розгорнувшись у концепції лінгвістичної відносності К.Сепіра та Б.Уорфа, починає абсолютизувати залежність знань від мовних засобів. Подібну абсолютизацію ми спостерігаємо і в фундаментальній онтології М. Гайдегера, який визначає мову як "дім буття", духу та екзистенції, філософії імені (А.Лосев, С.Булгаков, П.Флоренський), яка визнає номіналію реальністю, що впливає на дійсність, герменевтиці.

Логічний аналіз мови (Г.Фреге, Р.Карнап, Б.Расел, Дж.Айер та ін..) пропонуючи концепцію "мовної терапії" надлишково ускладнили дослідження розрізненнями мови-об'єкта і метамови, мало свій вплив і на генеративну лінгвістику. Проблеми референції виникали також і в студіях Л.Вітгенштайна, які виголошували у "Філософських дослідженнях" залежність значення слів від прагматичних обставин, і в студіях представників прагматизму (Д.Дюї, К.Люїс, У.Куайн, Г.Райл, Дж.Остін, П.Стросон), які розуміли філософію як дослідження способів застосування мови. Подібне спостерігається і в дослідженнях Остіна та Дж.Сьорля, які витлумачували висловлювання як дії.

Використовуючи розроблене когнітивною лінгвістикою розуміння появи акту мовлення як складової комунікації, у якій незалежно від намірів промовляючого, на сприймаючого повідомлення здійснюється когнітивно-семіотичний вплив. Методологічне Концептуальне пояснення вказаного можливе за допомогою когнітологічної гіпотези, яка розділяє ґенезу мови як засобу комунікації та її семіотичний вплив на свідомість.

МЕТОДЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Прежде чем приступить к детальному рассмотрению методов политической лингвистики необходимо дать определение тому, что представляет собой политическая лингвистика в целом и каковы ее принципы. На заданный вопрос невозможно ответить корректно, если не сделать ряд существенных отступлений, связанных с пониманием роли парадигмального подхода в методологии современной лингвистики в целом и политической лингвистики (или лингвополитологии) в частности.

Каким образом представляется современная лингвистическая парадигма? Отмечают важную ее особенность, которая состоит в отсутствии т.н. *разрывов*. Имеется в виду, что пришедшее новое знание развивает и дополняет уже существующее, а это приводит к преемственным отношениям между ними. Отсюда возникает, во-первых, характеристика лингвистических парадигм как развивающихся сущностей, и, во-вторых, представление о *полипарадигмальности* современной лингвистики. Лингвополитология взаимосвязана с т.н. парадигмами-спецификаторами, тесно сопряженными с частным дисциплинарным знанием [Комарова З.И. Лингвополитология как частная парадигма современной лингвистики: методологический аспект [Текст]/З.И. Комарова//Политическая лингвистика.—2012.—№4(42). — С.23-33].

Исследователи фиксируют три периода становления политической лингвистики: 30-50гг. XX века (этап становления), 60-80гг. XX века (институционализация), 90гг. XX века по настоящее время (современный этап).

Становление политической лингвистики связано с именами У.Липпманна, П.Лазарсфельда, Г.Лассвелла и Н. Лейтса. На этом этапе впервые применяется метод *контент-анализа* в качестве метода исследования общественных представлений о политической картине мира (У.Липпманн), разработан метод *опроса фокус-группы* (П.Лазарсфельд), внедрены методы *квантитативной семантики* (Г.Лассвелл). Появляются работы Дж. Оруэлла и В. Клемперера, в которых акцентируется внимание на необходимости критического изучения тоталитарного дискурса. В этот период формируется т.н. лингвистическая советология, с ее развитием расширяется спектр методов политической лингвистики, вводится метод *лингво-психологического анализа* (Н. Лейтс) [Будаев Э.В. Сопоставительная политическая метафорология [Текст]/Э.В. Будаев.— Нижний Тагил: НТГСПА, 2011.— 330с.].

Период 60-80гг в большей степени обращен к изучению коммуникативных практик в современных западных демократических государствах. Исследователи отмечают использование языковой манипуляции сознанием. Этот факт подробно рассматривается представителями Франкфуртской школы (Т. Адорно, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер), активно изучаются формы тоталитаризма, антидемократизма и националисти-

ческого шовинизма. Проявляется интерес к изучению *политического символизма* (Р. Кобб, М. Эдельман, Ч. Эдлер). Широкое распространение получает изучение теории и практики политической аргументации, исследование политической лексики и политической коммуникации в исторической перспективе. Значительное внимание уделяется рассмотрению политических метафор и функционированию политического языка в предвыборных кампаниях [Будаев Э.В. Сопоставительная политическая метафорология [Текст]/Э.В. Будаев. – Нижний Тагил: НТГСПА, 2011. – 330 с.].

Современный этап развития политической лингвистики формируется за счет симбиоза ряда научных направлений: критического анализа политического дискурса, контент-анализа политического дискурса, риторического анализа политического дискурса, когнитивного исследования политического дискурса. Критический анализ ПД изучает способы, с помощью которых социальная власть осуществляет свое господство в обществе. В рамках этого направления изучается вопрос воспроизводства социального неравенства при помощи коммуникативной деятельности, разрабатываются способы языкового сопротивления (Дж. Бломмаерт, Т. ван Дейк). Представители второго направления используют методы компьютерной обработки большого корпуса политических текстов и на основе количественных данных делают выводы о качественных характеристиках политической коммуникации (П.Пир, В.Уэллс). Риторический анализ ПД основан на риторическом критицизме который на сегодняшний день делится на несколько направлений: критика метафоры, нарративный анализ, жанровая критика, кластерный анализ, критика пентагмы, идеографическая критика. В целом риторическая критика направлена на изучение реализации символических функций в текстах и посредством текстов [Будаев Э.В. Сопоставительная политическая метафорология [Текст]/Э.В. Будаев.– Нижний Тагил: НТГСПА, 2011. – 330 с.].

Анализируя методы лингвополитологии важно заключить, что это направление исследований в своем развитии повторяет отличительные черты современного языкознания, такие, как *антропоцентризм*, в котором языковая личность становится точкой отсчета при изучении тех или иных языковых явлений, *экспансионизм*, *экспланторность*, т.е. стремление не только описать, но и объяснить языковые факты, а также функционализм. [Комарова З.И. Лингвополитология как частная парадигма современной лингвистики: методологический аспект [Текст]/З.И. Комарова//Политическая лингвистика. – 2012. – №4(42). – С.23-33].

В. В. Наконечна, асп., КНУТШ, Київ
tolkien_vvn@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНА КОНВЕРТАЦІЯ СИНЕРГЕТИКИ В ХІМІЮ

Як відомо, поштовхом для розвитку синергетичного підходу стало вивчення І. Пригожиным дисипативних систем. Висновки, котрі були

зроблені із результатів його досліджень, виявилися застосовуваними не лише у сфері фізичної хімії, а й у фізиці, біології, соціології, економіці, тощо. Синергетика поступово стала трансдисциплінарною цариною – тобто такою, чії принципи виходять за межі окремих галузей науки і забезпечують холі стичне бачення предмету дослідження. Синергетика намагається досягнути не окрему область реальності, а на кількох її рівнях одночасно; синергетичний підхід покликаний вивчити реальність у всій її складності.

У період свого формування синергетика виходила в тому числі й із вже відомих хімічних законів. Так, у хімічній кінетиці відоме явище автокаталізу. Автокаталітичні реакції – це реакції, при перебігу яких накопичення продукту призводить до пришвидшення процесу перетворення. Графічно це можна представити у вигляді петлі. Для опису таких реакцій використовуються нелінійні диференційні рівняння, котрі І. Пригожин використовував для опису деяких своїх експериментів. Сам учений відзначав, що як атрактор для хімічної системи може розглядатися стан рівноваги, а в якості контролюючих параметрів можна визначити концентрації реагентів. Для класичних хімічних систем стан рівноваги є стійким, а флуктуації, котрі потенційно можуть порушити цю рівновагу, швидко затухають. Але, в залежності від особливостей механізму реакції, можуть виникати стійкі флуктуації. Якщо розглядати реакцію постадійно, то виявиться, що стійкі флуктуації виникають саме на тих стадіях, котрі містять автокаталітичні петлі.

Ще один шлях до виведення системи зі стану рівноваги – зміна концентрацій реагентів чи продуктів реакції. Коли концентрація однієї з речовин переходить поріг чутливості, система втрачає рівноважний стан. В ній з'являються періодичні коливання концентрацій. Виникає так званий хімічний годинник, який розглядають як приклад самоорганізації у хімічних системах. Реакційна суміш у цьому випадку виступає як єдине ціле. Наявність строгої періодичності процесу вказує на те, що він є когерентним. Когерентність же є важливою характеристикою нелінійних систем [Добронравова І. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. [Текст] / И. С. Добронравова – К.: Лыбидь, 1990. – 148 с. – с. 105]. Сама вона виступає як результат упорядкування руху частин системи, які до цього рухалися хаотично. Як підставу для виникнення когерентності можна розглядати нелінійність середовища.

Синергетичний підхід доцільно використовувати при розгляді такої області досліджень у сучасній хімії як нанохімія. Вона займається вивченням наночастинок – агломерацій атомів, хоч один параметр яких (довжина, ширина, діаметр, тощо) знаходиться в межах 1-100 нм. Нерівноважні стани в таких системах проявляються вже на етапі їхнього синтезу. Основні методи отримання наночастинок часто характеризуються терміном "знизу доверху" – тобто, частинка утворюється в процесі збирання окремих атомів у більші агломерації. За класичного підходу мали би отримуватися мікрочастинки й осад, але за певних умов (температура, кислотність середовища, наявність стабілізаторів) речо-

вина залишається у стані максимальної диспергованості. Наночастинки за сукупністю властивостей відрізняються від розчинів та порошків тих речовин, з котрих вони утворилися. Якщо наночастинка являє собою агломерат атомів одного елемента, наприклад, срібла, то її властивості будуть відмінними від властивостей злитку цього ж металу. Одна із проблем при синтезі наночастинок – утворення агломератів різного розміру. Розмір наночастинки залежить від умов, в яких проводиться синтез, вихідних речовин, часу, котрий витрачений на синтез. У системі можуть утворюватися частинки різних розмірів, до того ж, існує проблема відтворюваності синтезів, навіть якщо вони проходять в однакових умовах. Це можна пояснити наявністю численних флуктуацій в реакційній суміші. Нерівноважність таких систем призводить до того, що наночастинки з часом "старішають", укрупнюються, втрачають свої особливі властивості. Опис кінетики у системах наночастинок базується на стохастичному підході й враховує флуктуації концентрацій реагентів.

Ще одна область досліджень, в якій є доцільним використання синергетичного підходу – супрамолекулярна хімія. Предметом її вивчення є молекулярні ансамблі, котрі утворюються шляхом самозбірки із малих молекул. Для супрамолекулярної хімії підхід у синтезі "знизу доверху" є єдиним. Молекулярні ансамблі є системами, котрі здатні до саморозвитку. До супрамолекул іноді відносять молекули ДНК на підставі їхньої здатності до самозбірки, еволюції та самовідтворення. Однією з найцікавіших властивостей молекулярних ансамблів є молекулярне запам'ятовування та розпізнавання. У своїй поведінці вони відрізняються феноменальною селективністю. Супрамолекулярна хімія може бути розглянута як елемент еволюційної хімії в тому сенсі, який у цей термін вкладав В. І. Кузнецов – а саме як крок до відтворення лабораторії живої клітини. Частина дослідників розглядає молекулярні ансамблі як перехідний ланцюжок від неживої до живої природи і намагається знайти в них ключ до розгадки проблеми появи життя. Об'єкти вивчення супрамолекулярної хімії є стійкими за рахунок локального зменшення ентропії. Це дозволяє використовувати супрамолекули як стабілізатори для вже згадуваних наночастинок.

Отже, хімія, ставши одним із джерел появи синергетичного підходу, використовує методологічні настанови синергетики у кількох областях своїх сучасних досліджень, котрі допомагають вивчати реальність на різних її рівнях – від агломерацій кількох атомів у нанохімії до складних молекулярних систем у супрамолекулярній хімії.

Н. В. Ніколаєнко, канд. філ. наук, доц., НТУУ "КПІ", Київ
natalia.nikolayenko@gmail.com

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасне пізнання людини ґрунтується на цілому комплексі дисциплін та методів біологічного та медичного пізнання. Біологія сьогодні стає

пріоритетною галуззю людських знань, оскільки її відкриття визначають спрямованість та темпи розвитку суспільства. Зв'язок біології та практики набуває соціального значення, зачіпаючи інтереси кожного індивідуума. Все це зумовлює важливість аналізу гуманістичних вимірів сучасної науки. Таким чином, "логіка, методологія і філософія науки вступили в нову фазу свого розвитку, коли дослідження закономірностей науки як феномену людської культури виводять нас на проблематику вищих гуманістичних цінностей" [Фролов І.Т. Философия и история генетики: Поиски и дискуссии / И.Т. Фролов – М.: КомКнига / URSS, 2007. – с.404]. Отже, досягнення сучасної біології, а саме її стрижневої галузі – антропогенетики, актуалізують питання про розрізнення технологій, які сприяють процвітанню людини, та технологій, які становлять загрозу людській гідності.

Гуманістичну оцінку проблем, з якими людство зіткнулося на порозі третього тисячоліття, у більшому ступені стимулює сама наука. "Збереження життя на Землі, як людського, так і будь-якого іншого, все більше усвідомлюється не лише як практично-політичне, але і як наукове завдання. Більше того, проблема виживання заслуговує на пильну увагу і з боку філософії. Функціонування ідей гуманізму в самому "тілі" науки створює нові акценти в змісті цілей і мотивів наукового пізнання" [Карпинская Р.С. Биология и гуманизм / Р.С. Карпинская // Философия биологии: вчера, сегодня, завтра. – М., 1996. – с.15].

Наразі стає очевидним, що при зверненні, наприклад, до комплексу антропогенетичних досліджень, необхідно виходити саме з гуманістичних принципів пізнання. Зокрема, мова йде про допустимість чи недопустимість по гуманістичним чи морально-етичним міркуванням тих чи інших біомедичних експериментів, про етичні принципи генетичної діагностики, генно-інженерних робіт, психогенетичні дослідження, тобто, саме таких експериментів, які несуть потенційну загрозу здоров'ю людини та небезпеку маніпулювання особистістю, зазіхаючи на її права та свободу. Одна з ключових гуманістичних проблем антропогенетичних досліджень полягає у встановленні чітких меж використання можливостей сучасної генетичної інженерії.

Актуальність цього питання насамперед пов'язана з тим, що антропогенетика невпинно розширює технологічні можливості контролю та втручання в природні процеси зародження, протікання і завершення людського життя. Перш за все це стосується різноманітних методів штучної репродукції людини, заміни органів і тканин, нейтралізації дії шкідливих генів й т.ін. В усіх подібних випадках дослідники мають справу з граничними ситуаціями, коли важко сказати, чи мають вони справу вже (чи ще) з живою людською істотою або тільки з конгломератом клітин, тканин і органів. На сьогоднішній день ключовим питанням є прийняття єдиного погляду на "початок" людського життя. Дискусійною постає етичність самої постановки питань, які сьогодні лунають: ранній ембріон – це просто початок життя або початок життя людини, особистості? Ранній ембріон – це маса недиференційованих клітин або душа? Отже, наразі досі є не виробленою єдина позиція щодо статусу ембріо-

на, і думки по цій проблемі істотно розходяться. Прихильники так званої абсолютистської позиції вимагають заборони будь-яких маніпуляцій з ембріонами на будь-яких стадіях розвитку, оскільки вважають, що ембріон – це істота, що має душу з моменту запліднення. Консервативна сторона сподівається, що шляхом апеляції до абсолютного захисту життя заплідненої яйцеклітини можна буде заборонити розвиток генної технології. На сьогоднішній день не вважаються людські ембріони такими, перш ніж вони не досягнуть 14 днів свого розвитку. Ембріони в цьому ранньому періоді (до 14 днів) були проголошені "преембріонами", тобто простим скупченням клітин [Леонов Б.В. Рождение in vitro / Б.В. Леонов // Человек. – 1995. – №3. – с.72]. Таким чином, постає потреба чітко визначити, що будь-яка стадія людського життя (ооцит, ембріон) повинна мати усі ступені захисту. Неприпустиме відношення до людського зародка як до згустку тканин, а не як до людини. Сьогодні у суспільстві виникає гостра небезпека девальвації цінності людського життя, зниження цінності засад гуманізму.

Отже, особлива роль в процесі вирішення соціально-гуманітарних проблем, породжуваних сучасними антропогенетичними дослідженнями, має належати принципам гуманізму, які базуються на шанобливому ставленні до людини і людства, цінності і значущості життя.

**С. П. Оржеховський, канд. філос. наук, ПДАТУ,
Кам'янець-Подільський
osp3000@gmail.com**

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНИХ НАУК З ІНШИМИ НАУКАМИ В СОЦІАЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Найбільш важливим моментом суспільного пізнання виступає той факт, що суспільне пізнання не обмежене тільки соціологією чи економікою, а включає також інші науки, предмети яких здаються далекими від проблем буття суспільства. Проте соціальне дослідження не може ігнорувати ці науки. Так людське буття включає не тільки свідомі взаємовідносини з іншими людьми, але й тілесне буття, культурне буття, яке виражається в різноманітних символічних сутностях використовуваних людиною, життєсвіт, на кінець, оскільки людина існує в межах певного середовища і повинна враховувати його функціональні виміри. "Природничі науки, такі як метеорологія, еволюційна біологія і біологія розвитку мають багато спільного з соціальними науками, а соціальні науки мають дуже різноманітний предмет свого дослідження. І здається очевидним, що різко антинатуралістична соціальна онтологія буде мати серйозні перепони щодо розвитку своїх дослідницьких програм, це стосується, наприклад, таких питань як зв'язок між соціально-економічним процесами та екологічними змінами, де співпраця по лінії соціального і природничого є важливою"[146. Benton T. and Craib I. Philosophy of Social

Science. The Philosophy Foundation of Social Thought / Ted Benton, Ian Craib. – New York, 2001. – P. 141.].

Таким чином тут ми повертаємось до проблеми розуміння людини як мікркосмосу, в якому всі рівні буття виявляються представленими. Особливо це актуально для соціальних наук, де ми не можемо розглядати людину окремо від біологічних, екологічних, культурних, чи навіть, фізичних вимірів її буття. Тому, так чи інакше, соціальні науки перетворюються на своєрідну антропологію, де ми маємо справу з предметом який зачіпає рівні буття, що розробляються багатьма науками. Проте в цій багатоманітності різних рівнів буття в соціальному дослідженні важливо розрізнати саме соціальні науки із своєю специфікою. Адже соціальні науки, не дивлячись на те, що в своїх дослідженнях виходять за межі свого предмету, тобто певного рівня буття, а точніше соціального буття, повинні мати чітке розуміння свого предмету для того, щоб у свою чергу мати можливість вийти за його межі в своїх дослідженнях. Отже, ми маємо певну амбівалентність існування соціальних наук: з одного боку, вони мають свій чітко визначений предмет, а з іншого боку, в своїх дослідженнях вони переважно виходять за межі свого предмета, в сферу трансдисциплінарних досліджень. Тобто соціальні дослідження є переважно міждисциплінарними, більше того, виходячи з цього факту, ми маємо формувати новий, висловлюючись словами постмодерної філософії, метадискурс, в першу чергу для кращого розуміння процесу дослідження та пізнання в межах соціальних наук, а також виходячи з того факту, що людина це мікркосмос, де в знятому вигляді представлені всі рівні буття.

Такий метадискурс може бути тільки певною філософською антропологією і тому, у зв'язку з розвитком соціальних наук та їх філософії, можна в подальшому передбачити відродження цього філософського напрямку, який звісно буде відбуватись вже на основі нових наукових засад. Потрібно тільки додати, що в природничих науках з їх розвитком, давно стали популярні міждисциплінарні дослідження. Проте тільки для соціальних наук ця подія потребує особливого метадискурсу у зв'язку з тим, що їх дослідження з самого початку виступають як переважно міждисциплінарні і сам предмет – людина, вимагає такого підходу.

Ще з часів діалектичного матеріалізму нам відомо, що наука складається з певної ієрархії рівнів, які відбивають, до певної міри, дану людині структуру буття, де кожен рівень є складніший за інший і включає в себе нижчий рівень, за допомогою якого до певної міри можна навіть пояснити складніший рівень науки, наприклад, фізіологічні основи функціонування свідомості, однак це не може пояснити саме функціонування свідомості, та й загалом, чому вона виникла, адже в фізіологічних основах свідомості не закладена необхідність її виникнення. Це вже предмет розгляду психології, яка переходить на зовсім інший рівень буття, розглядаючи свідомість саму по собі у всій складності її виникнення та функціонування. Ну звісно ми маємо приклади взаємодії між різними рівнями, коли події в межах одного рівня буття, що вивчаються наукою, впливають на функціонування іншого рівня буття. Ця взаємо-

обумовленість діє як зверху вниз, так і знизу вверху. Наприклад, хвилювання свідомості породжує підвищення артеріального тиску через нервові напруження спричинені свідомістю і, навпаки, біль у шлунку породжує нервові напруження, а відтак дискомфорт свідомості. Проте, якщо говорити про соціальні науки, то тут ми маємо справу також і горизонтальним відношенням, наприклад: не тільки психіка впливає на формування соціальних відносин, але й соціальні відносини впливають на психіку, тобто не тільки свідомість є основою соціальних відносин, але й соціальні відносини є основою свідомості. Тому в соціальному пізнанні відбиваються фактично всі рівні буття в знятому вигляді.

Отже в сучасному соціальному дослідженні ми маємо справу з різними науками. Більше того такі природничі науки як метеорологія, медицина, екологія та й загалом багато технічних наук безпосередньо відносяться до проблем досліджуваних в соціальних науках.

А. П. Пєтухов, асп., КНУТШ, Київ
untunize@gmail.com

КОНСТРУКТИВІЗАЦІЯ ЯК СИМПТОМ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ

Науковий опис реальності виконується дискретним чином. Дискретна структура особливо чітко простежується у формальному та природничонауковому описах. Прикладом формально-наукової дискретизації є будь-який математичний вираз, виконаний для передачі наявних або гіпотетичних стосунків між визначеними та значною мірою обмеженими явищами або предметами реальності. У природничих науках дискретний опис з одного боку пов'язаний із класифікацією або таксономізацією, а з іншого – з теоретизацією у вигляді абстракції, ідеалізації та моделювання. Щойно виконаний нами опис, як ми можемо переконатись, дискретизує метадисциплінарні стосунки:

- визначенням залучених до них метадисциплінарних царин (формальні та природничі науки);
- їх ієрархічною класифікацією;
- абстракцією через нехтування параметрами, неважливими для вирішення нашої задачі (наприклад, нехтуванням переліком конкретних дисциплін, належних до формальних та природничих наук).

Очевидно, що дискретний опис реальності виконується в першу чергу для надання їй операційного потенціалу. Тобто, дискретизація застосовується не як відповідь на питання про влаштованість реальності у "перервному" чи "суцільному" вигляді, але як спосіб її ефективного опису і оперування нею і в ній.

Таким чином, визначення нехтуваних параметрів можна назвати головним дискретизованим інструментом теорій. Але на рівні систем виникає необхідність нехтування не лише параметрами, а й цілими системами – системний опис є своєрідним описовим гiґа-рівнем, на якому стратегії "попередніх" рівнів діють згідно масштабних обмежень. Тому

ми пропонуємо виділяти наступні масштабні рівні дискретного опису реальності:

- знаковий (будь-який опис оперує знаками як дискретними одиницями і є звідним до цього рівня);

- дисциплінарний (на ньому виконується формальний опис, класифікація, теоретизація);

- системний (на цьому рівні визнається принципова можливість розгляду системи як автономної, тобто, вживається конструктивізація стосунку систем у вигляді нехтування невизначеністю їх меж).

За ситуації переходу від розуміння знання як організованого суто дисциплінарно до врахування його міждисциплінарності, актуалізується питання меж "автономності" дисциплінарних наукових методів та галузевої лексики. Виявляється, що міждисциплінарний дискурс не усуває дискретності в описі наукового знання на системному рівні: в ньому автономізація дисциплінарних наукових царин змінюється автономізацією ситуації сполучення операційних апаратів комплексу цих царин навколо проблеми або "епістемічного об'єкта".

А. І. Пипич, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

**ІНТЕРОБ'ЄКТИВІЗМ Б.ЛАТУРА ЯК КРОК ДО КОНЦЕПЦІЇ
"УТРИМАННЯ ВІД ДІЇ"
ТА ТЕОРІЇ "СОЦІАЛЬНОГО ОПОСЕРЕДНЕННЯ"
(ПРИРОДНЕ І ШТУЧНЕ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ)**

Ретроспектива розвитку філософської думки у XX ст.. може бути структурована як декілька її складок чи різних поворотів: 1) "лінгвістичний", як спроба виходу на примарне майбутнє філософії; 2) "онтологічний" та 3) "антропологічний", орієнтовані на її минуле і 4) "практичний поворот", орієнтований на сьогодення.

Останній, практичний або *"прагматичний поворот до сьогодення"* на відміну від перших трьох, являє собою вже не стільки само-рефлексією філософії або спробу спертися на свої власні атрибути – зовнішні (мова) чи внутрішні (про що мовиться), а й прагненням знайти опору за межами філософії. Інакше кажучи, спробою вийти з кризи за рахунок мімікрії до способу орієнтації людини у світі не релігійного (віра) чи наукового (знання), а образотворчо-технічного – "техне" в його широкому, античному розумінні. Способу, здавалося б вже принципово чужому будь якій рефлексії, оскільки спирається на *вміння* – *"підручне бачення"* дійсності.

Цей, останній поворот викликаний вже не тільки крахом ілюзій епохи Модерну (ілюзії можливості хоч якихось загальних орієнтирів), а відчайдушною спробою знайти суто локальні орієнтири – спробою вибратись з хащ, в які занесло філософську думку завдяки постмодерну, точніше – втратою усяких надій знайти хоча б якісь загальні і хоча б відносно не-порушні орієнтири.

Концепція інтероб'єктивізму Б.Латура заставляє нас, залишивши жахи ХХ ст.. тікати у ХХІ ст., покінчивши з усіма можливими ілюзіями свідомості щодо цих пошуків, хапатись, як за соломинку, за "*філософією на кожен день*", вже без усяких надій на якісь більш сталі орієнтири, оскільки вони втрачені безповоротно. Тобто в ситуації, коли втрачені надії не тільки на релігію але й на науку, а сама філософія усвідомила себе лише як їх (релігії і науки) порожню словесну оболонку.

Розчарувавшись не тільки в модерні, але й постмодерні, філософія, образно кажучи, прагнучи зберегти свою нетлінну душу, свідомо і нарочито, віддає на поталу своє власне тіло – мовну оболонку узагальнень, представлену "метафоричними поняттями". Таким чином, вона опиняється, можна б сказати, "на панелі". Мовна гра (метафорами і поняттями) тут не образ, а практика – лише засіб, за допомогою гротескно витонченого бісеру нюансування смислів, позначити хоч якісь локальні орієнтири на кожний день, коли чуттєвий образ і раціональний смисл тотожні, оскільки мова і без усякої філософії завжди узагальнює.

Тут, безперечно завжди суб'єктивна, думка, що саме такою себе усвідомлює, буквально віддає себе (тут порівняння з повією не є навіть гротеском), хоча і без особливого задоволення, але дуже професійно, стихії говоріння в межах сукупності *об'єктивних сил*. Або сил, які хоча і існують як *об'єктивність* але в її (об'єктивності) специфічній формі – завжди проміжної інстанції слова.

Віддавшись цим *силам* можна ні в що не вірячи і нічого не знаючи і в усе вірячи і усе знаючи, віддатися стихії почуттів і думок у їх мовному обрамленні. Тоді *сила* і стає цим завжди лише локальним орієнтиром. Начебто прикидаючись (а "Я" тут ні до чого, "Я" – сторонній) Б.Латур пробує вивести *суб'єктивність* за дужки або взяти в дужки, в залежності від того приховується вона чи, виставляючись на показ, публічно ігнорується.

Якщо інтесуб'єктивізм це ати-Ньютон, то інтероб'єктивізм це Ньютон навиворіт – Ньютон, який замість того, щоб викладати механіку геометричним способом, пробує перекласти геометрію на мову механіки не як науки, а як "підручної справи" – як ремесла. Тоді в основі законів геометрії виявляються анонімні сили (якихось "актантів-гібридів-"), а ніяк не застосування до природних об'єктів вимірювальних засобів-інструментів людьми. Тобто інтероб'єктивізм це бачення дії як результату не розуму, а *сили*. Що дуже не далеко від правди, а точніше є правдою протилежною такій само правді інтерсуб'єктивізму.

Аристотель розглядає причину як провину, чітко відокремлюючи провину людини від "провини" каменя. Ньютон їх ототожнює як просто причини. Б.Латур, маючи справу з "гібридами"(природно-штучними утвореннями) теж їх ототожнює, але навпаки, розглядаючи провину однією з гілок єдиного дерева мережєвих причин. Якраз тут і виникає проблема сепарації причин штучних або провин і власне природних, оскільки питання відповідальності за ту чи іншу дію саме людини ніхто не відміняв. Гібрид може бути винним лише наполовину – людську свою половину.

Хоча, усім зрозуміло, що штучне це те саме природне, але розглянуте через призму відповідальності людини за вчинене зло іншій людині. Екологічне мислення закликає не чинити зло навіть каменю, оскільки в мережі причинно-наслідкових подій воно завжди бумерангом повертається до людини – мережі завжди напіввідкриті-напівавтономні, тобто є відкритими *лабораторіями*. Не випадково саме *лабораторія*, точніше способи і ступінь її закритості, стають для Б.Латура чи не основною проблемою.

Але якщо від стихії природи нам нічого чекати окрім самої стихії, то від людини ми таки вправі очікувати не тільки далеко не завжди розумної *дії*, а ще й "*утримання від дії*" (не тільки не розумної, але й іноді розумної), заради збереження певного соціального порядку – *відповідальності* в широкому її розумінні. Відповідальності не "гібридів", а того, хто за ними приховується – суб'єктів, хоча і прихованих за гібридним характером мереж, але ключових вузлів цих мереж. Якщо дія це вияв соціальної сили, то "*утримання від дії*" – її *джерело*.

Зробивши крок від інтерсуб'єктивізму комунікативної філософії до інтероб'єктивізму Б.Латура ми просто вимушені будемо зробити ще один крок, розрізнивши безпосереднє і опосередковано-опосередковане в суспільних стосунках, розглянувши мережі як процес опосередкування-опосередкування. А таким чином опиняємось в межах теорії "*соціально-го опосередкування*" з її концепцією "*утримання від дії*".

М. С. Полісюк, ДНУ ім. Олеся Гончара, Дніпропетровськ
mariia_polisiuk@i.ua

ФЕНОМЕН "БАЗОВОСТІ" В ПРОЕКТІ РЕФОРМАЦЬКОЇ ЕПІСТМОЛОГІЇ АЛВІНА ПЛАНТІНГІ

Дискусійну проблему природи знання намагається вирішити сучасний американський філософ Алвін Плантінга, розробляючи проект реформатської епістемології. Що таке знання? Яке співвідношення між віруванням і знанням, і в якому випадку вірування стає знанням? Існує декілька традицій відповіді на ці питання. Передбачається, що знання – це обґрунтоване та істинне вірування. Тобто знання має справу лише з істинним, бо неістинне неможливо пізнати. Для формування знання необхідно, щоб якесь судження було прийнято на віру, а після того, як це судження стає чікоюсь точкою зору, воно повинно пройти процедуру обґрунтування, для того, щоб стати знанням. В цьому сенсі стає важливим питання критерію обґрунтування знання.

Евіденціалістський підхід припускає, що знанням може стати результат пізнавальної діяльності людини лише у тому випадку, коли вона має докази. В якості доказів приймаються сприйняття та спогади. *Релябілістський* підхід вважає судження обґрунтованим лише за допомогою надійного пізнавального механізму. *Деонтологічний* підхід передбачає, що суб'єкт має певні зобов'язання, котрі він повинен використовувати у пізна-

вальній діяльності. Відповідно до цього підходу, вірування може стати знанням у тому випадку, коли немає підстав для його відхилення. Представники *недеонтологічного* підходу кажуть, що вірування стає знанням лише коли це вірування має об'єктивну ймовірність своєї істинності.

Знання має деяку цілісність, воно не є зібранням абсолютно не зв'язаних між собою суджень. Саме базуючись на цій ідеї, представники такого підходу до природи знання як епістемологічний фундаменталізм, вважають, що все знання, яке ми маємо, складається з деяких базових суджень, які не можуть бути зведені до більш простих. На основі цих базових суджень формуються не базові.

Уявлення про те, що наше знання повинно будуватися на непорушних, достовірних та цілісних засадах, є давньою та актуальною досі позицією теорії пізнання. Її можна побачити вже в античній філософії, але найбільш дискусійною вона стає у Новий час у філософії Ф.Бекона та Р.Декарта. Цю позицію прийнято називати класичним фундаменталізмом, оскільки саме вона домінує в класичній філософії. У філософії Нового часу класичний епістемологічний фундаменталізм поділяється на раціоналістичний та емпіричний фундаменталізм.

Всі наші судження, або як їх називає А. Платінга, пропозиції, поділяються на ті, істинність яких не базується на достовірності інших пропозицій, та на ті, які мають основу або виводяться з інших пропозицій. "Вірити, що Бог існує, це приймати як істинну певну пропозицію: можливо пропозицію, що існує особистісна істота, яка створила світ, яка не має початку, яка є досконалою у мудрості, справедливості, всезнаючою та всесильною" така пропозиція, на думку А. Платінги, є пропозиція, достовірна сама по собі. [Plantinga A., Wolterstorff N. Faith and Rationality: Reason and Belief in God. 1983, p. 321] Такі пропозиції А. Платінга називає базовими, тобто ті, які не можна звести до більш простих пропозицій, які ми вважаємо не базовими. Така не базова пропозиція як те, що Бога треба любити, формується на базовості пропозиції, що Бог існує.

Беручи за основу класичний фундаменталізм, А. Платінга стверджує, що релігійні вірування, по-перше об'єктивні, що є протилежним суб'єктивному, та належать лише деяким людям. По-друге, переконливо обґрунтоване вірування є об'єктивним, оскільки люди з вірно функціонуючими здібностями, уважно та щиро розглядаючи певне питання, знайдуть порозуміння. По-третє, переконливо обґрунтоване вірування є об'єктивним у тому розумінні, що воно зорієнтовано на об'єкт "річ саму по собі", це вірування являє собою відповідність речі. На базовість вірувань впливають як об'єктивні так і суб'єктивні фактори, оскільки формування базових вірувань залежить від людини, серед них можна виокремити релігійні вірування як базові. А. Платінга вважає, що "виникнення базових вірувань запускається механізмом чуттєвого сприйняття в тому випадку, якщо сприйняття відповідають об'єктивній дійсності." [Карпов К.В. Эпистемологические предпосылки теистической философии А. Платинги / Вестник ПСТГУ (серия)1. Богословие. Философия, выпуск 4. М., 2014. – 567 с.] Справжня базовість не забезпечує незмінність "incorrigible" вірування,

припускає А. Плантінга. [Plantinga A., Wolterstorff N. Faith and Rationality: Reason and Belief in God. 1983, p. 321] Справжні базові вірування являються відносними і залежними від епохи та особистості. Судження $12 \times 35 = 420$ є базовим для тих, хто обчислює його настільки швидко, наскільки більшість людей обчислює $5 + 5 = 10$. [Карпов К.В. Эпистемологические предпосылки теистической философии А. Плантинги / Вестник ПСТГУ (серия)1. Богословие. Философия, выпуск 4. М., 2014. – 567 с.] Справжня базовість не є психологічним переконанням, та відрізняється від доказів тим, що докази мають місце в пізнанні тоді, коли людина не впевнена в об'єкті пізнання та в отриманому знанні.

Повертаючись до питання переходу вірування в знання, А.Плантінга звертається до терміну "підтвердження" "warrant". [Plantinga A., Warrant and Proper Function. 1993, p. 239] Вірування матиме силу підтвердження для людини лише коли її когнітивні здібності працюватимуть справно; коли вони працюватимуть в відповідному для них середовищі; коли ці здібності працюватимуть відповідно плану, створеного для них; якщо план має своєю ціллю отримання правдивих вірувань; та є вірогідність їх отримання.

Таким чином, ми бачимо, що питання співвідношення знання та базового вірування, питання критеріїв базовості вірувань залишається дискусійним як в межах позитивістської філософії початку ХХ століття, так і в межах сучасної аналітичної філософії, представником якої вважається А. Плантінга.

К. О. Поліщук, асп., НПУ ім. М. П. Драгоманова
kapolischuk@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВИКУ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПРОСТОРОМ: МИСЛЕНИЙ ЗАПИТ В GOOGLE

Сучасні дослідження освіти говорять про інноваційні прориви в методах, схемах та формулах освітніх практик. Та геніїв не стає більше, а війни так само тривожать кровожерливою нахабністю цивілізованих країн. Чи слушно зазначити, словами Сократа, що сучасні люди так само вчиняють зло із незнання? Ми рішуче вважаємо, що ні! Однак ці етичні питання лишаються відкритими, так само як і питання про освітні технології. Позаяк лишати транзитарні технологічні процеси без уваги – безвідповідально. Особливо, це стосується вітчизняної наукової думки, яка, здається, пристосувалась до простого копіювання досвіду закордонних науковців, та животіє на домашніх, здебільшого некоректних, інтерпретаціях.

Разом з тим ми вважаємо за необхідність висвітлювати в медійному та науковому просторі ідеї, які можливо ніколи не втіляться в Україні, та хоча б підштовхнути вітчизняні уми до відповідальної саморефлексії.

Не варто ще раз актуалізувати існування інформаційного суспільства в Україні. Ряд дослідників вже надолужив це. [В. Данільян, Д. Дюжев,

А. Колодюк та інші]. Сферою нашої зацікавленості є сучасна розпорошеність уваги людства в контексті інформаційного суспільства. Все більшого втілення "кліпове мислення" в реальності набуває через так званий термін "бобслей". В кінематографічній спільноті цей термін жаргонно використовують для характеристики певного виду зйомки "суб'єктивною" камерою з максимально насиченим рухом та нарізкою коротких, динамічних кадрів. Американсько-російський проект фільму "Хардкор" 2016го року демонструє приклад використання цього феномену. Пересічний сюжет, насичений вибухами та стрільбиною ведеться від першої особи. Всі півтори години ви дивитесь на події "очима головного героя". Якщо екстраполювати новий вид динамічних стрічок на освіту та сприйняття інформації. То така позиція суб'єкт-суб'єктивна недосяжна для викладача – поглянути на світ очима учня, та сприйняти вади власної педагогічної діяльності. Хоча це фантастичне припущення, однак сучасне сприйняття інформації і її подача вже ведеться від першої особи. Сучасні ЗМІ прагнуть захопити таким чином глядачів, навіть при трансляції звичайних новин. Такий спосіб трансляції інформації не є новим. Згадаймо популярні відеоігри-шутери від першої особи, які були популярні в 90ті роки – DOOM та Quake. Дія від першої особи навіть була вшанована в голлівудській стрічці DOOM, де герой Карла Урбана ефектно використовує зброю, яка потрапляє під руку (бензопилу наприклад). На сьогодні дія від першої особи не просто вшановується, а стає основною.

Якщо поєднати цю технологію зйомки із спільними розробками facebook та Samsung Gear VR шоломів, що представлені 21 Лютого 2016 року. То це наблизить нас до віртуальної реальності впритул. І вже комічні шоломи з старих фільмів не виглядають такими безглуздими. [Елистратов В. Резонанс: "Матрица" Цукерберга на презентації Samsung / В. Елистратов // Tjournal. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tjournal.ru/23537-matrix-has-you>].

В заголовок тез винесено "мисленевий запит Google". Весь цей об'ємний вступ був заради досягнення тенденції спрощення у розвитку. Комп'ютери все частіше облишають системні блоки, телефони позбавляються кнопок, а деякі навіть роз'ємів для навушників-гарнітур. Портативна техніка є антропологічно-обумовленим витвором, вона слугує для людини. На сьогодні відмирає потреба у аналоговому письмі, так як тайпінг, введення тексту з клавіатури, все більше замінює його в розвинутому суспільстві. Технологія "Ok, Google", "Siri" пришвидшили пошукову систему відмінивши необхідність тайпінг. Керування віртуальною реальністю за рахунок голосу не зручне і все ще вимагає застосування пальців та руху кінцівок. То ж коли нам чекати можливості мисленевого запиту в Google? Розробники пошукача відповідають: "у нас є підрозділ, який цим займається, і це буде відразу після 2020 року". [Натапов М. Детский сад как бизнес-проект / М. Натапов // Журнал "СНОБ". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://snob.ru/selected/entry/104956?preview=print>]

Таким чином споживання інформації виходить на новий рівень, а функції філософії та логічний метод реактуалізуються, як здатність мислити та вірно сформулювати потрібний коректний запит.

**О. О. Потіщук, канд. філос. наук, НТУУ "КПІ", *Kuiv*
*potya@ukr.net***

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПРИРОДА ЗНАННЯ: ПРОГРАМА Д. БЛУРА

У сучасних філософських дослідженнях науки актуальною є тенденція звернення до соціально-гуманітарної позиції. Внаслідок цього відбуваються зміни в науці, формуються нові методи дослідження, постають нові проблеми та розв'язки їхнього вирішення.

Варто взяти до уваги, що Д. Блур є одним із реорганізаторів історії науки. Він застосував новий соціальний підхід, результатом якого є виникнення в соціальній історії науки нових напрямів – макроаналітичного і мікроаналітичного та ситуаційних досліджень. Головною підвалиною в наукових дослідженнях та змінах стала концепція Д. Блура, яка має назву "Сильна програма" ("Строга програма"), в якій дослідник значну увагу приділив розгляду поняття знання. Поряд з цим Д. Блур формулює чотири основні принципи, на які повинна спиратися соціологія знання, для того, щоб реалізувати свої цілі та цінності. Він робить наголос на існуванні єдиної загальної теорії, яка могла би висвітлити закономірності поділу знання. Поряд з цим вона дає можливість збалансувати неоднозначність в поясненнях різних наукових теорій дослідниками. Але все ж таки при виборі тієї чи іншої наукової теорії впливовим є соціальний чинник. В цьому полягають найважливіші моменти реконструкції Д. Блуrom історії науки, а разом з ними і зміна поглядів на розуміння природи знання.

Важливим моментом є те, що дослідник розглядає поняття знання як результат колективної діяльності. Суть колективної діяльності полягає в накопиченні знання як результату взаємодії великої кількості людей. Слід зазначити, що оскільки знання є колективним феноменом, то розвиток та виникнення його зумовлене соціальними чинниками. Соціальне колективне знання, що існує незалежно від індивіда, визначає розвиток в його активній пізнавальній діяльності. Ці фактори підкреслюють взаємозв'язок і поєднання знання та суспільства в цілому. Д. Блур, таким чином, залишає без статусу будь-які знання, що відносяться лише до фактів індивідуальної свідомості, що не підтримуються соціумом. Слід зазначити, що чи стане нове відкриття частиною надбань науки чи ні, визначає не індивід, а група людей, а саме – наукове співтовариство. Після подібного визнання науковим співтовариством, знання може бути використано лише в тому значенні, в якому було соціально визнане. Отже, знання формує надзвичайний світ, який є продуктом динамічних дій людей. Зважаючи на це, об'єктивність та раціональність знання розкривається лише в суспільному житті. Знання ж у свою чергу стає

процесом соціальної побудови понять, наукових теорій, концепцій. Соціальний компонент є необхідною умовою істини, що обов'язково потребує емпіричного дослідження. Таким чином, знання стає своєрідним показником підготовленості (або не підготовленості) соціуму до визнання значення інновацій.

Соціальний компонент або соціальна реальність, що є об'єктивною, самостійною, незалежною від свідомості окремого індивіда, складає основу, яка дозволяє вирішувати філософські проблеми, що стосуються лімітування наукових теорій та висновків. Дослідник описує роль пріоритету наукових відкриттів та теоретичного аспекту, зазначаючи, що під час теоретичних змін відкриттів і виникають дискусії з приводу пріоритету. Зрозуміло, що справа цим не обмежується, оскільки теоретична зміна має бути перевірена як емпірично можлива, а також потрібна розробка нових теорій, які будуть надавати сенс новому закону. Д. Блур робить наступний висновок, що в принципі важливим у даному випадку є взаємозв'язок емпіричного та теоретичного компоненту в соціології науки. Отже, не існує знання поза межами соціальної сфери.

Поряд з цим Д. Блур розвиває концепцію знання, в якій останнє виступає як соціальний інститут, як сталий механізм колективних стосунків. Знання в даному випадку виступає як стійка сукупність правил, принципів, норм, настанов, що регулюють різні сфери людської діяльності. Згадаймо, що, наприклад, Г. Спенсер зазначав, що соціальні інститути забезпечують перетворення людини у соціальну істоту, здатну до спільних колективних дій. Слід виокремити головні елементи концепції знання як соціального інституту, яку розвиває Д. Блур. А саме: єдність знання та культури, тобто знання виступає в ролі культурного феномену (відмінність стосується лише функціональності знання), зведення феномену знання лише до суспільної комунікації та діяльності. При цьому знання не розглядається як відображення реальності, а як соціальне буття, що складає буття людини та суспільства в цілому. Отже, соціальна епістемологія Д. Блура вносить суттєвий вклад в епістемологію і соціологію знання саме спрямованістю на переосмислення суті поняття знання. Знання, за Д. Блуром, включає не лише кінцевий результат у вигляді уявлень про світ, а й ґенезу цих уявлень. Саме у такий спосіб змінюється відношення між поняттями знання і пізнання, а зміст будь-якого знання з необхідністю містить соціальний складник.

*Л. О. Рідченко, викл., КЗ СОІППО, Україна, Суми
luda_ri@i.ua*

СПЕЦИФІКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Теорії нелінійності і віртуальності здійснюють вирішальний вплив на різні галузі науки і на численні прикладні питання. На даний момент ми спостерігаємо інтенсивні і глибокі зміни в середині віртуальної реальності, які пов'язані з появою комп'ютерів і процесом математизації знань, який постійно прискорюється в час науково-технічного прогресу.

Розглянемо комп'ютерну віртуальну реальність через призму нелінійності. Для цього нами представлена типологізація комп'ютерної віртуальної реальності, шляхом виділення генезису її форм з позиції нелінійної методології. Так, до даних форм будуть належати: I – простір, II – комунікація, III – мережа.

Зупинимось докладніше на кожній із виділених форм комп'ютерної віртуальної реальності.

I. Простір. Важливе значення в дослідженні комп'ютерних віртуальних технологій відіграють поняття "кіберпростору", "медіапростору" та "фізичного світу". Якщо поглянути хронологічно то поняття "медіапростору" з'явилося дещо пізніше ніж комунікаційний та інформаційний простори. Але все ж таки встигло посісти важливе місце в комп'ютерній віртуальній реальності та нелінійній методології. В системі концептуальних підходів осмислення медіапростору, один з них розглядає медіапростір через призму соціального простору та їх взаємовідношення.

Термін "медіапростір" досить поширений у дослідженнях інформаційних процесів та комунікаційних технологіях. Необхідно зазначити, що особливу роль у створенні медіапростору на комп'ютерній основі належить саме Інтернету. Взаємодія технічної та соціальної сфери і утворює сучасну мережу Інтернет. Створення комп'ютерних віртуальних технологій значно розширює спектр можливостей людини. Вплив її на комп'ютерні віртуальні технології дозволяє вирішувати надскладні завдання, які не може вирішити просто людський мозок, або запрограмований нею комп'ютер.

Розглядаючи комп'ютерну віртуальну реальність необхідно відмітити, що вона з однієї сторони пов'язана з кіберпростором, медіапростором, а з іншої – фізичним світом. О. М. Астафьева звертає увагу на те, що "інтерпретувати і пояснювати процеси саморозвитку віртуальних просторів – медіа-просторів, інформаційно-комунікативного середовища Інтернету, комп'ютерної віртуальної реальності – в рамках певних дисциплінарних меж складно" [Астафьева О. Н. Синергетический дискурс современных информационно-коммуникативных процессов/ О. Н. Астафьева // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М.: Прогресс-традиция, 2004. – С. 422]. Саме Інтернет виступає однією з головних тенденцій розвитку медіапростору, та щоб зрозуміти його вплив на індивідуальну та суспільну свідомість необхідно одночасно бути і спостерігачем і піддослідним.

Процес комп'ютеризації неможливий без засобів комунікації та без посередньо пов'язаний зі складними технологіями. За допомогою комп'ютерних віртуальних технологій людина може вільно входити в кіберпростір, та виходити з нього змінюючи його на фізичний простір та навпаки, адже вона функціонує за власними законами. Саме комп'ютерні віртуальні технології є границею між кіберпростором і фізичним світом. Взаємодія кіберпростору з фізичним світом і утворюють комп'ютерну віртуальну реальність, яка і є тією межею, що їх об'єднує.

II. Комунікація. З появою нових інформаційних технологій змінилось наше уявлення не тільки про збереження та передачу великого об'єму інформації, а й про спілкування за допомогою комп'ютера як особливого типу комунікації, а саме віртуальної комунікації.

Проблема віртуальної комунікації тісно пов'язана із суспільством. А на сучасному етапі розвитку суспільства доцільно порівнювати його з системою віртуальних комунікацій. Під віртуальною комунікацією ми будемо розуміти комунікацію створену за допомогою комп'ютера з використанням якого створюється особлива модель реальності, яка дозволяє взаємодіяти суб'єктам як з реальними об'єктами, так із уявними. Комунікації з таким змістом надають нової форми – електронної. Але це не означає, що на зміну соціальній реальності приходить віртуальна. Відбувається розширення і урізноманітнення соціального простору.

Характеризуючи віртуальні комунікації необхідно відмітити, що Інтернет надає таким комунікаціям нових можливостей, за допомогою яких людство збільшило простір своїх можливостей та в той же час для їх реалізації. Поява мережі Інтернет надала нових можливостей спілкування між людьми різних країн та континентів. Розвиток комунікації дозволяє розширити якість спілкування між людьми, успіхом якого є взаєморозуміння.

III. Мережа. З розвитком інформаційних технологій наше суспільство все більше потребує мережних відносин. Так, Н. В. Кочубей відмічає віртуальність як одну із основних характеристик мережі, яка "існує як простір комунікацій, потрапивши в який актор стає іншим. У мережах комунікації відбуваються в реальному часі й не залежать від простору, відстаней. Вивчення мереж не розділяє науки. Для розуміння і дослідження мереж необхідний широкий науковий дискурс, в якому комунікації нагадують ризому, тобто побудовані за тим же мережним, а не ієрархічним принципом" [Кочубей Н. В. Мережа як концепт сучасного наукового дискурсу / Н. В. Кочубей //Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 561-562. Філософія.– Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 135 – 141].

З появою нової технології передачі та простору інформації, коли мережа виступає і соціальною системою і соціальною спільністю, з поширенням масмедіа та Інтернету відбувається перепрограмування суспільства. Людина завжди була занурена у феномен віртуальності, але вона не мала таких можливостей, що відкрила їй мережа Інтернету. Соціальні взаємодії віртуальної комунікації під впливом мережі Інтернету відкривають нам нову форму віртуальності.

Отже, розгляд комп'ютерної віртуальної реальності без дослідження таких форм, як простір, комунікація та мережа був би неповним, адже через дані уособлення вона проявляється.

ФІЛОСОФІЯ У НАУЦІ

1. Розрізнення понять "філософія у науці" (philosophy in science) та "філософія науки" (philosophy of science) вказує на дві епістемологічні площини, які не перетинаються, існуючи паралельно або у якості елементів більш ширшого простору. "Теорія площин", поширена серед сучасних томістів (Люблінська школа філософії). Справді, перед тим як у власний спосіб досліджувати природничі науки, філософія віднаходить себе в них (інколи у співвідношенні "частина-ціле"). Саме тому не йдеться про цілковиту ізоляцію філософії від наук про природу (як видається на перший погляд). Мова про дві сфери, які необхідно співіснують і належать до сучасної епістемології. Завдання цієї томістичної теорії зберегти чистоту філософії. Адже філософський словник, потрапляючи у поле природничих наук, змінює свої первинні смисли

2. Те, що багато емпіричних науки походять із філософії природи відомо *de facto*. Але все ж важко визначити, чи роботи Ньютона ще "наука у філософії", чи вже "філософія в науці". Зокрема, коли він надає визначення поняттям "часу" та "простору".

3. Неоплатонічна метафізика Кеплера чи Коперніка, зі свого боку, демонструє спробу раціонального обґрунтування світу завдяки філософії. Хоча, здебільшого, метафізичні засади цих систем применшують, намагаючись їх звести лише до сфери емпіричних тверджень астрономії.

4. Філософія у науці виникає із практики. Знаний польський фізик та космолог Міхал Геллер (Michał Heller), аналізуючи взаємодію філософії та науки визначає, що "філософія в науці" виникає завдяки філософській рефлексії представників емпіричних наук, зокрема фізиків.

5. "Класична механіка" – фізична модель філософської доктрини абсолютності часу, яка не є фізичною моделлю доктрини абсолютності простору". [Michał Heller. *Filozofia i wszechświat*, Kraków 2012, – S. 9]. Потрібно вміти відрізнити погляди на час і простір Ньютона від структури часу та простору в Ньютоновій механіці. Втім, до Ньютона, Г. Ляйбніц у листуванні з С. Кларком вказував на відносність часу та простору. Однак ці ідеї набули подальшого розвитку не в тогочасній фізиці, а лише в історії філософії. Можливо, причиною такого стану речей було те, що Ляйбніц та його послідовники не створили фізичної моделі філософської доктрини відносності часу та простору. [Там само. – s. 9].

6. Сучасні природничі науки й до цього часу не позбавленні філософського відблиску.

7. Не існує остаточної елімінації філософії зі сфери науки, як вважають деякі методологи. Філософія має більше значення у науковому пізнанні, аніж помічають на перший погляд, відводячи їй роль психолога-провідника до нових відкриттів. У такому тлумаченні змішується кон-

текст відкриття (інспірації) із самим відкриттям (узасадненням). Таким чином, "філософія науки" сприймається як логіка та методологія науки.

8. Зокрема, Джеральд Голтон (Gerald Holton), сучасний фізик та філософ науки, у своїй роботі "Scientific Imagination" вказує на деякі "темати" (*themata*), які впливають на розвиток (історії) фізики. За своїм характером вони інтердисциплінарні або філософські: єдність-множинність, детермінізм-індетермінізм, симетрія, компліментарність та ін. Голтон демонструє яскравий приклад ролі "філософії в науці".

9. Філософія здатна оприявити і дослідити засади емпіричних наук (за Геллером):

- *математичність природи* (природа дає можливість саму себе описати. Середньовічне поняття *intelligibilis entis* влучно виражає "зрозумілість буття");

- *ідеалізованість природи* (структуральна стабільність природи);

- *елементарність* та *єдність* природи (дві характеристики математичного методу. Філософію ці засади цікавлять із позиції математично-емпіричної єдності пізнання).

10. Саме тому, на часі, актуальне спільне створення інтердисциплінарної теорії "філософії у науці" філософами-методологами та представниками природничих наук.

В. С. Сайганова, канд. филос. наук, доц., БГУ, Минск, Беларусь
veros23@yandex.ru

ПАРАДИГМАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ НОРМ НАУЧНОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ И МЕТОДОЛОГИИ НАУКИ

Эволюция проблемы научной рациональности в современной философии и методологии науки в значительной мере определилась дискредитацией хорошо известных и тщательно проработанных научным сообществом постпозитивистских программ исследования науки, претендующих на решение кардинальных проблем, связанных с динамикой научного знания, основаниями науки, природы научной рациональности. Выявившаяся в последующей критике позитивизма, неопозитивизма и постпозитивизма простота их исходных концепций имела своим следствием проблематизацию специфики научной рациональности, и необходимость эксплицировать такой сложный и противоречивый феномен как нормы научной рациональности.

В XX-XXI вв. научная рациональность обнаруживает себя не столько в непосредственной научной практике, сколько является специальным объектом философско-методологической рефлексии, а нормы научной рациональности становятся инвариантом, присутствующим в различных исторических типах научной рациональности. Нормы научной рациональности можно определить в виде понятийных конструктов, отражающих в различных аспектах содержательные характеристики научно-

го познания и научной деятельности и выступающих в виде предписания, или образца научного мышления и деятельности, либо обоснования научного знания и научных результатов. Также они могут выступать в виде определенных санкций, позволяющих специфицировать то или иное знание как научное или ненаучное, рациональное или нерациональное. При этом нормы научной рациональности имеют разноуровневый характер и не только специфицируют сам процесс научного познания, но и регулируют и обосновывают научную деятельность, ее результаты, отражают эксплицированные различия между наукой и другими формами постижения окружающей действительности.

В современной философии и методологии науки анализ научной рациональности репрезентирован двумя основными парадигмами: социокогнитивной и коммуникативной, которые в зависимости от актуализации субъект-объектных или субъект-субъектных отношений в научном познании, представляют собой различное концептуальное видение проблемы норм научной рациональности.

Представители социокогнитивной парадигмы, развиваемой, преимущественно, на стыке естественнонаучного и гуманитарного знания (В.С. Степин, Дж. Холлтон, В. Ньютон-Смит) исходят из субъект-объектного рассмотрение научной рациональности, а также необходимости ее выражения определенными нормами и критериями, которые призваны специфицировать научную рациональность как в статике так и в ее динамике. Например, развитая В.С. Степиным концепция оснований науки является базовой предпосылкой для понимания когнитивного измерения рациональности в современном обществе, так как позволяет детально исследовать научную рациональность в ее динамике. "Основания науки обеспечивают рост знания до тех пор, пока общие черты системной организации изучаемых объектов учтены в картине мира, а методы освоения этих объектов соответствуют сложившимся идеалам и нормам исследования" [Степин, В.С. Научное познание в социальном контексте. Избранные труды / В.С. Степин. – Минск : БГУ, 2012. – С. 267], а по мере развития науки происходит перестройка и ее оснований, что позволяет объяснить механизмы возникновения нового знания. В западной философии науки социокогнитивная парадигма научной рациональности получила свое развитие в концепциях "тематического анализа науки" Дж. Холтона и "умеренного рационализма" В. Ньютон-Смита. Авторы обеих концепций также исходят из динамической интерпретации научной рациональности, но при этом выделяют устойчивые структуры: либо "тематы науки" [Холтон, Дж. Тематический анализ науки / Дж. Холтон : пер. с англ. ; под. ред. С.Р. Микулинского. – М. : Прогресс, 1981. С.48], либо критерии прогресса в науке [Newton-Smith, W.N. The rationality of science / W.N. Newton-Smith. – London : Routledge, 1981. P. 113].

Коммуникативная модель интерпретации научной рациональности характеризуется совокупностью исследований, развивающихся преимущественно в рамках социально-гуманитарного знания и акцентиру-

ющих субъект-субъектную природу рациональности, не рассматривая при этом научную рациональность в нормативной аспекте. В рамках коммуникативной традиции, избегая "крайнего коммуникативизма", тяготеющего к релятивизму и развивающегося, преимущественно, в рамках прагматистских концепций Р. Рорти и Х. Патнема, исследования научной рациональности отличаются отсутствием выделения норм и критериев и дистанцированностью от эпистемологической проблематики. Рассматривая научную рациональность в рациональности человеческого действия и общения, позиция "умеренного коммуникативизма" ставит во главу угла не когнитивные, а коммуникативные аспекты различных сфер человеческой деятельности, в том числе и науки. Так, например, осуществляя сопоставление понятий "коммуникация" и "рациональность" Ю. Хабермас предлагает ограничить поиск новой рациональности сферой коммуникации, где "новая рациональность возникает в процессе интеракции", вне ее не существует и, по сути, тождественна самим правилам коммуникации, признанным и принятым на основе согласия [Habermas, J. Theorie des kommunikativen Handelns / J. Habermas // Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1981. – Bd.1. – S. 268].

Парадигмальные изменения норм научной рациональности в современной философии и методологии науки заключаются во взаимодополнении социокогнитивных и коммуникативных их интерпретаций. Социокогнитивная парадигма научной рациональности обеспечивает возможность научного дискурса, а сам акт коммуникации репрезентирует его реальное функционирование и динамику в полилоге форм рациональности. В отдельности социокогнитивные и коммуникативные трактовки норм научной рациональности нельзя считать самодостаточными, ибо только в их сближении и сопряженности возможно свести к минимуму кризисные проявления при обосновании и утверждении нового типа рациональности в современном обществе. Дополнительность социокогнитивной и коммуникативной парадигм проявляет себя как фундаментальный принцип построения современной концепции норм научной рациональности.

Л. І. Сидоренко, докт. філос. наук, проф., КНУТШ, Київ
lidasidorenko@mail.ru

ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ

Усвідомлення конечності життя ставить людину перед запитаннями: "Для чого я живу? Що залишиться після мене? Чи можна уникнути смерті?" Отже, проблема життя пов'язана зі ставленням до смерті та безсмертя. Дискурс пошуку та визначення смислу життя в філософських роздумах є значно виразнішим, ніж лише визначення життя як антиподу смерті, а смерті – як заперечення життя. Самий феномен смерті є скла-

дним та неоднозначним. Він розкривається в єдності біотілесного, метафізичного, соціокультурного вимірів людського буття.

В античній міфології думка про смерть з'являється з виникненням релігійного вчення. Серед давньогрецьких богів були такі, що відповідали за народження людей та їх смерть. Власне бог смерті – Танатос, що був братом-близнюком бога сну Гіпноса, здійснював смертний вирок Долі та зустрічав душу померлого. Після смерті Сократа філософія стикається з проблемою визначення смислу та значення смерті. Сократ, обравши смерть, визначив для філософської свідомості проблему особистого вибору в питанні про смисл та цінність життя. Остаточну проблему смерті як сферу філософської проблематики утвердив Платон, наголосивши смерть як звільнення душі від тіла. І водночас проголосивши, що істинні філософи багато думають про смерть, і ніхто в світі не боїться її менше, ніж ці люди. Філософування дозволяє звільнитися від "важкості" тіла та робить душу вільною та чистою, щоб після смерті вона стала божественною.

Екзистенціальна філософія означила зв'язок потреби визначити смисл життя з його запереченням – смертю, з ситуаціями, в яких людина гостро відчуває загрозу власному життю та життю близьких. Смерть – не як думка, а як онтологічне відчуття розкриває в людині ті сторони її ества, про які вона могла і не здогадуватися. В стрічці А. Тарковського "Сталкер" за твором братів Стругацьких "Пікнік на узбіччі", представлена саме така ситуація: один з героїв, потрапивши в магічну "Кімнату", де має справджуватися найбажаніше, просить повернути померлого брата. Однак у відповідь отримує купу золота. Його найпотаємніше, найглибше бажання було іншим, хоча він цього не усвідомлював.

Задоволені життям та собою люди значно рідше задаються питанням, в чому смисл життя. Або вважають, що він полягає в постійному відтворенні, підтриманні їхнього способу буття. Навпаки, якщо людина почувається нещасливою, нереалізованою, не досягає намічених цілей, потрапила в біду, вона зазвичай розгублена, зневірена і може задавати собі питання про смисл власного життя, про взагалі смисл життя. Пошук позитивної відповіді підтримує життєві сили людини, дозволяє їй дивитися в майбутнє більш оптимістично. Хоча і відповідь про те, що саме життя є самоцінним, як наголошував видатний гуманіст А. Швейцер, може надати людині сил в складних життєвих обставинах.

Ставлення до смерті не є лише раціональним, усвідомленням того, що людина смертна. Значно більш вагомими в особистісному сприйнятті смерті є ірраціональні "важilі" – складні почуття, емоції, що супроводжують індивідуальне людське осягнення того, що є смерть. Екзистенціальна філософія представила, слідом за С. К'єркегором, паралізуючу роль страху стосовно життєвих сил та намірів людини. Страх людини перед обличчям смерті, наголошений та в літературній формі обговорений, зокрема А. Камю, Ж.-П. Сартром, С. де Бовуар переконував, що життя не має жодного сенсу. Отже, треба мати мужність, щоб жити. Таке їхнє розуміння виросло на ґрунті особистих переживань ситуацій

другої світової війни, розуміння беззахисності людини в складних, пограничних ситуаціях, розбіжності проклямованої сутності з дійсною.

У М. Гайдеггера екзистенція людини перетворюється в буття-в-напрямок-смерті. Смерть виявляє людину в бутті, чим пробуджує в ній автентичність. В той же час, смерть – це єдина можливість для людини, яка є поза її вибором, оскільки людина не може не померти. Страх смерті є онтологічним переживанням втрати свого зв'язку з зовнішнім світом. І це не справжня екзистенція. Навпаки, відкрите прийняття свого небуття створює справжню екзистенцію.

Філософія постмодернізму представила життя та смерть людини в сучасному дискурсі, продовживши пророчі міркування Ф. Ніцше про кризу особистості. В сучасному символічному світі межа життя та смерті стає ще більш розмитою. Відповідно, бути живим чи мертвим вирішує не сам суб'єкт, а способи "читання" символів. Недарма виникають та набувають виключної актуальності проблеми встановлення границь життя та смерті у випадках реанімації, переривання вагітності, евтаназії, суїциду. Виходить, що сучасний соціо-цивілізаційний дискурс дозволяє вирішити проблему пограничного стану між життям та смертю без суб'єкта, який включений в таку ситуацію. Констатація "вже смерті" або "ще життя" здійснюється фахівцем (анонімною особою, що має функцію "фахівець"), який знаходиться "по той бік" екзистенціальної ситуації. Саме такі перспективи розуміння соціальних проблем танатології визначає теорія симулякрів Ж. Бодрійяра. Отже, виходить, що сучасне філософування стосовно проблеми смерті може стикнутися з парадоксальною ситуацією – відсутністю людини як такої, що може обирати власне буття та майбутнє.

***І. П. Скиба, завідувач лабораторії, НАУ, Kuie
skibaip@gmail.com***

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЛІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ЗНАННЯ В ПОСТНЕКЛАСИЧНІЙ НАУЦІ

Нині у зв'язку з глобальними кризами виникає проблема пошуку нових світоглядних орієнтирів людства, адже воно "впритул підходить до червоної риси, що демаркує буття та небуття" [Кримський С. Б. Трансформація методологічної свідомості науки / С. Б. Кримський // Наука та наукознавство. – К. : УАННП "ФЕНІКС" 1996. – С. 32]. У зв'язку з цим переглядаються і функції науки. Стає необхідністю органічне поєднання цінностей науково-технологічного мислення з соціокультурними цінностями та цілями, які представлені моральністю, мистецтвом, релігійним і філософським осягненням світу, що знайшло відображення у встановленні постнекласичної раціональності в науці. Зміна раціональності, у свою чергу, змінює як інструментальне знання науки, так і якість продукovanого нею інструментального знання, що знаходить своє застосування в різних соціальних практиках.

Відлік постнекласичної науки прийнято рахувати з 70-х років XX ст., хоча постнекласичні мотиви можна віднайти вже у творчості В. Вернадського [Дротянко Л. Г. Феномен фундаментального і прикладного знання : (Постнекласичне дослідження) / Л. Г. Дротянко – К. : Видво Європ. Ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 423 с.]. Насправді "дуже важко встановити якийсь вододіл між тим, що називаємо некласична і постнекласична наука. Він мабуть, взагалі не може бути однозначним, чітко окресленим" [Рижко В. А. Концептуальні зрушення в науці та проблеми їх ідентифікації. / В. А. Рижко // *Totallogy*. Постнекласичні дослідження. – К. : ЦГО НАН України, 1995. – С. 219]. Такий неоднозначності сприяє той факт, що науки розвиваються досить неодноразово. Тому і зараз можна віднайти сфери знання, де ще навіть не досягнута класична стадія (амбулаторна медицина існує як рецептурне знання). Також не всі науки пройшли і класичну стадію, яка пов'язана з формуванням фундаментального знання. Нині "некласичне знання, більш наявно проявляючи себе в квантовій механіці чи гуманітарних науках, існує поруч з класичними уявленнями в інших" [Підтиченко В. І. Багатомірний світ : проблема істини і правди / В. І. Підтиченко // *Totallogy*. Постнекласичні дослідження. – К. : ЦГО НАН України, 1995. – С. 133]. Справді, тенденція до виявлення нових постнекласичних парадигм проявляється в різних науках зовсім не однаково. Безсумнівно, що основи постнекласичної науки ще остаточно не сформувалися, багато в чому вона продовжує напрямки, започатковані ще некласичною наукою, проте "низка специфічних для неї онтологічних, епістемологічних, методологічних і аксіологічних ідей вже позначилися достатньо чітко" До них відносяться принципова суб'єктність наукового знання, визнається об'єктивність знання, яка розуміється як наукова консенсуальність. Наукове пізнання бачиться творчим процесом, що породжує множину інтерпретацій, які конкурують між собою; наука, її теорії та їхнє застосування повинні задовольняти екологічним та гуманістичним вимогам, оскільки наука може приносити людству не лише благо, але також і зло. Одним із головних положень постнекласичної науки є ствердження деякої долі невизначеності у всіх результатах наукового пізнання, тому головним її методологічним завданням стає вміння правильно оцінити характер цієї невизначеності та визначити її величину [Лебедев С.А. Філософія науки: краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории). Научное издание / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2008. – С. 142-143].

На думку дослідників поява кожного нового типу раціональності не ліквідує попередній, але обмежує простір його дії. Тому постнекласична наука не відкидає і не заперечує класичну та некласичну науки, вони начебто існують одночасно – кожна у своїй сфері діяльності. Нова раціональність стає прагматичною, але прагматичною в дуже особливому розумінні, оскільки "за сьогодення найпрагматичніші завдання пов'язані передусім з виживанням людства як біологічного виду" [Рижко Л. В. Інформаційне суспільство : особливості наукового простору. / Л. В. Рижко // *Вісник НАУ*. Серія : Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К. :

НАУ, 2010. – № 2. – С. 32]. В сучасній науці все більше місце займають історичні, людиновимірні системи, що включають людину та її діяльність у якості складової (сучасні біотехнології, інформаційні комплекси, соціальні об'єкти і т. ін.). "Якщо досі історичний підхід був цариною гуманітарного та суспільствознавчого знання, то відтепер таким стає і природознавство" [Рижко В. А. Концептуальні зрушення в науці та проблеми їх ідентифікації. / В. А. Рижко // Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України, 1995. – С. 222] На сучасному етапі розвитку лідерами серед наук стають біологія, теорія еволюції, синергетика, теорія систем, екологія, системотехніка, праксеологія тощо.

Особливості об'єктів постнекласичної науки, її спрямованість, сподівання і завдання, що постають перед нею, у свою чергу, визначають і специфіку інструментального знання, що повинне забезпечити їхнє вирішення. Оскільки, "знання постнекласичної науки орієнтоване на гуманітарні цінності, то наука, відповідно, повинна не просто описувати реальність, а будучи тісно пов'язаною з аксіологічними проблемами, орієнтуючись на людину, на життя загалом, визначати яким повинен бути світ, створювати "потрібний проект світу", здатний зберегти життя" [Рижко Л. В. Проектно-інтерпретативная функция постнекласической науки. / Рижко Л. В. // Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України, 1995. – С. 207]. Це, безумовно, спричинює зміни в інструментальному знанні самої постнекласичної науки (методології, методах), змінюються принципи та підходи, виникають навіть нові (міждисциплінарні) науки (синергетика). Відбуваються зміни в методологічній свідомості науки, оскільки "створення і реалізація нових дослідницьких програм передбачає не лише розробку нових методів для освоєння нового предмета дослідження, а й розширення цих методів до методологічної свідомості" [Добронравова І. С. Нелинейное мышление в постнеклассической науке / И. С. Добронравова // Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України, 1995. – С. 188]. Парадигмальні зрушення в бік постнекласичної науки на методологічному рівні, на думку дослідників, виявляється в соціології на прикладі етнометодології, в психології – в обґрунтуванні трансперсонального досвіду, в літературознавстві – в постмодерністських підходах і т. ін.

А. С. Федоренко, студ., ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Черновцы
artemis_36@mail.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ФИЛОСОФИИ Ж. БАТАЯ

В списке мыслителей-модернистов имя Батая стоит особняком. Причина этого кроется главным образом в предельной углубленности в то, что сам философ называл "последовательным материализмом": стремление постичь последнюю глубину волнующих вопросов привело к тому, что его творчество осуждается атеистами – за мистицизм (Сартр), католиками – за сатанизм, и даже сюрреалистами, с которыми

Батай сотрудничал в начале своего пути – за непристойность и пренебрежение священными законами эстетики (Бретон).

Особого внимания заслуживает вопрос о методе, который при поверхностном ознакомлении может показаться полностью лишенным здравого смысла и граничащим с мистицизмом, – что, по сути, вообще лишает авторский стиль мышления методологического потенциала. Однако при помощи именно этого метода для Батая и возможна углубленность в серьезную философскую проблематику, которую по-своему развернул в своей системе Гегель, и – по-своему – параллельно с Батаем исследовал Хайдеггер. Эта философия – не мистична. Она также и не маргинальна; маргинал располагается на периферии мыслительного пространства и, как правило, вследствие этой отдаленности его концептуальный и интеллектуальный багаж значительно скудеет – как, например, произошло с литературой рубежа XX – XXI веков. Мысль Батая не простирается вширь и не отдаляется от условного "классического" центра – она уходит на глубину, можно также сказать, что он мыслит "вертикально", а не "горизонтально": недаром академически строгий Хайдеггер называл его одним из светлейших умов Франции, несмотря на расхождение в методологическом аспекте. Технический арсенал философии используется Батаем исключительно в качестве удобоваримой приманки для западного ума. "Он попросту обводит философию своими полемическими или драматическими страстями, подчиняя ее передаче своих спазмов и удуший. ...Слова, воспринятые от Хайдеггера или Гегеля, их точные значения, перешедшие в книгу Батая, придают его мысли видимую строгость. Но лишь только попытаешься схватить ее, мысль тает словно снег. Остается чувство, эмоция, то есть мощное внутреннее смятение перед лицом неясных вещей. "О поэзии я скажу, – пишет Батай, – что это... жертвоприношение, в котором в жертву приносятся слова". В этом смысле его произведение – это небольшая бойня философских слов. И едва он только возьмет одно из них, как сразу смысл его сворачивается, как молоко сворачивается на солнце". [Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. – СПб: Мифрил, 1994. – VI с. 22]

Подобное недоверие к словам и понятиям – прямое следствие остро переживаемого кризиса рационализма; однако это критическое отношение к логоцентрическим построениям, доведенным до совершенства Гегелем, сталкиваясь с диалектизмом. Непризнание упрощенного толкования гегелевской очевидности вносит значительное расхождение Батая со взглядами Ницше: он обнаруживает в "Генеалогии морали" вульгаризированную диалектику господина и раба, "ясность которой сбивает с толку" [Батай Ж. / Внутренний опыт. – СПб: Мифрил, 1997. – с. 140] Слепое пятно рассудка, которое Гегель вплетает в общую структуру логического дискурса и которое Батай стремится выявить во всей его иррациональной обнаженности – это Ничто как абсолют отсутствия смысла. То, что называется также "суверенными моментами" – смех, боль, вдохновение, религиозный и эротический экстаз – являясь структурной составляющей логического построения,

являются носителями высшего смысла, что уничтожает их глубинное свойство. Таким образом, в любом случае существует невозможность серьезного отношения к Ничто, ибо в первом случае, в попытке придать ему осмысленности и разумности, оно из "Ничто" становится "Нечто", в другом случае, что постулирует Батай – следует смириться с наличием тотального бессмыслия и вынести его за скобки диалектической триады, уничтожив всякую спасительную изнанку возможной конечной разумности. В отличие от поэзии, этот метод – это признание немощи – изменяет субъект, сводя его к ничто, что констатировало бы суверенность данного опыта. Но при каждой последующей попытке выразить любое из проявлений суверенности, уже раскрытое до предела, необходимого для его подлинности, необходимо снова возвращаться к понятию, ограниченному заданным смыслом, и раскрывать, что возможно осуществить только в симулякрах [Клоссовски П. О симулякре в сообщении Жоржа Батая. <http://lib.rin.ru/doc/i/20913p2.html>] Симулякр, в свою очередь, является основанием выражения опыта. Верно передавая определенную долю невыразимого, он отчужден от понятия и манипулирует им, признавая отсутствие единого смыслового центра. Тем не менее, в этой неустойчивости заключена его неоспоримая достоверность: избегая быть частью последовательного логического дискурса, симулякр, содержащий знание о суверенном опыте, избегает также и противоречий, сопряженных с данным дискурсом, поскольку сам в определенной мере является противоречием.

Несмотря на стремление иррационализма противопоставить себя строгому диалектическому методу, он оказывается не противоположен, но является тем его решающим витком, который разрушает стройную систему изнутри и позволяет ей состояться во всех возможных качествах. Это дает основания рассматривать весь этап постмодернизма с его комплексом методов и концептов в качестве естественного следствия развития классической философской мысли.

Я. М. Чайка, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
yanachaika@gmail.com

КОНСТРУЮВАННЯ СУБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ НАУКИ

Сучасна наука потребує інтегративних тенденцій у вивченні об'єктів, так як зосереджує свою увагу на складних системах, що самоорганізуються. Ідея трансдисциплінарності співвідноситься з ідеями інтеграції, самоорганізації (синергетики), цілісності (холізму). Це єдність наукового пізнання з вирішенням реальних проблем у житті людини, суспільства, культури. Мета трансдисциплінарності зрозуміти складність сучасного світу та навчитися орієнтуватися у мінливій та невизначеній реальності, розробивши стратегію пізнання.

Термін "трансдисциплінарність" був вперше запропонований Ж.Піаже, швейцарським психологом і філософом, в 1970 р. в дискусіях з Е.Янчем, австрійським астрофізиком, дослідником проблеми самоорга-

нізації у Всесвіті і А.Ліхнеровічем, відомим французьким математиком, в рамках міжнародного семінару "Інтердисциплінарність – проблеми досліджень і навчання в університетах". Наукова діяльність Ж.Піаже пов'язана з пошуками відповідей на фундаментальні філософські питання про пізнаванність світу, виникнення нового знання, формування основних категорії пізнання, походження і розвиток наукових понять. Для вирішення цих проблем він звертався до біології, філософії і логіки, психології, до історії науки та соціології. Розробляв логічні моделі для інтерпретації психологічних фактів. Досліджуючи інтелект, як складну систему, що повинна вивчатися одночасно з декількох сторін, Ж.Піаже вказує на місце філософської рефлексії, як евристичного процесу, що є засобом постановки питань. Запропонував описувати якісні аспекти розвитку інтелектуальних операцій не мовою математики, а мовою логічного обчислення. В ході дослідження інтелекту трансформує біологічні структури в психічні (на вищому етапі – в інтелектуальні), а в цілому отримує ієрархію послідовно розташованих одна над іншою структур. Тобто інтелект розуміється ним, як система структурованих цілісностей. Під свою концепцію Ж.Піаже підвів не тільки психологічну, а й солідну логічну і гносеологічну базу, синтез був аж ніяк не механічним і спирався на переробку позитивного змісту практично всього комплексу наук про людину. У зв'язку з цим логічним є звернення Піаже до проблематики міждисциплінарних досліджень в області науки про людину [J. Piaget Classification des disciplines et Connexions interdisciplinaires // Revue internationale des sciences sociales . 1964. Vol. 16. Numéro 4]. У своїй програмній статті "Епістемологія міждисциплінарних відносин" проводить наступні відмінності : – Мультидисциплінарність є односторонній додаток однієї дисципліни до іншої; – Міждисциплінарність проявляється як взаємодія дисциплін; – Трансдисциплінарність виражається в побудові інтегральних структур [J. Piaget L'épistémologie des relations interdisciplinaires.In: L'interdisciplinarité: problèmes d'enseignement et de recherche dans les universités. Paris: OCDE, pp 131-144. (Publié aussi in: Internationales Jahrbuch für interdisziplinäre Forschung, 1974, vol.1, pp. 154-172. Publié partiellement in: Uni information, 1973, n. 31, pp. 4-8.]

У "Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття : підходи і практичні заходи..." йдеться про те, що концептуальні і методологічні інструменти міждисциплінарних та мультидисциплінарних підходів, повинні бути переосмислені. Тому трансдисциплінарний підхід приймає в якості об'єкта саме ті різні методики різних дисциплін, для того, щоб "перетворити" і "перевершити" їх "[Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи та практичні заходи та Рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти, схвалені Всесвітньою конференцією з вищої освіти в Парижі 9 жовтня 1998 року//Образование в XXI веке. – К.: 2001]. У трансдисциплінарному розумінні метод не є конкретною системою дій, це певна стратегія пізнання. Створення відкритого освітнього простору та навчального контенту з використанням трансдисциплінарного підходу у вирішенні багатофакторних проблем природи і суспільства, проблем в професійній сфері

сприяють формуванню відкритої до різноманіття та складності світу свідомості, трактуванню дисциплінарних знань через призму універсальних (трансдисциплінарних) закономірностей і моделей дійсності. Транс-дисциплінарний простір стає місцем зустрічі різних практик і різних ментальностей. Мислення здатне до досягнення складності сучасного світу не виникає саме по собі, його формуванню сприяє навчання протягом усього життя. В даному аспекті, варто звернути увагу на педагогічну систему Монтесорі, яка направлена на допомогу особистості реалізувати свою індивідуальність, через самовиховання, самонавчання, та саморозвиток. Дана система направлена на механізм пізнання взагалі, а не на пізнання конкретної науки.

Певний період часу, М. Монтесорі та засновник генетичної психології Ж.Піаже працювали разом. Останній навіть очолював спільноту Монтесорі Женеви. Слідом за Ж.Піаже, М.Монтесорі розглядала предмет математики не як суму деяких спеціальних знань, а як позицію людини, особливий спосіб оволодіння світом за допомогою діяльності і емоційної участі. У Монтесорі групах, активність дітей не пригнічується, а спрямовується на усвідомлене освоєння навколишньої дійсності. Свобода не всюдозволеність, а захист права дитини на індивідуальність, на прийняття самостійного рішення. Тут природно розвивається внутрішня здатність вибирати найкраще для себе і для інших.

Таким чином сучасна наука направлена на вивчення складних систем, де суб'єкт конструюється в просторі соціальних, трансдисциплінарних взаємодій, постійно самовизначається в процесі комунікативної дії, розуміється як складна цілісність, та виконує не тільки когнітивні функції, а й ціннісно-цільові, моральні дії.

Д. І. Чорноморденко, асп., КНУТШ, Київ
ecophilosopher2015@gmail.com

ДИНАМІЧНИЙ ХАРАКТЕР МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ

Відомо, що для вирішення сучасних екологічних проблем використовуються методи і засоби різних наук. Це дозволяє увійти в дослідницьке поле відносно нового типу – міждисциплінарні дослідження, розширює можливості, перспективи різних наукових галузей у вирішенні складних проблем. Вважаю, що більшість сучасних екологічних проблем можна визначити через поняття складної комплексної проблеми [Чайка Я. М. Трансдисциплінарність як умова розв'язання складних комплексних проблем (філософсько-методологічний аспект): автореф. дис. ... канд. філософ. наук. / Чайка Я. М.; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 11 С.]

Аналіз доповідей та звітів Європейського агентства з питань навколишнього середовища (European Environment Agency) свідчить про необхідність вживання додаткових заходів щодо адаптування суспільства до наявних проблем в якості розробки нових рішень і технологій, з одного боку та формування програм щодо відновлення екосистем – з іншого.

На сьогоднішній день, є досить багато праць, що присвячені актуалізації екологічних програм, в яких увага акцентується на суспільно-політичних задачах щодо усунення наслідків негативних впливів на природу та її зміни.

Однак, на мою думку, недостатньо уваги приділено саме ролі методології екологічної науки та формам організації наукового знання, що дозволять краще усвідомлювати, передбачати і коригувати стратегії та моделі екологічних досліджень. Важливим є врахування методологічних можливостей так-званих проміжних моделей розвитку (intermediate developmental models) [Ecological Modeling Guide for Ecosystem Restoration and Management / T. M. Swannack, J. C. Fischenich, D. J. Tazik. Environmental Laboratory U.S. Army Corps of Engineers. Engineer Research and Development Center. – 2012. – Р. 31], які дозволяють враховувати зміни, тобто появу нових дослідницьких результатів, що відбуваються в процесі реалізації проекту. Актуальним для вирішення складних екологічних проблем є врахування динамічного характеру взаємодії дослідників. Сучасні екологічні дослідження демонструють, що найбільш адекватним та ефективним способом їх вирішення є організація у науковий дослідницький проект, що переслідує конкретну мету (вирішення проблеми). Проект є тимчасовим стійким утворенням, що утворюється внаслідок діалогу та кооперації між представниками різних наук, галузей знання та ін. Проект має базуватися на засадах динамізму. Тобто, усі одержані результати під час реалізації досліджень в межах проекту, мають враховуватися усіма учасниками проекту і в залежності від наслідків такого врахування сам проект, його стратегія і методологія змінюється відповідно до нових даних і результатів. Цей процес триває до моменту досягнення кінцевої сети проекту – вирішення проблеми.

Критерії прийнятності використання тих чи інших методів у вирішенні складної проблеми (екологічної) задля якої був створений проект дослідження, визначаються в залежності від проблеми для якої створюється проект, а також від видів структур, які входять у дослідницьку кооперацію. Тобто, це можуть бути як науковці із різних галузей знання, експерти, представники громадських організацій (екологісти) та свідомі стурбовані громадяни. Протягом реалізації проекту, як динамічної форми організації знання, учасники можуть виключатися з проекту або, навпаки, долучатися до нього, може змінюватися їх кількість та методологія проекту, в залежності від його складу.

Методологія екологічного проекту, на мою думку, є принципово динамічною на відміну від інституційної форми організації знання, де мають місце статичні вимоги до кількості і якості та форм даних які потрібно одержати для задоволення потреб структури. Структура має стійкі, як правило передбачувані запити даних, які формально є циклічно обмеженими. Проектна та інституційна форма організації знання є протилежними у способі відношення зворотного зв'язку (через проведення досліджень та одержання результатів, можливостей перегляду умов та засад власної діяльності).

Таким чином, для ефективного вирішення складних екологічних проблем необхідно враховувати динамічний характер не лише об'єкта дослідження, але й еволюцію складності самого процесу дослідження. Це можливо у вигляді створення кооперації відкритого типу між фахівцями із різних дисциплін, науковцями, представниками громадянського сектору та ін., на ґрунті усвідомленого ставлення до принципів раціональної поведінки у міждисциплінарній комунікації, доповняльності поточних результатів та рішень учасників у проекті, рекурсивного планування на кожному з етапів його реалізації та врахування кінцевої мети проекту.

В. Л. Чуїко, докт.філос. наук, проф., КНУТШ, Київ
chuiko1@yandex.ru

КОГІТОЛОГІЧНА АКТИВНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК НАСЛІДОК ЗУСТРІЧІ У НІЙ ЗАГАЛЬНОГО ТА ОДИНИЧНОГО

Поширене когнітивне переконання, за яким підґрунтям розумової діяльності визнається так званий досвід, не може бути прийняте у когітології. Нагадаю, що когітологією називають учення про людину, що мислить. Остання розглядаючи, наприклад, процес пізнання як взаємодію чуттєвого та раціонального, їх ієрархічно не упорядковує. Для когітолога пізнання це – узгодження емпіричного і теоретичного, оскільки без такого узгодження осмисленість буття є неможливим.

Оскільки перший підхід, якому когітологія у вказаному випадку протиставлена, свою позицію обґрунтовує необхідністю вирішення проблеми соліпсизму, цю проблему не можна оминати і в межах теорії людини, що мислить. Зокрема, звертаючись до прикладів когітологічних студій, в першу чергу в "Картезіанських медитаціях" Е. Гусерля та М. Мамардашвілі, остання проблема пов'язується з "трансцендентальним Его", яким за допомогою сумніву людина здатна, ідентифікуючи себе, виявляти об'єкти. Якщо ми розглядаємо Его як здатність до totoжності самому собі, яку людині нав'язує суспільство, тоді виявляється, що загальність як спосіб буття суспільно визначеного Его постійно буде зустрічатися з одиничністю чуттєвого як із чимось стороннім. Тим самим уможливорюється обґрунтована розмова про існування суб'єкта, який усвідомив буття об'єкта без трансцендентування, пов'язаного з ієрархічним упорядкуванням чуттєвого та раціонального як різних ієрархічно існуючих рівнів.

Концепція соціального, а не трансцендентального Его, дозволяє уникнути багатьох філософських проблем. Так, вище згаданий, грузинський філософ М.Мардашвілі стверджує, що ніяка теорія свідомості ніколи не може стати для нас об'єктом. Відповідно до такої позиції, наприклад, в математиці ніяких теорій, що мають об'єктивний зміст, бути не може. Концепція соціальної природи Его, замість туманних понять, на зразок: "темрява" – "усвідомлена неможливість знати", пропонує ідею усвідомлення незалежності від волі та бажань дійсності (об'єктивність). Тобто усвідомлене незнання може розглядатися в якості основи поняття про об'єктивне, про "зустріч" із незалежною від волі та бажань дійсністю,

характеристики якої, окрім визнання її незалежною ("невідомою"), слід визнати віруваннями. Таким чином, відомі теми, наприклад, розмисли М.Мардашвілі, пов'язані із поняттями "добро", "прекрасне" та інші можна розглядати як опис того, що утворилось із "зусилля" людини не суперечити собі, бути тотожним у розумінні себе, яке активізувалося у наслідок "зустрічі" з одиничним, унікальним, об'єктивним, що виявило себе людині запереченням її здатності залишитися у тавтологічності загального. Відповідно усвідомлення суперечності скеровує "зусилля" людини на відновлення узгодженості взаємодії чуттєвого та раціонального шляхом предметизації одиничного (поверненням у царину загального), а не ієрархізованого протиставлення унікального власній об'єктивній природі за допомогою фантазій, прийнятих на віру.

У вказаному випадку ми виходимо за межі умоглядного конструювання дійсності (своєрідного "ліжка Проскута"), яке продукується трансцендентальним Его як монадою, здатною до інтерсуб'єктивності (ієрархічної комунікативної взаємодії з монадою-центром іншого життєсвіту). Стосовно висловленого слід вказати, що Гусерль, Ясперс, Шюц, Габермас ігнорують принципів суб'єктивність життєсвіту, що дане поняття змістовно описує лише властивості суб'єкта, що життєсвіт створюється суб'єктами для суб'єктів, де останні перестають бути носіями джерела смислів своїх слів, приєднуючись до наявної нормативності загального.

Людина як одиничний носій сформованих суспільством спільних різним людям способів людського існування, у наслідок соціалізації, постійно актуалізує у собі своє ставлення до загального. Одночасно, його одиничне існування турбує його емпіричними зустрічами з унікальним, яке не вписується у загальне, що сприймається ним як стурбоване ставлення до загального (наприклад: знає про своє незнання). Як наслідок такої стурбованості власним буттям як буттям людини, індивіду доводиться ставитися до об'єктивного як до дійсності, що існує за межами людського, яку він [індивід] зобов'язаний включити у загальний спосіб людського буття (інакше його буття як буття людини усвідомлюється ним як неможливе). Власне у цьому виявляється здатність людини ставати суб'єктом, тим, хто використовує об'єкт для створення умов людського буття. Вказану властивість ідентифікувати себе як того, хто має певну проблему, створену унікальністю об'єктивного, тобто усвідомлювати себе стурбованим необхідністю відтворити своє існування як людське існування у царині загального, в когітології визначають як мислення.

С. Н. Ягодзинский, канд. филос. наук, НАУ, Киев
sophist@nau.edu.ua

ИНФОРМАЦИОННЫЕ GRID-СИСТЕМЫ В ПРОСТРАНСТВЕ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ

Судьба философии не всегда зависит от того социального времени и социального пространства, в котором она зародилась. Нередко фило-

софские идеи лишь спустя десятилетия и века прорастают в умах потомков, превращаясь в принципы построения нового общественного уклада. Этот факт приучает философов к стоическому смирению даже в периоды глубоких социально-политических, научных, культурно-цивилизационных кризисов. Предлагая варианты их решения, философ, как правило, остается неслышанным, непонятым или банально непрочитанным. Эта социальная апатия соразмерна лишь с тем воодушевлением, которое мы испытываем в случае принятия социумом философских концепций в режиме "реального времени".

В 1989 году уже известный в научных кругах В. Степин публикует статью, в которой дает различение классики, неклассики и постнеклассики как мировоззренческих подходов к осмыслению общества, человека и культуры. Вышедшая десяти годами спустя монография "Теоретическое знание", отобразила все богатство предложенной концепции. Изначально её потенциал был замечен и по достоинству оценен философами всего мира. Многие тома научной литературы раскрывали различные аспекты типов рациональности и её применимости к удовлетворению насущных социальных потребностей. Вместе с тем, в наши дни не сложно отыскать публикации, в которых звучат скептические ноты относительно эвристической ценности указанного подхода. И лишь немногочисленные научные сообщества остаются верны очерченной линии, возвращая брошенное однажды зерно истины.

Среди таких коллективов особо выделяется Киевская научная школа И. Добронравовой. Приняв за основание базисные положения В. Степина и его последователей, плеяда отечественных ученых значительно расширила понимание постнеклассики, придав ей социокультурное и инновационное измерения. Анализируя свойства систем "человек – природа", "человек – общество", "общество – природа", они вскрыли сущность многих противоречий, от решения которых зависит судьба человечества, его выживание и сохранение сформировавшегося столетиями образа. Увы, общество не готово воспринимать теоретические идеи, если они не подкреплены социальными практиками. По крупицам собирая факты, подтверждающие справедливость постнеклассической методологии, И. Добронравова и её ученики вышли на целостное представление о месте человека и продуцируемого им знания в социальном прогрессе.

Начало XXI века, на мой взгляд, окончательно развенчивает весь скепсис относительно постнеклассики, ибо присущие соответствующему типу рациональности атрибуты становятся сущностью инновационных технологий, определяющих контуры всего социального пространства. Среди таких – технологии Grid (от англ. – решетка), которые считаются альтернативой существующей сети Интернет. Ряд исследователей (Ж. Алоизио, И. Дилман, И. Фостер, К. Кассельман, С. Ли, С. Туке и другие) указывают на то, что, ориентируясь на вычисления, обработку данных и семантический анализ такие системы способствуют привлечению социальных агентов к осуществлению совместной информационной деятельности. Действительно, с момента появления

сети Интернет запрос на информационную деятельность вырос как количественно, так и качественно. Сейчас от информационных сетей требуется не только доступ к базам данных, сколько решение программно и аппаратно затратных задач. С точки зрения Grid-систем глобальная информационная сеть – это размещенный на серверах или локальных компьютерах переменный образ фрагментов социальной действительности. К началу XXI в. одноранговые сети вытесняются кластерами и системами распределенных вычислений. Интернет, как линейная информационная магистраль, теряет свое когнитивное значение. Место информации как основного компонента информационного взаимодействия все с большей очевидностью занимают сети.

Как справедливо отмечают исследователи, Grid-системы уже заполнили мир. По состоянию на 2015 год только в Украине создано более 40 кластеров и 12 виртуальных организаций (MolDynGrid, Medgrid, SysBio, Multiscale и другие), которые позволяют отечественным ученым на уровне с зарубежными коллегами участвовать в решении современных научных задач и удовлетворении социальных запросов. Другими словами, системы типа Grid превращают пассивное информационное пространство в составляющую глобальной информационно-коммуникационной социальной архитектоники. А информационная культура (характерная для конца XX в.) дополняется культурой информационно-сетевого обмена и культурой сетевого коммуникационного взаимодействия. Последние, в отличие от информационной культуры, представляет собой форму дискурсивной социальной практики, направленной на обеспечение информационной взаимосвязи научных сообществ. Такая диспозиция требует учитывать особенность культурной среды, куда транслируется информация, в том числе и научная. Адаптационные фильтры, присущи предыдущим этапам общественного развития, в условиях сетевой социальной архитектоники теряют свою эффективность. Поэтому при распространении научных знаний не только рациональность в ее чистом виде, но и оценки валидности информации, важности для конечной группы потребителей является актуальной и нетривиальной задачей. Ведь то, что для одной социальной группы является важной информацией, для другой может быть не более, чем информационным шумом, или, что хуже, воспринято как информационная провокация, вызов, обида и тому подобное. Потеряв вследствие этого доверие, в дальнейшем информационный ресурс (например, научная группа) не сможет полноценно покрывать соответствующую часть информационного пространства вне зависимости от качества продуцируемой информационной продукции.

Другими словами, идея постнеклассики о роли человека, его идеалов, норм, ценностей в процессе научного познания все более отчетливо с теоретической концепции превращается в практику социальной жизни. Игнорирование этого аспекта будет непосредственно влиять на ослабление тенденций к самоорганизации как неотъемлемом условии обретения обществом равновесия и стабильности.

А. Е. Якимов, студ., УрФУ им.первого Президента России
Б.Н.Ельцина, Екатеринбург, Россия
yakimandrew765@gmail.com

ЗНАЧЕНИЕ ФЕНОМЕНА ПОВСЕДНЕВНОСТИ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Очень важно сегодня исследовать тему повседневности, так как это позволит нам лучше познать самого человека, в его социальных связях, принадлежности к определенной культуре и исторической эпохе. Речь идет не только о внешних атрибутах нашей повседневной жизни, речь идет о том, какими смыслами мы наделяем все повседневные вещи и явления. "Сегодня именно повседневность дает ключ к противодействию гомогенизации культуры и подавлению человеческой индивидуальности". [Никос Папастериадис "Пространственная эстетика: искусство, место и повседневность" <http://special.theoryandpractice.ru/page76206.html>]

Представляется конструктивным разделить два модуса существования повседневности для человека.

Во-первых, это пространство повседневности, которое представлено совокупностью вещей, то есть материальный модус повседневности. (мебель, интерьер, предметы обихода, подъезд, и т.п.)

Во-вторых, это повседневное сознание, которое представлено погруженным в пространство повседневности, и в нем зарождается отношение к повседневности, индивидуальный способ переживать повседневность, справляться с безысходностью обыденности.

Не смотря на то, что оба эти модуса взаимосвязаны и переплетены и мы не можем исследовать их отдельно друг от друга, делая акцент либо на индивидуальном переживании (психология, искусство), либо на самом пространстве повседневности (Экономика, социология и т.п.) мы получаем разные результаты одинаково значимые для социально-гуманитарных наук.

В XX веке появилось новое понимание самого предмета познания, в качестве такового выступали уже не сами вещи, но вещи, как знаки, как нечто, что несет определенный смысл и значение. Структуралисты приравнивали мир вещей к миру языка, для них мир необходимо исследовать так же, как мир языка. И такое понимание вещей было актуально отчасти и в философии постмодернистов. Грубо говоря, если мы рассматриваем вещи, как совокупность смыслов, то у нас появляются инструменты для использования пространства повседневности в различных исследованиях социального и культурологического порядка. "...предметы, их синтаксис и их риторика отсылают к определенным социальным целям и социальной логике. Поэтому они говорят не столько об их пользователе и технических практиках, сколько о социальных претензиях и покорности, социальной мобильности и инертности, о привыкании к новой культуре и погруженности в старую, о стратификации и социальной классификации. Каждый индивид и каждая группа посредством предметов ищут свое место в некоем порядке, пытаются

при этом своим личным движением поколебать этот порядок". [Бодрийяр Ж. К критике политической экономии знака / Pour une critique de l'économie politique du signe пер., Д. Кралечкина. – М.: Академический проект, 2007 стр 18-20].

Пространство повседневности представлено повседневными вещами, но в различных отношениях между этими вещами, оно индивидуально, но не отделено от целого, от того какие закономерности существуют в конкретном обществе в конкретное время. Пространство обыденности здесь может выражать степень мобильности, открытости общества, может говорить об господствующей идеологии и т.д. Это один пласт повседневности, так называемое пространство повседневности, активно используется французской школой прагматической социологии в лице Болтански и Тевено. В своих социологических исследованиях важно, по их мнению изучает мир самого человека, который представлен в его вещах и так же в его отношении к ним и к другим людям опосредованно через повседневные вещи. [Хархордин О., Волков В. Теория практик. СПб, 2008 // Гл. 13: Социология Болтански-Тевено. Миры и режимы.]

Повседневность дает наиболее точное знание об обществе и человеке, как части этого общества, человек всегда соотносит себя именно с повседневными практиками, которые обладают множеством "смирительных рубашек"¹ политических, культурных, социальных и т.д. Концепция повседневности выступает в социологии "средством переосмысления отношений между частным и общим или того, как внимание к деталям обыденной жизни помогает выявить сущность более широкой системы" [Никос Папастериадис "Пространственная эстетика: искусство, место и повседневность" <http://special.theoryandpractice.ru/page76206.html>].

Гуманитарные науки, как нам известно, исследуют, прежде всего, текст, мы выяснили, что повседневность может представлять перед нами как определенная риторика социальных связей и ценностей человека. Необходимо сегодня исследовать феномен повседневности, подходить к нему критически. Это даст нам более точное представление о всех тех смыслах, которыми полна человеческая жизнь, в её индивидуальности и неповторимости.

І. В. Яремко, асп., КНУТШ, Київ
yar1454@uandex.ru

ЕТИКА ДИСКУРСУ К.-О. АПЕЛЯ

3 другої половини ХХ ст. наука стає одним із основних соціальних інститутів. З переходом до постіндустріального, інформаційного суспільства знань, відповідно відбуваються глибокі культурні й соціальні трансформації в усіх сферах сучасного соціуму. У зв'язку зі зростанням

¹ Никос Папастериадис "Пространственная эстетика: искусство, место и повседневность" <http://special.theoryandpractice.ru/page76206.htm>

сучасних наукоємних технологій, зростає і роль науки, але одночасно відбувається процес трансформації самої науки. У пост-індустріальному суспільстві знань істотно розширюються контури взаємодії науки, технології, суспільних потреб, бізнесу, і кардинально змінюються, "обертаються" їхні взаємозв'язки: нову технологію розробляють тоді, коли на неї є попит. Кардинально змінюються норми, ідеали наукового пізнання і власне науковий етос. Відбувається трансформація етосу науки, від нормативності до комунікативності. А саме, трансформація статусу норм від всезагальних приписів до способів досягнення спільних рішень (конвенційність, консенсус).

Карл-Отто Апель є засновником дискурсивної етики. Автор, зазначає – людина існує, починаючи з розмови. На його думку, людина не існує поза комунікацією, це – універсальна засада людського буття. Саме комунікація, мовне спілкування, мовлення, на відміну від класичної філософії, осмислюється остаточною початком свідомості, пізнання й суспільного життя, фундаментом людського усвідомлення світу й самого себе. Кожний людський комунікативний акт задовго до здійснення є апіорним, передбачає комунікацію. Людина завжди має метою взаєморозуміння, взаємну відкритість до інших – до комунікативної спільноти, а тому трансцендентально настановлена на рівних відповідачів [Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996, с. 24].

Оцінюючи екологічну кризу як наслідок технічної цивілізації, автор констатує, що результати науки постають сьогодні для людства "моральним викликом". Оскільки екологічна криза впливає на людство глобальним чином, то люди, на думку філософа, опинилися перед завданням прийняття солідарної відповідальності за наслідки їхніх дій у планетарному масштабі. "Вперше в історії людського роду люди опинилися перед завданням прийняття солідарної відповідальності за наслідки їхніх дій у планетарному масштабі. Слід збагнути, що цій вимозі повинна відповідати інтерсуб'єктивна значущість норм або фундаментальних принципів етики відповідальності" [Апель К.-О. Апіорі спільнотикомунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етикизадобинауки// Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. – К.: Ваклер, 1996, с. 360].

Будь-якому прагматичному рішення, як вважає дослідник, має передувати моральна відповідальність. Тільки в цьому випадку можна уникнути негативних наслідків технічного розвитку. Формування "публічної волі" здійснюється за допомогою "конвенції" ("домовленості") як в політиці, так і в сфері позитивного права, коли "зводяться воедино суб'єктивні рішення совісті, а опосередковано через останні – і суб'єктивні потреби індивідів, котрі потрапляють у ситуації, де треба приймати вольові рішення з колективною відповідальністю" [Апель К.-О. Трансформація філософії / К.-О. Апел: Пер. с нем. – М.: Логос, 2001, с. 276]. Однак підстави подібної домовленості далеко не завжди можуть бути встановлені. Автор вважає можливим знаходити їх у рамках комунікативного співтовариства, члени якого зобов'язуються "враховувати всі можливі вимоги всіх можливих його членів – тобто всі людські потреби"

[Апель К.-О. Трансформация философии / К.-О. Апель: Пер. с нем. – М.: Логос, 2001, с.324].

Етика дискурсу виходить з необхідності досягнення консенсусу у взаємодії людей, медіумом якого є дискурс, який у нормах аргументації вже містить всі необхідні засоби досягнення консенсусу. Автор вважає, що основний принцип етики дискурсу, який є принципом обґрунтування і легітимації моральних норм, повинен бути доповнений допоміжним принципом етичної відповідальності, щоб етика дискурсу могла постати як етика відповідальності. Етика дискурсу, за визначенням автора, має два ступені: 1 – раціонального обґрунтування відповідальності взагалі, коли моральний обов'язок може виводиться "з уже визнаного обов'язку членів реальної та майбутньої ідеальної комунікативної спільноти"; 2 – необхідного обґрунтування ситуативних матеріальних норм, виходячи з відношень фактичного буття (існуючого та утвореного), також з можливостей технологічно-політичної влади.

"Норми тільки тоді мають значення, коли вони знаходять (чи можуть знайти) згоду всіх зацікавлених учасників практичного дискурсу. Відповідно "лише ті норми, практики, проекти можуть претендувати на легітимність (за умови знання їхніх наслідків та побічних наслідків), які без примусу визнаватимуться в процесі аргументації усіма можливими учасниками дискурсу" [Єрмоленко А.М. Взаємодія стратегічної та комунікативної раціональності // Людина і культура в умовах глобалізації. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – с. 78]". Дискурс передбачає взаємне рішення і, що суттєво, взаємну відповідальність.

Отже, етика дискурсу чи етика відповідальності К.-О. Апеля передбачає потенційно необмежену спільноту аргументуючих, що охоплює усі суперечності, які існують поміж них. З цього виходить, що перебираючи на себе відповідальність за розв'язання проблем реального світу не поодиночці, а як члени реальної комунікативної спільноти, можливе порозуміння, а також перевірка і визнання істинності суджень. Вводячи поняття солідарної відповідальності, К.-О. Апель наголошує на рівній відповідальності усіх членів реальної комунікативної спільноти. Справжнє розв'язання проблем повинно бути покладене на всіх членів цієї комунікативної спільноти, з метою обговорення усіх аспектів даної проблеми. Відповідальність за розв'язання проблем також поширюється і на ті можливі проблеми, які нині не дискутуються. Ми повинні визнати принципову рівноправність всіх потенційних учасників дискурсу та визнати власну відповідальність перед потребами майбутніх поколінь [Апель К.-О. Обґрунтування етики відповідальності / К.-О. Апель // У книжці: Ситниченко Л. Першо-джерела комунікативної філософії / К.-О. Апель. – К.: Либідь, 1996, с. 48-51]. Етика дискурсу, на думку К.-О. Апеля, має впливати на практичний дискурс, тобто на реальне комунікативне обговорення проблем у спільноті.

Секція 10

"ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК"

М. Ю. Бакаєв, студ., КНУТШ, Київ
В. Я. Пугач, студ., КНУТШ, Київ
veronikapugach2010@gmail.com, nickbakaev@gmail.com

КРИЗА РАЦІОНАЛЬНОСТІ І ПРОБЛЕМА ІДЕОЛОГІЇ

Теорія є сукупністю принципів функціонування певної системи. Вона базується на аксіомах, з яких раціонально виводяться теореми. Проте що можна сказати про самі аксіоми? Ми вважаємо, що почасти аксіоми претендують визначатися абсолютним початком, який традиційно називається Богом. Наслідки з аксіом, які виводяться за межі аксіом і є "тварним", визначаємо як світ, природа, створена Богом. Тут варто згадати знамениту теорему Геделя про неповноту, яка полягає у тому, що у будь-якій формальній системі наявне положення, яке не можна вивести з інших положень цієї ж системи. Ймовірно, вони є виявом ірраціонального. У них треба вірити, вони не мають потреби в обґрунтуванні.

Як дещо ірраціональне ми розглядаємо релігію. Якщо людина релігійна, то для неї Священні тексти є такими, що дані Вищими Силами, а їх авторитет є незаперечним. Вихідні посилання християнства, тобто його аксіоми (Священне писання), стверджують, що характер віросповідання не залежить від будь-яких людських ознак як мова, етнічна приналежність тощо. Інакше кажучи, всі рівні перед Богом. Надалі з аксіом християнства виводяться різноманітні теорії, які вже, на відміну від самої аксіоматики Святого Письма, можуть піддаватися сумніву.

Так поступово розвивалася з джерел християнства розвилася європейська раціональність, яка у своєму довершенному вигляді постає як наука. Однак із самої ідеї рівності виросла ідея свободи. Разом з цим, з ідеї рівності всіх перед Богом виходить ідея свободи як така. Ця ідея свободи, доведена до кінця, заперечує ідею християнства як абсолютно вірної ідеології європейської (західної) цивілізації. Іншими словами, європейська раціональність, що доведена до кінця, заперечує безсумнівність власних початків та їх претензію на абсолютність і унікальність. Разом з тим, таке заперечення аксіом як чогось ірраціонального (їх раціоналізація або заперечення) веде й до заперечення раціонального, що виводиться з першого. І послідовний раціоналізм, виходить, заради свого ствердження має заперечити раціоналізм.

Ще на етапі схоластичної філософії ми можемо бачити початки подібного, що можна назвати кризою раціональності. Ансельм Кентерберійський написав "Докази буття Бога". Це спроба обґрунтувати аксіоми.

Д.Донцов вбачав проблему українців у наступному: "Українське провансальство ніколи не розуміло національної ідеї як аксіому, але все як теорему, яку треба було довести, випровадити з іншого твердження. Тому для нього національні постулати все були предметом "теоретичних дискусій"" [Дмитро Донцов. див. Націоналізм. Розділ VI. Тактика провансальства, антитрадиціоналізм"]. Тобто, у аксіомі треба вірити, вони не мають бути предметом дискусії. Таким чином, повертаючись до християнства та раціональності, сильне ірраціональне підґрунтя (віра у Бога та Святе Письмо) забезпечує розвиток раціонального мислення, є, свого роду, джерелом натхнення.

М.Вебер присвятив працю тому, що розвиток підприємництва був сильно пов'язаний з протестантською течією. Протестантизм можна вважати точкою максимуму раціональності, яка водночас є джерелом ще більшої актуальності кризи останньої. Поступово люди настільки зосереджуються на процесі, який раніше був виведенням теорій з аксіом, що тепер вони вже виводять теорії з самих теорій, нехтуючи аксіомами системи. Якщо немає ірраціональної віри у аксіомі, то немає і причин раціонально розвивати ці аксіомі. Тому, коли віри в початки стає менше, гірше і ситуація з раціо у наслідках (теоремах), як би парадоксально це не звучало. Тепер християнство стало рудиментом. Якщо до його аксіом вже немає довіри, то воно не може продовжувати бути джерелом раціональності. Така ситуація потребує нового джерела для подальшого розвитку цивілізації.

Розрив науки і релігії можна вбачати, починаючи з доби Відродження, коли така властивість тексту (Святе Письмо) як аксіоматичність переходить до світу (пізнавати світ як текст, як Святе Письмо). У свою чергу, перехід властивості аксіом – аксіоматичності – з аксіом (тексту) до світу (в кінцевому рахунку, до всього) призводить до її певної протилежності – емпірії, що у своїй послідовності слідує до заперечення аксіоматичності як такої. Сама новоевропейська наука також була багато в чому емпіричною. Можливо, саме ця емпіричність спричинила переважання номіналістичних позицій у питанні онтологічного статусу універсалії (тобто, статусу аксіом), через що віра в них почала слабшати і ставати недостатньою. Реальність стала розумітися як досвідна реальність, що дана від органів чуття. Реальність стала розумітися як досвідна реальність, інформація від органів чуття. Метафізика переходить з теоретичного рівня (наука, релігія) на практичний (етика, ідеологія тощо). Для прикладу, якісь етичні принципи можуть бути незаперечними та надихати людей бажати намагатися раціоналізувати їх, таким чином і займаючись раціоналізацією світобачення загалом. І певною мірою ми можемо бачити зачатки подібної позиції у сучасній науці. Перед тим, як почати розвивати якусь ідею, вченим треба проаналізувати наслідки можливого винаходу для подальших людських відносин. Наприклад, в етиці відокремився окремий підрозділ (біоетика), який осмислює проблеми медицини та біології. Крім практизації теорії (переходу теорії на практику), актуальним є і варіант вибору середніх аксіом (такі, не є

тотальними, а часовими, практичними, навіть випадковими тощо), що часто обираються випадково з різних культурних або інших явищ, що оточують людину. – замість Іншим можливим варіантом є середні аксіоми, що обираються випадково з різних культурних явищ.

Відомо, що сучасна західна цивілізація є світською і стверджує свободу вибору віросповідання, однак ця ж свобода віросповідання виходить з рівності усіх перед Богом, тобто релігійних джерел середньовічної Європи. Можна сказати, що цінності сучасної світської цивілізації виходять з релігійних цінностей її середньовічного попередника. Тобто маємо цінності християнські за походженням або навіть за сутністю, які є постхристиянськими за тим, що уможливлюють за відомовою від постулювання абсолютності співіснування різних поглядів і різних джерел пізнання світу. Тому можна стверджувати, що коли одна з історично обраних аксіом піддається сумніву за рахунок збільшення кількості їхніх джерел, то вона або знецінюється у статусі (від тотальної до середньої), або її місце заступає інша (методологія Ф.Бекона). Втім, іншим варіантом (так би мовити, реакційним продовженням минулого) є надання середнім аксіомам абсолютності.

Такий варіант застосовується у тоталітарних режимах. Наприклад, Радянський Союз на різних етапах існування проголошував різні цінності, проте в рамках цих етапів їх заперечення категорично не допускалось (воєнний комунізм та НЕП, для прикладу). Фактично, аксіомою там могло стати будь-що, що вважається значним. Наприклад, авторитет вождя або певної соціальної групи (нація, партія, клас тощо), якась подія минулого (День Перемоги). Тож, у сучасному світі нам варто звернути увагу на те, що раціональність потребує нової опори, зважати на варіанти, які були реалізовані у недалекому минулому, а також враховувати плюралізм, доволі глибоко вкорінений у сучасне бачення світу.

О. М. Бегаль, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
kua07@ukr.net

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Соціальна робота, як суспільно корисна діяльність, безумовно пов'язана з людиною, міжособистісними відносинами у колективі, між соціальними групами, індивідом і суспільством. Загалом вся соціальна робота спрямована на вдосконалення людських відносин, на те, що науковці називають впровадження в життя високих ідеалів гуманізму. Основною метою соціальної роботи є здійснення гуманізму та соціальної справедливості шляхом активізації й підтримки незахищених верств населення та протидії проявам соціального відчуження.

Це обумовлює необхідність реалізації дій, спрямованих на забезпечення соціальної адаптації індивідів. Тому, суспільство з необхідністю повинно здійснювати діяльність, спрямовану на формування, підтримку і відновлення оптимального рівня соціальності людини, приведення її до

відповідної соціальної норми, впливаючи не тільки на саму людину, але й на середовище її життєдіяльності.

У цьому аспекті важливо згадати про основні принципи соціальної роботи, які тісно пов'язані з етичними аспектами даної діяльності. Основні принципи, якими має керуватися соціальний працівник визначені у "Міжнародній Декларації про етичні принципи соціальної роботи" та професійно-етичних кодексах асоціацій соціальних працівників окремих країн. Відповідно до Міжнародної декларації етичних принципів соціальної роботи, працівники діють на благо людини, якщо чітко дотримуються таких головних принципів: кожна людина є унікальною цінністю, на яку слід зважати і ставитися з повагою; кожна людина має право на само-реалізацію такою мірою, щоб це не обмежувало таке ж право інших людей; максимальні блага для всіх своїх членів; соціальні працівники віддані принципам соціальної справедливості; соціальні працівники зобов'язані використати здобуті знання і навички у наданні допомоги окремим особам та групам в їх розвитку і розв'язанні конфліктів як між собою, так і в стосунках із суспільством та наслідків цих конфліктів; соціальні працівники повинні надавати кваліфіковану допомогу будь-кому, хто її потребує, не маючи несправедливих обмежень щодо статі, віку, непрацездатності, расової приналежності, соціального класу, походження, релігії, мови, політичних переконань або сексуальної орієнтації; соціальні працівники поважають головні права людини, осіб та груп людей відповідно до міжнародної декларації прав людини ООН та інших міжнародних конвенцій, що випливають з цієї Декларації; соціальні працівники ставляться з повагою до принципів приватного життя, конфіденційності та відповідального використання інформації у своїй професійній діяльності; соціальні працівники повинні певною мірою співпрацювати зі своїми клієнтами заради їх інтересів, водночас віддаючи належну повагу інтересам інших людей; соціальні працівники повинні звести до мінімуму застосування правового примусу в розв'язанні проблем клієнта: соціальна робота не сумісна з прямою або непрямою підтримкою осіб, груп індивідів, політичних сил або силових структур, які використовують тероризм, тортури та інші заходи, спрямовані на пригноблення людей; соціальні працівники приймають етично обґрунтовані рішення й дотримуються їх, віддаючи належну повагу положенням Міжнародної декларації етичних працівників МФСП, а також положенням міжнародних етичних стандартів соціальних працівників, ухвалених їхньою професійною асоціацією [Етика соціальної роботи: принципи і стандарти, ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) Коломбо, Шри-Ланка , 6-8 липня 1994 р. / Пер. з англ. Н. Білоус // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – №4 (8). – С. 67-75].

Серед принципів соціальної роботи, на нашу думку, особливе місце займає толерантність, яка сьогодні визнається нормою сучасного цивілізованого світу. Як така вона проklamована Декларацією принципів толерантності, затвердженою Резолюцією Генеральної Конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року.

Актуальність даного принципу обумовлюється, перш за усе, практичним недотриманням толерантності у зіткненнях держав, у сутичках між різними різними релігійними конфесіями, у ворожому ставленні до представників інших культур і націй, у сусідській недоброзичливості тощо

Зміст цього поняття розуміється по-різному. Саме тому основні аспекти розуміння толерантності відображені у Декларації принципів толерантності:

- толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності;

- толерантність – це не поступка, поблажливості або потурання. Толерантність – це насамперед активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини;

- толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини і утверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах у галузі прав людини;

- вияв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терплячого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням.

У контексті соціальної роботи, не порушуючи цього змісту, можна виділити два основних види розуміння толерантності. По-перше, це толерантне ставлення соціального працівника до клієнта (окремого індивіда чи соціальної групи).

При всьому цьому потрібно враховувати залежність різновидів толерантності не тільки від природи сторін цього відношення, а й від їх соціальних статусів. Як зазначав П. Бурдьє, – витоки і прояви толерантності та нетолерантності суттєво варіюються залежно від полів соціального простору.

Проведений аналіз дозволяє запропонувати філософське визначення соціальної роботи. Соціальна робота – це особливий прояв людської діяльності, яка має цілеспрямований, гуманістичний характер і функціонує завдяки задоволенню конкретно визначених бажань, потреб, інтересів індивідів і спільнот, які не мають належного рівня самодостатності в суспільстві.

На нашу думку в даному визначенні розкривається сутність і сенс соціальної роботи, котрі протягом всієї історії людства залишаються незмінними, в той час як в залежності від умов життєдіяльності людини, її основний зміст, форми, методи, конкретні цілі й завдання можуть і повинні змінюватися. У цьому визначенні представлена суть соціальної роботи, що полягає в допомозі людині у набутті, підтримці й відновленні її соціальності, повноцінному включенні в соціум як соціально-відповідального суб'єкта, який бере активну участь в позитивному перетворенні світу й самого себе, в оптимізації суспільних відносин з метою досягнення соціального благополуччя та забезпечення соціального порядку. Отже, соціальна робота є специфічним видом соціального конструювання суспільного буття на засадах толерантності, справедливості, співчуття і гуманізму.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ПРОГРЕСУ ІНДУСТРІЇ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Прогрес індустрії високих технологій – це цілий шквал науково-технічних революцій: NBICS, сенсорних, Big Data-технологій, Hi-Tech і Hi-Hume, що зумовлений бажанням людей яким-небудь чином полегшити своє життя та зробити його комфортнішим. Цей шквал технологій визначив обличчя ХХІ століття і перетворив науку в меганауку. Практичне застосування наукових досягнень дає людині відчуття сили, вкладає в її руки "інструмент" за допомогою якого, як здається, можна реалізувати будь-який задум. Зазвичай говориться, що прогрес спрямований на створення кращих умов для життя людини, розвиток медицини, комфорту, соціальних відносин. Не зважаючи на це, безліч вчених сходяться на думці, що ми живемо напередодні настільки грандіозних змін, пов'язаних з розвитком індустрії високих технологій, що наслідки їх далеко не завжди можна передбачити і навіть осмислити.

Нові кластери високих технологій (NBICS-технології, сенсорні технології, Big Data-технології, Hi-Tech, Hi-Hume), дозволили соціально-гуманітарним технологіям вторгатись і змінювати фундаментальні першооснови людського життя і не тільки людського. Високі технології впливають на спосіб життя, цінності і тілесність сучасної людини, істотно змінюють способи її існування. Якщо на попередніх етапах розвитку суспільства (традиційного і індустріального) головний вектор когнітивно-перетворювальної діяльності людини був направлений на преображення зовнішньо-матеріального світу, то сучасний етап (постіндустріальний) – спрямований не тільки на зміну зовнішньо-матеріального світу людини, а й одночасно направлений на преображення всіх біологічних, психічних, когнітивних, комунікативних та поведінкових вимірів людини.

Високі технології увійшли в повсякденне життя людини і стали невід'ємною її частиною. Вони вже не тільки в побуті людини, але і на ній (мобільний телефон, смартфон, планшет) і навіть в ній (генетично модифіковані продукти, ліки на основі біотехнологій або високотехнологічні імпланти тощо). Світ високих технологій вже не сприймається як антураж, який використовували для фантастичних фільмів. Він став звичним середовищем життя величезної кількості звичайних людей [Жукова Е.А. Hi-Tech: феномен, функции, формы / Под ред. И.В. Мелик-Гайказян. – Томск: Издательство Томского государственного педагогического университета, 2007. – С. 245].

Сучасна технологічна цивілізація створює людину, за своїми зовнішніми проявами складну, як машини, з якими їй доводиться працювати, але спрощену за своїм внутрішнім світом, людину, позбавлену емоцій, почуттів, але наділену надрозумовими здібностями, уподібненими розуму комп'ютера.

Швидкі темпи змін в сучасному світі і культурі багато в чому зумовлені впровадженням високих технологій, які породили декілька протилежних між собою оціночних відношень на стратегію преображення людини – алармізм, трансгуманізм, екзоєволюціонізм.

Найважливішою основою трансгуманізму є теорія еволюції. В підґрунтя трансгуманістичних переконань покладена ідея про те, що людський вид не є ні кінцем її еволюції, ні її вінцем, а радше її початком, що обумовлено визнанням біологічної недосконалості людини. Таку позицію підтримує російський філософ П.Д. Успенський, який стверджує, що нашою основною ідеєю є наступне: людина, якою ми її знаємо сьогодні, не є завершеним створінням.

Головною ціллю трансгуманізму є нескінченне вдосконалення людини, засноване на новітніх відкриттях науково-технічного прогресу. Для досягнення цієї мети трансгуманізм пропонує всіляко підтримувати технічний прогрес; вивчати досягнення науки і техніки, вчасно запобігати небезпекам і моральним проблемам, які можуть супроводжувати впровадження цих досягнень; розширювати свободу кожної окремо взятої людини, використовуючи науково-технічні досягнення; якомога далі віддалити, а в ідеалі – скасувати старіння і смерть людини, дати їй право самому вирішувати, коли вмирати і чи вмирати взагалі; протистояти вченню і організаціям, що мають цілі, протилежні ідеям трансгуманізму, а саме: енвіронменталізм (відмова від технічного розвитку), релігійний фундаменталізм, традиціоналізм, антимодернізм, антипрогресизм тощо.

За допомогою нових технологій трансгуманісти прагнуть значно посилити розумові, фізичні та психологічні здібності людини. Так, М. Мор пише: "Коли технологія дозволить нам подолати себе в психологічному, генетичному аспектах, ми, коли станемо транслюдьми, зможемо перетворити себе в постлюдей – істот безпрецедентних фізичних, інтелектуальних та психологічних здібностей, самозапрограмованих, потенційно безсмертних, нічим не обмежених індивідів" [More M. In preise of de Devil // Libertarian Alyanse. – 1991. – №3. – p. 22].

Разом з тим існує наступна стратегія преображення людини – екзогуманізм – світоглядна течія, заснована на синтезі автоєволюціонізму, який являє собою зміну власних видових ознак людини в результаті усвідомленої діяльності розумних істот за допомогою застосування різних технологій – біологічних, інформаційних, нано технологій тощо [Станислав Лем. Сумма Технологии. – М.: Мир. – 1968, – 350 с.]. Найбільш системний критичний аргумент опонентів трансгуманізму полягає в концепції "розлюднення" – поступової втрати людиною своїх видових, сексуальних, соціальних і духовних самоідентифікацій ще до практичного втручання в природу власного тіла, – вже в ході роздумів над самою можливістю цього. У цій концепції сходяться як духовні, так і світські автори або відомі більше як алармісти.

Інший широко відомий аргумент проти трансгуманізму пов'язаний з ім'ям Ф. Фукуями, який наголошує на тому, що найнебезпечніша ідея для людства ...трансгуманізм – "незвичайний визвольний рух...", який

прагне "не менше, ніж звільнити людство від накладених на нього біологічних обмежень" [Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма. — М.: АСТ:ЛЮКС, 2004. — С. 216].

Опоненти трансгуманістичних поглядів звертають увагу ще на те, що ті люди, які належать зараз до еліти і зосередили у своїх руках більшу частину фінансових ресурсів людства, стануть безсмертною "надра-сою", що перейде на новий рівень існування. Решта людства, тобто всі, хто бідний, не займає відповідної соціальної ніші, стануть, фактично, непотрібним сміттям під ногами цієї еліти. Людство чітко розділиться на "надрозумну" меншість і всіх інших. З винаходом інформаційно-цифрових технологій представники еліти отримають реальні інструменти впливу, спрямовані на фундаментальну зміну людської свідомості, перебудову її душі на "розлюднення".

В. В. Гаджиєв, асп., КНУТШ, Київ
syoma22@ukr.net

МІСЦЕ ТЕОРІЇ ІГОР В КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ Д.ГОТЬЄ

Для того, щоб побачити еволюційні зміни в теорії соціального контракту у ХХ ст., з'ясуємо, що ми будемо розуміти під поняттям соціальний контракт. Соціальний контракт — це соціально-філософська теорія, що пояснює походження громадянського суспільства, держави, права як результат угоди між людьми. Поняття суспільного договору передбачає, що люди частково відмовляться від суверенітету і передають його уряду або іншій владі, щоб отримати або підтримати суспільний лад через панування права. Батьком теорії соціального контракту вважається Томас Гоббс. Також цією проблематикою займалися такі філософи, як Джон Локк, Девід Г'юм, Жан-Жак Руссо, Чезаре Беккарія, Іммануїл Кант, тощо.

Можна впевнено казати, що до ХХ ст. теорія соціального контракту не змінювалася. Першою зміною є те, що соціальний контракт як поняття більше застосовується в політичній філософії та політології, а ніж в філософії моралі. Другою зміною є те, що соціальний контракт вже не розглядається з точки зору природного стану, а більше розглядається з точки зору громадянського стану. Таким чином, дослідників більше цікавить етапи розвитку соціуму та метаморфози, пов'язані з соціальним контрактом. Третьою зміною є те, що дослідники застосовують у своїх працях терміни математичної теорії ігор за для кращих прорахунків дій індивідів після підписання соціального контракту, та його застосуванні на практиці. Виходячи з цього, можна стверджувати, що вже в середині ХХ століття дослідники з теорії соціального контракту починають будувати певну логіко-математичну модель його практичного застосування.

Девід Готьє, канадський філософ, більш відомий як представник неогоббсизма. Свою концепцію він виклав у книзі "Договірна мораль". У цій

праці Готьє розглядає людину, як Робінзона Крузо. Він показує, що кожен з нас живе на своєму безлюдному острові. Добре чи погано ми живемо на цьому острові залежить лише від нас та наших талантів. Так чи інакше, для своєї власної користі ми підписуємо контракти та проводимо переговори з людьми заради співіснування в цьому світі.

Готьє будує свою концепцію, використовуючи методологію теорії раціонального вибору, а саме теорії ігор. Він відштовхується від "дилеми ув'язненого". Вона була описана в 1950 році і має такі умови: двоє підозрюваних, А і Б, заарештовані. У поліції немає достатніх доказів для звинувачення. Поліція вирішує ізолювати їх один від одного. Допитуючи кожного наодинці, поліцейські пропонують їм однакові умови: якщо один свідчить проти іншого, а той зберігає мовчання, то перший звільняється, а другий одержує три роки в'язниці. Якщо обидва мовчать, їх засуджують до одного року. Якщо обидва свідчать проти один одного, вони одержують по два роки. Кожен ув'язнений обирає мовчати або свідчити проти іншого. Проте жоден з них не знає точно, що зробить інший.

Згідно Готьє, "Дилема ув'язненого" вчить нас, що людина має взаємодію з іншою людиною, тоді і тільки тоді, коли чужі вчинки можуть впливати на власні інтереси і навпаки. Отже, в певних випадках люди будуть кооперуватися без примусу влади, оскільки найкращим для них варіантом є діяти спільно. Раціональна людина має розвивати в собі диспозицію щодо обмеження себе при взаємодії з іншими людьми.

Готьє стверджує, що для досягнення цілі раціональні індивіди згодні змінити свій курс на мінімізацію власних потреб. Він виводить термін "обмежена максимізація". Таким чином, ми можемо побачити, що людина в природньому стані керується максимізацією власних потреб, оскільки вона не має на меті кооперуватися з іншими. Коли ж людина кооперується з іншими індивідуумами, вона керується обмеженою максимізацією.

З точки зору Готьє, раціонально було б лише здаватися обмеженим максимізатором. Це приводить до того, що люди обмежують свою волю та свої бажання, натомість інші навпаки, лише чекають момент, коли максимізувати свою власну користь та бажання. Готьє дає відповідь на питання обмеженої максимізації в двох частинах. 1) Прихильники необмеженої максимізації не приймають на себе зобов'язань беззастережно обмежувати себе незалежно від того, з ким їм доводиться мати справу. Вони тільки схильні до дії на умовах обмеження з тими, хто веде себе подібним же чином. 2) Готьє стверджує, що ми не є абсолютно незбагненими один для одного, але в якійсь мірі можемо розуміти інших і здогадуватися про їх наміри. Люди можуть бачити один одного наскрізь в якійсь мірі. Якщо людина прозора, то її співучасники за договором не обмежуватимуть свою максимізуючи дії по відношенню до шахрая, і таким чином, йому не вдасться отримати вигоду від громадського співробітництва. Як резюмує Готьє, раціональний агент не стане прагнути до необмеженої максимізації в середовищі прихильників обмеження максимізації.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що однією з центральних моральних засад людини, за Готьє, є її таланти та здібності. Виходячи з

цього, кожна людина в громадянському суспільстві має право використовувати свої таланти задля власної користі. Це не є максимізацією її вчинків в момент кооперації. Проте, Готьє наголошує, ще не все залежить від економічних чинників. З цього і виходить один із постулатів Готьє, який також базується на теорії ігор – кожна людина має право використовувати власні здібності та таланти, але не керуватися здібностями і талантами інших. Готьє відкидає можливість експлуатації здібностей інших, відштовхуючись, від того, що це або нашкодить кооперації з іншими або не призведе до бажаного результату. Він вважає, що самі внутрішні здібності нічого не варті, вони реалізуються завдяки двом факторам: економічній ситуації та кооперації з іншими. Поєднання теорії соціального контракту з теорією ігор виводить дослідження соціального контракту на новий щабель розвитку.

***M. Dedyulina, PhD in Philosophy Science, Southern Federal University
dedyulina72@mail.ru***

WEARABLE TECH PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING

This work brings together converging trends in the theory of the project and the philosophy of technology regarding mutual adaptation of technologies and people. The study of the project has a tendency to move the center of the technology to the user and how users use and adapt to technology. To date, all electronics market is one of the most promising in the world IT according to IDTechEx in the coming 10 years its growth will be more than 500 per cent. Wearable Tech dedicated to actively developing segment of the market – not gadgets and portable technology.

It is all that mobile electronics which can be carried with itself: phones, fitness-bracelets, smart-hours, every possible трекеры a physical condition, etc. To wearable technology industry today face the eyes of almost all the leading engineering and IT-companies. Handheld computers, representing the idea of 'physically embodied' devices that are both technologies that work with the body perception, and as such serve as an excellent tool for inspection of its new borders.

Body with wearable computers are located in the middle of the specific relationship of the self realization and knowledge, in the context of the cultural imaginary, which is dominated by information pathways. Destined to be unstable and in need of information and computer upgrades, they are modeled so as to constantly supplement the information become more informed and bodies. In connection with the above there is a fundamental problem of the ethical impact of a product on human behavior.

The ability to use computers as persuasive technologies is increasing due to the overactive use of the Internet in the last decade. Technology beliefs is an 'interdisciplinary field of research that focuses on the design and development of interactive technologies' to change user behavior by persuasion and social influence, but without resorting to coercion or

deception.Computers to Change WhatWe Think and Do. [The text] /B. J.Fogg. – Morgan Kaufmann Publishers, 2003.– 1-150 p.].

By convincing technology is meant 'any interactive computer system designed to change the attitude or behavior of people'. First issue of compelling technology raises the Stanford University Professor B. J. Fogg. He and members of his laboratory developed IT applications that convince people to behave in a certain way. HygieneGuard, developed by them, for example, finds the children washed their hands after using the toilet and reminds them that it should be done, if they forget about it. FoodPhone helps people lose weight by reporting the number of kilokallory in the food that they consume, based on photographs, they make and send the application to the reception and cooking.

The relationship between technology and sustainable user behavior can be described as follows:

1. as an intermediary, where technology is used to achieve the goal of determining the impact;

2. as an amplifier, which amplifies the human potential technology to achieve the purposes, but at the same time enhances the use of resources;

- 3.as a determinant of where the behavior is formed and set in motion on the basis of opportunities, limitations and replicas;

4. as the patron of where technology is designed to influence the behavioral choices[Midden, C.J.H., Kaiser, F.G., L McCalley, L.T. Technology's Four Roles in Understanding Individuals' Conservation of Natural Resources. [The text] /C.J.H Midden, F.G.Kaiser , L.T. L McCalley. // Journal of Social Issues. –2007. – Vol. 63– No. 1. –155-174 p.].

Such devices are aimed at the creation of something like 'mental superman', having 'perfect memory'. Dreams of a perfect memory suggest that the body and the world can be recreated, modeled and predicted. However, it is important not to forget any technological artifacts are moral agents, because they can take a variety of moral decisions for people.

Демір Гьокхан, асп., ЖДУ імені Івана Франка, Житомир

ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: РЕКВІЄМ ПО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Одним із визначальних чинників суспільних перетворень і розвитку всіх регіонів світу, який яскраво проявився у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., постала глобальна міграція. Завдяки розвитку світової інфраструктури та комунікацій, відкритості національних держав, врегулюванню багатьох політичних та регіональних конфліктів у світі значно зростають динамізм і масштабність процесів міграції людських ресурсів. Міграційні переміщення у добу глобалізації набувають масового характеру, стають звичним явищем. За даними Департаменту економічного й соціального розвитку ООН, у 2013 р. 232 млн. людей (3,2 % усього населення світу) проживали поза межами своїх країн (для порівняння: у

2000-у р. таких було 175 млн., а у 1990-у – 154 млн.) [232 Million International Migrants Living Abroad Worldwide – New UN Global Migration Statistics Reveal [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm> (s.a.)]. В останні роки чисельність мігрантів починає зростати в геометричній прогресії. Лише в 2015 році до Європи прибуло понад 1,5 млн. мігрантів і біженців. Відтак життя індивіда, за висловом У. Бека, набуває мультилокальну транснаціональність, що означає вихід людини за межі певної національності й території і фактично – глобалізацію біографії.

Набуваючи останнім часом яскраво виражений етносоціальний і етнополітичний характер, міграція вносить корективи в життя місцевих соціумів, впливає на політику, яка проводиться суверенними державами, а також змінює особистісні характеристики тих, хто змушений переселятися на інші території в пошуках спокійнішого життя і кращого майбутнього. Хоча масове залучення мігрантів і дозволило розвиненим країнам задовольнити попит на дешеву робочу силу, здійснюючи працевлаштування працівників у непривабливих сегментах економіки, та пом'якшити гостроту демографічної ситуації, проте одночасно постало багато інших соціальних проблем, зокрема, проблему адаптації та ідентифікації мігрантів. Ситуацію з мігрантами в об'єднаній Європі ускладнило й те, що у потоці нових іммігрантів істотно зросла питома вага вихідців із мусульманських країн. Якщо в 1950 році мусульмани практично не жили в Західній Європі, то в 1970 – їх було вже майже 2 млн., а сьогодні – приблизно 15–20 млн. І ця цифра стрімко збільшується [Саррацин Т. Германия: самоликвидация : пер. с нем. – М. : Рид Групп, 2012. – С. 230]. Як наслідок, іслам уже став другою за кількістю прихильників релігією європейського континенту. Демографічно більша фертильність мусульманських мігрантів на тлі постаріння і скорочення місцевого населення у перспективі несе в собі загрозу для культурної і цивілізаційної рівноваги в Європі.

Хоча деякі країни й засвідчують високі рівні натуралізації мігрантів (Австрія, Німеччина), проте жодна країна світу не є прикладами успішного й остаточного вирішення проблеми інтеграції етнічних, расових чи релігійних меншин, представників іммігрантських груп в усталену систему держава-нація. Нездатність національних держав адекватно реагувати на ситуацію у сфері міграції спричинила глобальну міграційну кризу, яка проявляється у посиленні ксенофобії і мігрантофобії в західних країнах; кризі режиму регулювання міграції і провідних європейських інституцій; конфлікті між гарантіями прав людини в міграційній сфері та національними інтересами; надмірній політизації міграційних проблем і зростанні їхньої ролі в європейських і міжнародних відносинах загалом. Крім того, мігранти сприяли зростанню тіньової економіки, кримінальних структур та екстремістських організацій, що створило серйозні загрози національній безпеці європейських держав. Сьогодні в країнах ЄС утворилися впливові етнічні анклавні у вигляді замкнених структур, представники яких досить активно почали претендувати на зміну свого соціаль-

но-економічного і політичного становища, а також ставлення до них приймаючого суспільства. Культурній інтеграції перешкоджає й техніко-медійний розвиток (супутникове телебачення). Завдяки телевізійним програмам із країн походження "вітчизна" присутня в повсякденності іммігрантів набагато відчутніше, і кількісний аспект переходить в якісний. Із-за цього виникають напружені відносини, полюси яких – фізичне перебування в країні, яка прийняла їх, і перебування у духовній владі країні походження. Соціальні мережі мігрантів інтегрують уже делокалізовані й дифузні простори всупереч державним кордонам, фрагментують національну ідентичність людей.

Сьогодні секуляризовані суспільства європейських країн зустрілися з вітальністю чужих релігій, з незрозумілими їм звичаями і традиціями мігрантів, які не бажають сприйняти стиль життя країн, громадянами яких стали. Мігранти з країн Близького Сходу та Африки принесли з собою менталітет, спосіб життя і систему цінностей, які з великими труднощами стикаються з менталітетом, способом життя і ціннісними орієнтаціями переважної більшості корінного населення Європи. Досвід їх перебування в розвинених країнах переконливо довів, наскільки складним для них є процес навіть поверхової адаптації до нових умов життя.

Реакцією національних держав на зміну етнічної структури своїх суспільств внаслідок сучасних міграційних процесів, а також відповідно на ослаблення соціальної функції держави *de facto* є мультикультуралізм. Мультикультуралізм – це констатація міжгрупових відмінностей, які потребують визнання, проект безконфліктного існування в спільному соціальному просторі різних за змістом культур. На відміну від ставки на асиміляцію іммігрантів, котра домінувала у минулому, в ній акцентується увага на можливості й навіть корисності паралельного співіснування етнічних спільнот, громад, що репрезентують різні культури. Основною метою реалізації мультикультурної політики у національних спільнотах є зменшення конфліктності на культурному ґрунті та компенсація скорочення обсягів державної соціальної допомоги декларуванням рівності культур. Відповідно й формуються завдання перед суспільними інститутами, яким належить займатися цим питанням: максимально полегшити можливість співіснування культур шляхом створення сприятливих матеріальних і правових умов [Концепція мультикультуралізму. – К.: Стилос, 2005. – С. 18].

Позитивна цільова установка цієї концепції не викликає сумнівів. Однак, реальне втілення мультикультурних принципів у соціальну дійсність, на практиці становить для суспільства небезпеку розмивання національної ідентичності, культурної автаркії меншин, подальшої маргіналізації мігрантського середовища, "тиражування етнічності" та інших загроз. Найсуттєвішим недоліком мультикультурної політики є й явна недооцінка небезпеки прогресуючої "капсулізації", замикання на собі новоутворених етнічних громад. Наслідком цього може стати виникнення своєрідних гетто, що містить у собі небезпеку перетворення суспільного організму у сукупність "несполучних посудин". Подібні утворення,

як засвідчує досвід, володіють значним дестабілізуючим потенціалом. Не випадково, останнім часом політика мультикультуралізму, яка донедавна майже беззаперечно вважалася запорукою стабільності через включеність іммігрантів у суспільство та проголошувалася основним курсом міграційної політики у більшості розвинених країнах, піддається гострій критиці. Реалізація принципів мультикультуралізму не тільки загальмувала процеси націєтворення та інтеграційні процеси, а й посилила відцентрові тенденції та призвела до фрагментації вже сформованих націй на окремі етнічні та культурні утворення. Не випадково, останнім часом політика мультикультуралізму, яка донедавна майже беззаперечно вважалася запорукою стабільності через включеність іммігрантів у суспільство та проголошувалася основним курсом міграційної політики у більшості розвинених країнах, піддається гострій критиці.

Більш перспективним було б доповнення мультикультурної орієнтації на сусідство та співіснування різних етносів і культур, установкою на їх взаємодію, взаємовплив і взаємозбагачення. Такий підхід, у свою чергу, передбачає не тільки врахування інтересів і прав нових національних меншин, а й рівність різних етнічних груп з автохтонним населенням у всіх сферах життя і необмежене право на культурний і конфесійний вибір. Разом із тим, повага до культурного розмаїття, оскільки всі культури мають певні цінні компоненти, не зумовлює сліпої підтримки тих традицій і цінностей, які суперечать принципам ліберального демократичного суспільства. Як слушно зазначає Монтсеррат Гібернау, "ліберальні демократії не повинні толерувати – поширювати й фінансувати – альтернативні культури, які не поважають принципів демократії, рівності прав, свободи і толерантності. Межу толерантності слід провести саме там, де якийсь аспект конкретної культури підточує самі принципи демократичного суспільства, які дають їй змогу існувати та розвиватися в його межах" [Гібернау М. Ідентичність націй. – К.: Темпора, 2012. – С. 251].

Політика мультикультуралізму, яка мала стати відповіддю національної держави на зміну етнODEMOГРАФІЧНОЇ структури населення, орієнтуючись на неприпустимість виключення особи з соціальних систем на культурній підставі, дозволяє лише створити передумови для успішного включення іммігрантів у національну соціальну державу. Реалізація загальних принципів інтеграції – збереження культурного розмаїття з прийняттям спільних норм і цінностей – у реальності не має успіху через суперечливість підходів та відсутність дієвих механізмів. Новоприбулий мігрант має успішно вирішити низку проблем, насамперед, знайти місце роботи, яке забезпечить стабільний дохід і шансами кар'єрного зростання, підшукати житло, отримати доступ до установ охорони здоров'я, включитися в систему пенсійного страхування і забезпечення старості, отримати права і можливості ефективно відстоювати власні інтереси, підвищувати професійну кваліфікацію, яка може змінити життєві шанси й індивідуальну кар'єру. Для розробки заходів з поліпшення інтеграції мігрантів у сучасному динамічному світі необхідно мати певні індикатори інтеграційних процесів, які повинні містити критерії для визначення "ус-

пішної" інтеграції: доступ до ринку праці, освіти, можливість возз'єднання з сім'єю, довгострокового перебування, участі в політичному житті країни, отримання громадянства, захисту від дискримінації і т. ін. Необхідне використання насамперед регулятивних, а не заборонних засобів відносно міграції, скорочення стимулів, які сприяють цьому процесу.

В. А. Дранник, викл., НТУУ "КПІ", Київ
vita-26@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ФЕНОМЕН УПРАВЛІННЯ

Звертаючись до такого складного питання як філософія управління, необхідно приділити увагу складності самого процесу управління, який тільки частково може бути регламентований, в той час як загальний характер управління не може бути досконало регламентованим як в силу розтягнення процесу управління в часі, тобто наявності часового лагу між прийняттям управлінського рішення, розпорядженням по забезпеченню (або про забезпечення) виконання рішення так і в кінцевому підсумку саме фактом креативного, творчого характеру цієї діяльності.

Розвиток теорії управління повинен здійснюватися з наголосом на управлінську практику. І не допускати, – або, принаймні – мінімізувати, – дії такого загального фактора життєдіяльності людини, як розходження теорії з практикою. Керівник зможе налагодити ефективне управління в колективі і досягати наміченої мети, якщо буде забезпечений ґрунтовними, науково-бездоганними теоретичними знаннями щодо питання управління людськими ресурсами, враховувати особливості сприйняття підлеглими навколишньої реальності та дійсності і мати практичні навички вирішення виробничих питань. Керівник може мати фундаментальні теоретичні знання щодо управління, але дуже важливе вміння застосовувати ці знання на практиці. При будь-якому плануванні неодмінно відбувається (має місце) ідеалізація майбутнього, тобто передбачаються ідеальні умови в силу віри людини у ідеальне майбутнє, та, виходячи з умов та поглядів на той чи інший предмет, що склалися на даний час. На цій же основі може відбуватися організація управління, що передбачає ідеальний результат дій, які не збігаються з реальними подіями.

Оскільки обмін інформацією в процесі управління відбувається між суб'єктами, то використаємо вже відому тезу про природні властивості людини як істоти, яка створена або для владарювання і панування, або такою, що здатна лише своїми фізичними силами виконувати одержані вказівки, тобто підвладною. Але сформулюємо так, щоб забезпечити вищий ступінь узагальнення, а саме – керуюча і підлегла (керована) (або владна і підвладна) системи.

Єдиним, – остаточним, – критерієм фактичної вірності управлінських теорій являється практичне управління. Не існує будь-якого іншого критерію, за допомогою якого можна було б відрізнити хибне, помилкове знання від істинного. Практичне обґрунтування теоретичних знань дає

можливість в повній мірі застосовувати весь інструментарій логіки та методології, що дозволяє встановити суперечність або ж невідповідність наукових тверджень принципам і законам, що вже апробовані, перевірені на практиці.

Від ефективності процесу управління, що спрямований на забезпечення досягнення організацією своїх цілей, залежить успіх будь-якої організації, у кінцевому підсумку.

Таким чином, управління – це вид розумової праці, що відбувається в рамках творчого комунікаційного процесу (через творчий комунікаційний процес) як взаємодія між керуючою і підлеглою (керованою) (або: владною і підвладною) системами та спрямований на оптимальне досягнення цілей організації.

Все це потребує нарощення зусиль у векторі подальших філософських досліджень різноманітних аспектів феномену управління.

О. І. Захарчук, асп., КНУТШ, Київ
Zakharchuk.1981@gmail.com

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РАБСТВА

Як відомо, енциклопедичне визначення рабства передбачає його розуміння як стану цілковитої несвободи, повної залежності, тотальної підкорюваності і дискримінації, відсутність автономії і свободної волі, які на високих щаблях суспільного розвитку втрачають свій легітимний характер. Втім, за умов індустріальних та постіндустріальних формацій рабство не зникає. Воно не тільки зберігає свою економічну природу на кшталт своїй класичній формі у період рабовласницького суспільства, а удосконалюється та еволюціонує.

Попри втрату рабством інституціонального статусу воно і нині є соціально-економічним явищем, пов'язаним із перетворенням людини на засіб виробництва та отримання прибутку, втім опосередковане застосуванням різних "технологій", враховуючи механізми, що суттєво обмежують людську свободу (право) та можливість вибору, а також суспільно-історичною формою особистої залежності людини від усталених виробничих відносин.

Як найганебніша форма експлуатації людиною людини, рабство особливо поширене в країнах з колоніальним минулим, під загрозу якого потрапляють як чоловіки та жінки, так і діти. І тут ми, справді, можемо говорити про рабство в його класичному розумінні. Не набагато кращою залишається ситуація на пострадянському просторі. Адже незважаючи на юридичну заборону рабства даний феномен зберігається в трансформованій формі свого існування.

Дослідники сходяться на думці, що в сучасному світі існує п'ять основних форм рабства, жертви яких вимушені працювати проти своєї волі, або не в змозі відмовитися від роботи, а саме: примусова праця, кабальна праця чи боргова, сексуальне рабство, дитяче рабство та

домашня прислуга [Learn about Five Forms of Slavery – режим доступу: <http://freedomcenter.org/enabling-freedom/five-forms-of-slavery>].

Шкода, але становленням постіндустріальної фази суспільного розвитку призводить до занепаду традиційної культури, соціальної етики, а також до неспроможності постсучасних формацій відтворювати соціальну структуру суспільства у вигляді відносно стійких соціальних зв'язків та відносин, що ймовірно впливає на актуалізацію такого специфічного феномену як "постіндустріальне рабство".

На відміну від *класичного рабства*, за яким раб поставав власністю господаря поруч із іншими знаряддями виробництва, феномен *постіндустріального рабства* характеризується прагненням до цілкового психологічного поневолення суб'єкта зацікавленим у ньому контрагентом. Як приклад, віртуальне рабство, заангажованість речами та об'єктами. Крім цих проявів постіндустріального рабства в сучасному світі продовжують існувати і такі його форми, які мають морально-правовий зміст, а саме: торгівля людьми, сексуальне рабство, примусова праця, примусовий шлюб, боргова кабала. Варто зазначити, що між цими формами не існує чітких меж, оскільки одна й та ж сама людина може перебувати в кількох формах фактичної залежності.

Україні, як і багатьом країнам пострадянського простору, так і для країн з колоніальним минулим, притаманне соціально-економічне явище рабства. На теренах українського суспільства дане явище має і духовно-психологічне підґрунтя і морально-правове. За останніми даними, щорічно в Україні від дій работорговців страждає близько 117 тисяч людей, переважну більшість цієї статистики складають жінки та діти, які в більш ніж 85 % потрапляють в сексуальне рабство. На сьогоднішній день торгівля людьми, з метою подальшої сексуальної експлуатації людей є найприбутковішим тіньовим бізнесом та всесвітньою індустрією. В певній мірі це пов'язано із розвитком новітніх технологій, зокрема Інтернету, що нав'язливо збільшує вибір так званих "потреб" і сприяє негайному укладанню угоди.

Хоча спочатку торгівлю людьми пов'язували з жінками, дітьми та їх сексуальною експлуатацією, сьогодні суспільству вже стає зрозуміло, що предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від віку та статі. Уже сформувався глобальний ринок сексуального рабства. Прикро визнати, але Україна, як і значна кількість країн Центрально-Східної Європи, має сумний і досить тривалий досвід втрати дівчат, які були вивезені за кордон і піддані різноманітним методам та формам експлуатації, найпоширенішою з яких є зайняття проституцією.

В останні роки Україна потрапила в число країн – постачальників жінок, торгівля жінками, вивіз їх за кордон шляхом обману набули широких масштабів. Україна в цьому аспекті виступає як країна-постачальник "живого товару"; країна-транзит, адже через Україну перевозять рабів, переважно зі Сходу на Захід; та країна призначення, тобто люди з менш розвинених країн потрапляють у рабство саме в Україні, щоправда, процент такого джерела сексуальної експлуатації є найменшим. Більш

того, останнім часом зростає кількісний показник сексуального рабства в Україні, де переважно жертвами стають вихідці із сільської місцевості та малоосвічені та мало обізнані жінки. Однак, найчастіше дівчата стають рабами за кордоном.

Варто наголосити, що на сьогоднішній день прояви рабства є характерними перш за все для країн зі слабо розвинутою економікою та низьким рівнем соціальної захищеності населення, які виступають країнами-донорами для торгівлі людьми з метою подальшої експлуатації. Україна як і більшість країн продовжує страждати від рабства та роботи-торгівлі, заборона на які має лише декларований характер. Більш того, продовжують існувати традиційні форми рабства, які мають морально-правовий аспект і, на жаль, значний відсоток припадає на дітей. Для суспільств, які перебувають на постіндустріальній стадії розвитку характерне саме постіндустріальне рабство.

М. Ю. Зелінський, канд. філос. наук, КНТЕУ, Київ
mikolazelinski@ukr.net

"ФОРСАЙТ" ЯК НОВИЙ МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ ПРОГНОСТИКИ

В умовах глобальних змін сучасного суперечливого світу, поглиблення нестабільності, негативних тенденцій демографічного і екологічного характеру постає необхідність здійснювати прогнозування поступу держави, її пріоритетних напрямків розвитку в найближчому і віддаленому майбутньому.

В практиці соціального прогнозування використовуються різні методи: екстраполяція, аналогія, моделювання, абдукція, врахування якісних характеристик об'єкта, метод Дельфи, написання сценаріїв, побудова матриці взаємного впливу, побудова дерева цілей (рішень) та інш. Однак жоден з означених методів не підходить для всіх можливих ситуацій, які можуть виникнути в практиці прогнозування майбутнього. В таких випадках постає необхідність використовувати декілька різних методів, що сприяє підвищенню точності і достовірності прогнозів: недоліки одних методів компенсуються перевагами інших.

Широке розповсюдження в США, Японії, Китаї, Південній Кореї, країнах Європейського Союзу отримав в останні роки прогностичний метод "Форсайт" (від англ. Foresight – погляд у майбутнє). Огляд наукових публікацій свідчить, що форсайт є одним з новітніх методів соціальної прогностики. Методологія форсайта представлена у вигляді т.зв. "Форсайт-ромба". На перших етапах його розвитку замість ромба використовували трикутник, але незабаром до критеріїв креативності, експертизи та взаємодії додалася доказовість (англ. Evidence-based approach), яка останнім часом починає відігравати все більшу роль. При цьому в будь-якому успішному проекті повинні поєднуватися різні методи, які в сукупності поряд із змістовним аналізом забезпечують залучення експертів найвищої кваліфікації з їх високою активністю і взаємодією.

Ця технологія активно використовується у державному управлінні та в сфері бізнесу. Форсайт-методологія – це сукупність інструментів, які дають можливість не вгадувати вектори майбутнього, а ставити мету у вигляді бажаного очікуваного результату, визначати необхідні сьогоднішні стани. Форсайт – це активний прогноз, який включає елементи впливу на майбутнє з урахуванням ресурсів. Використання цієї технології (або її елементів) у сфері економіки дає можливість обґрунтувати прогноз її розвитку у майбутньому та запобігти непередбачуваним результатам.

Серед основних принципів форсайту виділяють такі:

- майбутнє варіативне: воно не випливає з минулого, а залежить від рішень зацікавлених сторін;
- прийдешнє залежить від зусиль, що прикладаються: його можна створити;
- існують галузі й сфери, щодо яких можливі прогнози, але в цілому майбутнє неможливо достовірно передбачити.

Метод "Форсайт" погоджує алгоритми найрізноманітніших методів прогнозування (методу Дельфи, написання сценаріїв та ін.) із загальними підходами до управління соціально-економічним розвитком суспільства та інтересами національного бізнесу. Мета застосування методу "Форсайт" у широкому сенсі – це досягнення найбільш повної згоди експертної спільноти з питань соціально-економічного і науково-технологічного розвитку. Одна з характерних особливостей цього підходу полягає також в тому, що його конкретне значення диктується внутрішніми можливостями і потребами розвитку кожної конкретної держави.

Якщо взяти, наприклад, Японію, то її перший 30-річний технологічний прогноз був розроблений Агентством з науки і техніки ще в 1970 році з метою забезпечити уряд і приватний сектор спільним баченням перспектив науки і техніки, що уявлялося абсолютно необхідним для вироблення узгоджених політичних, економічних і науково-технічних рішень у даній галузі. Для цього за допомогою методу Дельфи було опитано кілька тисяч експертів. З того часу такі прогнози дослідження проводяться регулярно з періодичністю у п'ять років.

Проведене кілька років тому опитування промислових підприємств щодо цінностей подібних технологічних прогнозів показало, що з 250 респондентів 59% оцінюють їх як "дуже важливі", а 35% як "заслужують на увагу". Результати прогнозів використовуються найчастіше для "планування науково-технічних і бізнес-проектів" (72%) і "аналізу середньострокових технологічних трендів" (61%) [Ben R. Martin. Technology Foresight in a Rapidly Globalising Economy. SPRU, Univ. of Sussex].

Метод "Форсайт" також широко використовується для науково-технічного прогнозування і в Південній Кореї, а в останні роки і в Китаї. В Україні цей метод використовується для прогнозування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. В рамках проекту, який здійснює Фонд розвитку інформаційного суспільства, оцінюються перспективність і пріоритетність для України понад 65 різних технологій. До роботи залучено декілька сотень експертів у сфері ІКТ. Першим результатом їх спільної діяльності стало виділення найбільш важливих напрямків розвитку.

Форсайт зарекомендував себе як ефективний інструмент вибору пріоритетів у сфері науки і технологій, а в подальшому – і в більш широкому колі проблем соціально-економічного розвитку. За результатами форсайта формуються масштабні національні та міжнародні дослідницькі програми, зокрема, 6-а і 7-а Рамкові програми з наукових досліджень та технологічного розвитку Євросоюзу, бюджети яких склали, відповідно, 17,5 і 54 млрд. євро.

На основі форсайта розробляються довгострокові (на 25–30 років) стратегії розвитку економіки, науки, технологій, які націлені на підвищення конкурентоспроможності та максимально ефективний розвиток соціально-економічної сфери. Особлива увага приділяється досягненню консенсусу між основними "гравцями" з найважливіших стратегічних напрямків розвитку шляхом організації їх постійного діалогу (в рамках співпраці експертів, робочих груп, семінарів, конференцій тощо).

Таким чином, означена методологія дозволяє не передбачати майбутнє, а скоріше створити його, що надає можливість розглядати "Форсайт" специфічним інструментом державного управління технологічним розвитком країни.

С. М. Ішук, канд. філос. наук, доц., НАУ, Київ
serge_and_lee@bigmir.net

ПОНЯТТЯ ІНТЕРНЕТ-КУЛЬТУРИ ТА КУЛЬТУРИ ІНТЕРНЕТУ

Під Інтернет-культурою зазвичай мають на увазі культуру подачі інформації та спілкування в Інтернеті, що невіддільна від ціннісних пріоритетів користувачів Мережі. Інтернет-культура є складовою більш широкого феномену інформаційної культури. В найбільш загальному значенні під інформаційною культурою розуміють досить широку сферу культурного життя, пов'язану з одержанням, передачею та зберіганням інформації (соціальний рівень), а також сукупність інформаційних компетенцій певного індивіда (індивідуальний рівень). Розуміння інформаційної культури є досить містким та стосується парадигмальних принципів кореляції інформаційних та комунікативних процесів у сучасному соціумі в умовах його глобалізації. Щодо Інтернет-культури, то тут йдеться про застосування певних комунікативних принципів, серед яких назвемо: принцип ввічливості, принцип інформування; принцип співробітництва, принцип економії; принцип ясності; принцип зручності сприйняття, принцип виразності.

Принцип ввічливості виражається в особливих правилах мовленнєвого етикету в Мережі, відомого як *етикет*. Зокрема, ці правила стосуються коректного й толерантного поводження в Мережі, підтримки співрозмовника, обмеження електронного повідомлення однією темою та виділення цієї теми спеціальним рядком. Елементами стратегії ввічливості виступають рекомендовані до застосування клішовані фрази й, навпаки, заборона використовувати певні вирази. Показово, що емоцій-

на амплітуда цих виразів є досить широкою, що свідчить про різні вияви стратегії: від дружніх до суто формальних і офіційних стосунків. Серед найбільш поширених клішованих фраз і форм звернення для підтримки комунікації назвемо: AFAIK (as far as I know) – настільки мені відомо, BTW (by the way) – між іншим, IOW (in other words) – іншими словами (інакше кажучи), WRT (with respect to) – з повагою до..., WB (welcome back) – з поверненням, WM (wait a minute) – зачекайте хвилинку, TNX (thanks) – дякую. Принцип інформування полягає в максимальному сприянню пошуку і знаходженню об'єктивної інформації на засадах кооперації, тобто взаємодопомоги один одному. Необхідна інформація повинна подаватися максимально правдиво й об'єктивно та дозовано. Інший варіант – вказування відповідного гіперпосилання – ключа до інформації. Принцип інформування тісно примикає до принципу співробітництва, який полягає в сумісній діяльності заради створення континууму електронних текстів. На засадах цього принципу функціонує співтовариство користувачів і авторів електронних текстів (Hypertext collaborative writing). Принцип виразності реалізується за рахунок інтеграції тексту з невербальними носіями та наявності системи спеціальних значків – смайлів, а також фото, картинок, звукоімітації та інших емоційно-насичених кодів. За рахунок цих засобів комунікатори розставляють необхідні смислові акценти, що надає спілкуванню емоційного забарвлення та полегшує сприйняття інформації. Принцип зручності сприйняття передбачає такий формат подачі інформації, який був би зрозумілий для більшості комунікаторів. Ідеться про адаптацію лексичного матеріалу до вимог аудиторії. Цей принцип змикається з принципом ясності, що передбачає використання в мовленнєвому акті мовних структур, зрозумілих для всіх учасників комунікації. Принцип ясності діє на конвенційних засадах, а його застосування уточнюється залежно від кола спілкування. Найчастіше із спілкування виключаються ідіоми, сленг, а також слова іноземною мовою, незрозумілі широкому загалу. Натомість вводять поширені й загальнозживані в Інтернеті слова комп'ютерного сленгу, наприклад, *контент* (зміст), *чатитись* (теревенити в чаті), *клікати* (клацати кнопкою комп'ютерної миші). Принцип економії впливає з особливостей письмової комунікації, яка вимагає мовної економії та чітких, насичених інформацією формулювань.

Інтернет-культуру не слід плутати з культурою Інтернету, яка є окремим сегментом культури інформаційного суспільства. В цьому контексті вона підпорядкована логіці його розвитку та призначена сприяти перетворенню інформації на основне джерело виробництва благ матеріальної та духовної культури; формування homo informaticus – "людини інформаційної" (такої, що може генерувати, транслювати й трансформувати інформацію) головною продуктивною силою суспільства; зміна парадигми міжособистісного спілкування, що набуває, здебільшого, вигляду короткочасних модульних стосунків функціонального характеру та зв'язана з цим модель ділового спілкування, яка набуває вигляду комунікації між людьми; повсюдне застосування комп'ютерної техніки й інших

засобів масової комунікації в процесі взаємодії між людьми. На думку М. Кастельса, "культура Інтернету – це культура, заснована на техномерітократичній вірі у прогрес людства під впливом техніки, прийнятої співтовариством хакерів, що розвивається на засадах свободної й відкритої технічної творчості, впровадженій у віртуальних Мережах, що мають на меті побудову нового суспільства, і матеріалізована натхненними прибутками підприємців й творіннями нової економіки" [Кастельс М. Галактика Інтернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. – Ек., 2004. – С. 80]. Помітною також спроба визначити культуру Інтернету через культуру окремих субкультур, що її представляють. Таке бачення мережевої культури не має єдиного в традиційному сенсі цього слова характеру, а ґрунтується на її тлумаченні як "клаптикової ковдри", багатоваріантних віртуальних субкультур, структурованих біполярною опозицією між "Мережею" та "Я". Це спостерігаємо, зокрема, у М. Кастельса, який цей феномен пов'язує з ціннісними пріоритетами людей-творців Інтернету. З цього приводу філософ наголошує, що культура Інтернету, "будучи експліцитною ... є деякою колективною конструкцією, що виходить за межі індивідуальних переваг і впливає на діяльність носіїв цієї культури, в даному випадку – виробників-користувачів Інтернету... Для неї є "характерною чотиришарова структура: техномерітократична культура, культура хакерів, культура віртуальної общини й підприємництва. Усі разом вони визначають ідеологію свободи, настільки поширену в Інтернет-співтоваристві" [Кастельс М. Галактика Інтернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. – Ек., 2004. – С. 52-53]. У даному випадку відбувається наближення змісту понять "культура Інтернету" та "Інтернет-культура". Хоча, звичайно, синонімічне розуміння цих понять призводить до звуження змісту та обсягу другого.

Ю. М. Кобюк, м.н.с. ІПОіОД НАПН України, Київ
yulia23yulia@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Гуманізація навчально-виховного процесу є однією з тих проблем, які є актуальними в наш час. Адже в умовах модернізації української освіти спостерігається спрямування на розкриття творчості, розвитку ініціативи, активізації пізнавальної діяльності особистості. Проте система професійно-педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі побудована в основному на традиційних технологіях навчання, що не сприяє її ефективності та обмежує можливості повною мірою здійснювати індивідуальний підхід, що в свою чергу призводить до орієнтації на середнього студента та стандартизації майбутньої професійної діяльності.

Аналіз сучасних концепцій підготовки спеціалістів в університетах свідчить, що освітні системи переважної більшості країн, зокрема і Австралії перейшли або переходять до таких технологій навчання, які пе-

редбачають гуманізацію та гуманітаризацію освіти, її особистісну орієнтацію, суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачем і тими, хто навчається, як засобу успішної реалізації нових завдань виховання особистості, здатної реалізувати себе в інформаційному суспільстві. Важливими завданнями у підготовці вчителя в останні роки виступають розвиток особистості через спілкування у процесі навчання, підвищення професійної компетентності студента, зростання його мотивації щодо педагогічної праці, здатність до незалежного і критичного мислення, практичного застосування одержаних знань і досвіду навчально-дослідницької діяльності, рольового та імітаційного моделювання, творчого пошуку [Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології : автореф. дис ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ольга Анатоліївна Комар . – Черкаси : Б.в., 2011 . – 40 с.].

Аналіз сучасного стану та досвіду зарубіжної практики гуманізації соціального середовища і виховання дозволив виділити ті інтеграційні тенденції в системі педагогічної освіти, що сприяють формуванню у вчителя гуманістично спрямованих професійних якостей, серед яких можна виділити наступні: безумовне визнання права дитини на невтручання педагога в її неструктивну поведінку або відпочинок, повага до її права на власну точку зору і навіть на помилку, права бути не такою, як інші тощо.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті проголошено, що "українська освіта має гуманістичний характер". Згідно з цим документом передбачається "формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності", а серед пріоритетів державної політики в розвитку освіти окремо виділено "формування національних та загальнолюдських цінностей".

Серед основних способів реалізації гуманістично-орієнтованого підходу в освітній процес можна розглядати впровадження особистісно-діяльнісних технологій, які передбачають зміну схеми навчальної взаємодії і ролі викладача по відношенню до студента та індивідуалізацію програм навчання. У зазначеному контексті важливо виділити поняття "гуманістична спрямованість учителя", під яким розуміють "достатньо усталену сукупність мотивів, які спонукають педагога до такої організації навчально-виховного процесу, що спрямований передусім на стимулювання прогресивного психічного розвитку та саморозвитку вихованців, якнайповнішого розкриття їхніх здібностей і потенційних можливостей, встановлення гуманістичного типу спілкування з дітьми, що сприяє психологічному комфорту учнів його упевненості у власних силах" [Єрмеєва В.М. Використання гуманістично-орієнтованого підходу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів // Проблеми освіти: Наук.метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – Вип. 85. – С. 81-85]. Отже, гуманізація освіти передбачає поєднання гуманного відношення до тих, хто навчається з особистісною орієнтацією освітнього процесу. Таким чином, реалізація гума-

ністично-орієнтованого підходу вимагає від педагогів не тільки доброго та гуманного відношення, але й поваги до особистості (індивідуальних особливостей, прагнень, думок) та сприяння її гармонійному розвитку. Реформування сучасної української освіти, спрямоване на вдосконалення фахової підготовки працівників в поєднанні з ґрунтовною базою загальноосвітніх знань, ставить перед професійними навчальними закладами важливе завдання: готувати компетентного майбутнього фахівця, який повинен уміти самостійно здобувати й застосовувати на практиці нові знання та практичні навички.

Гуманістичні цінності освіти складають основу загальнолюдської культури і співвідносяться з найбільш фундаментальними явищами соціальної структури. Вони зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі виховання на особистісно-орієнтовану, сутнісними ознаками якої є максимальна індивідуалізація всіх її складових, створення умов для саморозвитку і самовдосконалення особистості, свідомого визначення своїх можливостей та життєвих цілей [Савченко О.Я. Від людини освіченої – до людини культури: Ціннісні орієнтації загальноосвітньої підготовки учнів // Педагогіка. – 1995. – № 3 – С. 5-16].

Виховання високо-професійного фахівця, людини з різнобічними поглядами, глибокими знаннями, широким світоглядом та політичною культурою є актуальною проблемою сьогодення, тому процес навчання у сучасній вищій школі повинен забезпечувати індивідуальний розвиток кожного студента, сприяти успішному навчанню, максимальному розвитку його здібностей та обдарувань. За твердженням С.У. Гончаренко, виховання особистості, повинне реалізуватися через гуманізацію освіти і ґрунтуватися на трьох принципах у розумінні людини, зокрема: цінності особистості та сприйняття її такою, якою вона є; унікальності особистості як викладача так і студента; непередбачуваності особистості, що пов'язана з наданням студенту права на помилку, на мислення своїми образами, тобто допомогти йому пізнати себе і оточуючих [Гончаренко С. Гуманізація освіти – виховання творчої особистості // Педагогічна газета. – №12(137), грудень 2005. – С.2.]. Сьогодні саме гуманні, ціннісні аспекти є визначальними для розвитку національної освіти.

М. А. Козловець, докт. філос. наук, проф., ЖДУ, Житомир
nikola_kos@mail.ru

ДУХ КАПІТАЛІЗМУ: *pro et contra* РЕЛІГІЙНА ЕТИКА

Ринкові перетворення на пострадянському просторі, розвиток капіталізму потребують людей з певними духовними якостями, ціннісними орієнтаціями, психологічним складом. Вони повинні бути готовими до ринкових відносин і конкуренції, здатними забезпечити розвиток підприємництва, сприйнятливими до інновацій. Ще М. Вебер, досліджуючи історичну логіку зародження капіталізму у країнах Європи, не заперечуючи матеріальних умов його формування, наполягав на тому, що для

генези капіталізму вирішальним був морально-релігійний фактор [Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайдено. — М.: Прогресс, 1990. — С. 61-70]. Подібно тому, як модель західного капіталізму виникла на ґрунті реформаторського християнства — протестантизму, так й українська модель капіталізму не може бути зрозуміла поза її культурно-цивілізаційною основою — православ'ям з його ставленням до власності й багатства, підприємництва і держави.

Німецький економіст і соціолог В. Зомбарт, розглядаючи джерела капіталістичного духу, наводить два основних підходи. За першим, цей дух створюється самим капіталізмом, він функціональний: "...є думка, що ...капіталістичний дух утворився не з моральних вимог філософії і релігії, а ці останні суть не що інше, як "відображення" специфічних господарських відносин, які знаходять своє вираження в певному господарському способі думок" [Зомбарт В. Буржуа. Этюды по истории духовного развития современного экономического человека; пер. с нем. — М.: Наука, 1994. — С. 208]. Сутність другого підходу полягає в наступному: "...якщо вже релігійна система (або знову: філософська система) пустила коріння, то вчення, яке міститься в ній й оточене надчуттєвим, без сумніву, чинить зворотню дію на життя, і, безумовно, на господарське життя" [С. 210]. Вплив "моральних сил" на формування капіталістичного духу, на його думку, полягає, по-перше, в створенні сприятливого для капіталізму настрою: вироблення раціонального й методичного розуміння життя; по-друге, в культивуванні міщанських чеснот; по-третє, в релігійному обмеженні прагнення до наживи (особливо в період раннього капіталізму). Разом з тим В. Зомбарт підкреслює, що "моральні сили" діють досить обмежено, вони не є єдиним джерелом духу капіталізму, багато його аспектів не можуть бути сформовані саме цими силами [С. 212].

"Дух" капіталізму — це певна ціннісна орієнтація, коли люди цілеспрямовано прагнуть до збагачення в межах своєї професійної діяльності, водночас свідомо обмежуючи себе у витратах на споживання й надаючи, знову ж таки цілком свідомо, своєму способу життя аскетичних рис. Люди з такою ментальністю, з одного боку, здатні без особливих внутрішніх труднощів адаптуватися до вимог капіталізму як раціонально діючої економічної системи, а з другого, — сама ця система швидко впроваджується та ефективно функціонує там, де така психологія набуває масового поширення. У протилежному ж випадку розвиток "раціонального капіталізму" наштовхується на серйозні психологічні перепони, пов'язані з невмінням чи небажанням "раціонально" перебудовувати свою економічну поведінку і до деякої міри весь життєвий уклад.

М. Вебер обґрунтував існування певної внутрішньої спорідненості між догматичними засадами протестантизму (особливо його аскетичних різновидів) і "духом капіталізму". Саме релігія у протестантських країнах прийшла на допомогу підприємницькій етиці у період її формування. Ще за часів М. Лютера в протестантизмі виникло і поступово утвердилося

уявлення про особливу роль професійної діяльності людини, котра розглядається, насамперед, як спосіб виконати свій обов'язок перед іншими людьми, послужити Богу і таким чином забезпечити спасіння своєї душі. Ця теза суттєво відрізняє протестантську релігійно-моральну систему поглядів від світогляду католицизму чи православ'я. Якщо, наприклад, для католика праця є морально нейтральною, лише способом підтримання фізичних сил, то професійні заняття протестанта оцінюються як служіння Богу. Праця знімає з людини релігійний страх перед потойбічним світом і відкриває її душі шлях до спасіння. Найтяжчий гріх для протестанта – це марне витрачання часу. Сенс життя полягає не в бездумних розвагах і насолоді radoщами, а в раціонально організованій продуктивній праці, яка, до того ж, є ефективним засобом боротьби з усілякими спокусами. При цьому різні течії протестантизму не обмежували прагнення членів-капіталістів до наживи. Адже підприємницькі успіхи члена общини піднімали її престиж, а багатство, яке було досягнуто чесним шляхом, свідчило про високі якості людини, на яку зійшла Божа благодать.

Втілення в життя аскетичних максим протестантизму, носіями яких були передусім представники буржуазних верств, стимулювало стрімкий розвиток промислового капіталізму. Протестантський аскетичний піетизм протипоставив себе аристократичному духу марнотратства і неробства, викликав до життя дух економії (бережливості), що сприяло в подальшому первісному нагромадженню капіталу, інвестуванню його в промисловість. Замість католицького відречення від світу і всього "мирського" протестантський аскетичний дух запропонував самозречення в праці і професіоналізмі. Раціонально обґрунтована економія, любов до праці і професіоналізм – ось що таке справжній дух капіталізму або "буржуазний етос". Завдяки протестантизму, насамперед його кальвіністській течії, праця перетворилася в основну соціальну цінність, а християнська доброчесність набула економічної інтерпретації. Суттєвим проявом цього раціонального аскетизму був категоричний осуд бездіяльності, неробства та боротьба з утриманством і дармоїдством.

Східно-слов'янський світ (до якого належить й Україна) одвічно не був схильний до економічних новацій. Він постав величезним простором нереалізованих економічних ініціатив. Православ'я характерне переважно для тих народів, які протягом багатьох століть існували за умов аграрного господарства зі слабким промисловим та банківським капіталом. Воно давало людині відчуття причетності до природно-космічного світу. Збираючи плоди своєї праці, насичуючись ними, людина вважала, що вона будує власне тіло з тієї ж космічної енергії, яка становить основу всього сущого. Праця поставала як справа, схвалювана Богом, а підприємництво – навпаки. Здобування грошей за посередництвом комерції, організація промислового виробництва за капіталістичним типом не сприяла спасінню душі. Ці гроші – як знак каяття – мали врешті-решт послужити спасінню душі того, хто вносив пожертву. Відтак православ'я не сприяло виробленню норм, необхідних для ефективної трудової діяльності та розвитку вільного підприємництва [Етика: навч.

посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В. О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 117-119].

Хоча східно-християнська доктрина визнає у принципі цінність продуктивної праці (і тим відрізняється, наприклад, від буддизму, який вбачає в земному житті одні лише страждання), але вона розглядала працю як вимушену необхідність, покарання людства за першорідний гріх. Православ'я було орієнтовано більше на потойбічні, ніж земні справи, воно не давало вищих духовних санкцій для активної праці в мирському житті. Фізична праця, виробництво споживчих благ посіли в православній культурі підпорядковане місце порівняно з духовною діяльністю, молитвою. Православний праведник соромиться вимагати адекватну оплату за свою працю, вбачаючи в цьому прояв жадібності, мерзенну користь. Подібний "надекономізм" створював перешкоди для розвитку ринкового господарства: людина, яка бажає жити "по совісті", віддає перевагу напівзлидненій праці ніж "грязному" бізнесу, а підприємець приречений жити в атмосфері морального вакууму, відчувати себе іноземцем у власній країні. "Антиекономізм" православ'я зумовив існування бідності як типу культури. Бідність тривалий час не вважалася економічним тягарем чи девіацією, а матеріальний добробут людини відокремлювався від особистої активності та відповідальності.

Капіталізм прийшов до Росії (як і до України) із запізненням. Він не зміг поставити собі на службу релігію, як це сталося в Європі з протестантизмом і частково католицизмом. Православ'я було суто феодальною духовною формою, якій притаманні певний консерватизм, ортодоксальність, нестача внутрішнього динамізму. Воно орієнтувалося в основному на обслуговування натуральних господарств. Православна традиція не сприяла ініціативам у сфері економіки, які виходили за межі усталених відносин, а саме капіталістичне підприємництво за рамки релігійно-моральних норм – і з цієї причини воно засуджувалося. Коли наприкінці XIX – початку XX століть Росія увійшла в капіталізм, розгорнувся рух за оновлення православ'я, виникли протестантські течії (духобори, молокани та ін.). Почали з'являтися погляди на господарсько-економічну діяльність як головне призначення людини, але дійсного реформувалася морально-релігійних норм не відбулося.

Православний тип духовності зберігся і в СРСР, незважаючи на революційні зміни та атеїстичне виховання, але в перетворених формах служіння комуністичній ідеї. За його логікою, праця, тепер вже згідно з офіційною ідеологією, була почесною, а бізнес – навпаки. Пріоритет суспільних, колективних цінностей перед особистими, негативне ставлення до індивідуалізму та економічних свобод, ідейно-психологічна ізольованість від зовнішнього світу – все це успадкувала радянська адміністративно-командна система. Етика "соціалістичного колективізму" була пристосована до "традиційного" менталітету і в істотних своїх ознаках не відрізнялася від етики селянської громади або артілі ремісників. Хоча радянська модернізація була рухом проти патріархальної східно-православної і деспотичної традиції, але вона виникла в руслі

цієї ж традиції. Охопивши пострадянський простір, капіталізм виявився заснованим на православних традиціях і створив безліч квазікапіталістичних форм. Виник автохтонний капіталізм, у якому реанімувалися найбільш архаїчні шари суспільної свідомості [Кудря І. Веберівська концепція генезису і еволюції капіталізму // Наукові записки. Серія "Філософія". – Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія". – Вип. 8.– 2011. – С. 378-387]. Причина того, що пострадянські суспільства в результаті трансформації опинилися в псевдокапіталістичній (навіть неофеодальній) ситуації, полягає у природі їх культурно-релігійної традиції, бо поза релігійною основою, поза метафізикою і етикою, цивілізація не може відбутися [Troeltsch E. Protestantism and progress : a historical study of the relation of Protestantism to the modern world. – Boston: Beacon Press, 1958. – С.185].

Однією з перешкод на шляху розвитку підприємництва, демократичного капіталізму в сучасному українському суспільстві є психологічні особливості населення, яке ще масово має патерналістські настанови, виявляє неготовність до інноваційної підприємницької діяльності. Абсолютно більшість міського населення, що перестали бути селянами, так і не перетворилися в робітничий клас техногенного суспільства. Від західного робітника їх відрізняє, насамперед, мислення: навіть виконуючи відносно складні технічні операції, здобувши технічну освіту, вони не почувають себе, за висловом К. Маркса, власниками свого товару – робочої сили, яку можуть вільно продавати на ринку праці. У них немає розуміння особистої свободи й індивідуальної відповідальності. За відсутності приватної власності в суспільстві "розвиненого соціалізму" вони не могли засвоїти повсюдно поширену в техногенних західних суспільствах етику особистої заповзятливості й ощадливості; їм не могла прийти в голову думка, звична для західного техногенного робітника, зібрати гроші на власну справу або створити профспілку, щоб відстоювати своє право на гідну оплату праці. Більше того, зростає кількість тих, хто взагалі відмовляється від ідеї знайти роботу і яких називають "втраченим поколінням". Разом із тим, дослідники зазначають, що в українській ментальності переважають індивідуалістичні мотиви, які, з одного боку, створюють сприятливу ціннісну базу для розвитку інститутів приватної власності та підприємництва, а з другого, – не містять притаманного представникам західної католицько-протестантської цивілізації раціоналізму та механізмів дотримання спільних інтересів.

Відтак питання про найбільш оптимальні соціальні форми організації господарського (економічного) життя набуває сьогодні особливої гостроти. Ринкові перетворення в Україні вимагають відповідних етичних засад підприємництва та соціальної відповідальності капіталу. Можна стверджувати, що економічні реформи в Україні наштовхуються на феномен *path dependency* – залежності від попереднього розвитку, на "податок минулого", "ефект дифузії відповідальності" у масовій свідомості. Праця і підприємництво, раціональне мислення і культура трудової діяльності, високий рівень мотивації підприємницької діяльності –

найважливіші параметри економіки і ключові фактори соціально-економічного розвитку України.

Р. А. Колесник, асп., КНУТШ, Київ
consigliereroman@gmail.com

ДОВІРА ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільство як складна організована система, задля свого функціонування має важливу мету, яка полягає у закріпленні типів соціальних взаємодій, для того, щоб зробити їх узгодженими та доцільними, визначити правила, які будуть обов'язковими для соціальних груп, організацій, спільнот. Тому у структурі суспільства важливим елементом постають соціальні інститути, які впорядковують суспільне життя у різних сферах.

Однією із сфер суспільного життя є економічна (зокрема бізнесова) діяльність людини, яка, безперечно, вимагає соціальної інституалізації. Без останнього бізнес-діяльність є нецивілізованою, що призводить до багатьох проблем, зокрема, перехід економіки в тінь, зростання соціальної несправедливості, розходження в інтересах між державою, суспільством і бізнесом.

Довіра розуміється як готовність слідувати правилам гри (інститутам), що прийняті у суспільстві, наприклад, віддавати борги, виконувати посадові обов'язки, слідувати прийнятим звичаям. Рівні вимог до виконання правил у розвинутих суспільствах суттєво відрізняються один від одного. Згідно стійкості інститутів суспільства поділяються на теплі і холодні [Цирель С. Пути к государственности и демократии: исторический анализ // [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.liberal.ru/articles/4939>]. Холодні – це ті суспільства, де люди домовилися про правила гри (неважливо, як вони називаються – закони, звичаї, традиції, сакральні заповіді тощо) і більше не потребують у налагоджуванні особистих стосунків для вирішення стандартних ситуацій (найбільш близькими до цієї дефініції є західні країни і країни Південно-Східної Азії). У таких суспільствах основна різноманітність інститутів зосереджена на верхніх рівнях їх ієрархії і призначена для вирішення складних ситуацій. Теплі суспільства – це ті, де люди, навпаки, не зуміли домовитися про загальні правила, і змушені компенсувати їх відсутність (інакше кажучи, одночасне існування різних правил) особистими взаємостосунками (у тому числі корупційного характеру) або тимчасовими драконівськими правилами і віртуальним містичним зв'язком кожного з вождем. Відсутність діючого права змушує перманентно звертатися до його першоджерел, у тому числі уявленнями про справедливість, тому справедливості, що часто розуміється як всезагальна рівність доходів і навіть рівне безправ'я, займає високе місце у шкалі цінностей. У той же час відсутність регулятора справедливості (права, звичаю тощо) дуже часто веде

до більшої несправедливості і більшому майновому розшаруванню, ніж у холодних суспільствах.

Ґрунтовну працю на тему значення довіри у економічній і бізнесовій діяльності написав відомий спеціаліст з теорії постіндустріального суспільства Френсіс Фукуяма. Він стверджує: одним з найважливіших уроків економічного життя полягає у тому, що благополуччя нації, як і її здатність до конкуренції, обумовлені єдиною всезагальною культурною характеристикою – рівнем довіри, що є притаманним даному суспільству [Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999, с. 129]. Довіру Фукуяма трактує як виникаюче у рамках певного суспільства очікування того, що члени даного суспільства будуть себе поводити нормально і чесно, проявляючи готовність до взаємодопомоги у відповідності до загальноприйнятих норм. Той, хто довіряє покладається на те, що з його уразливості партнер не буде витягувати власної вигоди при знаходженні такої можливості.

Концептуальні висновки про роль довіри в економічному розвитку отримують підтвердження в аналітичних моделях і статистичних спостереженнях. На основі моделі рівноважного зростання продемонстровано, що суспільству з низьким рівнем довіри загрожує пастка бідності. У ряді емпіричних досліджень виявленим є статистичний зв'язок між довірою і економічним зростанням.

Внаслідок високого рівня довіри та утворення в процесі соціальної інституалізації загальноприйнятих регулюючих правил відбувається безпосередній позитивний вплив на економічний розвиток, що полягає у:

- полегшенні узгодження інтересів учасників економічних взаємодій, активізації інформаційних обмінів і кооперації в інноваційній сфері;
- зменшенні інвестиційних ризиків крупних інвестиційних проєктів за рахунок зниження невизначеності майбутнього через послаблення загрози опортуністичних дій;
- скороченні трансакційних витрат здійснення моніторингу і контролю, видатків на захист прав власності, зниженні навантаження на юридичну систему і підвищенні її дієздатності.

Таким чином, довіра, стаючи перманентним явищем та обумовлюючи слідування правилам суспільства є однією з ключових характеристик соціальної інституалізації бізнес-діяльності, що, як наслідок, призводить до економічного зростання та збільшення рівня ефективності господарської діяльності.

ЕПОХА "ПОСТ" – НОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Сучасні умови формування та розвитку людини набувають особливої актуалізації, оскільки розвиток сучасного суспільства характеризується антропологічною кризою та кардинальними змінами у способі життя людини. Майже всі сфери життя людини технологізуються, що, в свою чергу, призводить до формування нового типу людини – постлюдини. Сучасна людина "занурилась" у штучний світ віртуальної реальності, і ця реальність констатує людину як штучну істоту, яка наділена не свідомістю і почуттями, а лише сканує її інформаційний аспект, людина сприймається як істота наділена інтелектом, вона стала механізованою, людина перетворилась сама на технос.

Варто ще звернути увагу на той факт, що розвиток суспільства прискорюється ближче до сьогодення. Можна навести приклад всім відомої концепції Е. Тоффлера про хвилеподібний розвиток суспільства. "Перша" хвиля тривала близько 10 тисяч років; "друга" хвиля – приблизно трьох сторіч, а "третья" – всього лише сто років. Це, перш за все, свідчить про індивідуалізований спосіб сприйняття дійсності та суб'єктивацію суспільного розвитку. У прискореній соціальній динаміці сучасного суспільного життя людина бажає та намагається більше встигнути та спожити, побачити та зробити і попередні темпи життя не відповідають швидкоплинній дійсності. Тому, прискорення соціального розвитку, яке, перш за все, зумовлено змінами вимог до життя самого суб'єкта з необхідністю потребує від нього (самого суб'єкта) змін, які мають відбутися в його свідомості. Ми є свідками масштабного перетворення людської свідомості. Так, наприклад, відома всім теза Й. Гете: "Зупинись, мить, ти прекрасна" вже не те, що не актуальна, а немає смислу у сьогоденні. Сучасну людину не цікавить сьогодення, її всі устремління та прагнення зорієнтовані на завтра, воно для людини постає актуальним, цікавим, новим. Сучасна людина живе в гонитві за новими технологіями, за новими віяннями моди, музикою, видовищами тощо. Такі традиційні атрибути людського життя як любов, співчуття та турбота замінюються на контракти, вигоду, прибуток, успіх, владу, гроші тощо.

Кризи у розвитку суспільства не є надбанням нашого часу, це постійно стається у розвитку людства. Так, наприклад, вперше криза духовності була теоретично обґрунтована Е. Роттердамським. це було визнання кризи розуму. Духовно-культурна людина поступилась перед натиском усіх аморальних вад, які не відповідали існуючим християнським канонам. Друга криза, яка мала місце в історії людства – становлення "економічної людини". Цей етап в існуванні людини постав логічним наслідком економічних революцій, які відбулися в Європі в XVII – XVIII ст. І третя криза, яка характеризується переходом від людини до "постлюдини". Такі пере-

творення стали наслідком економізації буття, що, в свою чергу, стала можливим завдяки науково-технічним революціям та прискоренням і ускладненням соціальних дій. Цілком логічно, що й культура, яка виступала регулятором соціальних відносин, замінилась на технологію.

Отже, і сутність сучасної людини, або "постлюдини" зводиться до синтезу людини і техніки. "По-перше, у постлюдини є перевага інформаційної моделі перед матеріальною реалізацією, і тому на втілення в біологічному субстраті дивляться швидше як на прикрий випадок історії, аніж як на неминучість. По-друге, концепція постлюдини розглядає свідомість як епіфеномен, як еволюційний вибрик, що намагається видавати себе за картину в цілому, хоча насправді є лише його маленьким епізодом. По-третє, концепція постлюдини вбачає в тілі первісний протез... По-четверте, і це найголовніше, у цей та інший способи концепція постлюдини конфігурує людську істоту так, аби вона могла цілковито поєднуватися та відтворюватися розумними машинами" [Н. К. Хейліз Як ми стали пост людством / Н. К. Хейліз. – К.: Ніка-Центр, – 2013. – 22 с.]. Зважаючи на вище сказане, можна зробити декілька узагальнень: у концепції постлюдини немає чіткого розмежування між тілесним означенням та комп'ютерним моделюванням; біологічним організмом та кібернетичним механізмом; людськими цілями та телеологією роботів.

Можна сказати, що постлюдина наповнена різною інформацією, яка по своїй суті не відображає об'єктивного стану існування, а, перш за все, постає як відповідність до певного замовлення. Тому, цілком очевидно, що сучасний етап розвитку людини в епоху "пост" можна назвати еволюцією людського в умовах, які суттєво відрізняються від всіх попередніх.

Є. В. Левченко, канд. філос. наук, асист., КНУТШ, Київ
levchenyuk@ukr.net

НОМО VSRTUALIS – ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

Не зважаючи на сучасні дослідження як області гуманітарних наук, так і в області природознавства людина й до нині залишається загадкою. Саме в цьому й розкривається унікальність розвитку самої людини. Вона одночасно постає особливим творінням природи, а також витвором самої себе. В процесі свого розвитку вона набуває все нових і нових характеристик, які з'являються в ній не тільки під впливом оточення, а й стають її власним творінням, що з необхідністю змінює середовище її проживання.

В сучасних джерелах філософської літератури основна увага щодо дослідження людини приділена душевному стану; визначається унікальність існування людини: її природно-соціальна сутність; діяльна природа людини тощо. Але сучасні тенденції розвитку світової цивілізації характеризуються невизначеністю соціальних орієнтирів людини. Такий стан виник у зв'язку з серйозними проблемами, які охоплюють широкий спектр: від економічних і культурних, що зачіпають інтереси всіх членів суспільст-

ва, в тому числі й стан внутрішнього світу окремої людини. Останнє питання особливо актуалізує пошук ефективних шляхів формування і становлення нового типу людини. Інтенсивне розгортання таких процесів як технологізація, інформатизація та віртуалізація вносить свої корективи щодо розуміння сутності сучасної людини. Віртуалізуючись, сучасна людина віртуалізує й всі відносини, в системі яких вона формувалась. Сучасні обставини розвитку людини спонукають її до виходу за рамки просторово-часових та причинно-наслідкових зв'язків, якими характеризувалось традиційне суспільство. Тобто, в сучасному соціальному просторі людина стає одним із акторів дії, вона деперсоніфікується.

Отже, новий етап розвитку людини можна охарактеризувати як *Homo virtualis*. Так і саме суспільство набуває характеристики – соціотехноса. В процесі віртуалізації суспільства створюється штучний світ за допомогою об'єктів симуляції. Тому взаємодія людини відбувається не з речами, а з симуляціями. Прикладом цього може слугити розповсюдження та споживання реклами. Так реклама створює образ товару, фірми тощо, який немає жодного відношення до реальної речі. В сфері праці також відбуваються суттєві зміни, особливо така форма як "робочий день". На сьогодні він втрачає економічне значення, проте зберігає соціальне значення і тому не зникає повністю, а замінюється симуляком. Завдяки тому, що підтримується образ цієї організації симулюється саме структурна визначеність та роль економічної сфери. Сфера політики теж трансформується під натиском віртуалізації суспільства. Політична боротьба на сьогодні зводиться до боротьби образів та політичного іміджу, який формує рейтинг. Сучасна політика реалізується не в межах соціальних інституцій, а на екранах політичних ток-шоу. Зважаючи на це, цілком правомірно можна сказати, що сутність людини відчувається не в соціальну сферу, а у віртуальну реальність, де відносини між людьми приймають форму відносин між образами.

Ю. В. Манько, курсантка, ІКВС, Київ
ponomarenkojulianna@ramber.ru

ПРОБЛЕМА ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

З огляду на потребу вирішення нагальних проблем, пов'язаних із застосуванням Кримінально-виконавчого кодексу України та перспектив його удосконалення, особливої уваги набуває дослідження категорії "покарання", яке займало суттєве місце у філософії протягом багатьох століть. Спробуємо проаналізувати проблему покарання в історико-філософському аспекті.

В добу Античності проблему покарання розглядали софісти (Протагор), Сократ, Платон, Аристотель. Зокрема, Протагор стверджував, що покарання здійснюється не з метою відплати за вчинений злочин, а

заради майбутнього – аби виправити злочинця, а також, щоб такий злочин більше не вчинявся ані винним, ані будь-ким іншим [Платон. Протагор / Платон // Платон: [сочинения: в 3 т.]; [пер. с древнегреч. В.С. Соловьев]. – М.: Мысль, 1968. – Т. 1. – С. 206]. Сократ виокремив у покаранні функцію очищення душі злочинця від вкоріненої в неї несправедливості, а Платон, вкладаючи в основу покарання катарсичне функціональне призначення, писав, що покарання стосується майбутнього, а не минулого, адже воно не є помстою.

Велику роль в осмисленні проблеми покарання здійснив Аристотель. Видатний філософ вбачав мету покарання саме в запобіганні нових злочинів та не визнавав відплати за принципом таліона, хоча і вирішував її у розрізі розподільчого права.

Зовсім іншого осмислення категорія "покарання" набула в епоху Середньовіччя, коли її розглядали головним чином у контексті проблематики узгодження Божого Провидіння й свободи волі. Зокрема, Августин Блаженний відстоював думку про те, що Бог, оберігаючи людину від сваволі, сформулював цільову установку на те, аби вільна воля скеровувалась на виконання Його приписів. У цьому контексті право на покарання обґрунтовувалося крізь призму уявлень стосовно того, що свободна воля існує, реалізуючи те, що здійснюється за власним бажанням. [Августин Аврелий Блаженний. О граде Божиим: книги I–XIII; – СПб.: Алтея, 1998. – 588 с., с.209-210] Що стосується безпосередньої мети покарання, то у контексті Старого Завіту наголос здійснювався на покаранні як карі за принципом таліону, а у Новозавітному потрактуванні наголошувалося на покаранні як такому, що має на меті не кару, а виправлення злочинців. Зокрема, Августин стверджував, що покарання має за мету очищення і виправлення злочинця через поканяння.

Розглядаючи добу Просвітництва, слід згадати філософсько-правове вчення Локка, в потрактуванні якого категорія "покарання" декларувалася як "теорія залякування", оскільки основною метою покарання є залякування як засуджених, так й інших членів суспільства, аби запобігти вчиненню злочинів. Також не можна не згадати вчення відомого італійського філософа Чезаре Беккарія, який свої погляди виклав у праці "Про злочини та покарання". Згідно його концепції, закони – це штучно визначені людьми умови співжиття, за якими вони об'єдналися в суспільство після поодинокго життя. Тому жити по законам означає пожертвувати природною свободою заради безпеки. Однак проблема полягає в тому, що деяка частина суспільства відмовляється втрачати природну свободу, що філософ називає "деспотичним бажанням". А для запобігання цьому необхідно застосувати чуттєві спонування, що є не що іншим як покаранням.

Значний внесок у філософське осмислення проблеми покарання здійснив засновник німецької класичної філософії Іммануїл Кант, в концепції якого потрактування проблеми покарання пов'язане з його розумінням

природи злочину як вияву зла у людській поведінці, а покарання виступає як правовий наслідок винності.

До XX століття розуміння покарання було традиційним – злочинець повинен спокутувати провину. І вже у другому – третьому десятиліттях XX століття відбувся відхід від даних переконань.

У сучасній філософії проблема покарання розглядається в контексті відповідної світоглядної концепції. Вона залишається однією з найбільш дискусійних у пенітенціарній філософії, правничій літературі, кримінальному праві, сучасній теорії покарання.

Особливе бачення проблеми покарання було в радянську добу. Аналізуючи цей період, в концепції Беляєва М.А. розкриваються основні її тенденції. Тут вбачалася мета покарання в заподіянні правопорушнику страждань і позбавлень багатьох вольностей, як відплати за вчинений злочин. Це відверто суперечить нормам права.

Під покаранням у сучасному вітчизняному кримінальному праві розуміють особливу міру державного примусу, що включає в себе як каральні елементи, так і виховні, яка призначається судом особі, яка винна у вчиненні злочину, що тягне за собою судимість. В покаранні від імені держави і суспільства висловлюється негативна правова, соціальна і моральна оцінка злочинного діяння. Дані положення підтверджує Кримінально-виконавчий кодекс, що набрав чинності 1 січня 2004 року, замінивши відповідно Виправно-трудова кодекс УРСР.

Відповідно до чинного Кримінально-виконавчого кодексу регламентація порядку та умов виконання кримінальних покарань відбувається сьогодні з метою захисту особи, суспільства, держави від засуджених, їх виправлення та ресоціалізації, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання незаконному поводженню із засудженими.

Розглянувши погляди на категорію "покарання" в контексті базових філософських систем в основні історичні періоди, можемо підсумувати, що осмислення даної категорії відповідало потребам відповідних епох та еволюціонувало разом з ними. Однак, не можна не простежити і спільні риси як і в меті покарання, так і в самому осмисленні даної категорії, що є незмінним з епохи Античності до сьогодення. Це свідчить на нашу думку про те, що покарання як категорія є все таки досить усталеним поняттям, яке потребує все нового осмислення з плином часу.

***О. В. Мішалова, канд. філос. наук, КПІ "КНУ", Київ
elen-mishalova@yandex.ru***

ДО ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ ТА ЙОГО ОБ'ЄКТИВНОСТІ

Питання об'єктивності історичного факту (у розумінні його об'єктивного і незалежного існування від історика) не є новим в історичному пізнанні, однак й надалі продовжує викликати цікаві продуктивні дискусії

серед істориків-дослідників та філософів історії, наближаючи нас до розуміння природи історичної дійсності. Схематично можна вирізнити декілька основних підходів:

1) історичний факт як зафіксована (більш чи менш суб'єктивно) у тексті історичного джерела історична подія, складова об'єктивного історичного процесу. Тому історичне дослідження є передусім критикою джерел, покликаною допомогти історика ніби відчистити об'єктивні історичні факти від будь-яких суб'єктивних нашарувань. З позиції об'єктивізму історик виступає у ролі текстуального археолога, а перевага надається історичному джерелу. "Факти минулого відомі нам лише по слідах, які збереглися від них. Однак, ці сліди, що мають назву історичних документів, історик спостерігає безпосередньо ... Документ служить для нього точкою відправлення, а факти минулого – кінцевою ціллю дослідження" [Ланглуа Ш.-В., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории / пер. с фр. А. Серебряковой. – М., 2004. – с. – 83];

2) історичний факт як конструкція історика на основі інтерпретації джерела. Це так звана "суб'єктивістська позиція", відповідно до якої історичні факти не існують об'єктивно і незалежно від інтерпретативної діяльності історика, а являють собою продукт його діяльності. Історик виступає в ролі ремісника, який "виробляє" історичні факти. Вперше цей аспект роботи історика підкреслює Л. Февр, а більш докладно обґрунтовує Е.Х. Карр, проводячи чітке розрізнення між "фактами про минуле" та "історичними фактами" ("фактами істориків"). Факти минулого, незалежно від того, знаходяться вони в історичному джерелі чи ні, обов'язково переробляються істориком перед тим, як він зможе їх використати у своєму наративі, перетворюючи їх на історичні факти [Carr E.H. What is history? – London : Penguin Book, 1987. – p. 12, 16];

3) історичний факт як фрагмент досліджуваної історичної дійсності, відтворений у процесі активної, творчої праці історика (реконструктивної по відношенню до об'єктивної історичної дійсності, яка не є безпосередньо даною історика) [Историческая наука. Вопросы методологии / отв ред. Л.С. Гапоненко. – М.: Мысль, 1986. – с. 131]. Модернізований варіант діалектично-матеріалістичного розуміння історичного факту, однак, не роз'яснює питання, вирізняючи навіть три типи історичних фактів: факти історичної дійсності, факти історичного джерела ("повідомлення джерела") та науково-історичні факти ("факти – знання") [Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М.: Наука, 1987. – с. 130].

Цікавим варіантом розуміння сутності історичного факту є одна із сучасних спроб синтезувати вищезазначені позиції, представлена у наступних тезах: по-перше, наукові факти реконструюються в ході інтерпретації даних спостереження, які здобуваються істориком у процесі роботи над першоджерелами з певних концептуальних позицій; по-друге, встановити з певністю можливо лише зв'язок наукових фактів, реконструйованих дослідником, з історичними першоджерелами; по-третє, визначити, наскільки і в якій мірі науковий факт відповідає реаль-

ним історичним подіям, принципово неможливо; по-четверте, встановити достовірність наукового факту означає встановити ступінь обґрунтованості відповідного твердження історичними першоджерелами [Пироженко В.А. Понятие "факт" в исторической науке: методологический анализ // Наука та наукознавство. – 2001. – № 1, с. 28].

На нашу думку, надзвичайно перспективним у прагненні подальшого аналізу та поглиблення розуміння поняття історичного факту є залучення до теорії і методології історії філософських ідей Людвіга Вітгенштейна. Історична дійсність як така – це сукупність історичних подій (фактів), тобто це все те, що відбулося, що мало місце у минулому. В ґносеологічному плані історична дійсність також виступає сукупністю фактів, однак фактів, зафіксованих в текстах або залишках матеріальної культури. Історична дійсність є семіотичною за своєю природою і лише в такий спосіб є доступною для сприйняття та пізнання історика, тобто онтологічний і ґносеологічний виміри історичної дійсності збігаються. "Світ – це все, що має місце. Світ – сукупність фактів, а не речей" [Tractatus Logico-Philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung. By Ludwig Wittgenstein. First published by Kegan Paul (London), 1922. – P. 11. (§ 1; § 1.1)]. Ми створюємо собі картини фактів (як станів справ). Картина сама по собі є фактом (як твердження про певний стан справ). У той же час, картина являє собою модель реальності на основі єдиної для них форми співвідношення їхніх елементів [Там само. – P. 16. (§ 2.1, 2.141, 2.12, 2.13)].

Таким чином, можна зробити висновок, що, з однієї сторони, історичні факти насправді є об'єктивно існуючими, об'єктивованими в історичному тексті будь-якого типу як фактологічні твердження чи ціннісні судження. В той же час, сучасний історик, подібно до інженера-архітектора, використовує всю сукупність історичного універсуму фактологічних тверджень та ціннісних суджень в якості "будівельних елементів" у конструюванні свого власного наративу за допомогою певних концептуальних настанов.

В даному випадку варто згадати відоме порівняння Г. Шпетом вченого-природознавця та історика. Природознавець ("спостерігач") насправді має справу зі своєю власною "системою речень" про досліджуваний предмет, тобто він читає свій власний, ще ненаписаний твір, а історик – записаний чи взагалі переданий іншими. Вміти спостерігати і вміти читати в емпіричному пізнанні означає одне – вміти розуміти смисл словесного знаку, який вказує на певну частину дійсності. Саме тому історія, оскільки вона, перш за все, має справу з "читанням слова", з точки зору логіки, за Г. Шпетом, становить пізнавальний ідеал для всіх емпіричних наук [Шпет Г.Г. История как проблема логики // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 1988, с. 299, 304].

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ЯК ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ У КОНТЕКСТІ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СТРАТЕГІЇ СЬОГОДЕННЯ

Філософія є не лише теорією "ідеальних" величин, але й практикою життєсвіту. І хоча філософія й пишеться з предикатом "як має бути" з точки зору світу ідей, але вона завжди зорієнтована на саму дійсність. Прикладом чому слугують такі її підрозділи як: "філософія права" (розглядає право не "яким воно є", а "яким воно має бути"), "філософія політики", "філософія бізнесу", які і є тією практичною філософією, що сприяють якісному поступу соціогуманітарної стратегії розвитку України. В даному аспекті, слушно пригадати думку М.Мамардашвілі, який твердив, що "ідеальне завжди має бути аспектом реального" [Мамардашвили М. Сознание и цивилизация. — СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. — С.203]. Про те, що філософія має свій вплив на перебіг реальних подій свідчить, бодай факт ухвалення Конституції Франції (1791 р.). Основні принципи якої (рівність, свобода, братерство) були сформульовані та обґрунтовані новочасною філософією. Даний приклад є ілюстрацією того як "абстрактні ідеї" набувають своєї повноти в межах писаного права та уособлюють собою зв'язок належного і дійсного, ідеального і реального.

Ми переконані, що право є офіційною мовою міжнародної політики. Адже мета зовнішньополітичного вектору розвитку держави полягає у мистецтві діалогу з Іншими виходячи з позицій захисту національного інтересу, ґрунтуючись на принципах рівності, толерантності, взаємовизнання та досягається завдяки уніфікованим нормам міжнародного права. Даний умовивід є нічим іншим як переінтерпретацією 18 статті Конституції України, що окреслює мету зовнішньополітичної діяльності України [Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>]. Смісли якої, в свою чергу обумовлені Віденською конвенцією про дипломатичні зносини (від 18 квітня 1961 р.) в якій закріплені принципи суверенної рівності держав та визначена сумісна мета усього розумного світового співтовариства як досягнення міжнародного миру і безпеки. Безперечно, що останні події у царині світової політики красномовно свідчать на користь того, що мир регіонального масштабу є основою безпеки глобального порядку.

Разом з тим наш висхідний умовивід про право як засадничий принцип міжнародної політики слід розширити наративом культури. Ми вважаємо, що право і культура взаємообумовлюють одне одного і створюють "картину світу". У даному контексті перед нами розгортається ще одна дилема, що потребує критичного аналізу. Що ж таке "культурні війни" та в чому полягає відмінність між зіткненням "картин світу" Чужих та Інших? Ми переконані, що право як і інші інституції державного уст-

рою віддзеркалюють смисли культури. Які в свою чергу формують певні "фрейми" культури мислення, культури сприйняття та культури переконань. Це звичайно не означає, що кожна із соціальних ланок пише свою історію ідентичностей, але безперечно, що зріз культурних нашарувань знаходиться десь на рівні несвідомого і передається у спадок наступним поколінням через звичаї та традиції. Пригадаємо Е.Гусерля, який називав таке непроблематичне, некритичне сприйняття культури, традицій, і разом з цим передсудів – станом "природної настанови", який можна подолати засобом феноменологічної редукції. Якщо та чи інша держава будує свою "культурну картину" світу як локальну, гомогенну, себто ізольовану, то відповідно і сприйняття відмінного "культурного світу" завжди буде Чужим, і викликати лише реакцію захисту свого "регіонального культурного світу" усіма можливими засобами. За таких умов зовнішня політика та соціогуманітарна стратегія держави зводиться до монологу абсолютних цінностей, що веде до замкненого кола боротьби з чужинцями, при чому такий рецидив боротьби і протистояння є нездоланим. Якщо ж ми будуємо світ міжкультурних цінностей, то це означає що ми готові чути голос Інших, а не чужих "картин світу", тобто ми готові до діалогу, до "мовної гри" (термін Л.Вітгенштайна), комунікації. Наша мета – досягнути "розуміння" (мовою Г.Гадамера), задля чого ми готові працювати над перекладом однієї культури на іншу, над діалогом культур, що є базовою умовою розумного співіснування з Іншими на засадах толерантності і взаємовизнання.

Мова консенсусу чи аргумент сили? Що ж переможе у сучасному світі? Таким дискусійним питанням ми продовжимо виклад наших тез. Звернемося до аналізу статті Ф. Фукуями "Головування культури" [Фукуяма Ф. Главенство культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступу: – <http://old.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fuku.htm>.] в якій до числа найбільш імовірних супротивників демократії сьогодення і майбутнього зараховуються "громадянське суспільство" і "культура", розвиток яких є взаємообумовленим. Демократія, за Ф.Фукуямою ґрунтується на чотирьох рівнях: 1. "ідеології" (нормативні переконання); 2. "інституцій" (конституції, система судочинства, партійна система, ринкові структури та політична боротьба за таку винагороду як легітимність); 3. "громадянського суспільства" (стихийно створені соціальні структури, що функціонують в межах політичних інститутів, але поза державою); 4. "культури" (від сім'ї до релігії та моральних цінностей). Саме культура є індикатором поступу громадянського суспільства і від неї залежить ефективність функціонування демократичних інститутів в цілому. Звідси, цілком очевидно, що "конфлікт інтерпретацій" із яким доведеться зіштовхнутись ліберальній демократії виникне на рівнях "громадянського суспільства" і "культури". Ф. Фукуяма цілком слушно вказує, що труднощі, що впливають на якість і безпеку життя у сучасних демократичних державах спричиняють соціальні і головню культурні відхилення від норми, які, за оцінкою дослідника, знаходяться поза межами можливостей інституційних

рішень, тобто за межами державної політики. Гострим і екзистенційно трагічним прикладом зіткнення "культурних цивілізацій" є питання етнічних конфліктів і міграції, що значно видозмінюють політичну карту ще донедавна традиційних устоїв демократії. І трансформують дискурс від цінностей міжкультурного плюралізму до радикалізму крайніх правих переконань. Така зміна політичних настроїв і електоральних вподобань на мові культури перекладається як відповідь агресії на агресію і все більше набуває рис "замороженого культурного конфлікту" сьогодення. Ф. Фукуяма зазначає, що хоча "фашизм, іслам, необільшовізм" і не стануть глобальними ідеологіями, але нарощуватимуть свій потенціал у локально-регіональному вимірі [Там само].

Ми переконані, що функціонування державних інституцій тримається на дієвості соціальних цінностей, що не лише віддзеркалюються у переконаннях її носіїв, але й відтворюються у їх щоденних практиках. До числа базових соціальних цінностей належить: **свобода**, межі якої обумовлені "категоричним імперативом" і унеможливають свавілля обраних, **відповідальність**, а також **права – обов'язки**, які і започатковують діалог довіри та сприяють якісному поступу політичної культури. Цілком, очевидно, що жодна світоглядно-ціннісна модель не може набутися граничної підстави свого обґрунтування, бути абсолютною, вичерпною. Ми маємо зважати на те, що джерело цінностей складають не лише позитивні сенси, а й передсуди. Цінності є не лише системою переконань, але і практикою дій. Відповідно, еволюція цінностей має бути зумовлена не лише природним поступом, але й бути цілеспрямованою засадою соціогуманітарної стратегії розвитку сучасної України. У даному контексті варто пригадати слова виголошені в далекому 1861 р. М.Костомаровим у роботі "Дві руські народності", що "українці – народ глибоко демократичний", якому близькі дух терпимості та толерантності [Костомаров М. Дві руські народності [Електронний ресурс] / М. Костомаров. – Пер. О. Кониський. – Київ-Лайпціг: 1920. – Режим доступу: <http://ukrclassic.com.ua/component/attachments/download/1005>. – С. 38]. Ці слова-сенси слід враховувати як в межах внутрішньої політики так і в контексті зовнішньої політики України. Разом з тим цілком очевидно, що якість освіти, потенціал людського капіталу, здобутки Просвітництва розуму і культури, цінності демократії мають перемогти силу зброї та деспотизм авторитарної "істини". В протилежному випадку, якщо розумному співтовариству світу не вдасться досягти нехай не вічного, але, хоча б хиткого миру, то воно опиниться на "гігантському кладовищі людства" (мовою І. Канта). Така боротьба за свободу, гідність, цінності людства і є метою, завданням і призначенням соціогуманітарної стратегії розвитку України як частини розумного світового співтовариства.

**"БРИТВА ОККАМА" ЯК ВАЖЛИВИЙ ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП
ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ГУМАНІТАРНОГО МИСЛЕННЯ**

Чільне місце у творчій спадщині відомого західноєвропейського філософа і мислителя Вільяма Оккама (1285-1349) посідають конструктивні, концептуально обрамлені ідеї у царині пізнання, які на нашу думку, варто розглядати в якості невід'ємного структурного компоненту методологічної аргументації, логічної культури мислення. Зазначимо, що В. Оккам як яскравий представник пізньої схоластики та номіналізму народився в одному із селищ поблизу Лондона, навчався, а згодом викладав теологію в Оксфордському університеті. Він належав до когорт учнів та опонентів Д. Скота, приймав участь у діяльності ордену францисканців. У 1323 р. у зв'язку зі звинуваченням в ересі В. Оккама було викликано до папи Іоанна XXII в Авіньйон, де він перебував на протязі 4 років. З 1328 р. мешкав у Мюнхені при дворі противника папи – імператора Людвіга Баварського. Англійський філософ підтримував його в боротьбі проти зазіхань папи на світську владу. Згідно однієї із легенд, які збереглися до нашого часу, В. Оккам звернувся до Людвіга Баварського з таким проханням: "Захищай мене мечем, а я буду тебе захищати пером". [Философия: энциклопедический словарь / Под ред. А. А. Ивина – М: Гардарики, 2006, – с. 604]. Слід зазначити, що завдяки блискучому володінню мистецтвом діалектики він отримав почесний серед провідних теологів і філософів середньовіччя титул *doctor invincibilis* (непереможний доктор). [Философский энциклопедический словарь – М: ИНФРА, 2007. – с. 316].

Варто підкреслити, що В. Оккам всебічно обґрунтував концепцію "подвійної істини", яка в середньовічну епоху мала прогресивний характер, оскільки дозволяла чітко розмежувати науку і теологію. На його думку, віра і знання радикально розрізняються між собою як за предметом, так і за методом. Англійський філософ жорстко проводить демаркаційну лінію між сферою знання, яка є об'єктом вивчення гносеології від сфери вірувань, що вивчається теологією. Будучи палким прибічником розподілу сфер філософії і теології він обґрунтовував методологічні засади раціонального знання, рішуче відкидав будь-які претензії представників богослов'я на статус теології як науки. Вказуючи на несумісність філософії і теології, віри і розуму, англійський вчений дійшов закономірного висновку про необхідність вивільнення філософії з-під ірраціонального, деструктивного впливу теології.

Потрібно вказати на те, що гносеологічна схема В. Оккама, яка розкриває розуміння середньовічним філософом шляхів і засобів пізнання, складається із наступних взаємопов'язаних між собою етапів: відчуття одиничних речей, пам'ять у вузькому розумінні, акти психологічних пе-

реживань, використання універсалій. [Курантов А.П., Стяжкин Н.И. Уильям Оккам – М: Мысль, 1978, – с. 116]. На противагу томізму, В. Оккам висуває свій радикальний номіналізм і послідовно його втілює у всіх сферах філософії, зокрема, в гносеології і логіці. Він аргументовано критикує своїх противників за використання ними зайвих термінологічних понять, які ускладнюють розуміння сутності їх філософських конструкцій. На переконання В. Оккама, поняття, які не містять елементів інтуїтивного знання, а їх істинність не може бути доведена дослідним шляхом, мають бути вилучені із наукового вжитку. Здійснивши одну з перших спроб у середньовічній схоластиці "очистити" сучасну йому філософію і науку від метафізичного "баласту" англійський мислитель сформулював оригінальний методологічний принцип, який в історії соціогуманітарної думки відомий як "брита Оккама". Його сутність полягає в тому, що "сутності не слід примножувати без необхідності". [Философия: энциклопедический словарь, / Под ред. А. А. Ивина – М: Гардарики, 2006, – с. 604]. Зазначений принцип, як принцип логічної простоти і "бережливого" ставлення до філософських висловлювань, відіграв важливу роль у боротьбі прибічників раціонального знання з апологетами середньовічного реалізму, теорії "прихованих якостей". У метафоричному сенсі знаменита "брита Оккама", яка пов'язана з вимогою відкидати зайві терміни, зрізає з живого "дерева пізнання" паразитичні термінологічні нарости, нагадуючи ніж садівника, який радикально звільняє здорову рослину від шкідливих пагонів.

Потрібно зазначити, що "брита Оккама" плідно попрацювала на ґрунті схоластичної епістемології, усунувши з неї значну кількість зайвих загальних сутностей. Нагадаємо у цьому зв'язку, що у трактуванні процесу відображення буття і мислення англійський філософ традиційно обмежується лише такими трьома базовими поняттями як розум, річ і акт розуму.

Доцільно звернута увага на те, що під впливом ідей В. Оккама у пізній схоластиці (XIV – поч. XV ст.) виникла і дістала значне поширення в університетах Англії, Франції, Німеччини, Чехії, Польщі та Італії філософська течія, яка окреслена терміном "оккамїзм". Її прикметними рисами є: боротьба за автономію наукового знання і відокремлення філософії від теології (теорія "подвійної істини"), посилена увага до проблем логіки, теорій пізнання, теорій мови, орієнтація на чуттєвий досвід і аналітичні методи, критика схоластичної метафізики. [Философия: энциклопедический словарь. / Под ред. А. А. Ивина – М: Гардарики, 2006. – с. 604].

Отже, продуктивні методологічні ідеї В. Оккама, які у квінтесенціальному вигляді втілені у його відомій логічній "бритві", і в сучасних умовах повинні знаходити своїх послідовних прихильників і творчо застосовуватися дослідниками в якості методологічної серцевини формування чітко аргументованого, логічно переконливого і зрозумілого наукового мислення.

БРЕНДИНГ У ФІЛОСОФІЇ МИСТЕЦТВА

Що сприяє розвитку національної ідентичності? Що є основою формування громадянського суспільства? Що постає медіумом між суспільством та особистістю? Це – мистецтво. Якими ж є стратегії та філософія управління мистецтвом? Філософія управління мистецтвом – це філософія управління брендом, бренд-менеджмент, брендинг – застосування маркетингових технологій до конкретного мистецького продукту, арт-лінійки чи бренду. Брендинг передбачає створення системи мистецьких цінностей відносно конкретного продукту та їх засвоєння, мистецької лінійки чи бренду. Брендинг – це діяльність із створення тривалої прихильності до мистецького твору на основі спільного впливу на споживача рекламних повідомлень, товарної марки, пакування, матеріалів для стимулювання збуту та інших елементів комунікації, об'єднаних певною ідеєю та фірмовим оформленням, які виокремлюють твір мистецтва серед конкурентів і створюють його образ [Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity. – М.: 3rd edition. "Yuilams", 2005. – С. 704.]. Брендинг об'єднує творчі зусилля митця й рекламодавця, рекламної агенції, торгових фірм та посередників у широкомасштабному впливі на свідомість споживача бренд-іміджу – персоніфікованого позитивного образу твору мистецтва на основі науково обґрунтованих висновків маркетингових досліджень. На думку Д. Огілві, товаровиробник, який присвячує свою рекламу створенню найсприятливішого образу і відмінності свого бренду від конкурентів, завоює найбільшу частку мистецького простору і довго одержуватиме максимальний прибуток. Бренд – комплекс уявлень, асоціацій, емоцій, ціннісних настанов про мистецький твір у свідомості споживача, поціновувача твору мистецтва. Існує два підходи до визначення бренду: індивідуальні атрибути, візуальні елементи (дизайн, кольорові гамми чи символи), а також образ, імідж, репутація компанії, країни у погляді клієнтів, партнерів, спільноти. Бренд – знак, символ, слова чи їх сполучення, що допомагають споживачам відрізнити одні мистецькі твори від інших, вбачаючи стиль автора [Аакер Д. А. Создание сильных брендов <http://www.grebennikoff.ru/product/37/> – М.: Издательский дом "Гребенников", 2007. – С.440.]. Брендинг допомагає: підтримувати запланований обсяг продажу в конкретному мистецькому просторі і реалізовувати на ньому довгострокову програму зі створення та закріплення у свідомості споживачів образу арт-товару або мистецької групи; забезпечити збільшення прибутковості внаслідок розширення асортименту товарів і знань про їх загальні унікальні якості впроваджуваних за допомогою колективного образу; переданих в рекламних матеріалах і кампаніях культури країни її колорит (національну ідентичність та націона-

льну автентичність), регіону, міста, де виготовлений твір мистецтва, врахувати запити споживачів, для яких він призначений, а також особливості території, де він продається; використовувати три фактори, важливі для звернення до рекламної аудиторії: історичні корені, національний менталітет, нинішні реалії і прогнози на перспективу [Капферер Ж-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда. – М.: "Вершина", 2007. – С. 448.]

Управління брендом потребує вміння митця і мистецької агенції працювати з інтелектуальною власністю, товарними знаками, дизайном і текстами. Ідентифікація твору мистецтва в процесі рекламного контакту необхідна для досягнення першої комунікативної мети брендингу – створення поінформованості. Поінформованість може виражатися у двох формах: популярність твору мистецтва та згадування про неї. За створення поінформованості використовується принцип кодування, сформульований філософом Е. Тулвінгом: "успішне відтворення (в пам'яті) залежить від збігу інформації, закодованої під час запам'ятовування, з інформацією, яка існує на час її відтворення", тобто якщо споживачеві необхідно впізнати твір мистецтва, то реклама повинна чітко показати твір серед аналогічних творів відповідної категорії (так, як він побачить твір у мистецькій інституції) [Kotler P. Marketing Insights from A to Z: 80 Concepts Every Manager Needs to Know. – М.: "Alpina publisher", 2012. – 216 с.]

Мистецтво – одна з форм суспільної свідомості; вид людської діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів, з урахуванням мистецької ідеї, теми, змісту та форми. У широкому сенсі мистецтвом називають досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність. Розвиток мистецтва як елемента духовної культури обумовлюється як загальними закономірностями буття людини й людства, так і естетично-художніми закономірностями, естетично-художніми поглядами, ідеалами й традиціями. Українське слово "мистецтво" походить від німецького Meister (майстер), яке в свою чергу походить від латинського Magister (навчитель, начальник), що в свою чергу, вірогідно, утворене шляхом поєднання слів magis ("великий") та histor знавець, умілець. Етимологічно цей термін співзвучний з також старопольським misterstwo, і в українську мову був позичений відносно недавно. Відповідником латинського ars в грецькій мові є слово τέχνη, що первісно означало мистецтва, науку, вміння або ремесла. Останнє слово було запозичене багатьма мовами, в тому числі й українською для таких слів, як техніка.

У найзагальнішому значенні мистецтвом називають майстерність, продукт якої приносить естетичне задоволення, очищення (катарсис) та визнання того чи іншого твору мистецькими колами (англ. artworld) чи інституціями. Таким чином, критерієм мистецтва є здатність викликати відгук, реакцію у інших людей. Буття людини й навколишній світ знайшли відображення у танцях, музиці, співач, театралізованих діях. Мистецтво слова, існуючи спочатку в усній формі оповідей, міфів, епосу, з

виникненням письма розвинулося в художню літературу. Науково-технічний прогрес уможливив появу таких форм мистецтва, як фото-графія і кіно, а з появою комп'ютерних технологій – медіамистецтв [Цапенко А.М., Данилина Е.А. Товарный знак в системе брендинга информационных технологий. – М.: Информационно-издательский центр "Патент", 2007. – С. 64.].

Визначення й оцінка мистецтва як явища була і залишається предметом дискусій. Природу мистецтва нерідко вважають "найбільш невловимою з усіх загадок людської культури". Поява модернізму наприкінці XIX століття призвела до радикального перелому в поглядах на роль мистецтва. В сьогоденні у мистецтві важливим стає інтернет-брендинг – комплекс справ пов'язаних зі створенням і рухом нового мистецького чи вже існуючого арт-бренду в інтернет-мережі [Халлиган Б., Шах Д. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов. – М.: "Диалектика", 2010. – С. 256]. Таким чином, арт-брендинг у філософії мистецтва впливає на якість сприймання мистецьких цінностей нації, а також формування її гуманітарно-мистецького вектору, "пам'яті серця" нації, слугує містком між національно-культурною та громадсько-політичною ідентичністю.

Л. П. Саракун, канд. філос. наук, НУХТ, Київ

sarakyn@rambler.ru

В. П. Драпогуз, канд. філос. наук, ЦГО НАН України, Київ

drapohuz@gmail.com

ФЕНОМЕН КОСМОПОЛІТИЗМУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Поширення космополітичних ідей у сучасному світі пов'язане з актуалізацією таких процесів, як глобалізація; формування інформаційного суспільства; посилення ролі транснаціональних корпорацій на світовій арені; діяльність освітніх наддержавних структур, збільшення чисельності національних меншин практично у всіх державах світу, необхідність законодавчої легітимації їх рівноправного співжиття у межах одного політичного утворення; нездатність національних держав самостійно вирішувати проблеми глобального значення; розвиток міжнародних правових норм; утвердження загальноприйнятих у світі мов.

Космополітизм – це певна система філософських поглядів на світ і місце у ньому людини. Сучасні науковці розглядають даний феномен як нову парадигму буття, як сукупність політичних ідей, філософій та ідеологій (У. Бек); як співіснування та взаємодія численних ідентичностей (М. Гібернау).

На початку XXI ст., коли світ став цілісною системою практично за всіма основними параметрами суспільного життя, окремі країни і народи фактично не мають можливості вибору: брати чи не брати участь у глобалізації. Вони приречені на таку участь природним ходом подій, бо не

тільки не можуть змінити місце свого проживання, але й ухилитися від інтеграції у світове співтовариство. Теоретично це можливо, але той, хто не вписується в економічні, політичні та культурні процеси глобалізації, хто бореться з космополітизмом, ставлячи понад усе свою національну винятковість, той свідомо прирікає себе на ізоляціонізм і відсталість. А це, крім негативних наслідків для певного народу, створює ще й загрозу світовій стабільності, оскільки в подібних країнах виникають найбільш сприятливі умови для міжетнічних зіткнень та міжконфесійних протистоянь, організованої злочинності й міжнародного тероризму. Суспільство потребує нової ідеї, яка б не заперечувала, а пристосовувалась до соціально-політичних реалій, яка б у суспільстві без кордонів могла зберегти та забезпечити співіснування значного розмаїття культур. Існуючі сьогодні реалії, однак, ще не знайшли свого висвітлення у рамках певної політичної ідеології, але пошуки її тривають.

Ідея космополітизму особливо набуває актуальності в контексті розуміння нелінійності буття. Тривалий час науковці намагалися систематизувати світ, звести все до однієї системи координат, виокремити спільне та його культивувати. Адже саме в такому світі легше керувати, легше підкоряти, такий світ простіше зрозуміти та осягнути. Але практика ілюструє недосконалість такого підходу до осмислення закономірностей розвитку світу. Свідчення цього ми знаходимо кожного дня в усіх проявах людського буття та пізнання. Космополітизм же руйнує ці "кордони" і постає як ідеологія впорядкованого і гармонійного громадянства, яке реалізується через єдність, цілісність та збалансованість Світу, а принцип космополітизму виступає цілісною системою організації світового устрою, яка включає в себе взаємопов'язані елементи та механізми функціонування світового соціуму на засадах космополітичного світогляду.

Науково-філософська спільнота активно опрацьовує ідеї синергетики (І. Добронравова, О. Астаф'єва, Є. Князева), тоталогії (В. Кізіма), в яких домінуючою є думка про глибинний взаємозв'язок структурних компонентів соціальної системи, кожен елемент якої є цілісним утворенням та забезпечує внутрішній зв'язок складових частин системи. Проектуючи вказану тенденцію на проблему космополітичного, можемо сказати, що вирішення її лежить в площині продуктивної комунікації та співпраці між окремими людьми, соціальними групами, етносами, державами і культурно-цивілізаційними структурами.

Світове поширення космополітичних принципів – необхідна умова появи космополітичної ідентичності. Поки людство розділене глибокими соціальними, політичними та економічними розколами, які існують нині, неможливо передбачити формування космополітичної ідентичності за межами привілейованої еліти. Механізми космополітичного представництва у сфері політики, а також інституції та політична культура, що пов'язані з ними, залишаються здебільшого невизначеними. Можливо, виникнення космополітичної ідентичності згодом буде сприяти створенню космополітичних інституцій із законодавчими, виконавчими та судо-

вими повноваженнями. Це залежатиме від розв'язання питань, як зробити сумісними системи цінностей конкретних національних культур і адаптувати їх до умов космополітичних принципів. Сьогодні не тільки національні та локальні інтереси, а й міжнародні та транснаціональні беруть гору над спільними інтересами всього людства і тільки іноді визначають якийсь загальний глобальний інтерес.

Космополітизм орієнтується на світ і вважає любов до націй за перешкоду на шляху визнання свободи і рівності для всіх. Космополіти часто нехтують роллю національної держави, яка надає права людині на своїй території, і недооцінюють роль національної ідентичності, яка забезпечує почуття солідарності й спільної мети. Дотримання космополітичної позиції не означає зречення від національної ідентичності, це скоріше додавання до неї космополітичного пласта.

В основі космополітизму може лежати не стільки нехтування національними цінностями чи небажання слідувати традиції, скільки прагнення уникнути державно-політичних обмежень, наприклад, вільно обирати країну проживання або лояльне і толерантне ставлення до розмаїття існуючих культур. Саме тому необхідним та своєчасним є систематизація космополітичних орієнтацій, принципів та позицій у цілісну політичну ідеологію. Поняття "космополітизм" є давно очікуваною, проте, ще недостатньо чіткою та обґрунтованою відповіддю на сьогоденні виклики глобалізованого світу, зокрема, переходу в мережеве суспільство, яке у наш час ще не охоплює увесь світовий простір, але складає ядро світової соціальної структури і проявляє тенденцію до швидкого поширення. Не останню роль у проблематиці концепту космополітизму відіграють процеси масової міграції та швидке розгортання інформаційних обмінів між учасниками планетарного життя.

**О. В. Твердовська, канд. філос. наук, с. н. с.,
ІУД НАПН України, Київ
ollvia@ukr.net**

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В умовах сучасних соціальних трансформацій не втрачають своєї актуальності наукові праці спрямовані на дослідження нових проєкцій в контексті формування особистості. Нині відбувається постійна зміна не лише аксіологічних орієнтирів людини, але також її праксеологічних стратегій та уможлиднених обґрунтувань дійсності в цілому. Така девальвація екзистенційних смислів зумовлена, насамперед, динамікою і ускладненням соціальної реальності, де суспільство, посередництвом тотального поширення інформаційних технологій, постає як глобальна система зв'язків та відносин. Верифікацію проходять лише ті ціннісні

системи, що є затребуваними, співмірними запитам мінливого й суперечливого світу. Стихийне переорієнтування людини на інші смисли буття зумовлює неможливість обрання та здійснення єдиного, бажаного, визначеного діяльнісного вектора, адже людська активність більше нагадує пристосовницьку реакцію на непередбачувану дійсність. Людина, яка не здатна відповідати викликам динамічного світу виявляється не затребуваною, неспівмірною соціальній реальності. Саме тому глобалізаційні процеси у світі дають запит на *формулювання нових принципів формування та розвитку особистості*, її становлення та утвердження в означеній складній системі.

Наразі життєдіяльність людини невід'ємно пов'язана з *динамічним збільшенням кількості інформації та знань*, що модифікує її світогляд і мислення, формує картину світу на нових ціннісно-раціональних засадах, призводить до творення нового образу людини. Адже нині головним чинником економічного розвитку та ознакою глобалізації виступає не матеріальна, а інтелектуальна складова – інформація та знання, що зумовлюють зростання продуктивності праці й виступають визначальним чинником економічної інтенсифікації в сучасних умовах.

Значну роль *інформаційні технології* відіграють нині й *в процесі формування особистості, соціалізації, становлення її компетентності та освіченості*. У межах первинної соціалізації важливим є дозування та фільтрація агентами соціалізації впливу інформаційних технологій на дитину. Адже мультфільми, розвиваючі програми хоча й містять багато нової інформації та знань, але здатні завдати психічну і фізичну шкоду неформованій особистості. Разом з тим повне обмеження інформаційного продукту є недоцільним, адже дитина має бути більш-менш компетентною, перебувати в контексті інтересів вікового розвитку. Тут найконструктивнішим є товарисько-пояснювальний підхід, згідно з яким дорослий тактовно та ненав'язливо (в ігровій формі) включається в спільний процес перегляду та уточнює незрозумілі для дитини моменти. Далі дорослий поступово делегує дитині можливість обрання референтного інформаційного продукту, крок за кроком випрацьовуються навички, смаки, переконання. Додатковими агентами вторинної соціалізації виступають представники освітніх установ і організацій, держави, засобів масової інформації тощо. Важливим завданням на цьому етапі є формування у дитини *здатності до самостійного аналізу та критичної оцінки компонентів інформаційного потоку*. Такий раціональний і вибірковий підхід до тотальної інформатизації є результатом загального рівня вихованості та освіченості людини, стійкості її духовно-ціннісних переконань, методологічної культури мислення й дії.

Аналіз розвитку особистості в контексті сучасних соціальних викликів передбачає також звернення дослідницької уваги до *проблеми самоідентичності*, окреслення власного "Я", самопрезентації посередництвом інформаційних технологій. Пошук особистісної ідентичності актуалізується необхідністю *конструювання суб'єктивного образу в межах різ-*

них соціально-ціннісних систем та виявляється не лише у формі оповіді про історію власного "Я" в реальному житті, але і як образ самоутвердження у віртуальній площині. Доречно зауважити, що сучасні проєкції в контексті становлення особистості передбачають *відкритість по відношенню до нових когнітивних схем*, а тому процес формування самоідентичності є постійним, синергійним, гнучким, таким, що здатний до вибирання нескінченного спектру різних екзистенційних та інформаційних стратегій. Такий динамізм й "незавершеність" в формулюванні власного "Я" має конструктивний зміст, адже забезпечує можливість людини розвиватись, самовдосконалюватись, змінюватись як у відповідності до власних потреб та інтересів, так і у межах запитів об'єктивної реальності.

Самопрезентація власного "Я", особливо посередництвом інформаційних технологій, передбачає *проблему збереження внутрішнього світу людини, індивідуальності, забезпечення її прав і свобод*. Таке контекстуальне поле розгляду феномена самоідентичності пов'язане з умовами миттєвого знання "всіх про всіх", зразком однотипності, втраченою свого статусу та особливостей. Підкреслюється вседозволеність, нівелювання загальнолюдськими духовними цінностями, зайвість приватного світу особистості, дружніх стосунків тощо. Наразі поняття масового суспільства набуває якісно нового змісту, адже завдяки тотальному поширенню інформаційних технологій суспільство постає як глобальна система зв'язків та відносин, де характерною є проблема толерантного й відповідального ставлення однієї людини до іншої. В таких обставинах, без сумніву, *розвиток загальнолюдської культури, духовних цінностей особистості, відмова від прямолінійного переслідування корисливих особистих інтересів, виявлення турботи про інших, вміння будувати міжособистісні відносини на засадах рівності, поваги, комунікації є вагомим внеском у створення коректного та тактовного соціального середовища*.

Ще раз підкреслимо, що нині процес формування та розвитку особистості трансформується у відповідності до умов сучасних соціальних викликів, це перш за все тотальне поширення інформаційних технологій, глобалізація та динамічна зміна аксіологічних систем. Однак людина унікальна, не повторна за своєю суттю та особливостями, вона здатна не лише відповідати запитам соціальної реальності, але й творити її, означувати можливе та перетворювати його у дійсне. Людина сама автор свого життя, тільки їй обирати пріоритети, вирішувати куди спрямувати увагу, волю і зусилля. Роль виховного та освітнього процесів надзвичайно вагома, адже лише у межах соціалізації можна навчити дитину робити вибір між діяльністю чи бездіяльністю, відповідальністю чи конформізмом, критичним мисленням чи бездумним споживанням. Це засновки формування сильної, здорової (як фізично, так і духовно), інтелектуальної, мудрої особистості, яка здатна до розвитку, самовдосконалення, гнучкості в контексті суперечливих соціальних подій.

ІНСТИТУТ КАПЕЛАНСТВА: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ТА РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Серед завдань державотворення, розбудови демократичного суспільства, економічного реформування і духовно-гуманітарного поступу української нації вагоме місце посідають завдання, пов'язані з процесами формування духовних, патріотичних, моральних і військово-етичних цінностей особового складу Збройних Сил та інших військових формувань України. Тривалий час внаслідок низки причин при формуванні свідомості воїнів такі поняття як духовність, духовно-гуманітарне сприйняття, релігійні вірування, офіційно не використовувалися у виховній роботі з військовослужбовцями. Збільшення серед особового складу Военної організації України кількості віруючих військовослужбовців об'єктивно породило необхідність подальшого вдосконалення виховної роботи, пошуку ефективних форм і методів для виконання службово-бойових завдань.

При здійсненні військової реформи з необхідністю постає проблема взаємодії військових і релігійних структур України. Удосконалення системи військово-правового виховання на сучасному етапі реформування Збройних Сил України потребує врахування досвіду закордонних армій, зокрема, й релігійного виховання, яке інкорпороване в систему бойової і морально-психологічної підготовки військовослужбовців і підпорядковане основному завданню – підтриманню високого духовно-психологічного потенціалу військ. Факт наявності військово-капеланських служб у багатьох країнах, особливо в арміях держав-членів НАТО, і характер виконуваних ними завдань засвідчує, що вони не тільки займаються задоволенням релігійних потреб, а й включені в систему ідеологічного та психологічного впливу на особовий склад військ, незалежно від світоглядної орієнтації військовослужбовців. Так, у військово-правовому вихованні військовослужбовців Збройних Сил Республіки Польща важливе місце займає військово-релігійна служба. Військово-церковна служба завжди була постійним атрибутом польської армії, що зумовлено високою релігійністю суспільства. У Збройних Силах Польщі відправлення релігійних обрядів традиційно входило до переліку обов'язкових заходів. Ще у 1690 році сеймом були засновані 36 посад капеланів для піхоти і кавалерії. Вони повинні були формувати патріотизм і виховувати воїнів за допомогою проповіді та особистого прикладу. Після здобуття Польщею незалежності у 1918 році в армії була заснована пасторська служба, а у 1919 постановою Ватикану – польське польове єпископство. Істотні зміни в життя католицької військово-церковної служби вніс закон "Про ставлення держави до римсько-католицької церкви" від 17 травня 1989 року, третій розділ якого "Військово-церковна служба і військова служба духовних осіб" надав церкві великі права і широку автономію. На

основі цього закону, а також Закону "Про гарантії свободи совісті і віросповідання" Головне управління виховної роботи Війська Польського підготувало Директиву № 10 від 1 березня 1990 року, в якій конкретизувало виконання вимог нових законів. У ній, зокрема, зазначається, що армія підтримує принцип свободи совісті та віросповідання при збереженні світського характеру виховного процесу. Військово-правове і громадянське виховання в армії є складовою політики держави в сфері виховання. З цього моменту всім військовим, які перебувають на дійсній службі, були гарантовані свобода у відправленні релігійного культу, можливість мати в казармах предмети культу, молитися в індивідуальному порядку, слухати передачі богослужінь по радіо і дивитися їх по телебаченню. Військовослужбовець тепер може брати участь у богослужіннях у недільні та святкові дні поза територією військових частин, якщо це не суперечить виконанню військового обов'язку.

У 1991 році Міністерство національної оборони прийняло рішення про надання Польській автокефальній православній церкві права мати своїх військових капеланів. Створення інституту православних священників в польських збройних силах передбачено законом про відносини між державою і Польською автокефальною православною церквою, що був прийнятий у тому ж році. Наприкінці 1993 року міністр національної оборони Польщі підписав наказ про створення у Війську Польському ординаріата – православної військово-церковної служби, а у січні 1995 року затвердив положення про пастирську діяльність в збройних силах євангелічної церкви зі створенням євангелічної військово-церковної служби. Пастирською діяльністю у Війську Польському займається понад 200 капеланів [Реутов А. Военные священники в Польше // Зарубежное военное обозрение. – 1996. – № 4. – С. 12]. Таким чином, у Польщі створено струнку систему військово-церковної служби, яка охоплює всіх військовослужбовців, незалежно від їх віросповідання. Військовим священникам забезпечено прямий доступ до командування військових частин і контакту з воїнами на території військових частин і гарнізонів. Командування зобов'язане співпрацювати з капеланами при організації зустрічей з військовослужбовцями напередодні та під час релігійних свят. Відповідальність за дотримання законів про свободу віросповідання покладено на командирів військових частин. Без участі капеланів не обходиться жодна значна подія в житті армії – урочисті збори з приводу державних свят і ювілеїв, покладання вінків на могили загиблих воїнів, прийняття присяги і проводи звільнених військовослужбовців. Вони освячують бойові прапори, нові казарми, організовують молебні з нагоди початку нового року та інші заходи. Священнослужителі мають вільний доступ не тільки в казарми і шпиталі, а й у родини військовослужбовців. Широко практикується богослужіння в ході навчань – основним напрямком діяльності капеланів Війська Польського є виховання громадянина – захисника Вітчизни.

В Україні нині також проводиться певна робота щодо взаємодії органів виховної роботи військових формувань з релігійними організаціями шляхом використання різних варіантів нештатного духовно-релігійного забезпечення віруючих військовослужбовців. Такий досвід вже напрацьовано практично всіма військовиками України, зокрема, з Українською Православною Церквою Київського Патріархату, з Українською Греко-Католицькою Церквою. Напрями виховного процесу з віруючими військовослужбовцями передбачають: співпрацю з релігійними організаціями різних віросповідань; організацію взаємодії з релігійними організаціями, які займають конструктивну позицію; духовно-гуманітарну просвіту військовослужбовців; духовне-моральне виховання військовослужбовців; виконання душпастирями специфічних обов'язків [Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: Монографія. – К.: Знання України, 2005. – С. 366].

Оскільки чинним законодавством поки не встановлено обов'язків держави щодо задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних з їхніми релігійними уподобаннями, відправлення релігійних потреб віруючими військовослужбовцями повинно відбуватися в культових закладах, поза місцем дислокації військових частин. Разом із тим, релігійні переконання військовослужбовців не повинні впливати на визначення розпорядку дня в підрозділі, порядок і черговість несення служби, а носіння релігійної символіки – порушувати статутної військової форми одягу, становити перешкоди або ослабляти ефективність і безпеку дій воїнів при використанні зброї та бойової техніки. Проаналізувавши проблему військово-релігійних відносин в Україні і світі загалом, С. Здіорук цілком слушно зазначає, що у найближчій перспективі з низки причин, а саме: правових, суспільно-політичних, економічних, релігійних та інших гуманітарних; загрози перенесення у Воєнну організацію України міжконфесійних і міжцерковних конфліктів; нестабільності відносин суб'єктів політики та державної влади з релігійними організаціями, що виявляється у політизації українських церков і релігійних організацій, уведення інституту військових капеланів неможливе, але доцільне [там само. – С. 415].

Отже, військово-правове виховання як складний, багатогранний соціальний феномен потребує насамперед його соціально-філософського осмислення, що сприятиме вдосконаленню системи виховання військовослужбовців Збройних Сил України на сучасному етапі їх реформування відповідно до вимог військової практики з врахуванням досвіду закордонних армій, у тому числі Збройних Сил Республіки Польща. Створення ефективної системи військово-правового виховання в сучасному українському війську не самоціль, а важлива умова успішного виконання конституційного обов'язку Збройними Силами України перед народом – надійно захищати свою Вітчизну, бути в стані бойової готовності, котра гарантує надійну відсіч будь-якому агресору.

ПРО ОСОБЛИВІСТЬ ФІЛОСОФІЇ У КОНТЕКСТІ ЇЇ СТОСУНКІВ З НАУКОЮ

Однією з причин негативного ставлення до філософського знання, по суті дискримінації філософії у громадській думці, є зведення філософії до рівня однієї з конкретних наук. Коли філософське знання наділяють статусом науковості, використовуючи аналогії, запозичені з інших наук, уніфікують на основі вузько абсолютизованого еталону, філософії настає кінець. Тому вважаємо доречним і актуальним ще раз наголосити на питанні: "Що відрізняє філософське знання від інших асоційованих в науку знань?"

Ігнорування особливості філософії порівняно зі спеціальними науками заклало підвалини захопленню філософської думки "духом науковості". Це був період панування сцієнтистської орієнтації, прихильники якої сподівались за допомогою науки та техніки остаточно вирішити всі життєво важливі проблеми людства.

Питання "Навіщо філософія?", "Чи потрібна ще філософія?" та інші, які ставлять під сумнів правомірність філософії як самостійної духовної діяльності або наукової дисципліни, не нові. Так, в 70-х роках минулого століття проблема природи філософського знання та його місця в культурі західного світу були предметом обговорення в країнах Західної Європи, зокрема в Німеччині. Саме там була сформульована думка про те, що філософія трансформується в деяку модель наукового мислення і зберігає свій "специфічно філософський характер рефлексії" до того часу, доки не виявиться розчищеною і спростованою в науці та через науку.

М.Рідель, спираючись на позитивістську концепцію історії, згідно з якою філософія приходить на зміну міфу, а потім і сама переборюється наукою, фіксує "кінець" традиційної філософії як вчення про світ і людину в їх цілісності. [M.Ridel. Philosophieren nach dem "Ende der Philosophie?". In: "Wozu Philosophie?". Berlin, 1978, S. 267].

Г.М.Баумгартнер, аналізуючи стан філософії в індустріально розвинутому суспільстві, приходить до висновку, що філософія і стверджувана нею особистісна "ідентифікація розумних суб'єктів" належить до факторів, що ускладнюють життєвий процес і навіть заважають виживанню суспільної системи. [H.M. Baumgartner. Wozu noch Philosophie? In: "Wozu Philosophie?", S.253].

Підкреслюючи необхідність контакту філософії з конкретними науками, міждисциплінарної співпраці, кооперації, вчені Заходу здебільшого редукують філософську проблематику до теоретичних проблем конкретно-наукового знання, приписують філософії інструментальний характер стосовно спеціальних наук. На їх думку філософія лише вдосконалює

рефлексивну здатність самої науки і виконує стосовно неї функцію критичної здатності судження.

Змальована вище песимістична картина майбутнього філософії склалась під впливом панування сцієнтистської ідеології, коли наука бачилась найважливішим фактором соціального життя і претендувала на роль єдиної можливої форми знання, універсального засобу вирішення всіх фундаментальних проблем людського буття.

З кінця ХХ-го століття прослідковується тенденція до критичного переосмислення, коригування установок неопозитивістської, аналітичної філософії. Відроджується певною мірою традиційна філософська проблематика, все більшого визнання набуває соціально-філософська тематика, світоглядна значущість філософії. Спостерігається помітна соціологізація постпозитивістських концепцій, поворот від логіко-методологічного нормативізму до своєрідного соціологічного детермінізму. Ця тенденція чітко виявляється у західноєвропейських представників критичного раціоналізму. Так, роль філософії стосовно науки вбачається у принципі "наведення мостів" Г.Альберта, згідно якому важливою проголошується не попперівська проблема розмежування філософії та науки, а проблема зв'язку, наведення мостів. [H.Albert. Kritizismus und Naturalismus. In: "Neue Aspekte der Wissenschaftstheorie". Braunschweig, 1971, S. 120.]

Однак, попри всілякі заяви про метатеоретичні та гуманістичні завдання і функції філософії, вона у багатьох представників західної думки залишається лише своєрідним інструментом, засобом повнішого виявлення можливостей наукового знання, лишається у стані теоретико-методологічного додатка до науки.

Як самосвідомість культури певної історичної епохи філософія виробляє свої теоретичні принципи та ціннісні установки залежно від особливостей розвитку науки та соціальної практики цієї епохи, від питомої ваги і суспільного значення різних сфер духовної культури. Тому цілком зрозуміло та виправдано прагнення виявити функції і характер філософії у контексті її стосунків з наукою, питома вага якої надзвичайно зросла в життєдіяльності сучасного суспільства. Важко заперечити велике значення методологічних і критико-рефлексивних функцій філософії стосовно наукового знання, її ролі у забезпеченні міждисциплінарної співпраці. Очевидним є значення конкретно-наукового знання як змістовного джерела філософського пізнання, що збагачує її світоуявлення. Але філософія визначає свої позиції, спираючись на переробку узагальненого та конкретного матеріалу, взятого з різних сфер культури, в тому числі і науки. Її принципи і методи, хоч і залежать та пов'язані з цими культурними сферами, однак, не зводяться до цих конкретних методів та принципів, вони мають свою власну особливу природу. Філософія володіє своїми власними засобами та способами пізнання і опанування дійсності, своїм критерієм раціональності та науковості, що втілюють у собі певну конкретно-історичну єдність ціннісно-світоглядних, духовно-практичних і науково-теоретичних моментів.

Зростаюче значення науки у сучасному житті вимагає не просто методологічного сприяння процесу наукового пізнання, вдосконалення його засобів. Гостро постає завдання соціального і духовно-моральнісного забезпечення сучасного науково-технічного прогресу, створення таких форм соціального життя, міжнародної економічної і політичної співпраці, культурних стосунків, при яких людство зможе контролювати могутні сили своєї власної науково-технічної творчості, зможе вирішити глобальні проблеми. Тому для вироблення найбільш гуманних і адекватних принципів і норм діяльності вік науки і техніки ще більшою мірою вимагає звернення філософії до позанаукових сфер та джерел культурного і суспільного життя, до соціальних, моральнісно-духовних сил і можливостей людини.

Будучи загальносвітоглядною теорією світу і людини, філософія не обмежує себе науково опанованою дійсністю, а звертається до культури в цілому, до різних форм практичної і духовної діяльності людини, до всього сукупного досвіду людства. Вона виступає не лише як теорія світу та людського пізнання, але й як наука про життєву мудрість, як спосіб орієнтації у світі та спосіб опанування і перетворення дійсності.

Г. С. Шимко, асп., ОНУ ім. І.І.Мечникова, Одесса
annshimko@rambler.ru

УРОКИ "АЛКИВИАДА": ВЫЯВЛЕНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ ТЕКСТА

В гуманитаристике достаточно часто возникают ситуации, когда в процессе исследования появляется необходимость анализа множества других работ, написанных о данном тексте. Начинающий аналитик сталкивается с очевидной проблемой существования рефлексий разного уровня. Актуальным оказывается вопрос : что именно может дать анализ целого корпуса *текстов о тексте*? Понятно, что поиск ответов на подобные вопросы следует искать, в первую очередь, в рамках герменевтики или, к примеру, методологии истории, однако погружение в обозначенные глубины для новичка чреваты усложнением и так достаточно сложных задач. По этой причине мы и предлагаем сосредоточить внимание на самой элементарной процедуре прочтения текста, а именно – выявлении его *тематического разнообразия*. В качестве примера рассматривается анализ диалога Платона "Алкивиад", проведенный В.В.Бибихиным, во время ведения спецкурса "Собственность. Философия своего" на философском факультете МГУ в 1992-1993 гг. [Бибихин В.В. Собственность. Философия своего. – СПб.: Наука, 2012. – 536 с.]. В.В.Бибихина следует отнести к "мастерам чтения". Известно, что его "читательское чутье" воспитывалось такими мыслителями, как А.Ф.Лосев, М.Хайдеггер. Переводя, толкуя "переводчиков" или читая

"настоящих читателей" Биbihин развивал искусство творческого прочтения, которое тесно связано с рождением чистой философской мысли.

В.В.Биbihин об "Алкивиаде"

Любой современный исследователь, заинтересовавшийся темой "заботы о себе", ставшей особо актуальной после ее разработок М.Фуко, естественно обращается к знаменитому платоновскому "Алкивиаду", однако на пути первого знакомства с текстом возникают многочисленные "трудности перевода". О чем именно говорит Платон устами Сократа и Алкивиада? В.Биbihин в загадочном послании Платона Человеку улавливает некоторые основные темы, которые тесно между собой переплетены и порождают многочисленные тематические разрастания.

Тема **собственности**, подмеченная В.В.Биbihиным в Алкивиаде, кажется наиболее важной. Именно эта тема периодически оборачивалась проблемой, к которой русский философ неоднократно обращался в своем творчестве [Биbihин В.В. Проблема собственности // Гуманитарные науки в России. Психология. Философия. – М., 1996. – С. 39-46.]. Биbihин "мягко" настаивает на том, что одна из неизбывных болей современного человека заключена в непонимании того, что же на самом деле есть *собственность*. Наш современник увлечен *стяжанием* собственности, и это всепоглощающее стремление не только социально поддерживается, но и стимулируется. Точка зрения Платона, вкладываемая в уста Сократа, вначале "ошарашивает": "мы ничем не владеем, кроме ἐπιμέλεια и σοφία, только они есть достойные упоминания у эллинов (123 d)". И еще: "нет у нас никаких шансов с кем-то равняться, кроме как ἐπιμέλεια и τέχνη". Собственность – это не земли, здания, драгоценности, собственность – это *схваченное "свое"*, "*свое собственное*", "*собственное свое*", требующее неизменной заботы и внимания. Поиск собственности, если следовать мысли Сократа, Платона,Биbihина,...- это поиск "*отражения себя в том, что свое*". *Собственность* не обретается, ее нельзя получить по наследству или захватить, она возвращается в результате смиренной "заботы о себе". Σπιμέλεια мыслится только в контексте глубокого переосмысления *собственности*.

Тема "**знающего незнания**" кажется близкой сократовской теме "**незнающего незнания**", но именно эта близость показывает то, насколько может измениться ракурс прочтения через более чем две тысячи лет. Во всех диалогах Платона Сократ кажется только тем и занимается, что иронизирует по поводу наивных знаний о мире своих собеседников. И в этом смысле многие открытия философов XX века кажутся лишь *переоткрытием*. Наша зависимость, к примеру, от власти дискурсивных формаций никак не является большей или меньшей, чем зависимость афинян от доксы. Прочтение Биbihина, ставшее возможным как итог освоения тернистого христианского пути, существенно смещает акценты. Вскрываемое незнание окрашивается определенным трагизмом или, точнее, тихой скорбью *знающего себя незнания*. Незнание

предстает спасением, *уверенным незнанием*, частью практик заботы о себе, от которых выстраивается путь к "науке незнания".

Тема "**знающего незнания**" естественно переплетается с темой **Человека**. И вновь, сравнивая текст Платона и комментарии Бибикина об "Алкивиаде", возникает мысль о возможности, важности нового прочтения, или перепрочтения текста, пережившего тысячелетия. Человек Платона *ничтожен и велик*. Его ничтожество, неистребимая боль проистекают от трех фундаментальных пониманий: понимания *брошенности, безотцовства, безродности*. На первый взгляд брошенность и безотцовство – это одно. Но Бибикин толкует брошенность как яростное несогласие на "подставных отцов", стойкое противостояние претензиям "захватчиков пустого, опустелого места". И если безотцовство – это ясное разумение отрезанности, оторванности, покинутости, то в *брошенности* заложен эмоциональный импульс неприятия и поиск пути спасения, возвращения.

И, наконец, тема **войны**. Пожалуй, в развитии именно этой темы обнаруживается героическая глубина мысли Платона: внешние войны неизбежны до тех пор, пока человек терзаем внутренним раздором. Алкивиад говорит о войне просто, ибо он уже привык, привык к состоянию непрекращающейся войны с самим собой. Этот вывод, особо подчеркиваемый Бибикиным, кажется серьезным диагнозом всему человечеству. Война человека с собой спровоцирована противостоянием его *величества и ничтожества*. По словам Бибикина "сдавленная, спрятанная война нас самих с самими собой превращается в воинственность", "нет мира человеку из-за раздора между знанием-незнанием", люди с самого начала "взвихрены", "вспаханы" войной, они "горят" этой войной до любых ее внешних проявлений.

Тематические линии, выделенные В.В. Бибикиным в платоновском диалоге "Алкивиад", которых, естественно, значительно больше, чем обозначено в тезисах, видятся своеобразным посланием человечеству, неизменно проваливающемуся в состояние "наивного Алкивиада".

В качестве заключения можно сформулировать весьма тривиальный тезис о том, что выявление тематического развертывания текста – это творческий процесс, связанный с особым искусством тематической деконструкции, учиться которому можно не только у Ж.Деррида, но и у других настоящих мыслителей.

ОНТОЛОГІЯ І ЖИТТЄСВІТ

Загальновідомою є теза Едмунда Гусерля, що науковий спосіб існування думки вкорінений у до-науковий світ. Цей світ – *життєсвіт*. І тому суб'єктивний стан індивіда – самосвідомість – постає похідним від сенсу, а не від феноменів, позаяк світ не може не мати сенсу. Світ життя є життєвим світом; універсальне й індивідуальне збігаються. – Гадаємо, головне питання трансценденталізму такого ґатунку – в проясненні онтологічних засад, у віднаходженні потужного фундаменту. Трансцендентальна феноменологія, отже, поволі починає опікуватись проблемами метафізичного зразка, тобто задаватись питаннями про телеологію у найширшому її розумінні. Так, сам засновник трансцендентально-феноменологічного методу вбачав основу і ґрунт автентичного буття в реальному існуванні Стародавньої Греції. – Тут міркування Гусерля збігаються зі світоглядною позицією багатьох класиків європейської філософської думки, з думкою Гегеля зокрема. На нашу думку, пізньо-феноменологічний проект життєсвіту – чергова спроба філософської науки "схопити" світ як світ; пам'ятаємо: основною інтенцією давньогрецької філософії було вбачання суцього як суцього. Таким чином, для духовної історії Європи позбавитись метафізики рівносильно відмові від минулого. Зрештою, філософія – це не лише палка критика давніх устоїв та повсякчасний сумнів щодо них, а й поінколи остання можливість убереження класичної спадщини.

Життєсвіт уможливорює тотожний сенсові філософський діалог. Уже одні назви незавершеної праці Гусерля "Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія" та доповіді "Криза європейського людства і філософія" підтверджують той факт, що суто феноменологічну проблематику заступає онтологічна. Онтологічна, бо філософ власною філософією силкується дістатись глибин розуміння того, як улаштований буттєвий лад, зосібна Європейського світу. Гадаємо, феноменологія, як її презентував Едмунд Гусерль у буремні 30-ті роки, – черговий проект сакрального порятунку Європи від засилля викривлених тлумачень її покликання. Спроба вкотре розширити межі застосування власного лише для інтелектуальної історії Європи розуму (*ratio*), повернути іманентне європейській ідеї культурегерство.

Запитується загалом про ті засновки і підвалини, які утримують єдність сенсу, а отже – комунікативний простір. Актуалізацію теми життєсвіту можна звести до наступного питання: у який спосіб *доцільно* міркувати про *доцільність*, як ми усвідомлюємо собі Ціле? Як бачимо, Гусерль не полишає спроби віднайти *метаметод* до кожної майбутньої науки, що в жодному разі не має постати як метафізика. Феноменологія, як і будь-який універсалістський метод, опиняється віч-на-віч перед

проблемою доцільності. Ця, ще Аристотелем поставлена вимога до пізнання речей і явищ, набуває в міркуваннях Гусерля *теологічного* відтінку. У згадуваній вище доповіді "Криза європейського людства і філософія" Гусерль буквально *ex cathedra* сповіщає всім розумним істотам від Бога і до людини: "<...> примітна, лише нашій Європі вроджена телеологія"[Husserl E. Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.hsaugsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/20Jh/Husserl/hus_kris.html]. – Напоказ центрування такої важливої проблеми навколо певного сенсового ядра, сиріч спільноти, яка орієнтується в мисленні по-європейському. Гусерлю йдеться про можливість обґрунтування науки і світу (або – *науки про світ* [курсив наш. – П.Я.]), себто про ймовірну зреалізованість трансцендентальної можливості досвіду. Оскільки феноменологія претендує на саморефлексивність, то водночас виникає і підозра до реального існування трансцендентального досвіду про цей світ узагалі. Провідне питання трансцендентальної філософії – у який спосіб поняття "світ" набуває буття – не оминуло, пам'ятаємо, і Канта (пасаж зі ста талерами), хоча й дещо в іншому контексті. Як бачимо, тут феноменологія проходить шлях Кантової філософії. – Від "Критики..." до "Кризи...". – Від критики світу з європейської височини до кризи європейського світу.

Філософські тлумачення життєсвіту з'являються в нотатках Гусерля поруч із поставанням проблемного тла інтерсуб'єктивності. Так, у "Картезіанських медитаціях" ідеться про взаємообумовленість інтерсуб'єктивних сенсів і фундаментальних характеристик життєсвіту: культури, соціального, практики. Світові властивий певний онтологічний тип, ієрархія, унікальна, як потверджує Гусерль, образність форми. Цими формами виступають держава, церква, наука, мистецтво, техніка тощо [Гуссерль Э. Картезианские размышления // Пер. с нем. Д. В. Складнева. – СПб.: Наука, 2006. – С. 160-170]. – Історія свідчить, що ХХ століття європейського людства – це критика і криза класичних (модерних) уявлень про сенс і роль цих форм комунікації.

Послідовник феноменологічного підходу в актуалізації питання про життєсвіт Альфред Шюц запропонував, як відомо, соціологічну його інтерпретацію, однак подібна думка, вочевидь, має своїм підґрунтям не так унаочнення онтологічних структур, як виявлення меж їх застосування. Феноменологічна соціологія – дисципліна, котра лише структурує соціальні явища, аж ніяк не поглиблює наших здогадок про онтологічні передумови творення соціального світу, спільносвіту (Mitwelt). Повернутись до автентично наукового бачення світу, поставити думку на оригінальний онтологічний фундамент – ось Гуссерлева вимога до європейських наук (науковості Європи). Наука поступово втрачала, зазначає Гусерль, той вихідний елемент науковості, який греки розуміли як *praxis*, розумну дію-діяльність. Усе це тісно пов'язано з тим фундаментальним стосунком до буття, що був характерним для того чи іншого наукового світогляду. Для прикладу, Галілеєва картина світу – цілковит-

та зорієнтованість на математизоване природознавство, що виключає можливість адекватного функціонування сенсів поза системним підходом. (Натепер "нову онтологію" намагається вкотре створити синергетика). Натомість Гусерль провадить: будь-яку картину світу обумовлює сам світ, межі знання здатні розширюватись лише унаслідок неперервного досвідчування світу. Тому феноменологія – завжди направленість до неусвідомленого, іншого та інакшого. Помітно, як відбувається поступовий зсув у межах самої трансцендентальної феноменології. Тепер усе більше заакцентовується на необхідності опису до-наукових, а отже, до-поняттєвих структурних одиниць пізнання. У такий спосіб, аналітика свідомості виявляється неможливою без ретельної аналітики буттєвої сповненості цієї свідомості. Починається пошук *до-феноменологічних феноменів*, однак на ґрунті "старого" трансценденталізму. Оприявнюється розбіжність Гайдеґерового та Гусерлевого підходу – в описах вихідного стосунку до буття. Гайдеґер, здійснюючи своєрідну редукцію до буття, наполягає: цей стосунок – екзистенційний, але ніяк не теоретико-пізнавчий. Хоча, гадаємо, для обох філософів буде прийнятним твердження про те, що онтологічність світу є значимою власне як результат безперервного функціонування суб'єктивності. Відкритим залишається саме питання суб'єктивного. Життєсвіт розуміється як спонука для інтенційного визначення суб'єктивності. Мається на увазі той факт, що свідомість конститує предмети в інтенційності горизонту світу, хоча одночасно свідомість з необхідністю має поставати як досвід, що зв'язується горизонтами життєсвіту. "Предметність досвіду, отже, зумовлена тим, що досвід має інтерсуб'єктивний характер. У цьому ми можемо помітити глибинний зв'язок між інтенційністю та інтерсуб'єктивністю досвіду свідомості" [Кебуладзе Вахтанґ'. Феноменологія досвіду / Відп. ред. Анатолій Лой. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 162].

Отже, трансцендентальному конституюванню (опису структур свідомості та їх змісту) передую деяка апріорна складова буття, що уможливорює раціональність як таку. Як результат – практична неусувність онтологічних характеристик при проясненні структур суб'єктивності. Цей мотив підтверджується тим, що подальше застосування феноменологічного методу було частково проявлене у фундаментальній онтології Мартина Гайдеґера, філософській герменевтиці Гадамера, феноменологічній онтології Сартра. Згадані філософи так чи інак прагнули пролити світло на фактичний бік онтологічної диференціації, тобто задатись питанням про можливість сенсу. Чого, на нашу думку, бракувало незавершеному проекту феноменологічної філософії.

Секція 11

"ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ"

*Е. С. Бакурова, студ., ДНУ ім. Олеся Гончара, Днепропетровск
bakurova_kath@ukr.net*

СРЕДНЕВЕКОВАЯ ПРАКТИКА НАСТАВНИЧЕСТВА: ИСПОВЕДЬ КАК ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ БОЖЬЕГО СЛОВА В СЛОВЕ УЧЕНОМ

Всеобщая учительность суть движущая сила религиозной традиции Средневековой культуры. Образование в этом контексте не является лишь собирательством знаний, выработанных человечеством, но "наукой" о построении самого себя как образа Божия. Ученик и предмет изучения не отстранены друг от друга. Воспитание и обучение сливаются в единое целое и осуществляются по божественному образцу.

Одной из центральных в христианской педагогике является проблема роли слов, их значимости, вопрос о выразительности истинного знания и возможной его обучаемости, выбор книжного или внешнего воспитания.

Переняв традиции Отцов Церкви, западное христианство также признавало важность роли словесно-книжного обучения. Внешний мир в индивидуальном сознании может быть понят при помощи слов, так же как и при их помощи совершается актуализация идей, которые изначально были вложены в человеческий разум Творцом. Одним из наиболее ярких приверженников такого подхода был Аврелий Августин. На латинском Западе сакрализация образования происходила при немалом вмешательстве римского рационализма, являвшегося продуктом еще античного логического сознания. Рационализм нашел свое место даже в церковном образовании.

"Деяния Карла Великого" Санктгалленского монаха показывают нам важность обозначения в то время степеней учености персонажей. Основное значение изданного Карлом капитулярия о науках заключалось во внедрении в церковное образование изучения наук с дальнейшим закреплением рационализма. Бога хвалить нужно правильно – главная мысль, изложенная там. Поскольку нельзя мыслить это только как душевное движение, но также и лингвистико-рационалистическое отношение. Католическая педагогическая традиция как для своей эпохи все же была рационализированным вариантом средневекового типа обучения и воспитания. Наставник осуществляет свои наставления под лозунгом "Там, где это возможно, соединяй веру с разумом".

Задачей средневекового педагога выступало умение помочь ученику припомнить то знание, которое от рождения заложено ему по его природе, истинное знание, вложенное в него Богом. Учитель помогает искоренить это знание из глубин человеческого разума, актуализировать и представить ясным самому ученику. Из чего проистекает следующее: задача в том, что постоянное сделать явленным. В этом деле огромное значение играет именно разум, поскольку странствие души сначала к себе самой, а после к Богу – процесс интеллектуальной активности ученика.

Таким образом, культура средневековья – это культура текста. "Суть дела оборачивается сутью слова, самим словом. И мир за этим словом, хотя и должен в ученом слове и предстать. Должен. Но сможет ли?" [Рабинович, В. А. Исповедь книгочея, который чил букве, а укреплял дух / В. А. Рабинович. – М. : Книга, 1991. – 496 с.]. Наш ответ, несомненно, "да". Самоосознание и самоопределение учителя-наставника заключается в самобытности протекания этих процессов. В передаче своего Я учитель обращен к творческой его реализации, конечным итогом которой есть слово. Иоанново слово-свет стало центральной метафорой-принципом, прошедшей через все средневековье. "Свет – "причина слаженности", сложности, формообразования, то есть умение сложить и сформировать. Этому умению можно выучиться только через умение познать вещь – знать ее истину как чаемый результат умения света"[там же]. Средневековый учитель-наставник славился и был почитаем как умелец посредством высветления себя самого мочь просветлять всех других. И каждое поучение реализовывалось при посредстве слова-деяния, нравоучительного жеста, наводящих на единственный Смысл. Средневековый смысл – это действенное знание, то есть умение сам смысл обнаружить. Это знание о самом субъекте этого знания, а именно о мастере слова – знание мастера о самом себе. Именно здесь прорывается исповедальный жанр, ведь это единственный способ озарения своего естества, способ создать магистром текст самого себя. И тогда жизнь оказывается избытой в слове, как и жизнь самого текста является нам текстом жизни, должным научить.

Средневековая ученость – это глубоко личное дело, индивидуальное, интимное. Наставник так высоко почитается, поскольку обладает даром к обнаружению и обличению собственного света души. Однако последний исключительно таков, каким является свет души всех и каждого, он не отличим. Такой нам предстала "Исповедь" Августинова, которая сделала его Учителем на сотни лет. "У Августина слово говорит, но и жжет: светится. Светом не вечерним. И потому просветляет" [Рабинович, В. А. Исповедь книгочея, который чил букве, а укреплял дух / В. А. Рабинович. – М. : Книга, 1991. – 496 с.].

Рубинович, представляющий автором цитируемых прежде фрагментов, сам явил собой актуализацию смыслов, вложенных и изложенных им в его работе. Книга под названием "Исповедь книгочея, который учил букве, а укреплял дух" предлагает нам некий собирательный образ

учителя-книгочея той пори без особых примечательных черт, но также и конкретного героя конкретной истории учительской науки Средневековья. Это столкновение двух исторических реальностей, при котором образ обретает свою конкретизацию благодаря фону, являющемуся для него контрастом. А в этом кроется извечный вопрос о первом необходимом условии существования и самоосуществления исторической индивидуальности.

Д. А. Барабаш , н. с., НДЦ сучасної філософії, Київ
c3-po@ukr.net

СТРАТЕГІЇ СТВОРЕННЯ "НАУКОВОГО ТЕКСТУ"

На перший погляд може здатися, що у "науковій спільноті" діють норми, правила, проходячи які текст набуває свого існування як "науковий". Учасники спільноти заздалегідь знають, що таке "науковий текст" та як його таким зробити. Сила "науковості" полягає в здатності переконувати "інакше", оскільки переконати – означає перемогти. Для того, щоб побачити магічні сили "наукового", потрібно поглянути не на готовий продукт – текст, а на процес створення тексту, як певної збірки. Відійти від тексту і звернутися до хитрих стратегій, якими він оперує до того, як набути певної форми. "Науковий текст" – це не правдиві/істинні дослідження, а практики виправдовування самого поняття "наукове". Це поняття породжене вірою і опирається на віру. Але як народжується віра у "наукове"?

Побачити конструювання "наукового" можна абстрагувавшись від оцінок і подивившись на історію трансформації ресурсів, які збираються під стяги авторських тверджень. Задача автора –

Мета автора – змусити повірити в свої твердження. Для цього, твердження варто обґрунтувати і вказати на "факти" (джерела) на яких вони засновані. Ступінь "науковості" "факту" зміцнюється в залежності від його авторитетності. За рахунок цього підсилюється віра в нього і сама реальність його існування. Таким чином, створюється Текст, що стає одним з-поміж інших (в текстуальній "базі"). Тексти збираються разом і "зіштовхуються". Мета "зіштовхування", а згодом "відбору" полягає у створенні "авторитетних тверджень". Дослідники кожної зі сфер "наукового знання" порівнюють твердження різної сили, відбирають та зіштовхують їх, намагаючись створити "дещо" беззаперечно/без апеляційне/вагоме (твердження). Подоба, накладання, повторення або позитивні зв'язки між твердженнями сприяють збільшенню "авторитету".

Мета наукового писання – створення якомога більшого числа беззастережних висловів/виразів перед лицем різноманітних форм випробувань, що наділяють їх модальностями і, тим самим, перетворюють в артефакти. Все зводиться до переконання "наукової спільноти". Створення "наукового тексту" – своєрідна літературна вправа, яка комбінує циркулюючий набір певних виразів та висловлювань.

Отже, стратегії написання "наукового тексту".

"Науковий текст" не переконує нас у "правильності" своїх тверджень, аж ніяк не прагне собою викрити наукові істини, (тобто він працює не на зміст, а на форму), а навпаки позбавляється зайвих "фактів", слабких місць, дотримується вибору/відбору ефективно-ефектно-вражаючих джерел та включає певний набір векторно спрямованих особливостей.

1). Негативна або позитивна модальність – спосіб трансформації попередніх робіт, який нічого не каже про "природу" висловлювання.

2). Автор пише так, ніби знаходиться в тексті, щоб продемонструвати справжню "науковість" для впливу на аудиторію. Сама структура тексту, за якою стоїть автор, визначає "правильність" читання, розставляння акцентів (де реагувати, у що повірити).

3). Автор сам обирає читача, під якого підлаштовується, водночас підлаштовуючи і передбачаючи все, що повинно бути сказаним в тексті. Автор знає яких перевірок потребує читач перед тим, як чомусь повірити, і цими перевітками зводить зауваження нанівець.

4). Вислів стає "чорним ящиком" всякий раз, коли щось складне для пояснення зводиться до фрази, чогось лаконічного. Такий вислів моделює хід думок.

5). З часом відпадає необхідність вказувати походження твердження, воно стає фактом через те, що включене у велику кількість робіт.

6). Позиція автора впливає на потенційну реакцію читача. Прихована зацікавленість автора завжди вмонтована в текст. Автор заздалегідь визначає, що повинно обговорюватися в тексті, навмисно уникає перешкод, щоб захистити слова. Текст написаний, стратегії сховані, але одного погляду на чернетки достатньо, аби зрозуміти що автор тексту усвідомлює усі хитросплетіння, що передували створенню тексту.

7). Деякі роботи цитуються із однією й тією ж модальністю. Трансформації, які текст зробив попередніми джерелами надалі визнаються як незаперечний факт. Можна контролювати те, що пишемо самі, але не маємо контролю над іншими. Спотворена цитата припиняє бути спотворенням, і стає фактом, як би автор цьому не заперечував.

8). Доля тверджень залежить від багатьох людей, дії яких неможливо контролювати. Самі по собі твердження нічого не варті. Їх характеристики виникають як результат включення у інші твердження. Неважливо наскільки значна наукова праця. Якщо вона ніким не використовується – роботи не існує. Створення наукового – настільки колективний процес, що окремий автор може породжувати лише фантазії.

9). Складність можна підсилити за рахунок заперечень, котрим автор повинен запобігти. Кожне твердження веде до посилань за межами тексту. Звичайна проза перетворюється на добре організовану систему кількох ліній оборони.

10). Наявності або відсутності посилань, цитат та приміток достатньо для оцінки ступеню серйозності роботи. Посилання можуть бути просто присутні в тексті в якості вказівника до ресурсів, що знаходяться у розпорядженні автора. Нагромадження можуть бути також і слабкістю ро-

боти. Посилання можуть бути невірні, перекручені. Частина роботи цитується тільки аби позначити інституційну належність та показати групу, з якою хочеться асоціюватися Авторіві. Посилання можуть прямо суперечити твердженням автора.

11). Для перемоги потрібно дещо більше ніж посилання та залучення авторитету. Рухаючись від зовнішніх посилань до внутрішньої влаштованості тексту ми не просуваємося від риторики до чогось очевидного – це лише рух одного авторитету до сукупності. Текст оперує іменами і обширними бібліографіями. Неузгодженість – не тільки битва з масою робіт, на які посилаються, але й безкінечне розплутування все нових зв'язків, що скріплюють текст воедино.

"Наукова література" створена задля безлічі ресурсів, щоб залишити читача з ними на самоті. Читач-звичайний не має шансів справитися з тисячами статей, рецензентів, наукових фондів та освітніх установ, котрі будуть протистояти його власним твердженням. Сила риторики у тому, щоб змусити того, хто не погоджується, почуватися так, ніби від один. Можна спробувати посперечатися, але доведеться протистояти не одному твердженню із однієї окремої статті, а безлічі ідентичних тверджень, що зустрічаються в сотнях робіт. Будь-яке твердження дістається наступному автору разом зі своєю історією. Про що би не йшла мова в статті – воно зв'язане зі змістом великої кількості робіт, викладених за минулі роки у безлічі книг, журналів. І вибір за самим читачем-дослідником: або прочитати їх, або зневіритися у можливості розв'язання проблеми.

Автор тим сильніший, чим більше він говорить за інших; змушує говорити навіть тих хто прагнув мовчати; здатний змусити тих кому кинув виклик, визнати, що він говорив те саме, що і його союзники.

С. М. Гейко, канд. філос. наук, НУБіП України, Київ
svetageiko@rambler.ru

ФІЛОСОФСЬКЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ОСВІТНІЙ ПРОСТІР"

Останнім часом у педагогічних дослідженнях, статтях з філософії, соціології, політології, культурології все частіше можна зустріти вислів "освітній простір". Поширення він набув разом з такими поняттями, як-от "економічний простір", "інформаційний простір", "культурний простір" тощо. Це словосполучення іноді вживається як звичайний мовний зворот, художній прийом, іноді має глибше значення, про що свідчить його використання у державних документах, урядових угодах, постановах департаментів освіти, комітетів з освіти, документах вищих навчальних закладів.

Структура феномена "освітній простір" включає два основні компоненти: провідний – "простір" та поняття, яке характеризує його ознаку, – "освітній". Простір – це філософська категорія, яка пов'язана з категорією часу і розглядається як форма існування матерії. Згідно з тлумаченнями у словникових джерелах простір виражає порядок розташування одночасно існуючих об'єктів і є загальним для всіх переживань, що

виникає завдяки органам почуття. Таким чином, як форма існування об'єктивної реальності простір виражає відношення між існуючими об'єктами, визначає порядок їх розташування, щільність, площину, структуру та характеризує всі форми і траєкторії руху матерії. Поняття "освітній", що характеризує ознаку у словосполученні "освітній простір", визначається трактуванням його базового поняття "освіта" – такий, що забезпечує можливості для формування духовного обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, процес формування обличчя людини.

Термін "освітній простір" неоднозначний. Він належить до низки тих непростих понять, які часто-густо набувають нових відтінків у залежності від контексту наукового пошуку. Розрізняють кілька відтінків значення цього поняття.

З точки зору діяльнісного підходу (М. Гайдеггер та ін.), що пов'язує появу простору з практиками (як простору, що розкривається сукупністю вчинків, навичок, практичних дій, проєктів), у соціальному просторі виокремлюється освітній простір як сукупність вчинків його суб'єктів, їх навчальної, освітньої діяльності, розробку педагогічних проєктів, що забезпечує процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Сьогодні ідеї педоцентризму, гуманізації, демократизації суттєво актуалізують ряд проблем, пов'язаних з поняттям освітнього простору. Найчастіше йдеться про входження України до європейського та світового освітнього простору. Тоді під поняттям "освітній простір" розуміють певну територію, яка пов'язана з масштабними явищами у галузі освіти: як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо.

У педагогічній літературі цей термін застосовується ще як синонім поняття "освітнє середовище". Незважаючи на те, що ці поняття дуже близькі та взаємообумовлені, вони розрізняються тим, що, по-перше, середовище характеризується статичністю, у той час як простір – динамічністю, оскільки формує та відображає елементи складної системи соціальних зв'язків закладу освіти. По-друге, на відміну від середовища, простір характеризується суб'єктивним сприйняттям. По-третє, середовище – це даність, а простір є результатом конструктивної діяльності.

Найповнішим та найсучаснішим, що концентрує у собі сутнісні ознаки цього феномена, є визначення освітнього простору як педагогічної реальності, яка заявляє про себе спів-буттям Людини і Світу через освіту, містить у собі та являє собою баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи його через знаковість освітнього середовища. Тож під поняттям "освітній простір" розуміють педагогічний феномен зустрічі та

взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання. У зміст цього педагогічного феномену вкладено смисл спеціально організованого педагогічного середовища як структурованої системи педагогічних факторів та умов їх освоєння особистістю у процесі її становлення. Таке розуміння освітнього простору зміщує акценти у визначенні цілей шкільного навчання та засобів вирішення проблем, які виникають у зв'язку зі змінами парадигми освіти.

Існує й таке розуміння аналізованого поняття, в якому увага звертається на елемент узгодженості і динаміки в понятті освітнього простору: він може бути "сценою", на якій розігруються певні події, або результатом, що сформований подіями даної "сцени". Іншими словами, сполучник "або" розділяє два погляди на досліджуване поняття: споживачів послуг систем освіти та професійних педагогів, управлінців. Тут розподіл здійснений за схемою "спожити-надати" освітні послуги.

На поняття освітнього простору впливають не тільки реальні освітні події, які мали місце (об'єктивні причини), але й потенційно наявні в думках, віртуальні, можливі, які можуть ніколи не здійснитися або відбуваються лише в думках суб'єктів освітнього простору (суб'єктивні причини). Саме вони поряд з реальними і породжують уявлення про освітній простір. При цьому об'єктивний характер освітнього простору відбиває уявлення про простір за наявності абсолютно повного знання про всі можливі та неможливі події, що асоціюються з освітою, а суб'єктивний характер відбиває уявлення про освітній простір конкретного суб'єкта освітнього процесу, інформованість якого, природно, обмежена.

Отже, поняття "освітній простір" входить до кола найбільш загальних і максимально абстрактних концептів філософії освіти.

О. М. Головка, спеціаліст, ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Чернівці
ksenoj@i.ua

АКТУАЛЬНІСТЬ "ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ" У СВІТЛІ СТАНОВЛЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

В системі філософської освіти України важливою ланкою є філософія освіти як дисципліна, що викладається у навчальних закладах. Зміни в освітньому процесі спричинені низкою соціокультурних та політико-економічних обставин, які можна пояснити переходом людства до інформаційного суспільства. Звичайно, освіта як соціальний інститут належно реагує на всі зрушення, що відбуваються в суспільстві, але тільки за допомогою філософії вона осмислюється як базовий поштовх до розширення можливостей і впровадження змін, потрібних для її реформування в Україні. Якщо додати до цього ще й зміни в екзистенційній ситуації людства, то постає картина нашого сьогодення, за якого світ характеризується безпрецедентним зростанням випадковості, нестійкості, динамізму та непередбаченості. Суть цього феномена полягає в тому,

що наукове знання набуває статусу духовного пошуку, з частково вузькопрофесійної діяльності перетворюється на смисложиттєву орієнтацію.

Глобалізація як об'єктивно зумовлений процес зростання загальної взаємозалежності України, згідно з умовами Угоди про асоціацію з ЄС, підписаною Україною, впливає на освітні процеси самої країни. Під глобалізацією розуміється різноманіття тлумачення інтеграційних процесів в сучасній освіті, в тому числі Болонського процесу, який має практично двадцятирічну історію і розглядається як процес розпізнавання однієї освітньої системи іншою в європейському просторі. Цей процес багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий, полісуб'єктний і такий, що ґрунтується на цінностях європейської культури та визнає національні особливості освітніх систем, головна мета якого – істотно підвищити конкурентоспроможність європейської системи науки і вищої освіти, а також створити системи інструментів для підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці. "Центральною ідеєю нової освіти є розуміння її як безперервного все життя свідомого і повного усунення статусу людини в світі пізнавальних і діяльних практик, виявлення і розкриття все більш глибоких вимірювань її самості, нових глибин і масштабів її буття. Якщо сказати коротко – це свідомо здійснювана тоталізація освітнього життя та діяльності" [Кизима В. Образование как сизигический процесс [Електронний ресурс] / В. Кизима // Наукові і освітянські методології та практики.. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <http://refdb.ru/look/1388962-pall.html>. – с. 2].

Розв'язання проблем, що постали перед філософією освіти, потребує чіткого та розгорнутого формулювання головних проблем цієї галузі філософських знань та кристалізації її предметної сфери, а також розробки концептуального апарату та методології досліджень. Крім того, треба враховувати, що завданням освіти, яка формує людину як ззовні, так і зсередини, є залучення людини до культурних цінностей, мистецтва, науки. Саме включення філософії, культури, соціуму, освіти до проблемного поля філософії освіти безмежно його розширює, що ускладнює сприйняття сутності цієї нової царини філософії. Методологічно важливим тут є пошук відповіді на питання про співвідношення індивідуально зорієнтованої філософської антропології і соціально зорієнтованої філософії освіти. За словами А.П. Огурцова, ототожнення філософії з педагогікою є надмірно спрощеним і "не відображає всю складність взаємин освіти і філософії" [Огурцов А.П. Педагогическая антропология: поиски и перспективы / А. П. Огурцов // Человек. – 2002. – №1. – С. 71-87; №2. – С. 100-117. – с. 75], бо без розуміння природи людини, особливостей її взаємозв'язків із зовнішнім світом, сенсу життя, тобто без філософських аспектів проблем людини, педагогіка втрачає орієнтири. Специфіка філософської рефлексії щодо освіти, порівняно з іншими суспільними й гуманітарними науками, полягає в тому, що філософія, передусім, покликана відповідати на кардинальні питання, пов'язані з відношенням людини до світу, її способом "входження" у нього, тобто задавати світоглядний кут зору на проблематику.

Освіта постає як цілісний об'єкт, тому предметом філософії освіти є "найбільш загальні фундаментальні засади функціонування і розвитку системи освіти" [Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных концепций) / Б.С. Гершунский. – М., 1998. – С. 1-95. – с. 90], адекватної антропологічним орієнтирам і соціальним запитам суспільства. Культурно-орієнтуючий аспект філософської парадигми освіти полягає у спрямуванні мотивації та визначенні моделей культурної активності, що базуються на визнанні факту альтернативності, мінливості, різноманітності розвитку, врахуванні екзистенційних та культурних умов зародження нового типу цивілізації, що в сучасній освіті створює умови для реалізації одного із засадничих її принципів – світоглядного і культурного самовизначення особистості.

Розробка проблем філософії освіти якраз і пов'язана з пошуком найбільш фундаментальних стратегічних основ і пріоритетів розвитку даної сфери, яка зумовлює майбутнє і кожного народу, і цивілізації в цілому. Філософія освіти покликана вирішувати цю складну методологічну проблему. Навчальний же курс "Філософія освіти" має стати одним з найважливіших у системі підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки та самоосвіти педагогів, незалежно від їх профілю. Важливість саме філософії освіти, а не просто освіти як такої, спричинена переоцінкою та переосмисленням специфіки всього Болонського процесу, виокремленням основних засад для формування свідомих і кваліфікованих працівників, що згодом легко зможуть втілити свої знання в практику.

В. А. Дубинина, канд. филос. наук, ДГПУ, Славянск
vera.dubinina777@gmail.com

ИДЕИ ДЖОНА ДЬЮИ И РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В США

Глобализация научного пространства и рост динамики научного производства являются действительными вызовами для современной украинской науки, которые должны определять постановку конкретных исследуемых задач и поиск их решения. В области истории мировой философии вышеуказанные вызовы требуют углубления концептуализации феномена образования в историко-философском процессе. Историческая значимость феномена образования и наличие историко-философских исследований со стороны зарубежных и отечественных ученых подтверждают такую аргументацию относительно актуальности выбранной темы.

Одной из самых развитых систем образования в мире, является американская система образования, которая для Украины является примером и предметом исследования, для развития и повышения качества отечественного образования.

Вся система образования США формировалась под сильным влиянием прагматического движения, исходя из этого у каждой дисциплины, какая бы она не была в своей классической форме, должно было

находиться и сугубо практическое приложение. Это нашло свое воплощение в сравнительно большом количестве практических работ о практике изучения языка, а также в том, что изучаются не только литература тексты, но и тексты, которые имеют практическую направленность – речи, выступления.

В американской школе оказалась распространенной практика, когда в рамках проекта школьники проводят определенную социальную работу или исследование, а затем готовят выступление на собранном материале.

Согласно педагогической теории Д. Дьюи, чьи идеи считаются принципиально важными для формирования американской системы образования задачей воспитания есть в первую очередь формирование личности, которая может реализовать себя в демократическом обществе, участвовать в его развитии, быть свободным предпринимателем. Для этого очень важны так называемые коммуникативные навыки – аргументировать свою точку зрения, излагать гражданскую позицию относительно текущих политических событий, вести переговоры.

Кроме прагматичной направленности, образование, по Дьюи, должно быть также максимально гуманизировано, иначе говоря, ориентировано на ученика, на его потребности и способности. Именно ученик, а не педагог должен быть центральной фигурой. Процесс образования должен быть, насколько это возможно, индивидуализирован. Это отличается от классической концепции образования, которое базировалось в значительной степени на авторитете учителя и пассивной роли ученика. Эта ориентация на максимальную гуманизацию образования также является характерной чертой педагогической системы США.

Как писал Дьюи: "Когда школа воспитает и произведет из каждого ребенка нашего общества члена подобного маленького сообщества, вырастит его в духе служения обществу и предоставит ему средства для творческой самостоятельности, тогда мы будем иметь самую твердую и наилучшую обеспеченность в том, что и широкое общество станет достойнее, более приятным и более гармоничным" [Dewey J. *Democracy and education* / John Dewey. – Delhi: Aakar Books, 2004. – 404 p., с. 110].

Можно определить такие основные составляющие популярности высшего американского образования: свобода научного поиска и слова, целеустремленные студенты, честная и эффективная администрация, прозрачные финансы, открытость к миру.

В 20-е гг. XX в. Дж. Дьюи посетил несколько европейских стран с целью изучения опыта организации школьного дела. В числе этих государств был и СССР. В то время Дж. Дьюи был восхищен успехами образования в молодой Советской республике, во многом учитывал опыт советских педагогов при организации школьного дела в США. Однако уже в 30-е гг. Дж. Дьюи разочаровался и в социализме вообще и в советской школе в частности. [Дьюи Д. Школы будущего / Д. Дьюи, Э. Дьюи // *Свободное воспитание*. 1916/1917. – № 4–5. – С. 32–40.]

Несмотря на неудачи в организации учебных заведений, педагогические идеи Дж. Дьюи оказали определяющее воздействие на развитие

образования в США и в современных демократических государствах. Сама природа жизни состоит в том, чтобы стремиться к продолжению существования. Поскольку достичь этой цели можно лишь благодаря непрерывному обновлению, жизнь есть процесс самообновления. Смысл любого вида объединения людей состоит в конечном счете в том вкладе, который оно вносит в повышение качества общественного опыта, что обнаруживается прежде всего во взаимодействии с подрастающим поколением [Дьюи Д. Демократия и образование / Д. Дьюи. – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.].

А. В. Євсюкова, асп., КНУТШ, Київ
anastasia_evs@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Громадянська освіта має глибоке коріння в політичному та історичному контексті, унікальне для кожної країни (а в деяких випадках і для окремих груп або регіонів). Свої особливості вона має і в Республіці Польща (далі – Польща). Пройшовши чималий шлях становлення та розвитку, долаючи чимало перепон та проблем, вона врешті-решт перетворилась на необхідний, важливий та дієвий чинник розвитку громадянського суспільства та утвердження демократичних цінностей.

Громадянська освіта у Польщі має кількасотрічні багаті традиції, які сягають ще епохи Відродження і утворення устрою шляхетської демократії. Так, пізніше особливу активність у розвитку ідеї громадянської освіти виявляли єзуїти та піяри. Наприклад, Бартоломій Каменський (1737- 1781, піяр) є автором проекту реформи під назвою "Громадянська освіта". Після здобуття Польщею 1918 року незалежності громадянську освіту трактували як важливий засіб інтеграції суспільства у різних частинах країни, котрі були ізольовані загарбниками одна від одної протягом 123 років. Впродовж повоєнних років (1845- 1989) громадянська освіта розглядалася як зручний інструмент формування слухняних виконавців державної ідеї комуністичної диктатури. Відтак, ідеологічний тиск призвів до появи проблем, які гальмували розвиток громадянської освіти протягом тривалого часу [Hebert Y. Citizenship Education / Y. Hebert, A. Sears. – Canberra. : AGPS, 2003. – 79 s.]. Поворотним у Польщі для всього польського суспільства став 1989 рік, що визначив народження нової системи і дав поштовх початку змін, які між іншим тривають і досі. За допомогою суспільної трансформації, розпочатої угодою в Магдаленці (поблизу Варшави) 1989 року, громадяни Польщі одержали змогу самостійно створювати організації вільно від цензури і без дозволів відповідних партійних структур – політичних, економічних та культурних. Так, наприклад, унаслідок реформ 1989 року після демократичних виборів у Польщі одразу було введено предмет "Громадянська едукація". З метою поширення серед польських громадян, особливо

молоді громадянських знань, необхідних для існування у незалежному демократичному суспільстві, на початку 90-х років XX ст.

Після системних змін, змінився і головний сенс громадянської освіти в умовах сучасної Польщі. Про важливість громадянської освіти свідчить той факт, що вона зазначена у кожному з п'яти навчальних циклів, передбачених Міністерством освіти Польщі. Громадянська освіта займає своє помітне місце в національних навчальних програмах на рівні початкової школи (її елементи входять в предмет історії і суспільства), середньої школи (з урахуванням знання про суспільство – приблизно 1-2 години на тиждень протягом 3 років навчання) і на рівні вищої школи (принаймні, 3-4 години на тиждень протягом 3 років). А сама концепція громадянської освіти базується на чотирьох основоположних цілях:

- досягнення стабільної внутрішньої безпеки;
- зміцнення демократії;
- розвиток громадянського суспільства;
- динамічний розвиток економіки на основі стійких правил;
- "європейськість викладачів", тобто формування компетентного ви-

кладача, здатного так організовувати навчальне середовище, щоб створити умови, для здобуття навичок, знань і практик активного громадянства. Всі цілі обрані не випадково, адже кожна з них направлена на вирішення певної проблеми [Radiukiewicz A. Education for Democratic Citizenship in Poland / Anna Radiukiewicz, Izabela Grabowska-Lusinska // *Journal of Social Science Education*. – 2007. – № 2. – P. 21- 28.]

Особливо активними учасниками суспільного життя в Польщі є студенти, діяльність яких пов'язана з ідеалами громадянської демократії, і відповідно розвитку громадянської освіти. Заслуговує уваги динамічна про громадянська діяльність органів студентського самоврядування і місцевих парламентів. Розвиток органів студентського самоврядування у ВНЗ Польщі, а також їх діяльність може бути одним із показників значущості тих змін, які відбулися в країні за останнє десятиліття. Зокрема, основними цілями студентського самоврядування є репрезентація та підтримка освітніх, соціальних, економічних та культурних потреб студентів; захист прав та інтересів усіх студентів Польщі, а також тих польських студентів, які навчаються за кордоном; формування у студентському середовищі активної громадянської позиції; виявлення та усунення бар'єрів на шляху наукового, культурного та спортивного розвитку молоді; удосконалення знань, навичок і соціальних компетенцій серед молоді засобами інформаційної, наукової, культурної діяльності у сфері вищої освіти, сприяння студентській мобільності тощо [Дегтярьова І. О. Участь студентів в управлінні вищою освітою в Польщі: уроки для України / І. О. Дегтярьова // *Теорія та практика державного управління*. – 2014. – № 1 (44). – С. 1- 8.]. Крім того, існує чимало різноманітних практик з розвитку громадянської освіти, що сприяють налагодженню контактів та обговоренню важливих і актуальних питань з громадянами, набуття та удосконалення практичних навичок громадської дії: "кавові зустрічі", інтеграційні табори, тощо [Карпуленко М. О. Студентське са-

моврядування у вищих навчальних закладах Польщі як фактор демократизації вищої освіти / М. О. Карпуленко // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.academy.gov.ua>.]

Варто зазначити, що на сьогодні громадянська освіта у Польщі отримала подвійний поштовх у своєму розвитку завдяки не тільки системним змінам у суспільстві, а також розвинутим технічним можливостям. Інформаційні й комунікаційні технології, які набули широкого поширення, почали дедалі частіше відігравати роль потужних каталізаторів громадянської активності, особливо такої, яка не виникала як ініціатива на попередніх етапах суспільного життя і яку не підтримували осередки влади та державної адміністрації. Особливо активно сучасні технології у розвитку громадянської освіти виконують організації з її поширення. Найбільш провідними та успішними у даному контексті виступають Фонд Освіти для Демократії (Fundacja Edukacja dla Demokracji), Фундація "Центр громадянської освіти" (Centrum Edukacji Obywatelskiej) та Фонд імені Стефана Баторія (Fundacja imienia Stefana Batorego) [Гурнікевич Я. Громадянська освіта у Польщі, здійснювана через Інтернет (На прикладі Центру громадянської освіти) / Яцек Гурнікевич, Юрій Плискя // Вісник львівського університету. – 2006. – № 21. – Ч 2. – С. 48- 56.]

Б. Д. Жданко, студ., НаУКМА, Київ
bogdana.zhdanko@gmail.com

МОДЕЛЬ ШКОЛИ ЯК ВІДТВОРЕННЯ МОДЕЛІ СУСПІЛЬСТВА У ФІЛОСОФІЇ ДЖОНА ДЬЮЇ

Погляди Джона Дьюї на освіту та державний устрій разом вкладаються в систему цінностей, яка може відповісти нам на запитання: як побудувати ідеальне суспільство? Через взаємодію дитини зі школою та індивіда із суспільством Дьюї показує нам, що таке свобода як основна цінність лібералізму та як правильно вона має розумітися.

Головною метою школи є в правильний та коректний у відповідності до віку спосіб допомогти дитині розкрити свій потенціал, дати їй розуміння того, як розвивалося суспільство на всіх своїх стадіях та в результаті зробити з неї гідного відповідального члена суспільства. Усе це робиться шляхом отримання дитиною знань на досвіді, а не просто передачі інформації. Головною проблемою традиційної школи була віддаленість навчального процесу від реального життя, яке чекає на учня. Дьюї пише у своїй книзі "Школа і Суспільство", що для дитини марність школи полягає в нездатності вільно застосовувати отриманий поза школою досвід в рамках самої школи; в той час як вивчений в школі матеріал не може бути використаним в реальному житті. [John Dewey The School and Society // The University of Chicago Press. – 1932. – P. 67.] Саме тому навчання має проводитися експериментальним шляхом в інтерактивний спосіб. Необхідно, щоб дитина була зацікавлена у тому,

що відбувається, та брала активну участь. Таким чином проявиться її інтерес та справжні здібності, які згодом можна буде направити на конкретне заняття, яке й стане її вкладом в життя суспільства.

Дьюї визначає суспільство як групу людей, які мають спільні потреби й цілі та працюють разом на благо одне одного. [John Dewey *The School and Society* // The University of Chicago Press. – 1932. – P. 11]. Школа та правильно складена програма зокрема мають навчити дітей цій взаємодії, знову ж таки, щоб згодом вони стали гідними членами суспільства. Традиційна школа оцінює взаємодопомогу серед учнів як злочин, за які вони мають бути покарані. Дьюї пропонує шлях, який навчить дітей справжній співпраці, яка їм стане корисна.

Завданням школи є збалансування різних елементи шкільного середовища та стеження за тим, щоб кожна дитина отримала можливість вийти з обмежень своєї соціальної групи та вступити в живий контакт з ширшим оточенням. [John Dewey *Democracy and Education* // Emereo Pty Limited. – 2012. – P. 55]. Баланс, що розшукує Дьюї, має бути віднайденим в правильному структуруванні освіти з акцентом на правильну взаємодію з дитини з соціальним середовищем. Освіта повинна враховувати культуру, цінності та етичні норми, які регулюють конкретну спільноту. Таким чином буде простіше здійснити включення школи в суспільний дух. Шкільне середовище має гарантувати, що воно доповнює вже сформовані соціальні системи, а не руйнує їх. Такі речі як стереотипи, стигматизація та бідність можуть бути поступово колективно усунуті через певні соціальні чинники, що могли б зробити зміни у ментальності. [Jim Garrison, Stefan Neubert, Kersten Reich *John Dewey's philosophy of education: An introduction and recontextualization for our times* // New York: Palgrave Macmillan. – 2012. – P. 73].

Дьюї критикує класичний лібералізм за розглядання індивіда як чогось вже даного, що передує суспільству. Навпаки, він вважає, соціальні інституції – це не засоби, що використовують індивіди у своїх цілях. Соціальні інституції самі є засобами творення індивідів. Згідно з лібералізмом Дьюї, індивід – це не щось статичне, а те, чого можна й треба досягати. Досягати не ізольовано, але з підтримкою та допомогою таких культурних інституцій, як економіка, політика, наука та мистецтво. [John Dewey *The Later Works*, 17 volumes, ed. by JoAnn Boydston // Carbondale: Southern Illinois University Press. – 1981-1990. – P 234].

Свобода є гарантом реалізації індивідом власної особистості, але лише за умови багатой та різноманітної взаємодії з іншими. В повному розумінні свобода є канонічною формою соціального порядку, де кожен бере участь у творенні умов спільного життя. І розуміння цього принципу та здатність його реалізовувати має бути передана індивіду ще в школі. Лібералізація здібностей, їх вільне вираження є, за Дьюї, ядром лібералізму. У зв'язку з цим контроль за матеріальними і механізованими силами сучасної економіки, організовані соціальні зусилля є єдиним способом, який може звільнити людей від контролю та придушення їх культурних можливостей. З його точки зору тільки демократичний лібе-

ралізм повинен регулювати суспільні відносини та визначати подальший соціальний розвиток людства [John Dewey The Public and Its problems // Penn State University Press. – 2012. P.87].

Таким чином, у філософії Дьюї ми бачимо ліберальний ідеал суспільства, де благоустрій кожної окремої його частини тісно залежить від цілого, де індивід має розкрити себе за допомогою та задля інших. І також ми розуміємо, що Дьюї не просто утверджував такі ідеали, а й пропонував шляхи їх встановлення. Зміни в суспільстві починаються з наймолодшого покоління, яке варто правильно навчати та виховувати.

***А. Б. Заплатинська, ст. викл., НПУ ім. М.П.Драгоманова, Київ
anyazapl@mail.ru***

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД СУЧАСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Впродовж 12 років в Україні активно обговорюють якість освіти й процес інклюзії у соціумі, зокрема, навчання дітей з інвалідністю та порушеннями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітніх закладах. Неодноразово завдяки окремим громадським організаціям проводились міжнародні проекти, конференції, навчальні семінари, майстер-класи. Внаслідок такої активності розпочалися реформи з метою покращення успішності навчання, залучення дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх навчальних закладів та підвищення статусу професії вчителя. Зокрема, Указ Президента України від 20.03.2008 № 244 "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні", Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1482-р "Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року". Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання", Постанова кабінету міністрів України від 15.08.2011 № 872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах" та інші правові документи. Проте особливого впливу на формування єдиної позитивної думки суспільства, зокрема, педагогічної еліти, щодо даного питання, в цілому не спостерігається [http://nmcio.ipro.kubg.edu.ua/?page_id=193].

Так державні документи регламентують роботу школи в цілому. Вони визначають напрямки роботи навчального закладу, вимоги до персоналу, основні положення щодо організації, мети, завдань та методів викладання окремих навчальних дисциплін. Таким чином, визначається система освіти у відповідності до національного навчального плану та провідних цінностей держави. Але, навчальний заклад потребує більшої самостійності й права вибору щодо співвідношення у використанні персоналу, добору групи учнів із врахуванням віку і рівня викладання змісту предмета, що сприятиме виробленню системи врахування освітніх по-

треб та індивідуальних особливостей учня зі сторони навчального закладу й сформувати у персоналу школи відчуття власної відповідальності за навчання учнів. Нажаль на сьогодні такої автономії немає у жодному закладі (окрім тих, які виступають експериментальними майданчиками), а затверджена нова законодавча база лише спонукає до фіктивного звітування та підміни понять. Так, наприклад, законодавча база регламентує появу додаткових фахівців у навчальному закладі: Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.2012 р. № 1/9-529 "Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання"; посада "Асистент вчителя інклюзивного навчання" яка внесена у Державний Класифікатор професій за ініціативи МОНмолодьспорту України (Наказ Держспоживстандарту №327 від 28.07.2010) та зареєстрована у Міністерстві юстиції України 22.12.2010 р. за №1308/18603 і передбачена "Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів", затвердженими Наказом МОНмолодьспорту України №1205 від 06.12.2010 р., проте, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 №943 "Про економію бюджетних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів" не допускати збільшення чисельності працівників у закладах, що склалась на 01.09.2012. [http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/12914/].

Такі законодавчі суперечності призводять до остраху педагогів, які працюють у переповнених групах (класах) де на інклюзивній формі навчання також є діти з порушеннями психофізичного розвитку. У них виникає багато запитань стосовно організації навчально-виховного середовища, дидактичного забезпечення освітнього компоненту, використання технічного забезпечення, рекомендацій щодо спеціальних методів роботи. Також педагоги повинні переконувати батьків, які виховують дітей загального розвитку, що перебування однолітків з особливими освітніми потребам не впливатиме негативно на розвиток їх дітей. Виникає багато питань щодо організації власної праці, вибору освітніх підходів, самоосвіти, розвитку вміння спілкуватись з дитиною та навчити цьому інших.

Тому якісна інклюзія (інклюзивна форма навчання) в освітніх закладах, нажаль, в основному впроваджується на ентузіазмі їх персоналу. Педагог намагається читати літературу, проте щоб її опрацювати потрібно володіти інформацією про навчальні підходи у корекційній освіті та спеціальній психології; потребує консультації фахівця, та не володіє інформацією про заклади, громадські організації, які працюють у сфері освіти дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Вчителі та батьки дітей розуміють, що вкрай необхідною є корекційна психолого-педагогічна підтримка дитини у школі – одним на період адаптації, іншим – постійно. Нажаль ці запитання надалі залишаються невирішеними, співпраця між фахівцями різних галузей знань, яка вкрай необхідна в процесі вирішення питань організації спеціального навчання та простору залишається на самостійне вирішення або пошуку однодумців.

Проте педагоги, які працюють у класах з інклюзивною формою навчання зазначають, що прихід дитини з особливими освітніми потребами у навчальне середовище має свої переваги: у них формується самостійність, самоконтроль, самооцінка; вони мають можливість рівноправного спілкування з однолітками та дорослими, підвищуючи свої комунікативні здібності; діти вчаться долати невдачі, адекватно реагувати на зауваження чи помилки в роботі, навчаються розуміти їх та виправляти. Під час освітнього процесу відбувається корекція пізнавальної сфери. Звичайно вчителю необхідно враховувати особливості та повільніший темп розвитку когнітивних якостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Досягнення результатів потребують від вчителя часу, творення нових підходів та впровадження методик. Проте найвагомішим результатом такої співпраці є спілкування між дітьми, формування вмінь, взаємопідтримки, допомоги, створення рольових ігор із залученням "особливої" дитини.

Таким чином, врегульована нормативно-правова база, якісна співпраця між фахівцям спеціальної освіти та вчителями загальноосвітніх закладів, підтримка громадських організацій, які працюють із сім'ями що виховують дітей з порушеннями розвитку, розуміння питань навчання дітей з особливими освітніми потребами громадськістю в цілому сприятимуть формуванню гуманістичного світогляду у підростаючого покоління дітей, які будуватимуть морально-ціннісні орієнтири в майбутньому.

***А. О. Карпенко ., канд. філос. наук, ДДПУ, Слов'янськ
konepark@mail.ru***

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: СУБ'ЄКТ VS ДИСКУРС

Філософія освіти – одна з небагатьох філіацій філософського знання, що досить швидко пройшла шлях інституціоналізації від спеціального тематичного спрямування до кодифікованого фаху. З потужною динамікою зростає "контент" дискурсу філософії освіти. Запроваджуються відповідні дисципліни, множаться різноманітні семінари тощо. Усе ніби переконає, що відбулася певна подія, відкриття нової предметної області, до фахового самовизначення філософії освіти ніби невідкритої й відомої лише опосередковано, непрямо. А разом із новою предметністю мала народитися й новітня суб'єктивність – філософ освіти, новітній фігурант освітнього процесу, з визначеними відмінностями порівняно з педагогами різної масті. Нажаль, ані зазначених умов, ані бажаних наслідків подія становлення української філософії освіти не мала. Звісно, у сенсі "революційного", "правильного" суб'єкта, як уособлення творчих сил, змістовності історичного буття людини. Крізь такі "концептуальні окуляри" ми не розгледимо той поштовх, що призвів до інституціоналізації філософії освіти. Тобто зовсім не філософія склала тут предмет.

Натомість фігура "реакційного суб'єкта" простежується тут досить чітко. Філософ освіти – це переважно функціонер від влади, який шукає у

філософії обґрунтування "інноваційних технологій", "національної ідеї" або "традиційних цінностей гуманізму". Навіть, не так обґрунтування, як натуралізації та нейтралізації існуючих структур шукає цей суб'єкт, оскільки тільки в них віднаходить він джерело панування і своєї символічної влади. Якщо серйозно поставитися до цього дискурсу, то з нього абсолютно неможливо розпізнати реальність нашої освіти. Усі недоліки тут – результати цивілізаційних зрушень, об'єктивних закономірностей модернізації і, звичайно, "історичної спадковості", пострадянського синдрому. Жодного слова про насилля як атрибут освітнього процесу, про відтворювальний характер освіти, про політекономічну реальність освітянських практик. Жодного слова про дійсні протиріччя, що з необхідністю мають бути розв'язані лише задля того, щоб теоретичне осмислення освітніх процесів, що відповідало би сучасним критеріям науковості, хоча б започаткувалося. Замість чесної самокритики, яка б дійсно відкрила б філософський горизонт дослідження освіти, нам пропонують серійні генеалогії "педагогічно-філософського" синтезу, що функціонують як хибні обґрунтування актуальності такої філософії освіти. Від філософії тут залишається лише символічний капітал філософської науки взагалі, що дозволяє оминати повноцінний науковий дослід освіти і відмежувати себе від підозрілої сфери "педагогічних наук". У результаті отримуємо такий собі квазіфілософський дискурс, абсолютно позбавлений філософського зерна – загостреної світоглядної критики.

Та філософія освіти, що протиставить цьому реакційному дискурсу певну суб'єктивність, новітній спосіб бути та діяти в освітньому просторі, має почати з певного концептуального самогубства, феноменологічного виявлення усіх ефектів власної риторики, критичної інвентаризації типових філософських механізмів, на кшталт викритих деконструкцією "центризмів". Так, ніби фокусник, що має спочатку розкрити зміст власного фокусу. Таким має постати урок сучасної філософії – ставити під підозру власні переконання та звички, власні прагнення та вподобання. Тільки такою ціною можна здобути саму суб'єктивну позицію щодо інституціалізованого дискурсу, покласти правильні передумови виявлення протиріч, які характеризують сьогочасне буття освіти: невідповідність до ринку праці, забюрократизованість, розпад питомих зв'язків з наукою, культурна ангажованість тощо.

Нажаль, така позиція буде повною протилежністю досить поширеному сьгодні науково-освітянському маркетингу, що спирається на ринкову модель легітимації знання: "Те, що має попит, і є дійсним знанням". Але є також істина, що не піддається комерціалізації, неприваблива та прозаїчна, нездатна ані шокувати, ані здивувати. Це – істина нашого повсякдення, узвичаєних практик, від яких треба відмовитися раз і назавжди, як від шкідливої звички. Це – істина любові до влади, яка заряджає знання своїм магнетизмом, якій непомітно протистоїть істина знання позбавленого владних повноважень, чистий спротив думки, захопленої Гамлетовою підозрою, що увесь світ зійшов з рейок і ця лише думка з самої себе може витворити дійсний світ.

**ЕМАНСИПАЦІЯ ЗА Ж. РАНСЬЄРОМ І Ж.-Ж. ЖАКОТО,
КУЛЬТУРНІ ГУРТКИ П. ФРЕЙРЕ, ВІЛЬНЕ НАВЧАННЯ І. ІЛЛІЧА
ТА НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В ФЕЙСБУК-ГРУПАХ
І НА ФЕЙСБУК-СТОРІНКАХ**

В роботі "Le Maître ignorant" [Rancière, Jacques. *Le Maître ignorant*. – Canada, Fayard, 1987. – 234 p.] Жак Рансьєр наводить методіку Жана-Жозефа Жакото – так звану "панекастику" щодо індивідуального вивчення іноземної мови та інших предметів. Виявляється, що пояснення не допомагає навчанню, але перешкоджає йому. Пояснення подвоює реальність – *la réalité doublement*. Реальність можна сприймати, самотійно пояснювати і вже засвоювати в сітці власних пояснень. Інакший шлях – сприймати реальність через пояснення іншого. Тоді інтерпретація іншого (наприклад, педагога) характеризується як домінуюча і видається правильнішою за можливу власну інтерпретацію дійсності. На думку Ж. Рансьєра, це призводить до накладання кліше нерівності між людьми. І справа не в тому, щоб з нерівних зробити рівних, а в тому, щоб не вважати людей нерівними від початку – тоді не доведеться виправляти нерівність, зазначає французький філософ, вважаючи хибними вихідні настанови щодо нерівності в теорії К. Маркса. Крім того, ідея нерівності формує так зване суспільство зневаги, де кожен з його членів вважає себе "вищим", розумнішим за іншого, тобто складається ситуація зневаги кожного до кожного на противагу можливості суспільства поваги, в якому функціонує ідея від початкової рівності розумів. Ж. Рансьєр наполягає на природній рівності розумів, про що засвідчує хоча б можливість користуватися мовою та діяти в рамках виконання досить складних операцій в побуті.

Переконаність в тому, що розуми є нерівними від початку є ідеологічним забобоном. Також, і у П. Фрейре [Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum, 2007] зустрічаємо думку про нав'язаність і інтерналізацію ідеї щодо нерівності розумів – начебто вона залежить від матеріального чи майнового стану. Це довільний спосіб навіювання, символічного насилля, за яким стоїть фізичне насильство, яке задіюється владою в разі не спрацювання механізму символічного насилля. [Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, *La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*, Paris: Éditions de Minuit, 1970.].

Є декілька варіантів виходу з ситуації легітимації ідеї нерівності в освіті. Ж. Рансьєр вслід за Ж.-Ж. Жакото пропонує метод самотійного навчання під керівництвом *Maître ignorant*. Для того, щоб пояснення не передувало безпосередньому засвоєнню матеріалу, оскільки результати навчання в такий спосіб продемонстрували більш швидкий і змістовніший результат, необхідне самотійне опрацювання предмету засвоєння. П. Фрейре пропонує організовувати культурні гуртки, які своєю ціллю

мали б не тільки ліквідовувати безграмотність але і навчали б критичному мисленню. Сфера освіти в суспільстві, в такому разі, мала б дрейфувати від "педагогіки пригноблених" до "педагогіки визволення", від "дегуманізації" людини до її "гуманізації". В "Deschooling Society" [Illich, Ivan. Deschooling Society. – Marion Boyars Publishers, 1999.] пропонується позбутися офіційних навчальних інституцій і самоорганізовуватись в набутті необхідних, потрібних знань. Порівнюючи школу із церквою, а вчителя із священнослужителем Ілліч наголошує на вкрай негативному впливі освітніх інституцій на творчий розвиток людини. На його думку, школа покликана не навчати, а соціалізувати і виховувати стандартизованого, конформного споживача.

Така самоорганізація має полягати в об'єднанні груп за інтересами – створенні так званої "мережевої освіти" [Illich, Ivan. Deschooling Society. – Marion Boyars Publishers, 1999.]: утворення осередків спілкування з означених тем, навчання за місцем роботи, вільнонайманих вчителів і викладачів, рейтинг яких прозоро формується споживачами знання. Якщо І. Ілліч в 1971 році пропонував звернутися до тих технічних засобів, які на даний момент застаріли – такі як магнітофонні записи, пошта тощо, то зараз, зокрема у сфері філософії, ми маємо фейсбук-спільноти, які розвивають в віртуальному полі досить жваву діяльність, спрямовану на висвітлення тих чи інших філософських проблем в тих чи інших галузях філософії. Фейсбук уможливорює презумпцію рівності розумів в перспективі ефективності освіти, а також встановлює нові порядки освітніх альтернатив щодо монополізації освіти, вводячи продуктивну освітню дестабілізацію. Допоки спільнота орієнтується на існуючі освітні варіанти, а також не існує офіційних критеріїв освітніх альтернатив, легітимні агенти та адресати системи освіти [Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron, La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement, Paris: Editions de Minuit, 1970.] будуть не-легітимними агентами та адресатами фейсбук-сторінок. Така тенденція де-інституалізації освіти, і в той же час створення фейсбук-груп і фейсбук-сторінок, є своєрідним початком функціонування нових інституцій, які, можливо, в майбутньому видавали б тим, хто засвоїв матеріали сторінки і пройшов відповідний тест – фейсбук-дипломи. Але поки-що немає такої необхідності, в цьому середовищі переважає неформальне спілкування і, в якомусь смислі, це є реалізація ідеї вільного навчання І. Ілліча та ін.

Т. В. Кичирук, канд. філос. наук, НУБіП, Київ
tatiyanak@i.ua

СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Сучасні процеси, які відбуваються в Україні, – це спроба по-новому вписатися у всесвітньо-історичний розвиток соціуму. У державній національній програмі "Освіта: Україна XXI століття", де чітко сформульовані

основні завдання та способи реформування освіти в Україні, наголошується, що в центрі навчально-виховної роботи, стоять проблеми не просто розвитку особистості, а цілком конкретні завдання з формування її світогляду, культури, індивідуального досвіду, творчих нахилів, виховання соціальної та екологічної відповідальності, глобальної самосвідомості.

Обсяг і глибина знань, розвинені творчі здібності майбутніх фахівців повинні поєднуватись з високою культурою, вищими духовними злетами, запитами та інтересами, устремлінням служити загальному Добру. Слід зазначити, що цього вимагають як умови нашого сучасного національного буття, так і ті процеси, які відбуваються в сучасному взаємозв'язаному світі. Одночасно з небувалим розвитком наукових знань і фахової освіченості відбувається глибокий занепад духовних і культурних цінностей, а нещадне руйнування природи доповнюється таким самим руйнуванням культури – зростає злочинність, споживацький паразитизм, моральний цинізм і т.п. явища. Тому для системи освіти дуже важливою є її гуманітарна складова, – тобто ті предмети, які дають і формують знання про людину і суспільство, історію і культуру, моральні і естетичні цінності (історичні, культурологічні, філософсько-соціологічні, психологічні, мовознавчі та літературознавчі). Гуманітарний блок освіти спричиняє особливий вплив на формування світогляду, ціннісних орієнтацій, загальної культури та морально-громадянської позиції особистості.

Гуманізація педагогічного процесу полягає в його спрямованості на особистість студента, в її удосконаленні на основі саморозвитку. Принцип гуманізації повинен пронизувати всю компонентну структуру педагогічного процесу як його провідний принцип. Складне завдання реформування освіти, завдання освітньої політики неможливо розв'язати поза теоретичним, перш за все філософським, осмисленням особливостей інформаційної епохи. Стає зрозумілим, що стратегічною метою вітчизняної освітньої діяльності на цьому перехідному етапі є внесення змін до освітньої парадигми, що неможливо здійснити без залучення методологічного потенціалу постнекласичної науки, – синергетики.

Синергетика постає як новий постнекласичний напрям міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації та розвитку, що відбуваються у відкритих дисипативних невідновлених системах, на думку багатьох дослідників, претендує на статус нової парадигми освіти XXI століття. У синергетичному сенсі освіта – це самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що коеволюціонує з ідеалами культури й співвідносна з образами сучасного світу. Головним у підготовці майбутніх фахівців є не стільки надання їм певної суми знань, скільки вироблення вміння самостійно здобувати та засвоювати нові необхідні знання, оволодівати навичками до самовдосконалення, творчого вирішення проблемних питань. Освіта повинна прищепляти методологію оволодіння системним знанням та нелінійним мисленням. Нелінійний стиль мислення, запропонований синергетикою, передбачає цілісне й багатовимірне сприйняття мінливого, нестабільного та складного світу, готовність

до поліваріативності його розвитку, до появи непередбачуваного і разом з тим "запрограмованого" нового.

Я вважаю, що методологічні принципи синергетики можуть бути успішно застосовувані й до системи освіти:

1. Принцип флуктуації, суть якого полягає в посиленні активності суб'єктів педагогіки та саморефлексії, яка породжує та стимулює думку, перетворюючи освіту у творчий процес.

2. Принцип параметрів порядку, що вводить інваріанти в технологію освіти, в систему відтворення людини. Йдеться про ситуацію вибору в освіті щодо прийняття рішення з великою кількістю ступенів свободи.

3. Принцип коеволюції виходить із співвіднесеності суб'єкта педагогіки з ідеалами культури, образами людини та світу, в збереженні тісних зв'язків з освітньою традицією.

4. Принцип кооперативності якраз і містить вимогу узгодження взаємодії суб'єктів освіти. Освіта, аби набути максимальної ефективності, має бути вчасною та доцільною.

З точки зору синергетичного підходу освіта має, таким чином, вирішувати наступні різноспрямовані завдання, по-перше, стратегічне – допомоги особистості долати нестійкість за рахунок вироблення системного, комплексного погляду на світ, по-друге, тактичне – сприяти адаптації до нестійкості. Освіта є відкритим соціальним організмом, що забезпечує потреби соціуму, тому потрібна більш тісна їхня взаємодія, яка б передбачала зворотній зв'язок та націленість на виховання особистості майбутнього. Виміри системи освіти мають узгоджуватися із загальносоціальними, більш того – соціоприродними характеристиками та вимогами. Освіта, підтримуючи зворотній зв'язок із суспільством, завдяки цьому забезпечує його потреби, адекватно реагуючи на соціальні запити й зміни, а не лише відчайдушно прагне зберегти свої консервативні, проте застарілі позиції.

Система освіти, заснована на подібних принципах, завжди буде здатною готувати спеціалістів з навичками активного знання та умінням його практично реалізувати.

А. В. Клічук, канд. філос. наук, ІППО, Чернівці
k-o-r@mail.ru

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОГО СТИЛЮ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Феномен реалізацій людського інтелекту та емоцій неоднозначно вплинув на психологічний, душевний стан людини як реалізатора професії. Мисляча людина часто стає свідком відвертого цинізму, чи то лицемірства, які у конкретних випадках відіграють роль соціальних щаблів, для завоювання людиною впливової позиції. Вітальні прояви особи хоч спрямовані на загальне суспільне благо, архетипом мають егоїстичну природу. Уміння приходити до порозуміння приходить через набуття

знань та свідомий самоконтроль імоцій інтелектом – асертивність. Осмислюючи сучасний рівень взаємин різних галузей науки можна зазначити, що їх досліджуваний простір не позбавлений взаємопроникнення (звісно, у виправданих межах). Пізнавальний азарт людини конкретизується новими відкриттями у галузях прикладного напрямку наук. На цьому фоні переконливо успішно здійснюється можливість професійної самореалізації людини. Мотивація як матеріального накопичення (у помірних межах!) так і морально-духовного удосконалення є потужною спонукою до діяльності. Однак, важливим і неоднозначним аспектом у цьому процесі постає моральнісна складова процесу здобуття цінностей як таких, що постає моральним імперативом дії та відповідальності за наслідки. Велика роль тут належить педагогові, який повинен через переконання, поради, рекомендації, власний приклад виховувати гармонійну особистість.

Актуальність заявленої проблеми дослідження є очевидною сьогодні, оскільки людина зайнята інтелектуальною діяльністю у своїх вітальних мотиваціях вибору шукає не тільки гаранту успіху (завдяки успішній маніпуляції власними знаннями та довірою інших), але й бажає отримати та зберегти хорошу репутацію. Вважаємо, що моральна грамотність та почуття власної гідності є внутрішнім законом, який сприяє дотриманню порядку як у виробничих так і духовних взаєминах. Поглиблено ці питання аналізуються у прикладній етиці (зокрема професійній). Ця галузь свідчить про нову стадію розвитку етики і моралі, на якій здійснюється їх органічний синтез і внаслідок цього етика всю систему свого обґрунтування пов'язує з граничними можливостями людського життя, не виходячи за його межі. До того ж багато вимірів моральної практики не можуть обійтись без теоретичного осмислення, обґрунтування, моделювання та прогнозування. Ця тенденція актуальна протягом останнього десятиріччя ХХ ст. Нерозривність обґрунтування морального вибору і прийняття економічних, правових та взагалі – соціально-політичних рішень виходять із глобальної умови інтеграції та нових тенденцій розвитку відкритого суспільства. Ця тема актуальна для філософської моделі осмислення перспектив розвитку суспільства та можливість долучення до передових європейських країн і нашої у плані не тільки технічного виконавця а й гідного інтелектуального та ідейно значущого партнера.

Як ми зазначали – тематичне поле дослідження прикладної етики у даному дослідженні пов'язане з її функціонуванням раціональності, своди вибору методів самореалізації (з умовою відповідальності за наслідки) у конкретних формах людського буття – науці, педагогічній діяльності, сфері економіки, техніки, екології, вихованні. Ціннісна орієнтація сучасного суспільства втрачає надмірну утаємниченість своїх принципів і не дотримується ілюзії завершеного духовного продукту. Саме такий новий аспект прикладної етики, який значною мірою пов'язаний з системною диференціацією суспільства і орієнтацією кожної системи на власні особливі нормативи, активізує розробку різних етик. Останні виконують функцію легітимації конкретних виявів людського буття.

При цьому формування, на перший погляд, начебто вузько спеціалізованої етики, призводить до значного синергетичного ефекту, до віддзеркалення у всьому соціальному просторі її моральної енергії, що є проявом природи моральності з її внутрішньою всезагальністю, органічно властивим їй універсалізмом. Формування глобального світу виключає попередню культурну модель – зосередження духовно-етичної культури у вузьких елітарних колах і побуджує до свідомих процесів інституалізації етичних чинників життя. Цей шлях не може бути простим, але перспектива розширення впливу високої духовної культури, яка стає необхідною для життєво важливих сфер суспільного життя (політика, економіка), не може не викликати оптимізму.

У межах проекту відкритого суспільства завжди відводилось важливе місце базовим цивілізаційним принципам. У сучасному суспільстві всезагальні моральні принципи почали виконувати більш дієву практично-регулятивну функцію завдяки все більшому включенню в цей процес соціальних інститутів. Вагомою стала думка, що в інформаційному суспільстві зростає роль етичної регуляції поведінки (На даному етапі автори статті ще проводять діагностичну діяльність у сфері професійної педагогічної практики). Сьогодні на етичних принципах ґрунтуються конституції демократичних країн, вони є засадничою основою діяльності міжнародних організацій, створення документів, які покладаються в основу міжнародного співробітництва. До їх розробки долучається широке коло представників гуманітарних наук і практиків у сфері технічних наук, політики, бізнесу, духовної культури.

Ми усвідомлюємо, що ідея абсолютної (теоретичного рівня) моралі апелює до двох рівнів мотивації: правила (для всіх норми) та винятку, як необхідного поодинокого але об'єктивно обґрунтованого відступу від правила (норми суспільної моралі). Щоб людина дійшла до згоди із самою собою, досягла гармонії, їй необхідно знайти власний спосіб комунікації зі світом присутність в якому є вимогою вибору та діяльності. Це означає стати неупередженим арбітром відносно власної поведінки, відповідати на пропозиції життя за лекалом: "мислю-дію-оцінюю-несу відповідальність", стати власним суддею самреалізації". Так би мовити, спрацьовує екзистенційний параметр: жити сьогодні, оцінюючи життя з через спектр вічності. Саме так, мабуть, і повинно відбуватись у взаєминах людини та світу.

Вважаємо, що освіченій людині притаманна чітка узгодженість у думках, словах та діях – орієнтованих на досягнення власного блага та сприяння у цьому небайдужим до власної соціальної участі іншим. Такою ми уявляємо формулу успішного та гідного розвитку нації та важливе значення у цій системі розвитку якісне надання освітніх послуг.

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК ВЕКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Філософія освіти як галузь знання, що вивчає фундаментальні засади функціонування та розвитку системи освіти, своїм корінням сягає ще часів античності, коли давньогрецькі мудреці (Діоген, Сократ, Платон, Аристотель) в своїх усних та письмових текстах стверджували культурно-цивілізаційну місію освіти в процесі виховання особистості, осяяної "світлом" знання. Становлення в середині ХХ ст. філософії освіти вже в якості окремої науки було обумовлено визнанням всебічно освіченої людини в якості інноваційного ресурсу розвитку інформаційного суспільства. Дослідження залежності еволюційного поступу суспільного інтелекту від якості освіти засвідчує методологічний потенціал філософії освіти, реалізація якого, в свою чергу, стає можливою завдяки застосуванню парадигмального підходу до осмислення освіти як історично-детермінованого соціокультурного феномену.

Вивчаючи розробки нинішніх вітчизняних (М. Романенко, В. Андрущенко, В. Кізіма, В. Лутай, І. Предборська та ін.) та зарубіжних (Р. Бар, Дж. Таг, Б. Гершунський, С. Кульневич, Є. Ямбург, Л. Липська, Є. Бондаревська та ін.) вчених у даному питанні, вдалося виявити наступну закономірність: в сучасному науковому дискурсі можна виділити два провідні підходи до формування освітніх парадигм – традиційний, що зберігав свій безумовний авторитет фактично до середини минулого століття та інноваційний, поява якого була обумовлена входженням цивілізації в нову інформаційну добу свого розвитку. Сутнісна відмінність між двома підходами полягає, на погляд філософа Л. Липської [Липская Л. А. Антропологическая ориентация современного образования / Л. А. Липская // Вестник ЮУрГУ. – 2006. – № 2(57). – С. 136-140], в наступному: перший орієнтується на потреби соціуму та держави, в той час як особистість виступає зовнішньо детермінованою, залежною від об'єктивних засад, норм та законів соціокультурного розвитку суспільства; натомість інноваційний підхід метою освітньої діяльності визначає розкриття творчого потенціалу людини та розвиток її критичного мислення.

В межах традиційного підходу можна сформулювати дві освітні парадигми – світоглядну та раціоналістичну, які попри місійну схожість, все ж мали певні відмінності в методах реалізації освітньої діяльності.

Світоглядна парадигма освіти ґрунтується на ідеї зберігання та поширення майбутнім поколінням найбільш суттєвих компонентів культурно-цивілізаційного спадку, а саме знань, вмінь, ідеалів та моральних орієнтирів, що спрямовані на підтримання існуючого соціального ладу. Освітня парадигма базується на авторитарній педагогіці та об'єктно-орієнтованому підході, за якого учень (студент) виступає пасивним уча-

сником навчально-виховного процесу. В історичному вимірі дана парадигма освіти була домінуючою в аграрному (традиційному) суспільстві, проте залишається актуальною і в сучасності.

Натомість, раціоналістична парадигма освіти заснована на ідеї використання найбільш успішних та дієвих способів засвоєння людиною знання. Головною ціллю системи освіти в даній парадигмі, по аналогії з попередньою, є формування у індивіда раціонального механізму адаптації до соціальних умов та культури певного суспільства. Проте сформована в цивілізаційних умовах масового виробництва та технологічних революцій другої половини XIX ст., раціоналістична парадигма освіти орієнтована на підготовку фахівців предметно-орієнтованої кваліфікації та вирізняється технократичним підходом до освітньої діяльності. В межах цієї парадигми спостерігається відхід від авторитарної педагогіки та використовується суб'єктно-орієнтований підхід, за якого учень (студент) стає активним учасником освітнього процесу. В контексті розвитку людської цивілізації свого найбільшого поширення ця парадигма досягла в індустріальному суспільстві і продовжує функціонувати в реаліях сучасної інформаційної доби.

Необхідність запровадження до освітньої діяльності інноваційного підходу обумовлюється, насамперед, сукупністю цивілізаційних викликів, що постали перед суспільством напередодні XXI століття. Формована в його контекстах сучасна парадигма освіти наразі є предметом ґрунтовних фундаментальних та прикладних досліджень, проте її "людиноцентричної" спрямованість є аксіоматичною.

Актуалізація гуманістичного потенціалу парадигми обумовлюється тим, що в умовах поширення технократичного світогляду протягом усього XX ст. нинішній світ являє собою глобальне предметне середовище, в якому система культури (продукти антропологічної діяльності) виступає пріоритетним джерелом формування життєвих смислів людини. З метою подолання негативних наслідків технократії, одним з проявів якої є глобальні проблеми сучасності, горизонт моральної свідомості індивіда покликаний охопити все людство, має сформуватися розуміння кожної особистістю своєї відповідальності за цілісний соціокультурний розвиток цивілізації. У даному контексті освіта стає націленою на формування особистості людини, здатної в процесі своєї професійної самореалізації втілити аксіологічно осмислений в освітньому процесі соціально-культурний досвід людства. Визначення культуротворчості як основоположного принципу становлення сучасної парадигми освіти актуалізує розуміння того, що саме люди, а не зовнішні умови формують простір культури, тобто умови власного життя, а значить в їхніх силах змінити вектори техногенного розвитку цивілізації, розгорнувши саму культуру, яка втратила свою гуманістичну орієнтацію, до себе. В освітньому процесі гуманістичний підхід передбачає відмову від авторитарної педагогіки, пропонуючи натомість діалогічне спілкування всіх учасників освітнього процесу, спрямованого на саморозвиток особистості.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, слід зазначити наступне: методологічний потенціал філософії освіти розкривається через дослідження освіти в якості одного з рушійних факторів розвитку людської цивілізації, практичні аспекти представлення чого стають можливими завдяки застосуванню парадигмального підходу.

Л. П. Комісар, канд. філос. наук, КНЛУ, Київ
ludmila.komisar@gmail.com

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК МАРКЕР ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ

Як можливе у ХХІ ст. (якщо взагалі можливе) "вивищення людини до справжньої гуманності" (Г.-Г Гадамер)? Назва статті І. А. Бондарчук [Бондарчук І. А. Проблема гуманітарності живого слова філософії (з досвіду спостереження за образами викладання філософії у вузах) / І. А. Бондарчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: "Історія, економіка, філософія". Вип. 18 / Гол. ред. Ю.І.Терещенко. – К. : Вид. центр. КНЛУ, 2013. – С. 4–10.] промовисто закликає усіх небайдужих (і/чи співпричетних) обговорити ті складні реалії, якими супроводжується сучасне викладання філософських дисциплін. "Певна річ, трансформація філософської освіти в гуманітарний горизонт – діяльність довгострокова і проєктивна і, як така, передбачає вивчення різних сценаріїв практичної роботи, діалогічну взаємодію викладачів, серйозну експертизу форм, змісту і засобів викладання філософії" [там само, с. 8]. Безсумнівно, заявлена проблематика є надактуальною у сучасній невизначено-кризовій освітній ситуації в Україні, особливо стосовно дисциплін філософсько-гуманітарного циклу.

Респонсивним суголоссям щодо потреби вирішення окреслених колізій (або, принаймні, спробою "антиципацій" майбутніх стратегій виходу із складної ситуації) є і наступна теза: "Інтелектуали повинні гуманізувати суспільство через викладання філософії". Вона наскрізно проходить крізь усю тематику програми "Як філософська освіта може гуманізувати суспільство?", що 20 лютого 2015 р. трансливалась на телеканалі ЦК (КГР ТРК) [Як філософська освіта може гуманізувати суспільство? / Віталій Матвеев, Назіп Хамітов // Програма "Свобода мысли с Назипом Хамитовым" : [телеканал ЦК (КГР ТРК); 20 лют. 2015 р.]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=Ns_1EjTBJYA&list=UU3Np4HPnORYYqYbjRdX3zOA.].

На нашу думку, саме компетентнісний підхід, реалізація його принципу в процесі засвоєння студентами філософських дисциплін уможливить практики гуманістичних інтенцій, які апіорі повинні бути притаманні зазначеним дисциплінам. Уточнимо, що ми вживаємо поняття "компетентнісний підхід" як вміння студента синтезувати набуті навчальні знання з практичною діяльністю; з інтенціями до трансформації професійно-навчальної діяльності у власне професійну. З цією метою, за пропозицією і під керівництвом професора І. А. Бондарчук нами і був роз-

роблений практичний бік курсу для студентів-магістрів КНЛУ "Логіка і методологія наукового пізнання (гуманітарні науки)", який має на меті "познайомити студентів із сучасним дискусійним характером розв'язання методологічних проблем гуманітарного пізнання, зосередити їх увагу на панорамі сучасних методологічних пошуків у сфері гуманітарного пізнання і у такий спосіб сприяти осмисленню студентами специфіки власних навчальних дисциплін в загально-гуманітарному контексті. Останнє дозволить сформуванню у студентів належний теоретико-методологічний кругозір для майбутньої професійної роботи та практичної реалізації власних дослідницьких інтересів" [Бондарчук І. А., Комісар Л. П. Логіка і методологія наукового пізнання (гуманітарні науки) : навчально-методичний посібник для IX семестру / І. А.Бондарчук, Л. П. Комісар. – К. : "ЛОГОС", 2014. – С. 3]. Викладаючи чотири роки означений предмет, ми можемо зробити висновок, що дана проблемна спрямованість допомагає студентам (принаймні тим, хто справді зацікавлений у навчанні), практично реалізувати такі навички: 1) переорієнтації пізнавальної позиції із реципієнта знань на співпошукача смислу гуманітарних явищ; 2) запитальності та рефлексивності у ставленні до гуманітарних процесів, що сприяє розширенню когнітивного потенціалу студентства; 3) діалогічності, комунікативної культури, що забезпечить майбутньому фахівцеві можливість долучатись до професійних дискусивних полілогів та дискусій.

Приведемо ще один практичний приклад. Професорсько-викладацький склад кафедри філософії розробив "Методичні рекомендації до письмової самостійної роботи для студентів II курсу КНЛУ з навчальної дисципліни "Філософія"". Саме такий вид роботи з філософії є важливим елементом навчального процесу, справді реалізуючи компетентнісний підхід на практиці. На методичному семінарі були окреслені (можливо, і дещо оптимістично) очікувані компетенції студентів: 1) формування герменевтичних навичок роботи з філософським текстом (за різними рівнями герменевтичного розуміння тексту-джерела: тлумаченням, коментарем, інтерпретацією); 2) спрямованість студента до поглибленого аналізу обраної філософської тематики; 3) вміння неупереджено зіставляти різні кути зору на досліджувану проблему; 4) спроба критичного визначення власної позиції. Дані настанови вже другий рік реалізуються у практикумах до семінарських занять, проте висновки щодо їх ефективності (як практичної реалізації компетентнісного підходу) можна буде зробити, на нашу думку, не раніше, ніж за рік.

Використаємо у підсумках аналітичну настанову, яку пропонує І. А. Бондарчук як висновок до своєї статті: "...гуманітарна "проробка" змісту філософського матеріалу уможливорює певною мірою вибір тих соціальних норм буття, що здатні употужнити сьогоднішній смисл людської консолідації, сприяти формуванню духовного і культурного контексту буття. Свідомістю цього суспільного призначення філософії має бути сповнена і справа її викладання у вузах" [Бондарчук І. А. Проблема гуманітарності живого слова філософії (з досвіду спостереження за

образами викладання філософії у вузах) / І. А.Бондарчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: "Історія, економіка, філософія". Вип. 18 / Гол. ред. Ю.І.Терещенко. – К. : Вид. центр. КНЛУ, 2013., с. 10]. Отже, залишаємо проблему відкритою як запрошення до майбутньої дискусії.

Ю. М. Кравченко, канд. філос. наук, НПУ ім. М.Драгоманова, Київ
kravchenko.u@gmail.com

ЯКОЮ МОЖЕ БУТИ ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА У ШКОЛІ?

Сьогодні існують різні рейтинги з визначення актуальних навичок, яких треба навчати молодь, в перспективі 5-10 років. Серед них є "комплексне багаторівневе мислення, критичне мислення, креативність, вміння керувати людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, вміння формулювати судження, орієнтованість на клієнта, вміння вести переговори, мисленнєва гнучкість" [<http://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution>]. Постає питання, які дисципліни в сучасній школі зорієнтовані на виховання таких навичок і в компетенції яких предметів спроможність долучитися до такого навчання. Звичайно, це філософія. Не применшую роль інших предметів, але все ж відстоюю її ключову роль у такому навчальному процесі, який спроможний задовольнити освітні виклики ХХІ століття. Обґрунтування даної тези коріниться в природі філософії як феномену. Відомо, що саме філософія носить проблемний і запитувальний характер, дозволяє поліваріантність відповідей, забезпечує рефлексивне ставлення до інструментів пізнання, є логічною та послідовною. У вирішенні філософської проблеми спостерігається одночасне включення когнітивних, етичних, естетичних та інших здібностей свідомості.

Отже, про яку ж філософію йдеться, коли ми говоримо про філософію у школі?

Існує Програма "Філософія для дітей", яку створив авторський колектив Університету Монклер на чолі з професором Метью Ліпманом [<http://p4c.com/history-p4c>]. Основні принципи цієї програми: 1) проблемно-діяльнісна форма подачі філософського знання; 2) навчання філософуванню, а не інформації про філософію; 3) забезпечення дітей художніми текстами, філософського змісту, замість підручників; 4) перетворення класу в спільноту шукачів істини (community of inquiry) і проведення уроку за принципом сократичного діалогу [Юліна Н.С. Філософія для дітей – М.: "Канон+" РООИ "Реабілітація", 2005. – с. 14]. Завдання програми – навчити мислити дітей і молодь. Для цього автор розробив власні філософські художні новели ("Елфі", "Піксі", "Гаррі Стоттлмейер", "Ліза", "Марк"), де головними героями є діти, відповідно до віку на який розрахована та чи інша новела і реальні життєві ситуації, які діти переживають вдома, у школі, з друзями. Новели фактично охоплюють десятирічну навчальну програму і забезпечують таким чином

опанування навичками філософського мислення. "М. Ліпман запропонував нову, рефлексивну модель освіти, регулюючими ідеями якої є розумність, креативність і демократія" [Надія Адаменко "Спільнота дослідників" М. Ліпмана: філософські запитування, обговорення, аргументації та контраргументації вустами дітей // Філософія освіти 1-2(10)/2011 – с. 280, http://www.philosopheducation.com/images/Files/PDF/2011_issue_1-2/16_Adam.pdf].

Клас, який вчиться шукати істину за допомогою сократівської бесіди перетворюється поступово на спільноту дослідників (community of inquiry). В учасників спільноти дослідників формуються навички "у вигляді здатності до проблематизації, до концептуалізації (прояснення), до аргументації, до уявлення, до співпереживання, до критичного, аналітичного та дбайливого (caring) знання... слухати іншого, бажання здійснювати діалог та підтримувати співпрацю, здатність до само- корекції. У такій ситуації учитель виступає у ролі помічника (facilitator), який допомагає побудувати конструктивну спільну роботу учнів. Ще одним важливим завданням наставника є побудова (scaffold) системи нового знання, нових навичок у дитини, базуючись на наявному знанні останньої. [Філософія освіти 1-2(10)/2011 – с. 300, http://www.philosopheducation.com/images/Files/PDF/2011_issue_1-2/18_Hor.pdf].

Професор М.Ліпман звертається до усної традиції сократівської бесіди, яка не витримала конкуренції з платонівською моделлю навчання, а саме – фіксування знання (мудрості) у текстах. На думку науковця усне мовлення сприяє розкріпаченню інтелекту дитини. Практика і тренування усного мовлення під майстерним керівництвом вчителя сприяє трансформації імпульсу спонтанних думок дитини в когнітивні навички.

Логічним розвитком програми є пропозиція у цій царині відомої польської дослідниці, професорки Лодзького університету Альдони Побоевської, яка говорить про "необхідність виокремлення принаймні двох етапів викладання філософії: початково-компетентнісного і наступного за ним – змістовного" [Альдона ПОБОЄВСЬКА. Для чого, кого і як учити філософії?// Філософія освіти. 2014. № 2 (15) – с. 197, http://philosopheducation.com/images/Files/PDF/2014_issue_2/2_15_15.pdf]. Якраз забезпечення першого етапу успішно може здійснити методика "Філософія для дітей". Адже для того, щоб людина змогла належно вивчати філософську традицію, вона має володіти відповідними навичками.

Отже, шукаючи відповіді на запити освіти сьогодення слід переглянути надбання людства в царині філософії і уважно використати напрацьований інструментарій, який дозволяє тримати мислення в тонусі і забезпечує його самостійність, а також соціальну відповідальність та моральну зрілість. Ефективною методикою у впровадженні філософії виступає Програма "Філософія для дітей".

ПЕРСПЕКТИВИ ВТІЛЕННЯ ТРАНСЧАСОВОГО ІНВАРІАНТУ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ РОЗГОРТАННЯ СУЧАСНИХ МЕГАТЕНДЕНЦІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Поставши як осередок освіти, культури і науки, що репрезентує європейську раціональність, Університет із часу свого зародження взяв на себе відповідальність за духовне виробництво. Його діяльність завжди була спрямована на забезпечення відтворення суспільства засобами вищої освіти. Відтак культурозбереження та культуротворення складають діалектичну єдність трансчасового покликання Університету. На основі цього осмислюється основна суперечність між Університетом у його ідеальному вимірі та університетом як елементом конкретно-історичної системи суспільства з її інституційними можливостями та обмеженнями. Ця суперечність сьогодні усвідомлюється особливо гостро, адже традиційні ідеали Університету – свобода духовного виробництва, що не сумісна з регламентацією та шаблонністю; самоцінність пізнання (або безкорисливий пошук істини) як вище благо; служіння особистості, суспільству, державі, сталому розвитку людської цивілізації – під впливом активного розгортання системної кризи базових цінностей зазнають суттєвої трансформації.

Сучасні виклики, які поставили перед університетами, пов'язані із поширенням офшорної та франчайзингової транснаціональної вищої освіти, розвитком більш адаптивної до потреб роботодавців корпоративної освіти, а також появою альтернативних дистанційних форм навчання. Відтак криза ідентичності Університету визначається тим, що в умовах становлення глобального суспільства знань, поєданого Інтернет-мережею, він більше не може володіти монополією на збереження, примноження та трансляцію знань. За цих умов університети, шукаючи нові підстави для свого існування, все менше відрізняються від інших "higher education institutions" (вищих навчальних закладів). Унаслідок функціонування в умовах спільного висококонкурентного середовища їм все більш властивим стає академічний капіталізм, що зумовлює девальвацію концептів "ідея", "місія", "ідеали" Університету.

Відкритими залишаються запитання: чи є / може бути (і чи був колись) за цих реалій Університет буттєво суверенним явищем і яка його роль у творенні суспільного життя?

Сьогодні формується новий посткласичний Університет. Його інституалізація відбувається переважно у прагматичних моделях (корпоративній, підприємницькій, відкритій, університеті-консорціуму). Практично відійшли в минуле романтично-ліберальні моделі Університету, у яких актуалізувалася його роль як творця духовності. У результаті утвердження більшої кількості зовнішніх авторитетів та формування системи

рейтингів, які взяли на себе функцію наповнення змістом поняття "якості", "ефективності", "досконалості", нинішніми університетами втрачена можливість самостійно визначати свої аксіологічні та праксеологічні виміри. Економічні інститути (ринок, конкуренція, торгівля, маркетинг, підприємництво) все більше визначають розвиток посткласичного Університету, перетворюючи постульовані ідеальні концепції з прописаними місіями та візіями на рекламні компанії, тоді як реальними функціональними інструментами стають принципи діяльності ринку. Це продемонстровано і на прикладі моделей дослідницького Університету, які продовжують вважатися взірцевими (особливо у варіанті університету світового класу), за рахунок того, що формування їх ціннісних орієнтирів все більше відбувається в межах приватного сектору.

На основі аналізу розвитку українських університетів було зроблено висновок про те, що їх історична орієнтація на прагматичну модель зумовлює відсутність усталеної дослідницької культури та розмежування освітніх і наукових завдань між академіями та вищими навчальними закладами. В умовах системної суспільної кризи актуалізується також необхідність використання ресурсу університетів для розбудови національної держави. Виконання цих "класичних" завдань ускладнюється новими викликами, які пов'язані з інтернаціоналізацією вищої освіти, необхідністю формування підприємницької культури та пошуку диверсифікованих джерел фінансування. Наразі українське суспільство лише напружує ті основні концептуальні моделі (дослідницьку, підприємницьку, відкрити, корпоративну), які утвердилися у розвинених країнах ще наприкінці минулого століття. Модернізація вітчизняного Університету має відбуватися під впливом об'єднання інтересів приватного, державного та громадського секторів (формування науково-освітніх консорціумів), а її ефективність значною мірою залежатиме від розбудови правової держави та інституалізації громадянського суспільства. Разом із тим наголошується, що Університет має відновити потенціал інтелектуально-духовної інституції суспільства, будучи важливою складовою його багатоаспектного відтворення.

Інваріантний задум ідеї Університету полягає у створенні умов для розвитку раціональних суб'єктів. Людина, яка пізнає, є для Університету одночасно і "тим, звідки починається рух" і "тим, задля чого рух відбувається". Ідеальний проект Університету передбачає обґрунтування методології пізнання світу (завдання філософії); дослідження законів природи та суспільства (завдання суспільних і фундаментальних наук); співвіднесення отриманих знань із загальнолюдськими й індивідуальними цінностями, ідеалами та цілями (завдання гуманітарних наук). Відтворення та примноження набутого досвіду у межах Університету відбувається шляхом цілеспрямованої та систематизованої освіти (філософської, наукової, моральної), мета якої – сформувати цілісний світогляд людини, дати їй необхідний інструментарій для пізнання та самопізнання й забезпечити входження до тих співтовариств, з якими вона відчу-

ває свою спорідненість відповідно до виявлених здібностей і талантів, а також ціннісних орієнтацій.

Втілення ідеї Університету у її трансчасовому інваріанті вбачається можливим завдяки інституалізації структур громадянського суспільства як зовнішнього регулятиву, який актуалізує суспільну відповідальність університетів через політику звітності та відкритості, а також візьме на себе зобов'язання захищати їх інтереси та свободи, виступаючи посередником між приватним та державним секторами. Передбачається, що поглиблення соціальних криз і нагромадження різноманітних ризиків врешті-решт має призвести до глобально-солідарних дій і появи науково-освітніх осередків, які генеруватимуть нові смислові орієнтири для всієї людської спільноти, плекатимуть творчий розум, формуватимуть нову духовну еліту, яка візьме на себе відповідальність за просвітництво та поступ суспільства. Відтак, перспективним вбачається подальший світ-системний аналіз феномену Університету та осмислення його ролі у процесі інституалізації деліберативної демократії.

В. П. Кульченко, канд. філос. наук, НУБіП України, Київ
kultenko@ukr.net

МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ В РАМКАХ НЕЛІНІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ОСВІТИ

Філософія доби Постмодерну насичена думками щодо системної кризи, в яку потрапило людство на сучасному етапі свого існування. Обговорюються проблеми системної кризи культури (В.Хексле, Ю.Хабермас, Ф.Хоркхаймер, Т.Адорно, М.Вебер, Д.Лукач), "колапсу рішень" (Дж.Надлер, Ш. Хибино, Дж.Фаррелл), антропогенетичної кризи (А.Арсеньєв, В.Семенов), кризи "недосконалого суспільства" (А.Печчеї, Е.Гидденс, У.Бек) та інші. Людина перманентно перебуває у просторі загострення, просторі катастроф, криз. Це потребує зміни стану і самої людини. Початок ХХІ ст. чітко засвідчив потребу людини та суспільства у принципово нових інформаційно-емоційних мислинєвих, світоглядних, етичних та поведінкових стратегіях людини як у вимірах її внутрішньо-індивідуального буття, так і на рівні соціальних взаємодій. Постає питання формування людини, здатної нелінійно мислити. Адже суттєвою характеристикою сьогоdnішнього життя є різке збільшення швидкості та інтенсивності інформаційних процесів, які супроводжуються змінами соціально-політичних, економічних, культурологічних та психологічних параметрів середовища людського існування. Проф. І. Єршова-Бабенко пропонує використовувати синергетичну термінологію, а саме поняття "середовище у середовищі", "ціле у цілому" для позначення становлення людини як нелінійного цілого мікросередовища у нелінійному цілому середовищі макросвіту. Дослідниця наполягає на базовому положенні цих понять в концепції нелінійного мислення, водночас за-

стерігаючи про небезпеки в антропологічній сфері при їхньому некритичному використанні. А саме, про перетворення соціального розвитку на суцільну гонитву за створенням нового, коли те, що створюється, не встигає реалізовуватись. Навіть такого завдання не ставиться. Подібний характер процесів є виснажливим для людини, оскільки "психологічним рефреном емоційного стану людини в цьому випадку стає страх "не встигнути", страх "не відповідати". [Ершова-Бабенко И.В. Особенности времени, синергетика и проблема концептуально стратегической модели системы высшего образования в XXI веке/ Электронный ресурс. – spkurdyumov.narod.ru]

Психіка людини, що в межах синергетики розглядається як відкрита гіперсистема синергетичного порядку, має фазову структуру та перебуває в невірноваженому стані. На психологічному рівні це означає можливість збоїв етичного характеру, що порушує проблему нооекології (екології психіки людини), екопсихології, нооетики. Це означає, що людство потребує нових стратегій в емоційних, мислинневих, поведінкових та комунікативних сферах. Психологічні рішення, які ухвалюються зараз, можуть принципово змінити увесь хід подальшого розвитку світу, багатьох поколінь людей. Збільшення швидкості та інтенсивності інформаційних процесів примушує зрозуміти, що "зв'язок питання зміни сценарію розвитку цивілізації, суспільства, освіти, політики, економіки лише з рішеннями, що приймаються зараз, тільки з вибором норм та цілей стає необхідним, але не достатнім". Ключовою є проблема нормативного вибору пріоритетів, цілей та цінностей, що пов'язано зі ступенем адекватності наших уявлень про себе на етапах змін соціально-інформаційного середовища. Це потребує знання та врахування у власній діяльності історичних закономірностей світового розвитку, тобто активне володіння масивом фундаментальних, а не лише прикладних знань. Для вирішення конфліктних проблем внутрішнього світу людини важливим є налагодження механізмів нелінійного позитивного зворотного зв'язку із зовнішнім світом. Адже внутрішній світ людини змінюється під впливом як власних станів, так і зовнішньо-соціальних умов, інформаційного, емоційного навантаження. В результаті змін поведінкові стратегії можуть скеровуватись як у негативному (девіантному), так і в позитивному (творчому) напрямі, що по-різному виявляється і у зовнішньому середовищі, і у вимірах внутрішнього світу людини. Адже соціальне, інформаційне та психічне середовища визначаються як належні до спільного підкласу єдиної системи – нелінійні й такі, що саморозвиваються. Можливість прогнозування подальших станів складної системи означає необхідність проведення макрорівневого аналізу динаміки її змін: врахування як первинних зовнішніх цілей розвитку, так і внутрішніх психічних реакцій підсистеми на нові умови, що виникають. Йдеться як про завдання постановки цілі, її усвідомлення, так і про врахування можливих зворотних психологічних реакцій на неї. Врахування усіх цих

складників, їхньої адекватності в системі може достатньою мірою гарантувати успішність досягнення поставленої мети.

Коли йдеться про створення моделі нелінійної особистості у відповідності до вимог часу, головну увагу слід звертати на її якісні характеристики. "Системно узгоджена поведінка забезпечує єдність: єдність внутрішнього світу людини; єдність людини та суспільства, яке вона створює; єдність людини, суспільства та природи, в якій вони живуть". Отже, внутрішня узгодженість елементів системи є головною вимогою та запорукою досягнення успіху. Увагу слід звертати на наступні складові: швидкість процесів, що характеризують суб'єктів-учасників у змінних умовах; ємність ментальної одиниці (або інформаційна складова); топографічні дані; ставлення до того, що відбувається для системного узгодження поведінки учасників аби забезпечувати цілісність та єдність середовища; вікові дані структури (в тому числі й особистісні дані людини). Отже, головним завданням є цілісне самоусвідомлення. Ціле має з'ясувати себе. Таким чином воно набуватиме якісно нових параметрів та характеристик, відбуватиметься й зміна його частин за посередництва механізмів системного узгодження. Ці важливі принципи існування системи у синергетиці мають назву холізму, й саме так їх кваліфікують класики синергетики С. Курдюмов, Г. Хакен. Принципи холізму висувають до людини вимоги розвитку спеціальних здібностей та стратегій (психоемоційних, світоглядних), адекватних характеру та стадії середовища: гнучкість мислення, відповідна його нелінійним характеристикам, темпоральності, самоорганізації, системної узгодженості. Взаємні впливи середовища та особистості формують її цілісність та узгодженість із зовнішнім світом, внутрішньоособистісне нелінійне ментальне середовище.

У зв'язку з цим завдання для освіти – вміти визначати відповідні до вимог часу стратегії навчання, регулювати темпоральність. Освіта, яка теж постає як елемент системи, має володіти сама та навчити людину володіти навичками створення та збереження цілісності, уміти ідентифікувати та співвідносити себе цілісного із цілісністю іншої людини або соціуму, уміти швидко орієнтуватись у часі та просторі, бачити існуючу або ту, що виникає, смислову соціальну або індивідуальну, інформаційну та ціннісну композицію, створювати свою та гармонійно узгоджувати їх при потребі.

О. Д. Лаута, канд. філос. наук, доц., НУБіП України, Київ
elena.lauta@gmail.com

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ

Проблема інформатизації та комп'ютеризації всіх сфер людської діяльності є однією з глобальних проблем сучасного світу. Підвищення ролі інформації перетворює її в одну із найважливіших рушійних сил

виробничого, наукового та суспільного життя. Впровадження комп'ютерних технологій в освіту є логічним та необхідним кроком у розвитку сучасного інформаційного світу в цілому. Тенденції розвитку сучасного суспільства, його яскраво виражена інформатизація пояснюють необхідність усе більш широкого використання інформаційних технологій у сфері освіти. В наш час культурній людині, незалежно від її професії та особливостей діяльності, необхідно володіти уміннями роботи з електронними засобами обробки і передачі інформації.

Інформатизація освіти є невід'ємною складовою інформатизації суспільства, що відображає загальні тенденції глобалізації світових процесів розвитку, виступає як визначальний інформаційний і комунікаційний базис розвитку освіти, гармонійного розвитку особистості і соціально-економічних систем суспільства. Інформатизації освіти – це глобальна раціоналізація інтелектуальної діяльності за рахунок використання нових інформаційних технологій в освіті. В результаті цієї діяльності в суспільстві забезпечується масова комп'ютерна писемність і формування нової інформаційної культури мислення шляхом індивідуалізації освіти. Інформатизація освіти, по суті, є довгостроковою і тому продовжує зберігати свою актуальність.

Інформатизація загальноосвітніх навчальних закладів – невід'ємна частина інформатизації освіти. Важлива складова частина інформатизації навчальних закладів – інформатизація навчального процесу, яка включає створення, впровадження і розвиток комп'ютерно-орієнтовного навчального середовища на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій. Найбільш істотним завданням у розв'язанні проблем трансформації сучасної освіти є віднаходження розуміння природи знання, що буде адекватним в умовах радикальних інноваційних змін в останні десятиліття.

Здійснюючи інформатизацію освітньої галузі, суспільство і держава мають в цілому переглянути свої погляди на якість освіти, що надається, визначити основні її сучасні і перспективні складові, а також окреслити завдання щодо її досягнення. Першочерговим завданням сучасності є створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки. Інформатизація наукової діяльності сприяє підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи науково-технічної інформації та її використанню на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм. Створюються умови для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому "об'єднаного" чи "колективного" інтелекту. Інформатизація вітчизняної науки дає змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову наукову мережу.

Важливим завданням на сьогоднішній день є збереження інформації про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень куль-

тури. З цієї ж метою створюються комп'ютерні інформаційні системи для поширення культурних еталонів, стандартів і досягнень вітчизняної культури, насамперед створення електронних копій творів та архівів видатних діячів національної культури, представлення їх у системах глобальних комп'ютерних комунікацій для її ефективного використання у сфері освіти та виховання.

Комп'ютеризація також є великомасштабною інновацією, що прийшла в останні десятиліття. Комп'ютерна грамотність виступає елементом інформаційної культури особистості, що передбачає здатність людини усвідомити та засвоїти інформаційну картину світу як систему символів і знаків, прямих і зворотних інформаційних зв'язків і вільно орієнтуватися в інформаційному суспільстві, адаптуватися до нього. Комп'ютеризація освіти, у вузькому сенсі – застосування комп'ютера як засобу навчання, в широкому – багатоцільове використання комп'ютера в навчальному процесі. Основною метою комп'ютеризації освіти є підготовка підростаючого покоління до життя в інформатизованому суспільстві, підвищення ефективності навчання шляхом впровадження засобів інформатизації. Таким чином, комп'ютер в сфері освіти виступає як предмет вивчення; засіб у навчально-виховному процесі; компонент системи педагогічного управління; компонент управління освітніми закладами; засіб науково-педагогічної діяльності.

Важливим фактором виведення вищої освіти на якісно новий рівень і покращення якості підготовки висококваліфікованих спеціалістів є комп'ютеризація навчального процесу, впровадження Internet-технологій і створення корпоративних мереж у вищих навчальних закладах різних типів. В комп'ютеризації системи вищої освіти особливе місце займає створення віртуальних лабораторій, які дозволяють в реальному часі групі студентів виконувати експериментальні дослідження в процесі аудиторних занять, а також всебічна комп'ютеризація бібліотек, створення власних баз даних і розвинутих пошукових систем.

Перспективу розвитку інформатизації та комп'ютеризації освіти можна визначити таким чином: інформаційно-комунікаційні технології змінюють ідеологію освіти в цілому від репродуктивної, що спирається виключно на отримання знань, до розвиваючої, культуротворчої, особистісно-орієнтованої. Завдяки таким технологіям не тільки підвищується ефективність навчання, а й здійснюється перехід від авторитарних методів до особистісно-орієнтованих. Задля поступової інформатизації та комп'ютеризації освіти пропонуються впровадження конкретних практичних задач: поширення сучасних електронних засобів навчання, їх інтеграцію з традиційними навчальними посібниками; розвиток телекомунікаційних освітніх мереж у регіонах; розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, системи перепідготовки викладачів в умовах інформаційно-комп'ютерних технологій для підвищення якості й ефективності навчання; організація системи відкритої дистанційної освіти; створення банку даних про працевлаштування випускників; створення

мережі курсів для абітурієнтів для комп'ютерного тестування й подальшої роботи; моніторинг інформаційних ресурсів, новинок.

М. В. Ліпін, канд. філос. наук, доц., КНТЕУ, Київ
pinli@ukr.net

ОСВІТА ЯК ПРОСТІР КОНСТИТУЮВАННЯ ЕЛІТИ

Еліта пов'язана з владою. Так, наприклад, Г.Моска вважав елітою найбільш активних у політичному відношенні індивідів, які зорієнтовані на владу. Для нього вони постають організованою більшістю, яка управляє неорганізованою меншістю. Еліта – це люди, що займають найвищі щаблі ієрархії влади. Отже, влада живить еліту та через неї відтворюється.

Запитування про еліту викриває ситуацію, в якій еліта є проблемою. Запитують про те, нестачу чого відчувають. Сучасна соціально-культурна ситуація в Україні може бути охарактеризована як стан відсутності еліти, тому актуалізуються наукові розвідки у цій галузі. У нашому суспільстві відсутні загальноприйняті та зрозумілі цінності та ідеали, на основі яких може відбуватися консолідація громадян. На місті "офіційної" радянської картини світу утворився хаос. В країні існують різноманітні погляди на минуле, сучасність та майбутнє суспільства. Подібна ситуація свідчить про те, що Україна за двадцять років існування незалежною державою так і не утворила свою еліту. Адже вироблення загальноприйнятої більшістю ідеології є прерогативою та обов'язком еліти. Проте у суспільстві, в якому відсутня більш-менш стабільна соціально-політична структура, відсутня і еліта. Можна сказати, що питання еліти – це інша сторона питання про майбутнє (і як це не парадоксально, минуле та теперішнє) суспільства. Не дивлячись на те, що історично еліта виникає в контексті суспільно-економічних, культурних та політичних трансформацій, сьогодні завдання "формувати еліту" покладається на освіту. Тому актуалізується питання долі освіти. Від того, як це питання буде вирішено, залежить, яким буде майбутнє суспільство та його еліта. Прогнози стосовно становлення "суспільства знань" можуть так і залишитися прогнозами. На зламі тисячоліть ситуація у вітчизняній системі освіти вимальовує нам наше майбутнє як варварство, що буде згадувати гіпотезу про "суспільство знань" як втрачену назавжди можливість. Тому сьогодні від вирішення проблем освіти залежать реальні перспективи нашого майбутнього та майбутнього української еліти.

Розуміння суті освіти, внутрішньої логіки її становлення дасть можливість свідомого, цілеспрямованого покладання орієнтирів її трансформації. В такому випадку зміни вітчизняної системи освіти будуть визначатися не політичною або економічною доцільністю, а іманентною логікою процесу. У той же час, це дасть нам можливість оцінити, наскільки покладений на освіту обов'язок "формувати еліту" відповідає її суті. Якщо за мету

освіти прийняти становлення людини, то для вирішення зазначених проблем ми змушені заглибитися у проблему становлення людського взагалі та співставити її із завданням "формувати еліту". У зв'язку із тісним взаємозв'язком еліти та влади необхідно також дослідити яким чином освітній простір, який просякнутий творчістю, повинен бути організований, щоб ефективно задовольняти актуальні потреби сьогодення.

Конституювання людського в людині – це доля людини. Ця задача визначає творчість як основну ознаку людського буття. Пошук себе є творчим за своєю сутністю. Адже пізнаючи себе, індивід трансформує сам спосіб власного буття. Тому, як це не парадоксально, у міру зустрічі з собою людина собою стає. Інший шлях, коли індивід, залишаючись статичним, оглядає навколишній світ у пошуках підходящого взірця для самоідентифікації та приміряє його на себе на кшталт примірки нової речі у магазині, позбавлений того фундаментального неспокою, що прирікає людину на трансцендування. Соціальна роль може замінити необхідність пошуку себе, пропонуючи готову зовнішню форму, проте вона тільки імітує процес саморозвитку людини. Адже готова соціальна роль не вимагає розвитку для свого існування, вона якраз є автоматизацією та консервуванням того, що колись було живою можливістю людського буття. Те, що було можливістю, тепер автоматично гарантується навіть при відсутності втягування у цей процес повноти людської присутності. Індивід тут виступає функцією, натомість індивід-функція отримує собі на допомогу анонімну силу соціальної системи. Вона рухає ним та втілюється крізь нього безвідносно до людських якостей індивіда-функції.

Здається, що такою готовою соціальною роллю може поставати еліта. Адже її формування передбачає відповідність індивіда цій ролі. Йому необхідно адаптуватися до вимог, що висувуються наявним соціумом. Потрапити у "правлячий клас" можна при умові відповідності цим вимогам. Етимологічно термін еліта означає "кращий", "обраний". Однак, очевидно, що "кращі" далеко не завжди займають владні позиції в суспільстві та не завжди відповідають наявним вимогам свого часу. "Обрані" можуть дозволити собі ігнорувати "актуальні потреби" свого часу. Внаслідок цього вони прослизують крізь жорстку ієрархічну структуру соціуму та виходять на рівень загальнолюдської історії, або, в іншій термінології – у вічність.

Еліта, що пов'язана з владою, формується у відповідності з принципом наявної соціальної структури. Навіть коли вона приходить у світ в результаті революції, конструювання нової соціальної структури постає її головним завданням. Тому виконувати завдання "формувати еліту" можна, коли освіта переорієнтована на задоволення потреб наявного соціуму. Становлення творчої еліти (або духовної чи інтелектуальної еліти), основної функцією якої є культуротворчість, відбувається як становлення людини взагалі. Культура як така (а не її перетворена форма – цивілізація) не розщеплюється на "неорганізовану більшість" та "організовану меншість". В культурі немає творців та споживачів. У цьо-

му просторі інший тип взаємодії: тут співтворці. Не конкуренція, а діалог. Саме тому, як вважав В.С.Біблер, сьогодні культура – це діалог культур. Вимоги, потреби тут не партикулярні (локальні), вони задаються не вузьким колом емпіричного існування, а універсально всезагальні, тобто вимоги об'єктивного буття.

Т. О. Локтіонова, студ., КНУТШ, Київ
loktionova.tetiana@gmail.com

ФЕНОМЕН ГЛОПОСТИ: ПІДХОДИ ТА ВІЗІЇ ХХ СТ.

Питання дурості і як взагалі розуміти цей термін, постає перед людиною ледь не кожен день. Як і багато років тому, так і тепер ми беремо його до уваги, застосовуємо у повсякденному житті, не зважаючи на зміст цього слова. Даним запитанням займалося невичерпна кількість відомих філософів, поетів, науковців, які не прийшли до єдиної думки, що під собою містить цей феномен. Вони дають лиш узагальнення, даючи волю індивідууму самому прийти до відповіді. Так може на це питання не має відповіді, як наприклад, на одвічне запитання: у чому сенс життя?

Дана тематика простежується в багатьох відомих нам книжках. Наприклад Біблія, Коран, Веди – *Екк 2:14 "У мудрого очі його – в голові його , а безглуздий у темряві ходить ; але дізнався я , що одна доля спіткає їх усіх"* [Біблія: Книга Священного Писання, Старий заповіт. Книга Екклесіаста. Глава 2.; Москва. Об'єднана біблійна община. 1993 р. – ст. 667]; *Притч 30: 21 – 22 "Від трьох тремтить земля, чотирьох вона не може носити: раба, коли він стає царем; дурного, коли він хліба наїсться"* [Біблія: Книга Священного Писання, Старий заповіт. Книга Притч Соломонових. Глава 30. вірші 21 – 22; Москва. Об'єднана біблійна община. 1993 р – ст. 664.], також дослідження меж людської дурості прослідковується в Стародавній Греції у роботах Аристотеля, Сократа; та у подальших роботах різних епох.

Доктор Хорст Гейер у своїй праці "Über Die Dummheit" розкриває проблему даного феномену у зв'язку з зовнішніми факторами людини (віком, статтю, расою, соціумом) та її емоційним станом. Також, доктор вважає, що факти, що сприяють дурості, це небажання людини розвиватися, через прогрес навколо неї. Він стверджує, що людина стала, настільки егоїстичною і самолюбною, що даний процес помутнює її свідомість й інтелект. Але все-таки, на всі питання, вчений не зміг дати остаточної відповіді і пояснення. [Хорст Гейер "Über die Dummheit. Ursachen und Wirkungen", Відень Österreichischen werkbunds. 1937р. – ст. 14.].

Інший вчений, філософ і відомий іспанський письменник Хосе Антоніо Марина зазначає і вірить у те, що людський розум – ключ до розуміння цілого кола проблем, з якими зустрічається людина кожен день у сучасному світі: "Які помилки найчастіше робить наш розум? Чому ми часом ведемо себе відверто нерозумно? Якщо існує наукова теорія

розуму, то і дурість заслуговує не менш глибокого вивчення. Слово "дурість" не стала науковим терміном, це слово надто часто перетворюється в образ". На думку Марини, якби наука про дурість викладалася в школах і університетах, то це принесло б величезну суспільну користь. Адже дурість – хвороба нашого часу, і вона надзвичайно заразна. Марина розглядає найбільш дієві методи боротьби з дурістю і наводить ряд конкретних порад, які дозволять якщо не повністю перемогти цього одвічного ворога людства, то, у всякому разі, успішно йому протистояти. [Хосе Антоніо Марина. "Повалений розум. Теорія і практика дурості": Астрель, CORPUS; Москва; 2010 р. – ст. 1]

Також треба взяти до уваги роботу Іштван Рат-Вег "Історія людської дурості", де письменник зазначає певні історії, подаючи їх в саркастичній формі, показуючи усю нерозумність дій людини в різні етапи історичного розвитку світу. Рат – Вег пише: "Залишаюся боржником і в частині визначення поняття дурості. Прошу читачів самих вирішити, що є дурість в тому, що тут вам відкриється. Я думав, в подібній роботі письменник поступить правильніше, якщо викладе читачеві факти, а не буде блищати грою власного розуму". Тобто, письменник не наважуються дати повне розуміння в теоретичному аспекті феномену дурості. Він лише наводить приклади практики в історії, посилаючись на розуміння читача. [Іштван Рат-Вег "Історія людської дурості". Москва; Фенікс. 1996 р. – 3 ст.]

У сучасному світі, у даній тематиці, свою думку також мають і деякі вчені-економісти. Вони вважають, що сам феномен та його причини виникнення в соціумі пов'язані із статистичними даними: рівнем освіти у суспільстві, скільки людей працюють, читає людина чи ні, тощо. На мою думку, це пояснення може слугувати для теоретичного закріплення причин, але є багато випадків, які порушують дану теорію. Наприклад, є люди, що не здобули вищу освіту, але мають великий багаж знань, чи певне розділення між дурним і розумним, що допомагає їм у житті.

Також, хочу зазначити, що даним питанням не так давно зайнявся й італійський економіст Карло Чіполла. Який видав статтю, описуючи 5 законів дурості: 1. Людина завжди недооцінює кількість ідіотів, які її оточують. 2. Імовірність того, що людина дурна, не залежить від інших її якостей. 3. Дурень – та людина, чії дії ведуть до втрат для іншої людини або групи людей, і при цьому не приносять користі самому чинному суб'єкту або навіть обертаються шкодою для нього. 4. Ні-дурні завжди недооцінюють руйнівний потенціал дурнів. Зокрема, не-дурні постійно забувають про те, що мати справу з дурнем, в будь-який момент часу, в будь-якому місці і за будь-яких обставин – означає здійснювати помилку, яка дорого обійдеться в майбутньому. 5. Дурень – найнебезпечніший тип особистості. Слідство: Дурень небезпечніше, ніж бандит.[Carlo M. Cipolla "LE LEGGI FONDAMENTALI DELLA STUPIDITA"; Італія; Il Mulino, (collana Contrappunti); 1988 р. – ст. 1 – 3 ст.]

Шиллер писав : "Проти дурості безсилі навіть боги". Але, можливо, це не так. Багато роздумів ми приділяємо саме роз'ясненню цього тер-

міну. Один з наших лінгвістів вибрав зі скарбниці угорської мови 325 слів і виразів, кожне з яких передає різні відтінки численних різновидів сімейства дурниці. Наукові визначення неповні. Французький імунолог і фізіолог Шарль Ріше обходиться з цим питанням так: "Не той дурень, хто чогось не розуміє, а той, хто таки розуміє, але діє, як якщо б не розумів". Дотепно, але з цим далеко не втечеш. Так може, саме слово, повинно бути викреслено з нашої мови взагалі?

Таким чином, на мою думку, пізнання даної псевдонауки все ж зберігає велику кількість питань, але відповідь на них дасть можливість людству зрозуміти суть людської поведінки більш глибоко, що спричинить товчок для розвитку й інших наук, таких як філософія, психологія, риторика, юриспруденція, маркетинг, кримінологія тощо. Також, я вважаю, і все ж таки підтримую думку Хосе Антоніо Марина, про введення в систему освіти такого предмету як "вчення про дурість" для студентів. Адже, пояснення помилок, які робить людина у житті, та хід її думок, стане товчком для розвитку самого покоління в майбутньому.

Даний феномен поєднує в собі велику кількість чинників для появи, які є не вичерпними (авторитет, вік, освіта, культура, тощо). Але зламуючи ту встановлену систему, що породжує сам феномен, у людини є шанс розвиватися далі, все більше пізнаючи себе з середини.

А. В. Луценко, асп., НУБіП, Київ
lutsenkoannav@gmail.com

СУЧАСНА СИСТЕМА ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМА ТІЛЕСНОСТІ ЛЮДИНИ: ШЛЯХИ ПОШУКУ БАЛАНСУ

Сучасна система освіти в Україні та світі відображає особливості розвитку сучасної цивілізації й тому її слід розглядати в більш широкому соціокультурному та цивілізаційному контексті. В даній доповіді освітній процес буде проаналізовано з точки зору проблеми тілесності, яка на сучасному етапі історичного розвитку є більш ніж актуальною.

З настанням так званої "третьої хвилі" або іншими словами фази "інформаційного суспільства" у світі відбуваються стрімкі трансформації пов'язані з розвитком мікроелектронних технологій, що зокрема на соціальному рівні відзначається залученням все більшої кількості населення до "інформаційно орієнтованих типів робіт" [Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С.362-380]. Натомість, основи системи освіти залишаються практично незмінними й не адаптованими до стрімких соціокультурних змін в світі. Якщо повернутись до проблеми школи, як установи де особа безпосередньо набуває знання й отримує інформацію, то в сучасному світі вчитель, як джерело інформації очевидно програє мережі Інтернет. Тому слід переформатувати завдання освіти від передачі інформації через вивчення секуляризованих одна від одної дисциплін

(що учень може самостійно зробити, користуючись книгами або мережею) до формування в учня цілісної системи знань, панорамного уявлення про світ, на основі якого він зможе успішно формувати власний кругозір й поглиблювати свої професійні знання.

З огляду на сформоване ще в період індустріальної революції сприйняття людини, як машини для виробництва, а тіла – як механізму, сучасна західна культура все більше потерпає від проблеми відчуження людини від власної тілесності, що обертається зниженням когнітивного, ментального, перцептивного потенціалу людини як психо-фізичної єдності.

Нечутливість, як зниження або атрофія чуттєвої здатності індивіда є глобальною проблемою індивідів, що живуть в умовах сучасної цивілізації. Сучасна цивілізація орієнтується на досягнення капіталістичних цілей, таких як отримання найбільшого прибутку та безперервне економічне зростання, а не розкриття індивідуального потенціалу членів суспільства. З огляду на це, людина та її тілесність розглядається як "машина, що виробляє". В такій ситуації психофізичний потенціал людини зазнає виснаження, оскільки від людини весь час вимагається певний рівень продуктивності. Натомість, усім живим організмам притаманне чергування періодів пасивності та активності, й ресурс живих істот завжди є вичерпним, а тому орієнтація на безперервне зростання суперечить природі живого. Не сприятливі для індивідуального розвитку капіталістичні умови життя викликають ментальний та психофізичний дискомфорт та біль. Як наслідок індивіди вдаються до анастезуючих засобів (знеболювальне, алкоголь, наркотики та інші зловживання), а тіло, в свою чергу, завдяки своїм фізіологічним властивостям починає адаптуватися до негативних відчуттів через втрату рівня своєї чутливості. Більше того, в умовах інформаційного суспільства міжособистісна комунікація з залученням чуттєвого рівня тілесності поступається комунікації на основі обміну знаковими системами, що також відображається на якості пізнання [Berardi "Bifo" F. *The Uprising: On Poetry and Finance*. – (Semiotext(e) / Intervention Series), Paperback, 2012. – 176 p.]

В сучасному світі вже існують зразки більш оптимальних до сучасних умов способів організації освітнього процесу. Зразки нової системи освіти можна зустріти у Фінляндії. Як відомо, фінська система освіти більшою мірою сприяє формуванню самостійної, ерудованої, психічно та фізично здорової особистості. Процес навчання зовсім не оцінюється у перші роки навчання, відносини між учнем та вчителем будуються на основі взаємоповаги та рівноправності, дітям викладають знання, які вони зможуть застосувати в житті. Зовнішні атрибути навчання в школі (шкільна форма, символічні дії, такі як необхідність вставати при появі вчителя на знак поваги тощо) зведені до мінімуму. Процес навчання є більш тілесно комфортним, деякі заняття проводяться на свіжому повітрі, сидючи на галявині, або на ковровому покритті в класі. Формується відповідальність учнів за власний процес розвитку та навчання. В школі

не примушують займатись одним типом діяльності всіх дітей, кожен може обирати, що йому пріоритетно або цікаво.

Отже, з метою створення найбільш сприятливих умов для розвитку молодого покоління, існує необхідність у адаптації національної системи освіти до сучасних умов цивілізаційного розвитку й врахуванні його впливів на індивідуальний розвиток особистості.

***І. С. Матвієнко, канд. філос. наук, НУБіП України, Київ
malushka20@ukr.net***

ОБРАЗ ВЧИТЕЛЯ, ЙОГО РОЛЬ ТА МІСЦЕ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Постмодернізм приніс з собою зміни, які в першу чергу стосувалися людини та науки, місця та ролі науки в сучасному суспільстві, адже кардинально переоцінюються цінності світу, по новому постають питання людського існування та взаємодії в соціумі. Відповідно до ідей постмодернізму: "світ вступає в стадію не стійкості, яка потребує кардинальних змін і по відношенню думки до дійсності, і до форм ідентифікації особистості. Людина на даний час живе в ситуації гіпперреальності, в множинності симулякрів, різних інтерпретацій і в розриві з дійсністю"[Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с, С. 438], саме тому, конче необхідно сформулювати нові вектори для свідомості людини, які б мали абсолютну відмінність від орієнтацій на звичайну буденну свідомість, та на наукове знання, що набуло рис всезначущості. Відомі британські дослідники Р. Юшер та Р. Едвардс, які написали книгу "Постмодернізм та виховання", говорять про "багатообразну суб'єктивність", яка сформована на перетині таких, явищ як мова, влада, різні реальності (в розумінні реальний світ та віртуальний) та суспільна свідомість, але при цьому людина не може досягти самототожності в жодній з структурних підрозділів, адже має силою своєї думки охоплювати все. Саме на думку, цих дослідників постмодерністи, таким чином, руйнують головну ціль європейської культури та освіти, а саме автономності особистості, як повноцінної, повністю сформованої та незалежної, що виступає головною ціллю освітнього процесу.

Попри негативне ставлення педагогів до постмодерністської філософії, все ж варто відзначити, що концепції таких відомих представників цього напрямку, як Ж. Лакан, М.Фуко, Ж. Ф. Ліотар та Ж. Дарріда заслуговують на схвальні відгуки з боку професійних педагогів, адже саме вони почали говорити про сутність людської природи, яка у кожного з представників людської раси є особливою ("своєю"), також не можна забувати про запропоновану ними критику науки як такої, що не позбавлено раціонального зерна. Постмодерністи поставили питання, яке потрібно вирішувати в сьогоденні, щоб окреслити процес знаходження нових концептуальних засобів для сучасної педагогіки. Новим завдан-

ням якої постає пошук виходу з кризової ситуації, коли ми потребуємо нових методів, засобів, прийомів виховання та навчання сучасної глобалізованої людини, яка може вже отримати освіту без педагога, тай взагалі маючи лише комп'ютер та інтернет, ми можемо отримати знання в будь-якій галузі. Тоді по-новому постає питання вчителя, який вже не має просто продукувати знання, як це було раніше, педагог має на ґрунті наукової інформації пропонувати учневі узагальнюючий матеріал, який не можна отримати лише прочитавши ту чи іншу роботу. Викладач має переходити на інший рівень навчання, можливо у вигляд діалогу, дискусії, системи "запитання-відповідь-обговорення", коли учень сам доходить до певних висновків, а вчитель лише допомагає, як наставник, піти по правильному шляху. Але звичайно, така система має ґрунтуватися на базі вищої школи, а не середньої, де знання потрібно набути, заради того, щоб вміти ними правильно користуватися. На підтвердження наших слів ми знаходимо думки Ж. Лакана, де він зазначає: "...знання, представником якого виступає вчитель, є механізмом влади. Саме тому, включення безсвідомого в процес навчання позбавить його від структур влади, а саме відношення "вчитель – учень" від жорсткої рольової дихотомії"[Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с. , С.439].

Виховання та освіта не можуть бути направлені на втілення, якоїсь універсальної цілі, такої, наприклад, як отримання істини, або просвітництво, або збільшення влади, саме тому постмодерністи говорять про кінець такого статусу освіти, як рівної та всезагальної. Отже, для представників такого напрямку нівелюється авторитетність вчителя, а він, так само, як і учень, має представляти собою особистість, яка постійно знаходиться в процесі самовдосконалення, що в свою чергу для постмодерністів представляються як їх головне кредо. На перший план виходить креативність та винахідливість, як фундаментальні складові нової педагогіки.

Підсумовуючи, маємо зазначити, що постмодернізм та його представники окреслюють певні риси сучасного ставлення до педагогіки. Та поставили безліч питань на які потрібно давати відповіді. Але ці відповіді не будуть отримані досить швидко, адже проблемні кола, які постають перед нами потребують довгих дискусій та виважених рішень, адже від них залежить розвиток не тільки окремої особистості, а й усього суспільства та країни.

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ

Питання естетичного виховання особистості набуває особливого значення в сучасних умовах розвитку суспільства, коли загострюються суспільні суперечності, втрачаються загальнолюдські цінності, життєві ідеали. Розвиток освіти в сучасних умовах вимагає підготовки такого фахівця, який уміє поєднувати навчання з гармонійним духовним вихованням особистості, формуванні здібності бачити й розуміти красу в творах образотворчого мистецтва та в довкіллі. [Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. – Директор школи. – 2005. – №4. – 22 с.]. У зв'язку з цим важливою постає проблема формування художньо-естетичного смаку майбутніх вихователів.

Аналіз наукових філософсько-естетичних і психолого-педагогічних досліджень (Ж.М.Борбодоев, Г.І.Кутузова, Н.М.Конишева, О.М.Коробко, О.А.Маленицька, Г.М.Падалка) свідчить, що естетичний смак є інтегральним показником і критерієм рівня естетичної підготовки майбутнього педагога. Характеризуючи естетичний смак, дослідники пояснюють його як психологічний феномен, що виявляє себе як: регулюючий центр естетичної свідомості; стійке психічне утворення; здібність, що необхідна в будь-якій діяльності; настанова, що забезпечує основні якості особистості.

Естетичний смак визначають як естетичну норму, що відтворює в реальній діяльності естетичний ідеал завдяки здатності особистості до естетичної оцінки. На думку багатьох дослідників, естетичний смак – це властивість особистості, що виявляє себе у здатності до оцінювання естетичних об'єктів на основі інтеріоризованих естетичних нормативів суспільства і стимуляції до орієнтованої на ідеал естетичної діяльності [Ягненкова Н. В. Естетичне виховання. Актуальність і вічність проблеми / Н. В. Ягненкова // Питання освіти. – 2007. – № 12. – С. 46].

Художній смак визначається і досліджується як особлива модифікація естетичного смаку, що формується тільки через спілкування зі світом мистецтва і значною мірою визначається художньою освітою людини, тобто знанням нею історії мистецтв, законів формотворення різних видів мистецтва, знайомством із літературно-художньою критикою.

Художньо-естетичний смак розуміється як новоутворення у структурі особистості фахівця, структурні компоненти якої зумовлюються:

- психофізіологічними особливостями особистості (розвиненість органів чуттів, емоційна чутливість, особливості реагування);
- особливостями розвитку когнітивної сфери (розвиненість образного і абстрактно-логічного мислення, схильність до асоціативного, аналітико-синтетичного мислення);

- особливостями естетичного досвіду освіти (обізнаність у галузі мистецтва, естетичних норм суспільства, історії культури, законів існування і створення краси тощо). [Нейгруц Т. В. Інтеграція освітніх програм художньо-естетичної спрямованості в освітньому просторі закладу додаткової освіти / Т. В. Нейгруц // Додаткова освіта і виховання. – 2008. – № 9. – С. 39].

Отже, естетичний смак є загальною людською якістю, що може бути властивою кожній людині і розвивається в особистості заради проявів самої особистості. Художньо-естетичний смак від суто особистісної якості перетворюється у професійно-особистісну, що впливає не тільки на повсякденну, але й на професійну діяльність людини. Художній смак – це найбільш розвинена форма смаку, найвищий рівень естетичного розвитку особистості, що виявляє себе у спеціалізованій творчій діяльності, спрямованій на створення творів мистецтва.

Художньо-естетичний смак педагога – це професійна якість особистості вихователя, що виявляється у чутливості до сприймання і переживання естетичного в усіх його проявах, здатності усвідомлено і аргументовано оцінювати природні предмети, явища, предмети мистецтва з точки зору їх естетичності та спроможності здійснювати професійно – педагогічну діяльність за законами та на зразках естетичного.

Художньо-естетичний смак як якість особистості вихователя характеризується високим емоційно-когнітивним рівнем та індивідуальною неповторністю і виявляє себе як підсистема змістово-особистісного рівня у структурі його особистості. Природа художньо-естетичного смаку як новотвору у структурі особистості педагогів, що виникає під впливом зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) факторів, дозволяє припустити, що вона може бути сформована за наявності у процесі їхньої підготовки до професійної діяльності певних педагогічних умов. Виявляючи ці умови, ми виходили з того, що зміна об'єкта діяльності закономірно спричиняє зміну самого суб'єкта, тобто розвиток і зміна якісних характеристик діяльності протікає як розвиток і зміна якісних характеристик її суб'єкта. При цьому джерелом розвитку виступають протиріччя між суб'єктом і об'єктом діяльності, що розв'язуються засобами самої діяльності, завдяки цілеспрямованості і навмисно організованій активності суб'єкта, в якій він виявляє своє ставлення до об'єкта, розуміння його цінності і природних властивостей. [Радкіна В.Ф. Інтеграція мистецтв у формуванні художньо-естетичного смаку студентів: навчальний посібник (з аудіо касетою). / В.Ф.Радкіна / – Ізмаїл: ІДПІ, 2001. – С. 95].

Найголовнішими результатами формування художньо-естетичних смаків у вищому навчальному закладі є не тільки набуття певних знань, умінь та уявлень, а й загальний духовний розвиток особистості, складовими якого є: творчі здібності; морально-естетичне самовдосконалення; гуманістична світоглядна позиція; повага до національної культури.

Процес формування художньо-естетичного смаку майбутнього вихователя, буде відбуватися більш ефективно, якщо його підготовка у ви-

щому навчальному закладі буде здійснюватися за таких педагогічних умов: інтеграції естетичних знань у сферу професійно-педагогічної діяльності; включення студентів в активне, самостійне оцінювання творів мистецтва на умовах усвідомлення художнього образу; набуття студентами власного досвіду створення художнього образу в художньо-естетичній діяльності. [Радкіна В.Ф. Інтеграція мистецтв у формуванні художньо-естетичного смаку студентів: навчальний посібник (з аудіо касетою)./ В.Ф.Радкіна / – Ізмаїл: ІДПІ, 2001. – С. 89].

Система художньо-естетичної освіти та виховання має відкритий характер, широкий простір для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей. Головне, щоб нагальну потребу в кардинальних змінах у цій галузі відчули й усвідомили не лише представники вузького кола фахівців – науковців і педагогів-практиків, але й усі члени суспільства, причетні до виховання дітей та молоді – майбутнього України.

І. О. Мохнатюк, КПУ ім. Бориса Грінченка, Київ
Mohnatyuk@ukr.net

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сьогоднішній необхідною умовою розвитку інформаційного суспільства є пошук нових філософсько-педагогічних ідей, які покликані створювати інтелектуальну основу для сучасної школи. Підвищення економічної і соціальної ефективності вищої освіти на даному етапі розглядається в якості важливого державного завдання як у країнах з високорозвиненим техніко-економічним рівнем, так і в країнах з перехідними економіками, що розвиваються. В умовах глобалізації світових процесів і формування інформаційного суспільства освіта набуває значення головного соціального феномену. Сучасні світові соціальні процеси відбуваються у час, коли "основним ресурсом стає інформація, а фактором, що стимулює чи обмежує розвиток суспільства – знання" [Сохраняева Т.В. Гуманистические ориентиры развития системы образования // Философские науки. – 2005. – №9. – С 19]. Перехід від індустріальних до інформаційних технологій стає помітним явищем в усіх провідних країнах світу. Ідеалом, кінцевою метою такого переходу є побудова інформаційного суспільства, у центрі якого постає людина з усім розмаїттям її інтересів та потреб. Головним завданням освіти, виходячи з такої точки зору, стає формування вільного мислення людини, її здатності до самостійного відповідального вибору, психологічної зрілості, вміння побачити контури майбутнього.

Гарантією дієвості та ефективності впровадження інформаційних технологій є "розуміння кожним громадянином того, чому і як саме урядові портали і муніципальні сайти, дистанційна освіта, власний сайт і створення віртуальної фірми здатні покращити його власне життя і жит-

тя його дітей"[Сохраняева Т.В. . Гуманистические ориентиры развития системы образования // Философские науки. – 2005. -№9.]. Внутрішній ціннісний світ людини, її почуття моделюються суспільством і різними засобами проникають у свідомість [Макаров Б.В. Разум и сердце: История и теория менталитета. СПб., 1993].

Утвердження розуміння важливості та необхідності інформаційних технологій як одного з провідних інструментів професійного самоствердження особистості, а далі – конкурентоздатності держави, сьогодні має стати одним з пріоритетів в діяльності закладів вищої освіти України. Слід негайно посилити вимоги до якості учбово-методичної бази, забезпечення навчального процесу новими і сучасними засобами і методами пізнання, що пов'язані з передовими інформаційними технологіями; треба, нарешті, подбати про якість професорсько-викладацького складу, який має забезпечувати "рух на випередження", а не ширяти в ілюзіях і стереотипах минулого.

Використання сучасних джерел інформації підсилює індивідуальні стратегії успішності студентів, стимулює університети до "інформаційної презентації власних досягнень, напрямів пошуку партнерів, інформаційного забезпечення навчального процесу шляхом створення університетських інформаційних ресурсів" [Жук М.В. Сучасна українська освіта за умов конкуренції інформаційних потоків// URL <http://www.dlab.kiev.ua/ITEA2006/paper/Zhuk.doc> (30 жовтня 2006)].

Вища освіта в інформаційному суспільстві – це середовище інформаційного обміну, яке передбачає не лише засвоєння, але й передачу та генерування нової інформації в обмін на отриману, а також продукування знань. В цьому контексті проводиться чітке розмежування знання та інформації. Знання – це результат пізнання дійсності, що має системне і несуперечливе оформлення і є за характером об'єктивним (незалежним від волі людини). Інформація – це відомості будь-якого роду, що часто виражають суб'єктивну думку мовця, можуть бути недостовірними і суперечливими. Російський вчений Георгій Ільїн звернув увагу на важливий ефект взаємопереходу знань в інформацію і навпаки. Відносність знання в силу швидкого застарівання призводить до "витіснення знань інформацією в якості основного елемента освітнього процесу, що перетворює знання в інформацію про світ" [Ильин Г.Л. Философия образования (идея непрерывности). – М.: "Вузовская книга", 2002. – С 92]. Таким чином, студент отримує несистематизовані відомості, осистемлення та перетворення яких в знання є завданням самого студента. Розуміння цієї ситуації веде до переосмислення характеру сучасної освіти, оскільки навчання, направлене на передачу навичок і знань, стає неефективним. Більш важливим є формування у людини таких особистісних структур і здібностей, які роблять для неї посилює самостійну орієнтацію у світі знань і вмінь. Освоєння знання перестає бути підгонкою особистості під певний стандарт. Важливим перспективним фактором тут може виступати самоосвіта як важлива сфера суспільного виробництва, як сфера інвестицій і людсь-

кого капіталу, здатного до постійного зростання і вдосконалення [Кемеров В.Е. Введение в социальную философию. Учебное пособие для гуманитарных ВУЗов. – М.:Аспект Пресс, 1996].

Гуманістична спрямованість інформаційного суспільства передбачає відповідну спрямованість інформаційних освітніх технологій, що ставить ряд вимог перед сучасним навчальними закладами. Це, по-перше, підбір таких інформаційних освітніх технологій, які б доносили до студента "розуміння розмаїття людських культур, складності й неоднозначності гуманістичної перспективи людства"[Зуєва В.І. Аксиологічний аспект гуманістичної спрямованості інформаційних освітніх технологій // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, – 2005. – № 49]. По-друге, важливим є забезпечення принципу плюралізму, що виключає претензії когось на абсолютність та адекватність істини. По-третє, викладач має дотримуватись у своїй роботі принципу репрезентативності тих інформаційних освітніх технологій, які вже здобули загальне визнання і виявляють дбайливе ставлення до першоджерел, класичних текстів. Педагог має володіти мистецтвом інтерпретації, творчого підходу, здатного ввести студента в складний світ гуманітарної культури. Ще одна вимога – дотримання принципу дистанціювання, що передбачає збалансоване та безстороннє застосування інформаційних освітніх технологій. Це, зокрема, означає і те, що викладач не має право нав'язувати власні політичні чи будь-які інші переконання, застосовувати в навчально-виховному процесі авторитарні методи впливу на свідомість студента і т.п. При впровадженні сучасних освітніх технологій потрібно звернути увагу на фундаменталізацію як поглиблення теоретичної, загальноосвітньої і загальнокультурної компоненти в змісті цих технологій. У цьому контексті мова, передовсім, іде про методологізацію змісту як освіти, так і власне її інформаційних технологій. Викладання таких різних по своїй суті дисциплін, як гуманітарні та природничо-наукові, не може проходити за одними і тими ж схемами вербалізації чи догматичного заучування матеріалу, "розфасованого" на окремі змістові порції.

Дотримання вищеперелічених вимог сприятиме підвищенню якості освіти, допомагатиме основному суб'єкту навчального процесу не лише опанувати певну суму знань, але й розкрити свою різнопланову сутність. Формування людського капіталу в суспільстві можливе лише на основі освіти і безпосередньо залежить від якості освіти, яка може бути або орієнтована, або не орієнтована на розвиток здібностей, на необхідність кваліфікаційного і компетентнісного росту людини.

ЛЕГИТИМНАЯ ДЕСТРУКТИВНОСТЬ УНИВЕРСИТЕТА

"Человек-образованный" или "Человек-дипломированный" – кто из них более востребован сегодня в украинском социуме? А завтра? Каких специалистов, каким образом и, собственно, зачем готовит "отечественная" система образования (далее СО)? Сформулирован ли четкий социальный заказ – количественно и качественно – на профессионалов высокого уровня, которым в большей части и предстоит развитие новой Украины? Вопросы эти, увы риторические, и ответы, которые они содержат в себе, неутешительные.

Современное образование – продукт бездеятельности государства в стремительно развивающемся капиталистическом обществе. ВУЗы превращаются в "обучающие магазины" (education market) – супермаркеты, где число абитуриентов увеличивается не из-за возможности стать образованным специалистом, а из-за важности диплома в "постуниверситетском" пространстве. Критика без альтернативных решений проблем – пустые жалобы. Поэтому необходимо предложить ряд альтернатив для развития СО в нашей стране.

Актуальность этой темы не теряет своей остроты, еще с конца XVIII века, с момента выхода "Спора факультетов" Иммануила Канта и периода деятельности Иоганна Фихте и его выдающегося ученика – Вильгельма фон Гумбольдта, который основал Берлинский университет с революционным подходом к образованию того времени. Эту структуру в XX веке переняли ряд американских ВУЗов, и она по сей день остается объектом безжалостной критики. Образование приобретает совершенно иные формы в интерпретации таких выдающихся мыслителей, как Мишель Фуко и Пьер Бурдьё. СО может не только обучать людей и насыщать их знаниями, оно и хорошо справляется с ролью угнетения что студентов, что преподавателей.

Во-первых, отсутствие потребности в высококвалифицированных специалистах, как госзаказа – отмечает нужду в реформировании СО. Система, которая работает как слаженный механизм, хоть и является ущербной для развития общества и самореализации людей, которые через нее проходят. В таких условиях происходит некая "сакрализация" не самого образования, а именно диплома. Этот "сакральный диплом" для гражданина нашей страны выступает конечной целью университета и единственным требованием студента от ВУЗа.

Во-вторых, проблемы "внутриуниверситетские". Очевидной проблемой лекционно-семинарской системы является зубрежка информации из-за отсутствия времени на качественную, осмысленную подготовку. Процесс обучения перерастает в хрематистику знаний. Студенты воспроизводят заученные знания, удовлетворяя запросы преподавателя,

интегрированного в эту СО. Тем самым СО не требует от студента мышления и глубокого изучения материала. Помимо лекционно-семинарской системы, этому также способствует такая форма институ-тской оценки знаний, как экзамен.

В-третьих, университет превращается в конвейер по выдаче дипломов, и этот процесс сильно облегчает "участие" студента контрактной формы обучения. Образование, которое должна обеспечивать держава – становится "Кассой" по выдаче оценок, а университет – расхожим брендом. Студент, обучающийся на контракте, может с легкостью, при наличии средств, поступать в магистратуру и получать, в итоге, больше возможностей. По другую сторону находится т.н. "студент-бюджетник", который становится рабом и слугой государства, ему приходится "добровольно" подчиняться всем изменениям в законодательстве и бояться каждого сокращения бюджетных мест.

В-четвертых, произошел практически полный развал системы профессионально-технического образования. Но в тоже время – увеличилось количество высших учебных заведений, в первую очередь, частных университетов и их филиалов. Все это ведет к тому, что люди будут лишаться возможности выбирать полноценную подготовку к профессии и/или идти в те сферы деятельности, которые им не интересны, но доступны, или оставаться без образования. Да, и к тому же лишать государство важнейших кадров высококвалифицированных рабочих – не лучшая из перспектив. Альтернативными формами для университета на сегодняшний день являются следующие:

1. Взаимодействие преподавателя и студента. В нашей СО студент и преподаватель находятся в строгой иерархической вертикали, зависимости первого от оценки вторым. Это дает преподавателю возможность манипуляции студентом благодаря власти над ним. Он может заставлять конспектировать его лекции, а потом говорить, что оценка зависит от этой "макулатуры" и ее содержимого, а не от знаний, вплоть до навязывания студентам своих суждений, возводя их в статус знаний требуемых до "объективного оценивания". Такой авторитарный тип преподавания, с вытекающими из него репрессиями, – очень пагубно влияет на студента.

2. В новом законе "О высшем образовании" идет речь о том, что у студентов будет возможность выбирать предметы, помимо базовых дисциплин. Но на деле – изменения незаметны. Нет никакой комиссии для подобной проверки "на местах". Нужны изменения в ВУЗах, при которых преподаватели могли бы вести отдельные курсы, а студенты записывались бы на изучение/прослушивание тех или иных курсов/дисциплин. Это способствовало бы как многогранному развитию студентов, так и углубленной научной деятельности преподавателей.

3. Учитывая ограниченный бюджет страны и невозможность масштабного реформирования, учитывая импотентность Государства – нужны экономически выгодные и постепенно развивающиеся изменения. Соз-

дание экспериментальных институтов при ведущих ВУЗах страны способствовало бы полноценному развитию методик обучения и постепенной адаптации преподавательского коллектива к нововведениям в СО.

Исходя из вышеизложенного очевидно, что эти проблемы представляют негативные стороны государственной деятельности (и бездеятельности) относительно СО и вытекающие из этих двух последствий. Существует острая необходимость в реформировании СО, что даст возможность определиться с позиционированием коллектива преподавателей и студентов, развить СО постепенно и эффективно, не требуя больших финансовых затрат со стороны государства. Когда система укрепитсЯ как стандарт высокого обучения в стране (с введением более серьезных систем контроля – повысится требовательность от студентов) – тогда его можно будет вводить как общепринятый стандарт для всей страны, сохраняя передовые позиции для ВУЗов, которые развили эти институты и стандарты.

Я. І. Олексієнко, ст. викл., ЧНУ ім. Богдана Хмельницького
О. П. Верещагіна, ст. викл., ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, Черкаси
mr.oleksienko@mail.ru

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Відродження незалежної України стало однією з найважливіших подій у житті кожного українця. Від 1991 року розгорнуто широкомасштабне державотворення, у якому визначне місце займає будівництво Збройних Сил України. Вперше за багато десятиріч років особовий склад українського війська став на сторожі безпеки суверенної Батьківщини, що сприяє піднесенню патріотизму, усвідомленню національної гідності й особистої відповідності за виконання військового обов'язку. Але історичний досвід свідчить, що високого морально-бойового стану армії неможливо досягнути без цілеспрямованого вишколу, формування національної самосвідомості та широкої ідейно-виховної роботи.

Актуальні проблеми розбудови власних Збройних Сил вимагають створення принципово нової системи військово-патріотичного виховання особового складу. Вона повинна насамперед урахувати нові політичні реалії, зокрема, загрозу з боку сусідньої держави і опиратися на національно-державні традиції українського народу, науково обґрунтовані практикою та історичним досвідом принципи і методи. Серед попередніх збройних формацій українського війська особливо повчальним є досвід розбудови, організації системи вишколу, бойової діяльності, форм і методів виховної та культурно-освітньої роботи, зокрема, Галицької армії доби визвольних змагань 1918–1920 рр. [Футулуйчук В. М. Військово-патріотичне виховання у галицькій армії : автореф. дис. на здобут-

тя наук. ступеня кандидата історичних наук : спец. 20.02.22 "Військова історія" / В. М. Футулуйчук. – Львів, 1999. – 17 с.].

Ще раніше, самобутнім явищем військово-патріотичного виховання української молоді була козацька педагогіка. В епоху її становлення і розвитку український народ мав високий освітній рівень. Так, Павло Алепський з подивом писав, що в землі козаків... дітей більше ніж трави, і всі вони вміють читати і писати, навіть сироти. Козацька доба в розвитку вітчизняної освіти дала світові блискучу плеяду вчених, зокрема педагогів І. Гізеля, Ф. Прокоповича, С. Пельцького. Козацька педагогіка переконує в тому, що справжнє виховання – виховання патріотизму. Адже секрети розвитку нашої душі і тіла найглибше відображені в духовності рідного народу, виховній мудрості, яка стала невід'ємною частиною культури української праці. Проте в сучасних умовах у частини молоді спостерігається небажання виконувати почесний обов'язок громадянина держави [Олещук В. В. Підготовка студентів факультетів фізичної культури до військово-патріотичного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту : спец. 24.00.02 "Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення" / В. В. Олещук. – Луцьк, 1999.].

Потужні можливості впливу на розвиток патріотичних почуттів і прикладних умінь молоді людини має, зокрема, вчитель (викладач) фізичної культури. Адже, велику роль у фізичній підготовці юнаків до військової служби відіграють засоби фізичної культури. Особливо їх роль зростає на фоні погіршення стану здоров'я та незадовільної фізичної підготовленості у значній кількості молодих хлопців які непридатні до військової служби, що в свою чергу є нагальною проблемою сьогодення через військову агресію з боку сусідньої держави. Понад рік війни в зоні АТО засвідчив надзвичайну важливість фізичної підготовки майбутніх воїнів-захисників нашої Вітчизни, які отримують базову фізичну підготовку саме під час практичних занять з фізичної культури.

На заняттях з фізичної культури формуються фізичні якості, які необхідні солдатам: висока працездатність, витривалість, чітка координація і точність рухів, сформованість необхідних для військової діяльності рухових навичок та вмінь; психологічні якості: наполегливість, воля, цілеспрямованість, рішучість, самовладання. Передумовою цього виступають достатній рівень рухової активності учня чи студента на уроках (заняттях) з фізичної культури, заняття у спортивних секціях, участь у змаганнях, туристичні та краєзнавчі походи тощо.

У зміцненні патріотичних почуттів велику роль відіграє героїко-патріотичне виховання, покликане формувати бойовий, морально-психологічний дух, спонукати до фізичного вдосконалення громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії народу, його Збройних сил. Про ідеї, які повинні лежати

в основі військово-патріотичного виховання, зазначено в ст. II Закону України "Про Збройні Сили" від 6 грудня 1991 року: "Військово-патріотичне виховання здійснюється на національно-історичних традиціях народу України" [Мельник Ф. В. Військово-патріотичне виховання учнів. Організація, зміст, форми і методи роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=479].

Отже, патріотизм молоді повинен ґрунтуватися на знанні історико-культурних традицій народу, героїзмі його захисників, воїнів Київської Русі, українського козацтва, січових стрільців, борців з фашизмом. Вихованець національної школи має вирости патріотом України, а у військово-патріотичному вихованні головне – це відродження духовності, моралі та фізичної досконалості, що базуються на системі національних та загальнолюдських цінностей.

К. Олениця, студ., ДДПУ, Слов'янськ

В. Середа, студ., ДДПУ, Слов'янськ

konopark@mail.ru

КРИТИКА ОСВІТИ З ПОЗИЦІЙ ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА ГАЙДЕґ҂РА

Наразі спостерігається інтенсивний процес інституціоналізації філософії освіти. Серед багатьох факторів, дотичних до нього, для нас цікавою є проліферація філософської форми на ґрунті численних локальних онтологій, в результаті якої утворюються такі композити як "філософія мови", "філософія техніки", "філософія освіти" тощо. Обґрунтування більшості з цих "теорій" містить у собі історико-філософський момент – момент референції до легітимізуючого канону. З будь-якої філософської системи можна логічно реконструювати певну "спеціальну" філософію, оскільки масштаб загальної філософської форми мислення сприяє таким герменевтико-екзорцьським операціям. Проте в площині самої історико-філософської науки така експропріація або, навіть, контрабанда навряд чи могли набути надійного концептуального статусу, оскільки найпершим завданням історії філософії є ідентифікація експліцитних тем певного дискурсу. Тут не можна розпочинати з виявлення імплікацій.

Експліцитною темою філософії освіти в дискурсі Гайдеґ҂ра постає проблематика реформування університету. До того як набути політичної конкретності в ректорській промові 1933 року, ця тема прямо ставиться в низці текстів. Найбільш раннім поміж цих творів є стаття "Щодо філософської спрямованості академії", опублікованої 1911 року в католицькому журналі "Академік". Уже в цій статті експліковано наскрізну топіку філософського дискурсу Гайдеґ҂ра – розрізнення між певним станом філософії та більш глибинним мисленням. Починається текст з критичного зауваження щодо обмеження філософії горизонтом узгодженості логічних пропозицій, яке відвертає її від того, щоб бути "дзеркалом вічності" і зводить її до статусу "певної форми обізнаності у філософських

питаннях на кшталт спорту" [Heidegger M. Zur philosophischen Orientierung für Akademiker / M. Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe: Band 16. Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, с. 11]. Гайдеггер констатує специфічний трагізм орієнтованої на логічне числення філософії, який полягає в тому, що вона "інколи – попри власну пиху, – скерована несвідомим прагненням до остаточних відповідей на доконечні питання буття, питання, що на мить спалахують, а потім залишаються невирішеними, лежать як металеві важелі, в стривоженій душі, позбавленій орієнтованості" [Heidegger M. Zur philosophischen Orientierung für Akademiker / M. Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe: Band 16. Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, S. 11]. Пафос статті Гайдеггера пов'язаний з потребою в підсиленні "апологетичної освіти" в межах католицької академічної системи. Шлях до такого підсилення апологетичного моменту теологічного освітнього дискурсу Гайдеггер вбачає в спрямуванні до філософії. Тут ми маємо вирішити проблему відношення між теологічними та філософськими референціями гайдеггерівського дискурсу. Назва статті проголошує спрямування до філософії, це – спрямування теологічної думки до парадигми філософських питань. Таким чином, план філософії – це план постановки доконечних питань, а план теології – це план надійних відповідей. Філософія і теологія ніби доповнюють одна одну.

М. Гайдеггер наполягає, що його онтотеологічно обґрунтована "історія буття" відкриває перспективу, в якій виявляється траєкторія цивілізаційного розвитку суспільного буття. "Сутність істини разом з трансформаціями, які вона переживає, вперше робить можливим історичне розгортання освіти в її базових структурах" [Heidegger M. Was ist Metaphysik? (1929) / M. Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe: Band 9. Wegmarken. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976., с.218]. Гайдеггер має на увазі, що ця історія буття зімовлює історичне становлення освітніх інституцій. Ключовим постає розуміння Гайдеггером онтотеології як субструктури історії буття, яка складає підґрунтя його критики освіти.

Для Гайдеггера "сутність" означає історичний шлях, яким суще онтологічно себе каже для розуміння Dasein. Відповідно, сутність треба розуміти в термінах екзистенції Dasein, тобто в термінах "перебування в розізнкненості сущих" [Heidegger M. Was ist Metaphysik? (1929) / M. Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe: Band 9. Wegmarken. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976., S. 189].

Метафізика, яка підтримує розум дуальними онтотеологічними диспозитивами, уможливорює тимчасове стримування потоку історичності засобами фрейдів певної епохи. Історичні серії таких онтотеологічно обґрунтованих епох Гайдеггер називає історією буття. Реконструкція Гайдеггерової критики освіти передбачає вирішення наступних завдань: ідентифікація змісту сучасної епохи в контурі історії буття;

встановлення характеру цієї онтології, яка обґрунтовує систему сучасної раціональності; визначення способу, в який така онтологія формує сучасне розуміння освіти.

Гайдеггер схильний до думки, що Ніцше осмислює тотальність суцільних як таких онтологічно, як волю до влади, що одвічно повертається, тобто як безкінечну мобілізацію і демобілізацію сил, позбавлену ґрунтовної цілі. Така Ніцшевська онтологія спонукає до перетворення світу суцільних і себе самих на "ресурси", речі, позбавлені внутрішнього смислу, які підлягають невпинній оптимізації, реорганізації з метою досягнення максимальної ефективності в суто інструментальному значенні зручності користування.

Попереднє виявлення умов історіографічної реконструкції філософії освіти в дискурсі Мартіна Гайдеггера дозволило визначити корпус текстів, які складають об'єкт історико-філософського дослідження, встановити методологічний апарат ідентифікації категорій філософії освіти в еволюції філософської системи німецького мислителя, узагальнити домінуючу тенденцію гайдегґерівського осмислення природи освіти. На думку Гайдеггера, технічний прогрес зводить суб'єкта спочатку до функції, а згодом – до суми актуальних та ймовірних ресурсів: інформації, знань, творчості тощо. Це – логіка онтології поставу (Gestell), яка є підґрунтям епохи Модерну. Перетворення картезіанського суб'єкта на "ресурс" укорінене в логіці поставу – дихотомії суб'єкта і об'єкта, в її проєкції на самого суб'єкта. Техніка як матеріалізація об'єктного ставлення до природи завжди вже вказує майбутні можливості об'єктивації існування самої людини.

***А. І. Павко, докт. істор. наук, проф., НАУ, Київ
Л. Ф. Курило, канд. пед. наук, доц., НАУ, Київ***

МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

В сучасних енциклопедичних виданнях акцентується увага на тому, що поняття "парадигма" у філософію науки вперше було запроваджене німецьким позитивістом Ю. Бергманом, який наполягає на тому, що закони природи є законами, "згідно яким універсальна свідомість змінюється у зв'язку зі змістом свого споглядання". [Философский энциклопедический словарь, – М.: ИНФРА – 2007. – с. 38]. Проте значне поширення і застосування цього термінологічного поняття пов'язане з іменем відомого американського фізика, історика науки Т. Куна. Зазначимо, що у науковій літературі в якості синоніму парадигми нерідко використовують поняття "картина світу".

Нагадаємо, що Т. Кун у своїй праці "Структура наукових революцій" визначає парадигму як сукупність наукових досягнень в той чи інший період часу, які є основою і зразком для нових наукових досліджень".

[Кун Т. Структура научных революций / Пер. С англ. И. З. Налетова. – 2 изд. – М.: Прогресс, 1977. – с. 11]. Уточнюючи змістовне наповнення парадигми, американський вчений ввів для наукового вжитку поняття дисциплінарної матриці. Вона, зокрема, містить в собі наступні структурні елементи: символічне узагальнення або закони; моделі та інтерпретації, зразки вирішення проблем. Слід підкреслити, що сутність дисциплінарної матриці Т. Кун розумів як певну єдність філософсько-методологічних передумов, теоретичного пояснення і методів пізнавальної діяльності. Значення дисциплінарних матриць (або парадигм) він вбачав не тільки в тому, що їх зміна розкриває механізм революційних перетворень в науці, але і в тому, що вони в середовищі "нормальної науки" дозволяють успішно вирішувати питання про вибір теорії. В сучасних умовах певна частина дослідників, наприклад, вважає, що термін "парадигма" не є загальноновизнаним у галузі соціально-гуманітарного пізнання. Свою позицію вони пояснюють різним тлумаченням цього терміна. [Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л. О. Хомич, Л. Ю. Султанова, Т. О Шахрай – Кіровоград.: Імекс – ЛТД, 2014. – с. 33]. Натомість, важко заперечувати той очевидний факт, що в переважній більшості наукових праць їх автори спираються саме на класичне розуміння парадигми як моделі наукової діяльності (побудови та обґрунтування наукового знання), сукупності норм, критеріїв, стандартів дослідження. Незважаючи на те, що навіть погляди самого Т. Куна на поняття "парадигма" зазнавали певних трансформаційних змін, проте його серцевину визначають дві основні методологічні домінанти: 1) сукупність переконань, в тому числі філософських цінностей, методологічних та інших засобів, яка об'єднує дане співтовариство; 2) зразок, приклад розв'язання проблем, завдань, які використовує це співтовариство.

Традиційно сучасні дослідники вживають у наукових дослідженнях термін "парадигма" для позначення певної цілісності та конкретного поєднання основних "параметрів" знання – філософсько-світоглядних і ціннісних, епістемологічних та методологічних. На нашу думку, саме в класичному розумінні парадигма дійсно є зразком вирішення наукової проблеми, виявляючи при цьому ґносеологічну та праксеологічну "вершину" наукового "айсбергу". Слід вказати на те, що педагогічний зміст терміну "парадигма" відрізняється від його класичного пояснення Т. Куном. Окремі представники педагогічної думки, розкриваючи сутність цього поняття, пропонують інший формат його трактування. Зокрема, під парадигмою певна частина вітчизняних і зарубіжних авторів розуміє модель, яку використовують для розв'язання не тільки дослідницьких, але і практичних (освітніх) завдань. Поняття освітньої чи (виховної) парадигми тлумачиться науковцями як підґрунтя, ідея, підхід до проектування освітніх систем, як базова модель або стратегія освіти. [Коршунова Н. Л Понятие парадигмы: в лабиринтах поиска // Педагогика. – 2006 №8. – с. 11]. Слід зазначити, що в основу поширених тверджень

про поліпарадигмальність педагогічної реальності чи зміни парадигми покладено уявлення про освітню, а не наукову парадигму. Поширення в педагогічних працях значення терміну "парадигма" не лише на сферу наукової діяльності, але й освіти є свідченням привнесення нового смислового наповнення в класичні уявлення про парадигму.

При аналізі методолого-педагогічних позицій і міркувань, пов'язаних з використанням поняття "парадигма" у педагогічній термінології, важливо, на наш погляд, враховувати специфіку педагогічної науки та її об'єкта – освіти. Потрібно зазначити у цьому зв'язку, що педагогічна сфера, яка має у своєму розпорядженні розгалужений інтелектуальний апарат, охоплює двохрівневу педагогічну дійсність. Якщо онтологія першого рівня представлена педагогічною практикою, то онтологію другого рівня уособлює педагогічна теорія.

Неправомірним є також отождолення двох видів педагогічної діяльності: науково-дослідної та проектувальної. Основна відмінність між ними полягає в тому, що проектування спрямоване на реальну педагогічну дійсність, в той час як наукове дослідження на ідеалізовану. Ми розділяємо конструктивну точку зору тих дослідників, які вважають, що в умовах посилення антифундаменталістських тенденцій не тільки в практиці, але і в науці, висунення окремими представниками педагогічного знання самого терміну "освітня парадигма" є помилковим і недостатньо аргументованим, як у пізнавальному, так і в логічному сенсі. Його використання педагогічною спільнотою може привести до втрати стратегічних гносеологічних орієнтирів і посилення термінологічного і концептуального хаосу.

Загалом в соціогуманітарній науці, у тому числі і педагогічній, гостро відчувається методологічна необхідність в однозначному трактуванні узагальненого поняття "парадигма". Важливим у цьому відношенні є усвідомлення того, що терміни "парадигма" і "методологія" не є синонімами. В контексті історії науки більш широким за змістом є, наприклад, поняття парадигми. Натомість, онтологічний підхід віддає пріоритет такому більш узагальненому поняттю як методологія, яка може безконфліктно містити в собі риси минулих і новітніх парадигм.

На сучасному етапі педагогічна наука не лише зазнає певних еволюційних змін, а й здійснює саморефлексію проблемного поля досліджень, власного методологічного інструментарію. Тому цілком закономірним стало активне і досить динамічне використання поняття "парадигма" у педагогічній думці. Разом з тим це вимагає з боку дослідників коректного підходу щодо його застосування у науковому пошуку, чіткого розуміння окресленого ним смислу.

Вважаємо, що для визначення зразків педагогічної діяльності більш доцільним є вживання поняття "модель". Перевага цього терміну над терміном "парадигма" полягає в тому, що категорія "модель" не передбачає обов'язковий характер нормативності. В даному випадку моделей в освітньому процесі може бути декілька, оскільки відмінність між ними

визначається лише різницею їх ціннісного потенціалу. Питання ж про доцільність множинності парадигм у педагогічній науці, тим більше у педагогічній практиці, позбавлене сенсу, оскільки їх наявність у проблемному полі педагогічних студій і дискурсів суперечить модусу нормативності.

Ф. Г. Руденко, викл., Слов'янський коледж НАУ, Київ
fodor.rudenko@gmail.com

ЩОДО ЗМІН У ВИКЛАДАННІ В ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІНАХ

Актуальними завданнями, які суспільство ставить перед навчальними закладами є, насамперед, вироблення умінь, навичок і бажання навчатися впродовж життя, щоб завжди бути конкурентоспроможним, та патріотичне, громадянське виховання, що відповідає як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь [Концепція національно-патріотичного виховання. Наказ МОН №641 від 16.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/]. Для цього викладачеві важливо ефективно виконуючи свою місію – носія розумного, доброго, вічного через зміст гуманітарних дисциплін, відмовитися від певних стереотипів, а саме:

А. змінити вимоги до роботи школи, де дитина має бути там в "целости и сохранности", нагодована, знаходитись в теплі, мати гарні оцінки і... щоб ніхто не діставав батьків з будь-якого приводу. Тобто ідеальна школа – це "камера зберігання" на вокзалі з назвою "Життя". Більшість вчителів і керівників шкіл теж відчувають себе "ключниками". Нащо ризикувати, організовуючи якісь екскурсії за межами школи, якщо це може стати загрозою "збереженню" експонатів "камери зберігання". Суть такого підходу виражена у фразі С.Я. Маршака: "дети не живут, а жить готовятся". Звісно про наступне поетичне продовження цієї фрази ніхто не згадує: "Но вряд ли в жизни пригодится тот, кто, жить готовясь, в детстве не живёт". Доводиться констатувати той факт, що рівень педагогічної культури абсолютної більшості батьків і нашого суспільства в цілому просто печерний. Наприклад, тільки у нас є нормою дикий крик на власних дітей (а то і рукоприкладство) інфантильних матерів на вулицях чи в громадському транспорті [Громовий В. Школа як "камера зберігання" [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://osvita.ua/blogs/50221/>]. Вищі навчальні заклади, все це "успадковують", та ще додають так звані "договорняки". Як підсумок, мала кількість справжніх громадян і фахівців;

Б. чітко наголосити і нагадувати всім учасникам навчально-виховного процесу, що відповідальність за результати учнів та студентів викладач, вчитель не несе. Тим самим ми створюємо умови для виховання відповідальності за свої дії, і нагадуємо, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [Конституція України. –

1996. – № 30, ст. 141 [Електронний ресурс]Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>.

Тому, здійснюючи зміни, розвиваючи інноваційні підходи, не озираючись на те "каби чого не вийшло", через реалізацію права на педагогічну ініціативу відсікаємо спроби різного тиску, враховувати неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя. Зокрема, вибір форм та методів викладання є винятковою прерогативою вчителя й не можуть регламентуватися ні адміністрацією навчального закладу, ні органами управління освітою. [Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя. Лист МОН №1/9-630 від 05.12.14 року [Електронний ресурс] <http://osvita.ua/blogs/50221/>]

Необхідним є створення умов, щоб молодь могла долучитися до "світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей", яких від нього вимагає законодавство, визначаючи цілі виховного процесу на основі принципів, закладених у Конституції України [ст.1 Закону про Вищу освіту, ст.17 Закону про загально середню освіту]. Тому, в гуманітарних дисциплінах мають бути базовими ідеї реалізації прав кожної людини, та усвідомлення обов'язку як свого, так і посадової особи. Потрібно орієнтувати на верховенство права, щоб могли проаналізувати ту, чи іншу пропозицію діячів, зробити висновки, сформулює уявлення про суспільство, уміння і навички соціальної взаємодії.

Для цього стиль, досвід і технологія навчання можуть передбачати наступне:

1. Заняття орієнтуються на те, щоб дати тим, хто навчається не тільки інформацію до роздумів, а акцентувати на тому, що треба розуміти значущість гуманітарних дисциплін у вирішенні проблем сьогодення. При цьому, забезпечуються умови, надається можливість стати активним учасником не тільки навчального процесу, а й долучатися до громадського активізму, що проявляється у формах спрямованих на привернення уваги громадськості та влади до проблем, наприклад, різні форми арт-активізму (флешмоби, перфоманси), кібер-активізм, медіа-активізм (онлайн-петиції, блогінг, репости, хештегування інформації, твіт-шторми тощо), тобто залучення через створення інформаційного простору, визначаючи контури відповідної інформації, через прозорі, доступні підходи.

2. Використання завдань, які розвивають стійкий пізнавальний інтерес до проблем, що вивчаються, через використання жвавих приймів, образів, насичених цікавою, конкретною роботою. Технологічна карта пізнавальних дій здійснюється через постановку завдань, що прямо не містяться в матеріалі, що вивчається і вимагають відповіді, які вирішуються на підставі отриманих знань. Розробляються завдання на вміння використовувати свої знання, простежувати причину-наслідкові зв'язки.

Наприклад: Визначте, думки чи факти містяться у таких твердженнях про захисників Донецького аеропорту: а) "Ошукані люди, які воювали з

фантомом! З власним народом. Важко їм прийдеться, коли це зрозуміють"; б) "Я пишаюсь, що один солдат з мого взводу був серед "кіборгів"... Не з власним народом воювали вони, а з московським мородором, який є ворогом не лише України, ай всього людства, як і сталінський ссср, як і третій райх".

3. Орієнтація на дослідницькі підходи: зіставлення текстів документів, виявлення суперечностей в описах і тлумаченнях подій. Зацікавлення проблемою і на цьому ґрунті вводяться нові поняття, прийоми і підходи через моделювання різних типів занять в системі міжпредметних зв'язків. Це дозволяє актуалізовувати різні завдання – виробити у молоді людини уміння, навички і бажання навчатися впродовж життя, свідомо осмислюючи навколишнє середовище щоб завжди бути конкурентоспроможною, відповідальною.

Таким чином, сьогодні мусимо говорити про те, щоб активно змінювати роль гуманітарних дисциплін. Одне з основних завдань – це створення умов для формування особистості, зокрема, залучення тих хто навчається до активного пізнавального процесу для того, щоб молодь усвідомлювала що з ними, і як можуть робити деякі висуванці та їх "команди". Отже, важливість таких дисциплін у тій ролі, що вони можуть відігравати в становленні світогляду, ціннісної сфери особистості, у вихованні небайдужого ставлення до демократичних процедур контролю дуже реальна. Очевидно, що сьогодні це може бути внеском в те, щоб молодь не виходила з навчальних закладів з розмитими уявленнями про громадянські, духовні, моральні цінності, з нігілістичним ставленням до історії своєї країни, до соціального і морального досвіду попередніх поколінь, з розгубленістю перед життям, а могла висловлювати власну справедливую позицію і впливати на своє майбутнє реально привчаючись до елементів громадського контролю.

***В. О. Рябенко, канд. філос. наук, КПУ ім. Бориса Грінченка, Київ
ryabenko_valerij@ukr.net***

ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ ВИД СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА, АБО МІСЦЕ І РОЛЬ ОСВІТИ У КАТЕГОРІАЛЬНОМУ РЯДІ СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА

Для сучасного і адекватного розуміння сутності освіти надзвичайно важливим є її усвідомлення як основного, найуніверсальнішого синтетичного виду суспільного виробництва, тобто такого виробництва, яке синтезує у собі і відтворює з себе всі інші види виробництва.

У глибинній основі розвитку людини завжди лежали й лежать два фундаментальні чинники – виробничі сили і суспільні відносини. І ті й інші є різними сторонами формування і розвитку суспільного індивіда. Саме в цьому сенсі всі категорії, які входять до складу категоріального

ряду способу виробництва – "матеріальне виробництво", "духовне виробництво", "виробництво суспільних відносин", "виробництво людини", – представляють різні сторони розвитку людини. На їхній взаємодії, взаємопереходах знаходить своє існування найважливіший спосіб цього розвитку – виробництво людини.

Виробництво людини – одне із найфундаментальніших і первинних відношень суспільно-історичного процесу. Ще на зорі історії провідною формою життєдіяльності людей є саме цей вид виробництва. Однак на цьому етапі найбільш розвиненою його формою була лише сім'я. Потім із сімейних відносин розвинулись нові відносини, нові потреби, нові форми виробництва, які задовольняли їх, і виробництво людини опинилося в тіні інших видів суспільного виробництва, відступило на задній план, стало підпорядкованим відношенням.

На сучасному етапі розвитку людства, за умов інформатизації, демократизації та гуманізації суспільних процесів, ми спостерігаємо протилежний за своєю суттю процес. Виробництво людини з підпорядкованого перетворюється на визначальне суспільне відношення – на більш розвинене (порівняно зі своїм первісним станом) відношення. Минулі віки еволюції і визначального панування інших видів суспільного виробництва, які виникли з нього, але не стали абсолютно самостійними, повернули це суспільне відношення до самого себе, але на більш високому щаблі його змістовного і структурно-функціонального розвитку.

Оскільки матеріальне виробництво, духовне виробництво і виробництво суспільних відносин суть необхідні елементи, сторони виробництва людини і знімаються в ньому, остільки саме вони багато в чому визначають його структуру і форми на сучасному етапі розвитку. Такий підхід є не тільки правомірним, але й необхідним. У результаті історичної еволюції виробництво людини не тільки залишилось виробництвом фізичного існування індивідів і їхньої тілесності, але й стало формою творення їхнього соціального і духовного буття, способом виробництва їхньої соціальної і духовної "тілесності". У зв'язку з цим воно є також певним способом їхньої діяльності, життєдіяльності, певним способом життя.

Початковою точкою аналізу сутності виробництва людини є уявлення про людину як про індивіда, взятого у його тілесному, духовному і соціальному вимірах. Водночас велике методологічне значення у цьому випадку має також розуміння людини як світу людини, бо людина – це не тільки певне тіло та індивідуальна свідомість. Не меншою мірою це й світ людини, тобто її предметне, соціальне і духовне оточення (сім'я, громада, суспільство, держава), а також відповідні їй зв'язки і відносини.

Тому світ людини має трактуватись як триєдність матеріально-речовинного неорганічного тіла людини (система всіх речовинно-матеріальних засобів життя, що включають і природу), соціального неорганічного тіла людини (суспільство, держава, клас, страта, громада,

колектив, сім'я та інші форми соціального буття), духовного неорганічного тіла, або духовної неорганічної природи людини.

Таким чином, з одного боку, кожна людина постає як індивід, який має органічне фізичне і духовне тіло, а з іншої, – як єдність речовинно-матеріального, соціального і духовного світів суспільства. Згідно з таким станом речей виробництво людини маніфестує себе також у двох формах: 1) виробництво світу людини, або неорганічного тіла людини; 2) виробництво людини як індивіда. Це останнє, в свою чергу, проявляється як виробництво органічного тіла людини (її народження, харчування, охорона і захист її тіла та здоров'я – медицина, система закладів фізичної культури) і як виробництво людини як особистості (система виховання та освіти).

Підводячи підсумок, можна сказати, що навіть економічний уклад сучасної епохи, взятий сам-по-собі, вже не кажучи про інші її складові та особливості їх взаємодії, зумовлює перехід до нового розуміння сутності, фазовості і ритміки цивілізаційного розвитку, до нової пізнавальної парадигми, в якій домінує антропологічна, антропокративна методологія, що знімає (синтезує) в собі матеріальнотехнологічний, інформаційний і соціокомунікативний підходи. Як бачимо, цей перехід і онтологічно, тобто у формі категорій-родів суспільного буття, і гносеологічно (у формі категорій-понять), відбувається насамперед у межах категоріального ряду суспільного способу виробництва, а категорія "виробництво людини" є синтезом, зняттям (у філософському сенсі цього терміну) категоріального ланцюжка "матеріальне виробництво"- "духовне виробництво"- "виробництво суспільних відносин". Такі місце і роль категорії "виробництво людини", визначальною галуззю якої є освіта, й зумовлюють ту закономірність, що кожне суспільство відтворює себе через систему освіти. Водночас це "поглинання", утримування в собі категорією "виробництво людини" (а під її впливом – і категорією "освіта") категорій "матеріальне виробництво", "духовне виробництво", "виробництво суспільних відносин", їх універсальна природа диктують необхідність такого ж універсального, системного, комплексного підходу до пізнання системи освіти. На сучасному історичному етапі пізнання суспільних процесів ця об'єктивна необхідність матеріалізувалася, по-перше, у вигляді принципово нового, більш широкого, ніж власне педагогічний, науководослідницького напрямку вивчення системи освіти – освітології (на Заході – едукологія), а по-друге, – у її інтеграційному, міждисциплінарному, мультидисциплінарному, трансдисциплінарному характері.

І. М. Савицька, канд. філос. наук, НУБіП України, Київ
isavitskaya@gmail.com

ПРОБЛЕМАТИКА ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

***Разом із Аристотелем ми заявляємо, що остаточним
критерієм розуміння є здатність трансформувати знання
у процесі викладання.
Лі Дж. Шульман***

Філософія з самого початку свого виникнення намагалася не тільки осмислити існування системи освіти, але й сформувати її нові цінності та межі. В цьому контексті можна згадати імена Платона, Аристотеля, Августина, Ж.Ж.Руссо, котрим людство зобов'язане усвідомленням культурно-історичної цінності освіти. Цілий період в історії філософської думки називався Просвітництвом. Німецька філософія XIX століття в обличчі І.Канта, Г.Гегеля висунула та обґрунтувала ідею гуманістичної освіти особистості та її самосвідомості, запропонувала шляхи реформування та модернізації системи шкільної та університетської освіти. Видатні мислителі XX століття В.Дільтей, М.Бубер, К. Ясперс, Д.Н. Уайтхед також здійснювали дослідження в галузі освіти. Саме їх здобутки вважаються золотим фондом філософії освіти. Проблеми освіти завжди займали важливе місце у філософських концепціях в усі часи. Але лише в 40-х роках XX століття у США науковці починають загострювати увагу на проблемах дослідження філософії освіти, відбуваються налагодження зв'язків та покладення основи для співпраці між філософами та теоретиками педагогіки, а також, здійснюється філософська експертиза наявних освітніх програм. Нині, фундаментальні проблеми освіти знаходяться у центрі уваги світової наукової думки. Окрему групу утворює низка питань епістемологічного та гносеологічного характеру, об'єднаних довкола проблем можливості пізнання світу, механізмів пізнавальної діяльності, а також її результативності – здобування та передачі знань. Відомим є той факт, що найважливіші функції освіти – це навчання і виховання у їх безперервній взаємодії. Тим самим, мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би краще поєднував її професійну діяльність з загальними світоглядними цінностями, які закладені в основу даної системи. Оскільки філософія з часу свого виникнення завжди відігравала функцію теоретично-рефлексійного аналізу світогляду та його подальшого розвитку, то вона набула найважливішого значення і в становленні нових освітніх систем. Так, відомий педагог і філософ Сергій Гессен вважає, що педагогічну діяльність в цілому треба розглядати як "прикладну філософію". [Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.]. Але й

освіта, у свою чергу, здійснює найбільший вплив на філософію. Можна стверджувати, що педагог, як дослідник, може спостерігати, проектувати, експериментувати і класифікувати дані теоретичного, досвідного аналізу, досліджувати джерела теоретичного знання з допомогою експериментальних даних. Якщо гносеологія розгортає свої уявлення навколо опозиції суб'єкт– об'єкт", то для епістемології базовою є опозиція "об'єкт – знання". Епістемологи виходять не з "гносеологічного суб'єкта", що здійснює пізнання, а скоріше з об'єктивних структур самого знання. Основними епістемологічними проблемами є: структура знання; механізми об'єктивації знання і реалізації в науково-теоретичній і практичній діяльності; типи знань; загальні закони існування, зміни знань; розвиток знання. При цьому, механізм свідомості, що бере участь у процесі пізнання, враховується опосередковано, через наявність у знанні інтенціональних зв'язків. Протистояння суб'єкта та об'єкта надає питанню про можливість пізнання певну парадоксальність, що призводить до виникнення різноманітних концепцій пізнання. Відсторонена від проблеми гносеологічного суб'єкта епістемологія лише опосередковано торкається механізмів свідомості. Якщо гносеологія оперує лише поняттями істинності знань, то епістемологія доповнює класичну істинність поняттями "несуперечливість", "повнота", "інтерпретованість". І якщо філософсько-гносеологічна підготовка науковця забезпечує загальне світоглядне орієнтування, то епістемологія є більш приземленою до конкретних питань наукової галузі, в межах якої йому належить працювати. Тому епістемологія тісно співпрацює з філософією науки, методологією та педагогікою. Досить гостро в XX ст. постала проблема співвідношення знання, моралі, виховання. В зазначених співвідношеннях знання інколи розглядається як дещо спрощене, обмежене, таке, що не може задовольняти найперших життєвих запитів людини. Саме тому вельми актуальним є питання про зв'язок знання із педагогікою, культурою, інформацією та соціальними технологіями. Педагогічна освіта дає поштовх до глибоких зрушень в освітній системі. Вона сприяє формуванню принципово нової професійно-педагогічної культури, закладає стрижневі підвалини й визначальні орієнтири розвитку будь-якої освітньої галузі. Саме тому ключові проблеми педагогічної освіти, зазвичай, мають глобальний характер, а розв'язання їх залежить від концентрації зусиль світової науково-педагогічної спільноти. Проблема змісту освіти долає кордони й інтегрує увагу та науковий пошук багатьох учених. В межах освітньої системи відбуваються перші реакції на спроби її реформування й модернізації, адже саме вона відповідає за оптимальне функціонування системи освіти загалом і спонукає її до змін. Будь-яка трансформація освітньої галузі неминуче повинна торкатися змісту освіти. Його стан у реформаційний період є критерієм доречності чи недоречності, істинності чи хибності, ширості чи ілюзорності, запропонованих освіті революційних кроків, а також, своєчасного чи запобігливого (а тому недоречного) втручання у розвиток освітньої системи. Про-

блематика пізнання–розуміння–знання є власне проблематикою епістемології освіти і, зокрема, філософсько-педагогічної ноології. Нові горизонти пізнання і розуміння реалізуються через творчу інтеграцію знань, через нові відкриття і синтези, через нові філософські і філософсько-педагогічні пошуки і здобутки. З розширенням мовно-інформаційного простору науки і педагогіки у XXI столітті можна буде по-справжньому осмислити сутність людського пізнання–розуміння. [Онищенко В. Д. Фундаментальні педагогічні теорії: монографія / В. Д. Онищенко. – Львів: Норма, 2014. – 356 с., С.41] Отже, усвідомлюючи важливість розв'язання зазначеної проблеми, її першорядність та важливість, важливим завданням є скерування зусиль на розробку теорії змісту освіти, його концептуальної переорієнтації, наголошуючи на взаємозалежності змісту освіти та змісту педагогічної освіти, їх еволюції. Проблемне поле змін у освітніх процесах, невідворотність яких нині доведена, актуалізує потребу у реформуванні педагогічної освіти, яка в усьому світі визнана не тільки пріоритетною, а й випереджальною за рівнем інноваційності, динамізму та трансформаційного руху.

***Yu. Samoilova, Sumy Branch of Kharkiv National University
of Internal Affairs
samoilova_yulya@ukr.net***

THE ROLE OF INNOVATIONS IN THE NEW PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE XXI CENTURY

Network type of society became dominant at the end of the XX century. The main reasons of development of networking society were revolution of information technology, the dynamic processes of globalization and explosion of cultural and social movements. The success of some individuals and organizations in a society depends on their ability to create, perceive and use different types of innovation: technological, cultural and others. The sphere of education is no exception. The modern world is characterized by instability, ambiguity, change of the usual stereotypes, the rapid change in the types and methods of operation. If during the industrial age education was aimed mostly at acquiring of standardized knowledge and methodologies of thinking, now education should be aimed not just at transferring old knowledge, but the ability to think critically, to form advance consciousness of people who are able to confront effectively the global crisis. Such new philosophy of education is necessary that would meet the requirements of networking type of society of the XXI century.

One of the main problems while creating a new philosophy of education is modernization of the educational system, content of education and teaching methods. An important characteristic of the XXI century education is not only the ability to use its own knowledge, but willingness to change and adapt to new requirements of the labor market: to be ready to act,

manage the information, make decisions quickly, to learn throughout life. In the context of network society one of the ways of modernization is the creation of innovative schools network (ISN).

According to H.F. Van Aalst, networking means "the systematic development (management) of external and internal connections (communication, interaction, coordination) between people, groups or organizations (" nodes ") with the aim of improving the activity's results" [Van Aalst H.F. Networking in society, organizations and education // Networks of innovation. – Paris : OECD Publications, 2003. – P. 34]. The development of networks in the sphere of education can be explained as the phenomenon that is associated with the idea of community of members, unlike the subordination and control, typical for hierarchical way of organizing the educational system. Common ideas, intentions, values are the main principle in the networks, which makes participants equally responsible for the development of the matter that unites them [Chapman J. Schooling for Tomorrow : Networks of Learning // Networks of innovation. – Paris : OECD Publications, 2003. – P. 45].

In philosophical terms, the development of educational networks is associated with the concepts of holistic knowledge, in which certain branches are interconnected with others within a single network [Tendentsii reformuvannya serednoi osvity rozvynenykh anhlomovnykh krain v konteksti hlobalizatsii (90-ti rr. XX – poch. XXI st.): Monohrafiia. – Sumy: VAT "Sumska oblasna drukarnia". Vydavnytstvo "Kozatskyi val", 2004. – P. 154]. In this context, schools, that are a part of the network, are not isolated structural components of vertical hierarchy, how any educational system was and actually is now, but "nodes" of the common knowledge network.

An important part of modern philosophy of education is the principle of democratic government. Modernization of education management system involves, first of all, its decentralization. This process has been successfully carried out in the educational systems of many countries, including the United States, which is a prime example of the decentralization process. Innovative school networks have been successfully operating in America for a long time. Their existence and the results of function are positive experience that must be analyzed and used for the development of the national educational system. Uniting into the networks schools that are traditionally isolated within decentralized systems can greatly multiply their innovative capacity. Networks acquire the role of institutions of meso-level (in English-speaking countries it's usually educational districts and local educational administrations) of completely new type that tend to develop the capacity of all the forces involved in the systemic reform [Tendentsii reformuvannya serednoi osvity rozvynenykh anhlomovnykh krain v konteksti hlobalizatsii (90-ti rr. XX – poch. XXI st.): Monohrafiia. – Sumy: VAT "Sumska oblasna drukarnia". Vydavnytstvo "Kozatskyi val", 2004. – P. 163].

The modernization of the educational system, its moving to a new level brings new challenges to the individual of a teacher. In modern conditions of

teaching students should play a significant role in the intensification of learning and independent activity. Just only reproductive learning takes a back seat. Under such conditions the teacher plays the role of a manager, a consultant, a tutor, and a counselor. The formation of the individual of a student, the development of such qualities as professional competence, initiative, creativity, independence, autonomy, can make only the teacher who has specified qualities and systematically develops them. In this context, innovative school networks are an effective means to improve the professional activity of teachers. Creating of innovative schools networks favored to the rise of competency of management and pedagogical staff as for creating and implementing innovations in the organizational structure of school. Networks enable innovative teachers to acquire new skills because being limited within the one institution, teachers have the opportunity to exchange ideas, contributing to the growth of their creative potential.

Summing up the results, we can conclude that innovative school networks play a very important role in the creation of a new philosophy of education of the XXI century. The study of foreign experience of the creation and function of ISN, the use of positive achievements of the developed countries, including the United States, is a valuable source in the context of the modernization of Ukrainian educational system.

Т. В. Соболев, канд. філос. наук, с. н. с., КНУТШ, Київ
tanyasobol@bigmir.net

ВПЛИВ СВІТОВИХ ЗАПИТІВ НА ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасний світовий розвиток характеризується поглибленням процесів інтеграції та глобалізації усіх сфер життя суспільства. Триває взаємне зближення різних країн і народів, проникнення інформаційних технологій та формування єдиного планетарного суспільства. Відбувається також трансформація політичних, культурних та освітніх інститутів за європейським типом з властивими йому демократичними нормами та суспільними цінностями. Про результати даних глобалізаційних процесів свідчить той факт, що освіта перестала відповідати тим вимогам, які пред'являє їй нове середовище. До того ж її власна структура настільки ускладнилась, що виникли серйозні труднощі в ефективному виконанні освітніх завдань. Проблемна ситуація, яка відома як криза освіти, активізує пошук нових освітніх форм і значно посилює інтеграційні процеси, які є проявами світової глобалізації. Процес світової глобалізації – це "кооперація і підведення різних національних ідей і систем під один структурний устрій" [Панарин А.С. *Глобалізація* // Глобалістика: Енциклопедія. М., 2003. С. 183]. У сучасному світі глобалізація здебільшого "вразила" морально-правові та соціо-культурні сторони суспільного життя, формуванням яких займається освітня сфера. Відповідно, одним

із основних результатів глобалізації стало впровадження болонської системи в освіту України. Дана система дає змогу побудувати європейську зону вищої освіти як ключового напрямку розвитку мобільності українських студентів з можливостями навчання та працевлаштування за кордоном. Крім того, болонська система сприяє підвищенню якості освіти та формуванню і зміцненню інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи. Які ж зміни є характерними для вищої освіти України? Перш за все глобалізація сприяє появі міждисциплінарних предметів та трансдисциплінарності знань. По-друге, зростає соціальна відповідальність та звітність навчальних закладів за вироблене знання, що призводить до підвищення конкурентноспроможності освіти. По-третє європейські критерії та вимоги в освітній сфері впливають на удосконалення системи контролю якості та практичності знань в науково-освітній діяльності.

Дані факти свідчать про те, що наша освіта стає схожою на системи освіти інших держав. Так, за словами С.І. Долгова, "в останнє десятиліття була вибудована система напрямів глобалізації на державні системи освіти (в основному це вищий ступінь освіти, тобто університети, інститути, академії тощо, де ведеться підготовка економічно значущого ресурсу – спеціалізованих кадрів), що полягає в підході до освіти в аспекті "великого підприємства" (Австралія, Англія, Німеччина, США). [Долгов С.І. *Глобализация экономики: новое слово или новое явление?* – М.: ОАО "Изд-во "Экономика", 1998, С. 171.]

Іншим наслідком глобалізаційних процесів є зміна напрямків пріоритету в освіті: зміщення уваги з самого студента, як людини, якій необхідне якісне знання та яка потребує врахування індивідуальних особливостей, інтересів і здібностей, на людину, яка приносить гроші університету. Крім того освіта перестає виконувати менталітетотворюючу та культуротворчу функцію, які забезпечують взаєморозуміння та духовне еднання людей.

Таким чином, від правильного впровадження та використання глобалізаційних процесів залежить сама модель майбутньої системи освіти та рівень кваліфікації трудових ресурсів. Тому, щоб глобалізація в сфері освіти проходила без катастроф (що є досить реальним при неякісній освіті для соціальної сфери) необхідно і достатньо відповідності освітніх програм рівням гуманізації. Тобто акцент має робитися на особистісно-орієнтоване навчання яке на сьогодні визначається такими усталені принципи як: визнання людини складною системою, яка саморозвивається; визнання особистості (учня, вчителя, керівника) суб'єктом освітньої діяльності і суб'єктивних відносин; врахування притаманного кожній унікальній особистості власного досвіду, який є результатом формування особистісного знання [И.С. Якиманская. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения. // Вопросы психологии. – №2, 1995. – С.31-34. ст. 26].

В особистісно-орієнтованому навчанні дитина стає не засобом, а метою навчально-виховного процесу, адже дане навчання виходить з

визнання унікальності суб'єктного досвіду самого учня, як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності, що проявляється, зокрема, в пізнанні. Тим самим визнається, що у процесі навчання відбувається не просто інтеріоризація дитиною заданих педагогічних впливів, а збагачення та перетворення власного досвіду дитини, що складає "вектор" індивідуального розвитку студента [И.С. Якиманская. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения. // Вопросы психологии. – №2, 1995. – С.31]. Для здійснення такого навчання викладач повинен позиціонувати себе не як джерело знань, а як медіатор між студентами і знаннями, так би мовити "інтелектуальним дзеркалом", яке допомагає студентові самому співвіднести процес нагромадження інформації з його кінцевим результатом. [Ничкало Н.Г. Професійна освіта: Словник: Навч. Посіб. / С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000.- С. 281]. Саме така система викладання існує в американській освіті сьогодні, результати впливу якої можна побачити в різних країнах світу.

Отже сьогодні на формування освітньої системи України впливають щонайменше три фактори: глобалізація, інтеграція та демократизація, які впливають на розвиток всіх європейських країн. Сучасна українська освіта залучена до процесу формування єдиного європейського простору, цінностей, якості та культурної спрямованості освіти, що включає в себе принцип антропоцентризму, який визначає відповідні взаємовідношення студентів та викладачів в інтегральній освітній системі та принцип культурної ідентичності та самобутності зі збереженням національних традицій та звичаїв різних народів. Саме дані принципи і лежать в основі змін в системі Української освіти, які проявляються через впровадження освітніх інновацій та модернізації навчальних програм в усіх освітніх закладах нашої держави.

І. В. Степаненко, док. філос. наук, проф., ІВО НАПНУ, Київ
stepan@voliacable.com

ФІЛОСОФІЮ ЗА БОРТ? АБО ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ / УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У запропонованій для розгляду темі переплітаються дві взаємопов'язані і взаємообумовлені проблемні площини, кожна з яких утворює простір для гострих теоретичних дискусій із найсерйознішими практичними наслідками.

Питання про власне призначення і долю супроводжувало філософію практично з моменту її виникнення. У силу універсальності і всеосяжного характеру свого предмета, філософія завжди була, за висловом Х. Ортеги-і-Гассета, наукою, яка постійно шукає себе, постійно шукає свій предмет. Ці пошуки, іманентно властиві філософії, суттєво активізувалися починаючи з 30-х р. р. XIX ст. у зв'язку з кризою філософії як метафізики і відокремленням від неї спочатку природничих, а потім і цілої

низки соціальних та гуманітарних наук. Для філософії як постметафізики питання "що є філософія?" стало воістину доленосним, визначаючи її майбутнє – кінець чи трансформацію [Див., наприклад: Після філософії: кінець чи трансформація?: Пер. з англ. / Упоряд.: К. Байнес та інші. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 432 с.]. Останнім часом питання про долю філософії не тільки не зійшло з порядку денного, а все більше стало переміщатися із теоретичної площини у практичну. Його можна було б сформулювати слідом за організаторами останнього конгресу філософів слов'янських країн, який проходив у Польщі в 2014 р., так: "Кому ще потрібна філософія і філософи?". І якщо філософи в більшості своїй все ж перебувають у переконанні, що філософія потрібна всім, хоча і потребує суттєвих трансформацій, то інша – освічена або не дуже освічена – публіка, все менше поділяє цю переконаність. Практичним наслідком такого ставлення до філософії є скорочення її представленості в навчальних програмах університетів. У свою чергу, подібна тенденція, підкріплюючись проникненням у сферу вищої освіти ринкових механізмів і законів, що вже ставить під питання майбутнє самих університетів як своєрідних і унікальних інститутів освіти, які створювали в культурі необхідний для її нормального функціонування і розвитку простір культивування "вільного розуму" і "вільного духу" (В. Гумбольдт).

Дискусії щодо покликання і призначення університету, пошуку його нових суспільно-ефективних моделей, що активно розгорнулися наприкінці XX – початку XXI ст. і продовжуються і до сьогодні, були інспіровані визнанням того, що класичний університет гумбольдтівського типу якщо й перебуває не "у руїнах", як на тому наполягає Б. Рідінгс [Readings B. The University in Ruins / Bill Readings. – Boston: Harvard University Press, 1996.], то у глибокій кризі. У даному проблемному полі також склалося певна парадоксальна ситуація. З одного боку, і у наукових публікаціях, і у міжнародних стратегічних і нормативних документах, що визначають розвиток освіти у сучасному світі і на перспективу, наголос є наголос на гуманістичному призначенні освіти, реалізація якого тільки і може забезпечити збереження за освітою її статусу суспільного блага і успішне виконання освітою її соціальних функцій – формування у тих, хто навчається, соціальної відповідальності, громадянської і політичної позиції, почуття справедливості, міжнародного розуміння і розвитку, усього того, що є фундаментальними аспектами нашої спільної людяності. Показовим у цьому відношенні є один із останніх документів, оприлюднених ЮНЕСКО, під назвою "Переосмислення освіти: у напрямку глобального загального блага?". Тут у підрозділі "Підтверджуючи гуманістичний підхід до освіти" стверджується, що існує необхідність вийти за рамки суто утилітарного бачення та концепції людського капіталу, які характерні для більшої частини міжнародного дискурсу і вузької політики, що акцентує на ролі освіти у соціально-економічному розвитку. Натомість потрібен комплексний підхід до знань, навчання та розвитку, який би ґрунтувався на гуманістичних етичних принципах.

Гуманістичний підхід передбачається як центральне питання для сталого людського та соціального розвитку, в якому основна мета освіти має полягати в тому, щоб підтримати і зміцнити почуття власної гідності, здатності і благополуччя людини по відношенню до інших і до природи". [Rethinking Education: Towards a Global Common Good? By Sobhi Tawil and Rita Locatelli, UNESCO Education Research and Foresight. Posted on May 15, 2015 by norrag [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://norrag.wordpress.com/2015/05/15/rethinking-education-towards-a-global-common-good/>]. Зрозуміло, що реалізація такого гуманістичного підходу неможлива при радикальному скороченні філософських і гуманітарних дисциплін у навчальних програмах університетів. Але з іншого боку, – сама вища освіта у ринковому суспільстві перетворюється на ринкову сферу надання освітніх послуг, де ефективність функціонування освітніх інститутів визначається їхньою конкурентоспроможністю і де все частіше на практичному рівні управління вищою освітою і її закладами якщо не проголошується, то реалізується гасло "Філософію за борт".

В Україні остання тенденція заявила про себе з особливою силою. Для цього є багато причин, які стосуються і недостатньо чіткого стратегічного розуміння ключових цілей і механізмів реформування вітчизняної системи вищої освіти (яке само потребує філософського обґрунтування), і ситуації у царині самої вітчизняної філософії, зокрема змісту і способу її викладання. Щодо останнього, то тут діє логіка, схожа на ту, яку у свій час застосував С.К. Мінін – автор гасла "Філософію за борт!" [Минин С.К. Философия за борт // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / Сост. П.В. Алексеев. – М.: Политиздат, 1990, с. 203-209]. Так само як С.К. Мінін закликав "викинути" філософію, оскільки вона – опора буржуазії, так і його сучасні послідовники розглядають вітчизняну філософію як опору радянської ідеології, яка нічого позитивного не може дати сучасній вищій освіті, причому виходячи переважно із власного негативного досвіду вивчення філософії. Таким чином, перед вітчизняною філософією стоїть завдання, навіть складніше, ніж перед філософією і філософами інших країн, пов'язане з необхідністю подолати свій залишковий пострадянський стан в умовах радикального скорочення видатків на освіту і науку. Вона має здійснити свій системний "ребрендінг", пов'язаний із оновленням і власного наукового дискурсу, і його активного включення до світового філософського дискурсу, і оновленням свого суспільного іміджу і впливовості, і кардинального оновлення своїх навчальних курсів і способів їх викладання у закладах вищої освіти, зокрема в університетах.

КРИЗА ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

На стадії сучасного інформаційного суспільства наука виходить на перший план як гарант його розвитку. Освіта в даному контексті стає пріоритетною сферою, де зміни повинні бути першочерговими. Адже трансформована школа є найактивнішою ланкою в перетворенні суспільства. Це, певною мірою, пов'язано зі здійсненням науково-педагогічної революції, зміною парадигми, можливістю утвердження у педагогічному, а зокрема, і у вітчизняному процесі її нової перспективної моделі – школи "самореалізації особистості", яка найбільш адекватно відповідає суспільним реаліям. В ХІХ-ХХ ст. в Україні склались та існували провідні альтернативні педагогічні парадигми: "Школа навчання", "Школа праці", "Вільна школа". В 20-ті роки ХХ ст. зароджується філософсько-педагогічна основа парадигми "Школа самореалізації особистості". Навчально-виховний процес парадигми "школа самореалізації" орієнтований не на абстрактне формування особистості, а на продукування рольової функції "образу особистості", далі через складну трансформацію та поступальний рух трьох фаз розвитку самосвідомості – через самоідентифікацію, самопізнання та самореалізацію – викристалізовується семантичне ядро "самості дитини". Вперше реальну спробу втілення ідей "школи самореалізації особистості" в практику та розробки її педагогічної технології на теренах нашої держави в кінці 60-х років здійснив В.О.Сухомлинський у своєму унікальному педагогічному експерименті. Отже, криза сучасної педагогічної практики і педагогічної науки, про яку багато говорять фахівці, породжена зламом звичного образу або логосу людини в результаті стрімких соціальних перетворень. Відомим є той факт, що сучасна педагогіка знаходиться на роздоріжжі. Образ людини, який був побудований на основі парадигм "людина – частина природи", "людина – сукупність суспільних відносин" та ін., розпався, а новий ще не синтезований. В даному випадку може допомогти лише всебічний підхід до розуміння та вирішення проблеми, інакше отримаємо знову однобокий, схильний до саморозвалу образ людини. А для цього треба знати і розуміти усі можливі парадигми і вміти утримувати суперечливі взаємозв'язки в їх єдності. То ж сучасний педагог, котрий здатен професійно розмірковувати над філософськими питаннями своєї науки, повинен бути не стільки філософом освіти, скільки просто філософом. Думка про те, що начебто специфічні для філософії освіти антропологічні проблеми можуть серйозно обговорюватись лише в широкому історико-філософському контексті, виявляється вірною і стосовно іншої групи проблем, які відносяться до так званої антропономіки. Антропономіка як розділ людинознавства об'єднує в собі багато

точок зору з приводу номосу (внутрішнього закону, або сутності) людини. Найбільш полярними антропономічними точками зору, між якими знаходиться цілий спектр їх мутацій, є дві – есенціалістська та екзистенціалістська. Згідно з першою, субстанція сутності людини (природа, соціум чи культура) знаходиться поза індивідом, передує йому і входить в індивід у процесі його становлення особою. Головне питання есенціалістської антропономіки – яким чином природна, суспільна чи культурна субстанція створює індивіда, яким чином субстанція стає суб'єктом? Друга точка зору – екзистенціалістська – виходить з первинності існування індивіда, його автономності (індивід сам дає собі номос або сутність), з незалежності індивіда від зовнішніх обставин, з тотальної свободи та відповідальності за те, ким він стає. Освіта людини, а також її формування, засновуються на зміні способу індивідуального буття. Не менш важливим фактором у формуванні кризових явищ у сучасній освіті є вузькодисциплінарні установки сучасної освіти, відчуження її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідком цього є "фрагментарність бачення людиною реальності", що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям можливості адекватно реагувати на загострення енергетичної й екологічної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної та економічної ситуації. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах, зазначає український дослідник в галузі педагогіки С.У.Гончаренко. Відтак, сучасність вимагає від спеціаліста спрямованості на принцип універсалізації знань та вмінь, а не на їх конкретний зміст. Зрозуміло, що шлях до надмірної спеціалізації (а у контексті освіти – профілізації) виявляється безвихідним. Тим більше, що домінантні в кінці ХХ століття мега-тенденції розвитку світової спільноти зумовили становлення людиноцентричної освітньої парадигми нової постіндустріальної фази розвитку, яка орієнтована на звільнення творчого потенціалу людини від диктату техніки, шаблонів поведінки і споживацької ідеології. Ця парадигма (що виявляє орієнтацію на самодетермінантні засади життєдіяльності людини) пов'язана із посиленням людиноцентристського, ціннісно-світоглядного аспекту педагогічної думки. Відтак, виходячи із сучасних цивілізаційних імперативів, можна дійти висновку, що освіта має стати ціннісно орієнтованою і давати ціннісно закарбовані знання, коли знання не тільки інформують, але й формують особистість. Актуальним виявляється суб'єкт-суб'єктний стан інтеграції вчителя та учня, побудований на засадах принципів педагогіки співробітництва, коли вчитель та учень знаходяться у рівному положенні. Отже, педагогічна антропологія містить в собі фундаментальні положення про сутність людини, тобто виступає єдиною областю педагогічного знання і одночасно філософією з педагогічним ухилом. При цьому виховання розглядається виходячи з

біологічної інтерпретації схильностей, потреб і здібностей людини, соціальної обумовленості сприйняття світу і оточуючих людей і духовного становлення особистості, що розвивається. Поряд з цим набуває значущості проблема "перетворює розуміння". Суть цього розуміння полягає в тому, що через нього розкриваються внутрішні процеси становлення та оформлення сили людської духовності. При цьому особистість тут виступає як якась автономність. Суть і основні параметри цієї автономності – у духовному вимірі людини як суб'єкта освіти і виховання. Ця духовність повинна конкурувати з біологічною і, особливо, з соціальною детермінацією людини.

Н. М. Сухова, канд. філос. наук, НАУ, Київ
n.s.nikas@meta.ua

РЕФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: ДОЛЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Швидкими темпами просувається процес реформування системи освіти в Україні. Найконсервативніша галузь людського існування "переламується через коліно" Міністерства освіти з надією отримання фантастичних результатів перетворення людини в надлюдину і отримання небувалого економічного зростання нашої держави.

Міністром освіти та його помічниками зібрано досвід різноманітних освітніх систем різних континентів планети Земля і на семінарах обговорюється про найкраще застосування чужих методик викладання і управління освітою. Часто це нагадує момент складання пазлів картини яка вже давно запрограмована виробниками. Тільки з реформуванням освітнього процесу як такого, що робить людину розумною, поміркованою, людяною, гуманною і відповідальною за свої вчинки, ця гра нічого спільного не має.

Опинившись у ХХІ столітті на роздоріжжі між самознищенням і самовдосконаленням, сучасна людина робить свій доленосний вибір, ставить нові цілі і завдання, адаптується до нових умов існування у надскладному світі. Проблема невідповідності освіти запитам сучасності, вже декілька років обговорювалась педагогами, філософами і науковцями різних наукових галузей. Просвітницька модель освіти давно вичерпала себе.

Чому і як навчати людину ХХІ століття, коли так стрімко змінюються умови її життя, а навколишнє середовище сповнюється стихійного лиха та екологічних катастроф різного ґатунку. Яке співвідношення гуманітарних і природничих предметів повинно бути у навчальному процесі, які галузі господарства потребують фахівців з вищою освітою, набір на які спеціальності потрібно скоротити на певний час – ці а багато інших питань потрібно буде враховувати, коли здійснювати освітню реформу в нашій державі.

Вирішення проблеми адміністративними методами, зокрема, вступом України до Болонського процесу і мавпування методик західної педагогіки і психології, показало, що криза "ситих" людей і криза "голодних" не можуть долатися однаково. Побіжний огляд традицій європейського освітнього простору та стан держав Європи в цілому, показує що відбулася втрата європейським суспільством свого християнського коріння (підоснови європейської культури). Відповідно, відбувся відхід від християнського розуміння людини як неповторної божественної істоти, наділеної внутрішньо свободою вибору, яка ставиться до життя як до таїнства. Нехтування релігійною традицією своїх пращурів, яка сформувала підґрунтям європейської етики в цілому, надало нам урок пагубного шляху до забування чи повної втрати національних освітніх систем, спустошення основних понять освітнього процесу або підміну їх сурогатними.

Звітність про "неперевершені досягнення" в освітньому полі країн пострадянського простору, зокрема, України, не відповідає дійсності. З кожним роком, виділених коштів на освіту не вистачає навіть на виплати жебрацької заробітної плати педагогам, а про кошти на реформи й мови бути не може. Натякання на те, що реформувати будемо власним патріотизмом і на власні кошти місцевих бюджетів, які, доречі, давно розкрадені чиновниками, визиває лише обурення з боку освітан та батьків дітей які навчаються, або будуть навчатися.

Сучасних освітан турбує також витіснення гуманітарних наук з сучасного освітнього процесу і ця тенденція відбувається й в освітньому просторі всіх країн. "Гуманітарні науки – є науками про людину, а там, де відсутнє людське самопізнання, там відсутня й людина... Гуманітарні науки навчають людину: розуміти і виражати себе; розуміти інших людей і спілкуватися з ними; розуміти інші культури та епохи; розуміти цілі людства і своє місце в історії; свідомо вибудовувати свою особистість в творчій взаємодії з іншими індивідами та культурами. А відповідно, бути гідним представником людства – людиною в повному сенсі слова" – підкреслює директор Центру Гуманітарних Інновацій Даремського університету, М. Епштейн [М. Эпштейн Человековедение как профессия. /Russion GAP <http://www.russiongap.cjm/2015/07/mihail-e-pshtejn-chelovekovedenie-kak-professiya/>]. Сьогодні багато відомих сучасних представників різних галузей наукового знання, в осягнення глибин своєї галузі, в кінці кінців стикаються з гуманітарними питаннями – етичними, когнітивними, метафізичними та естетичними.

Яку ж базову емоцію (мотивацію) пропонує покласти в основу реформування освіти наше міністерство та чиновництво на місцях? Побіжний аналіз прийнятих ними положень і законів виказує, що вони самі на смерть налякані за свої посади і пропонують на емоції страху провести всі реформи, мовляв якщо будуть боятися втрати робочі місця, то будуть бездумно виконувати всі накази зверху, як було завжди. Але часи змінилися і спроба С. Квітом і його командою виключити з програм вищих навчальних закладів філософію, отримала бурю

незадоволені з боку здорових розумом і душею освітян. І вже зараз всім зрозуміло, що такого типу реформування якщо й відбудеться, то воно все рівно приречене на розвал. Адже людська історія знає долю систем, які були побудовані на базовій емоції страху (заликування), таким був СРСР і що з ним сталося?! Навіть на сьогодні ми спостерігаємо значний відтік студентів до вузів Польщі, Чехії та інших країн Західної Європи, а в найближчий час, коли ми й далі будемо проводити такі псевдореформи, що мають на меті більшою мірою економічні показники та споживацькі тенденції, то Україну чекає занепад, а не курс на подальшу розбудову державності.

В. Е. Туренко, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
amo-ergo_sum@ukr.net

СИСТЕМА ВИЩОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ У ФРАНЦІЇ: СПРОБА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

*"Філософський факультет може претендувати
на право перевіряти істинність усіх вчень"
І. Кант. "Суперечка факультетів"*

Виходячи з потреб модернізації вітчизняної філософської освіти і науки та її гармонізації з базовими принципами міжнародного освітньо-науково-простору, актуальним стає звернення та ґрунтовний аналіз національних філософських систем освіти у світі, зокрема у Західній Європі, а саме у Франції.

Вища освіта у Франції (в тому числі і філософська) нерівно поділена між двома типами освітніх установ: вищими школами та університетами. Перші являють собою престижні навчальні заклади, що готують майбутніх чиновників (до яких відносяться викладачі середніх та вищих навчальних закладів). На відміну від університету, під час вступу до вищої школи, майбутні студенти повинні пройти конкурс, і, щоб подолати його максимально успішно, більшість спочатку вступають до підготовчих курсів.

Необхідно зазначити, що іспит на звання агреже (в нашій системі – це бакалавр) формує певні методи дослідження, за якими закріплюється статус специфічно філософських. Дані методи використовуються в таких формах роботи, як коментар (commentaire) та твір (dissertation), постійно фігурують в освітньому процесі в якості контрольних випробувань студентів. Форма коментаря є більш суворою і являє собою аналіз невеликого уривку з філософського тексту. Тут від студента потрібне пояснення кожного слова, що використовується автором у фрагменті, відновлення логічного порядку розглянутих проблем, ходу думки автора, розвитку його аргументації. Кожен автор і текст розглядаються як заздалегідь даний історичний факт: метою коментаря стає не дослі-

дження певної філософської проблеми та пошук її вирішення, а "з'ясування" того, що саме мав на увазі той чи інший філософ в конкретній роботі. Умовно такий метод можна назвати історичною герменевтикою. На цю характерну рису французької університетської філософії неодноразово звертали увагу соціологи.

При всій його фундаментальності можемо побачити один явний недолік, про який пише західний соціолог Л. Пенто: "При обраному методі вимальовується явна опозиція між філософським виробництвом виключно університетського характеру і філософським виробництвом хоча б частково поза-університетським. <...> Домінантою університетських філософських журналів є один-єдиний розділ – історія філософії, – в якому публікується 58% статей [Пенто Л. Эскиз философского поля Франции в 1960-1980- роки. // Логос 2004 № 3-4 (43). – С.206]. Очевидно, що при такому підході філософія замінюється історією філософії, а значить у випускника філософського факультета досить обмежене коло на ринку праці; і це стосується навіть тих питань іспиту, де від кандидата вимагається самостійне міркування на ту чи іншу тему.

Хоча в принципі, як зауважує Т. Соколова: "В цілому коментування текстів і міркування на філософські теми сліднують одним і тим же принципом, а від кандидата вимагають насамперед знання історії філософії. Звідси випливає висновок, що всі випробування іспиту на звання агреже зводяться до єдиного методу, який можна охарактеризувати як метод історичної герменевтики" [Соколова Т. Особенности философского образования: случай Франции / Т. Соколова // Логос – 2013 – №1 (91) – С.233].

Через це постає питання, яким же чином вийти з ситуації, що виникла, як в університетах, так і у вищих школах. Така методологічна убогість не залишилася непоміченою у філософській середовищі. Дослідники, які дотримувалися інших поглядів на цілі та методи філософії і тому не знайшли своєї ніші в рамках університетів та вищих шкіл, змушені були шукати інші інститути для реалізації своїх наукових амбіцій. Вихід віднайшли у ряді інших установ французької системи Вищої школи, а саме Колеж де Франс та Інститут історії і філософії науки та техніки.

Колеж де Франс (і цей факт всіляко підкреслюється в офіційних документах) не готує до жодних іспитів і не видає дипломів. На лекції може прийти будь-який бажаючий, і це відноситься до всіх курсів, що в ньому читаються. У той же час Колеж де Франс відкритий для наукових досліджень, яким не знайшлося місця в межах університетських курсів. Це сприяє тому, що дисертанти, що працюють над невизначеними в академічному середовищі темами, вважають за краще проводити дослідження саме в Колеж де Франс, хоча процедура захисту проходить безпосередньо вже в їх alma mater.

Девіз Колеж де Франс – свобода наукового пошуку. Для цього передбачена гнучка система кафедр, що відкриваються під певний дослідницький проект: Наприклад, кафедра сучасної філософії була заснована в 1874 році і закріплена за Жаном Нурріссоном (1874-1899), Габрієлем

Тардом (1900-1904), Анрі Бергсоном (1904-1921), Едуаром ЛеРуа (1921-1940), Луї Лавельом (1941-1951), Морісом Мерло-Понті (1952-1961)

Другою важливою установою, вільною від методологічного диктату філософського академічного середовища, є Інститут історії і філософії науки і техніки. П'ять підрозділів інституту (історії та філософії науки; логіки і мови; філософії фізики і складних систем; рішень, раціональності та інтеракції; філософія біології і медицини) працюють в контексті тих чи інших конкретних дослідницьких проєктів, які мало представлені в університетській освіті. Однак, на відміну від Колеж де Франс, Інститут організовує захист дисертацій і курує ряд магістерських програм з логіки і філософії науки на базі університетів Париж I і Париж IV.

Хоча Колеж де Франс та Інститут історії і філософії науки та техніки знаходяться в безпосередній залежності від університетів і вищих шкіл, оскільки саме академічне середовище відповідає за базову освіту майбутніх філософів, їх діяльність багато в чому сприяє оновленню пануючого філософського канону у французькій Вищій школі.

Н. В. Ярмолицька, наук. співроб., КНУТШ, Київ
natashav63@ukr.net

ОНЛАЙН ОСВІТА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ЗДОБУТКИ

У світі, який швидко змінюється, як ніколи набуває важливості постійний розвиток і вдосконалення. Так набуває популярності дистанційна освіта, адже сьогодні, щоб отримати знання вже не обов'язково йти до університету чи в бібліотеки. Десять років тому про дистанційну освіту багато хто навіть не чув. Зараз провідні університети всього світу пропонують користуватись дистанційною формою навчання, яка робить мрію про отримання престижної освіти для сотень тисяч людей реальною. Змінюється формат навчання, переглядаються підходи до освіти не тільки реальної, але й віртуальної – застосовуються нові методи такі, як адаптивне навчання, створення освітніх платформ, відео-лекцій і т.п. Втім у такій освіті можуть бути й недоліки. Адже досить важко самостійно налаштувати себе на навчання, а надмірна свобода розхолоджує студента, що також значно відібивається на рівні навчання.

Наразі, все більшої популярності набуває отримання вищої освіти за кордоном. За попередніми даними Інституту статистики ЮНЕСКО кількість студентів, які поступають у закордонні вузи збільшується з кожним роком на 12%. Так за останніх 10 років кількість студентів зросла на 75%. Втім освіта за кордоном доступна не для всіх. Тут є багато чинників, які не дозволяють кожному отримати освіту, насамперед відсутність грошей на оплату навчання та проживання за кордоном. Але альтернатива виходу з цього є – дистанційна вища освіта [Дистанционное высшее образование. Агентство академической мобильности Starakademu

твой путь к успеху. – Режим доступу: http://staracademy.ru/high_education/distancionnoe_vysshee_obrazovanie.html].

Слід зазначити, що вперше ідея організації дистанційного навчання була висунута ще у 1926 р. британським вченим Джоном Кларком Стобартом. Тоді він запропонував створити спеціальний учбовий заклад під назвою "Повітряний університет" ("University of the Air"). Втім така ідея не отримала значної підтримки. Тільки в 1962 р. британський соціолог Майкл Янг запропонував створити "Відкритий університет" ("Open University") з дистанційною системою навчання. Саме цей проект довів, що навчати дистанційно цілком можливо, а ґрунтовна вища освіта стала доступною широкому загалу. Таким чином у системі вищої освіти з'явилась нова можливість для широкого кола людей підвищити власний рівень кваліфікації й отримати другу чи третю спеціальність, з подальшою зміною сфери діяльності й кар'єрного розвитку та підлаштування їх до сучасних суспільних вимог.

У цьому аспекті провідне місце належить університетам, які залишаються лідерами у використанні інноваційних технологій, вони постійно удосконалюють власні методи та способи навчання, надають велику кількість безкоштовних online ресурсів для тих, хто хоче вчитись і отримати якісну освіту. При університетах створюються цілі підрозділи, які займаються розробкою дистанційних програм. Нажаль в українських вишах не так добре розповсюджена дистанційна освіта, втім за допомогою добре налагодженої дистанційної програми можна відчутно її якість і переваги. Навіть проведення семінарських занять та відео-конференцій в онлайн класах значно підвищить рівень дистанційного навчання.

В даний час, коли відбувається перелом і докорінно змінюються уявлення про освіту, важливе місце займає традиція гуманітарної освіти, тісний зв'язок між теорією і практикою та міждисциплінарна освіта. Намагаючись йти в ногу з часом вищі навчальні заклади вводять нові програми та учбові плани, які відображають останні тенденції в науці та техніці. У цьому аспекті для вітчизняної науки та освіти стає в нагоді Європейський досвід навчання у вищих навчальних закладах. Виходячи з європейського вибору зробленого Україною започатковуються зміни у вітчизняній освіті і науці та враховується закордонний досвід.

Сьогодні вища освіта за кордоном вважається досить затребуваною на світовому ринку праці. Кращі університети світу задають тон в області високих технологій, мистецтва, культури та ін., а дипломи отримані при навчанні дають можливість працювати в багатьох областях наук. Так навчання за кордоном гарантує випусникам у перспективі отримати престижну та високооплачувану роботу. Необхідно щоб і вітчизняна вища освіта відповідала європейським стандартам, а дипломи випускника українських університетів визнавались в усьому світі й надавали знання і практичні навички для подальшого успішного кар'єрного росту та набуття міжкультурного досвіду.

Досить повчальним у даному аспекті є досвід отримання вищої освіти в Німеччині, яка відрізняється тим, що проголошує принцип "академічної свободи". Тут свобода надається не тільки вищим навчальним закладам у питаннях управління, але й кожному студентові. Освіта в Німеччині – це не тільки можливість стати висококваліфікованим спеціалістом та отримати диплом міжнародного зразка, це ще й можливість ознайомитись із культурними цінностями іншої держави. Так німецькі виші вдало поєднують старі європейські традиції академічної освіти з сучасними досягненнями науки і професійного навчання. Також у Німеччині не існує жорсткої системи навчання в загально-обов'язковому порядку. Все залежить від самостійності, відповідальності та самодисципліни студента. Німецький студент вищого навчального закладу не відвідує заняття зі своїми сокурсниками, у відповідності до вибраної спеціальності та її учбової програми. Він самостійно складає свій учбовий план та організовує власний час так, щоб відповідати загальним вимогам по даній спеціальності, які є досить високими.

Упродовж останніх десятиліть спостерігається інтенсивна модернізація та вдосконалення спеціальних технологій у системі освіти через дистанційне навчання й в Україні. Розвиток технологій спрямовує систему освіти до переходу на новий рівень, в якому широкої популярності набуває система онлайн освіти. Це зобов'язує викладачів вміти застосовувати нові технології до викладання дисциплін. Як приклад, вже понад рік у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на філософському факультеті діє розроблений викладачами курс відео-лекцій з філософії для гуманітарних спеціальностей (свідоцтво на авторське право № 6128 від 14.08.2015 р.) та курс відео-лекцій з філософії для природних спеціальностей (свідоцтво на авторське право №6129 від 14.08.2015 р.), які розміщені на створеному науковими співробітниками філософського факультету Інтернет-порталі дистанційного навчання аспірантів Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Режим доступу : <http://www.phdprogramme.univ.kiev.ua:8080>].

Отже, онлайн освіта – це не тільки отримання диплому, а ще й ознака того, що людина без відриву від виробництва змогла налаштувати себе так, що навчання стало не просто отриманням освіти, а ознакою працелюбства та самоорганізованості людини, в майбутньому висококваліфікованого та затребуваного працівника. Тому, для успішного втілення дистанційної освіти в суспільстві необхідно мати не тільки хороші знання, але й мотивацію та розуміння того, що якісна освіта залежить не тільки від того, що пропонує викладач, а й від власних зусиль, спрямованих на максимальне отримання знання.

ЗМІСТ

Секція 9 "ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ"

Абизова Л. В. Парадигмальні засади синергетики як міждисциплінарної рефлексії	3
Артамонов О. О. Особливості логіки раннього Середньовіччя (аналіз трактату Герберта Аврілакського "De rationali et ratione uti")	5
Богатая Л. М. Гуманитарная сложность: возможность нового витка в развитии синергетики	7
Булгаков В. П. Методологічне значення дослідження таксонів при вирішенні проблем екологічної гармонізації	9
Білоус Т. М. Філософія та економічна наука: варіативність розуміння дихотомії "позитивне – нормативне"	10
Вилков В. Ю. Негативистский подход к культурологическому определению нации П.Сорокина	13
Гончарова О. Е. Проблема "вбрасывания" в социо- и человекомерность систем/конструкцій с иными характеристиками в рамках исследования макросистемы "водитель-автомобиль-среда"	15
Горбатюк Т. В. Розвиток NBICS-технологій в науці XXI століття: філософсько-світоглядний аспект	17
Елхова О. И. Трансцендентная составляющая виртуальной реальности.....	19
Калашнікова А. М. Амбівалентність міфу в науковому пізнанні	21
Калошина К. В. "Розумний" сумнів як важливий принцип для суб'єкта наукової діяльності	23
Комар О. В. Philosophy of mind на роздоріжжі між sciences і humanities	25

Коперльос Р. Ю. Методологічні принципи дослідження складності в нелінійній науці	27
Кравчук А. А. Деякі аспекти щодо формалізації геологічного знання	29
Кудряшев А. Ф. Искусственный интеллект и эволюция	30
Малишена Ю. О. Поняття "belief" у соціальній епістемології	31
Марусіна О. С. Методологічне значення когнітивної лінгвістики для сучасних студій філософії мови	34
Московая Е. А. Методы политической лингвистики	36
Наконечна В. В. Методологічна конвертація синергетики в хімію	37
Ніколаєнко Н. В. Гуманістичні засади сучасних наукових досліджень	39
Оржеховський С. П. Взаємозв'язок соціальних наук з іншими науками в соціальному дослідженні	41
Петухов А. П. Конструктивізація як симптом міждисциплінарності	43
Пипич А. І. Інтероб'єктивізм Б.Латура як крок до концепції "утримання від дії" та теорії "соціального опосереднення" (природне і штучне в контексті проблеми відповідальності)	44
Полісюк М. С. Феномен "базовості" в проєкті реформацької епістемології Алвіна Плантаїни	46
Поліщук К. О. Трансформація навику взаємодії із інформаційним простором: мислений запит в Google	48
Потіщук О. О. Інституціональна природа знання: програма Д. Блура	50
Рідченко Л. О. Специфіка комп'ютерної віртуальної реальності	51

Савинська І. В. Філософія у науці	54
Сайганова В. С. Парадигмальные изменения норм научной рациональности в современной философии и методологии науки	55
Сидоренко Л. І. Філософські контексти проблеми життя та смерті.....	57
Скиба І. П. Деякі особливості функціонування і ролі інструментального знання в постнекласичній науці.....	59
Федоренко А. С. Методологические основания философии Ж. Батая.....	61
Чайка Я. М. Конструювання суб'єкта сучасної науки	63
Чорноморденко Д. І. Динамічний характер методології екологічного проекту.....	65
Чуйко В. Л. Когітологічна активність людини як наслідок зустрічі у ній загального та одиничного.....	67
Ягодзинский С. Н. Информационные GRID-системы в пространстве постнеклассической рациональности	68
Якимов А. Е. Значение феномена повседневности для современного гуманитарного знания	71
Яремко І. В. Етика дискурсу К.-О. Апеля.....	72

Секція 10 "ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК"

Бакаєв М. Ю., Пугач В. Я. Криза раціональності і проблема ідеології.....	75
Бегаль О. М. Толерантність як базовий принцип соціальної роботи	77
Блозва Л. М. Перспективи преображення людини в епоху прогресу індустрії високих технологій.....	80

Гаджиєв В. В. Місце теорії ігор в концепції соціального контракту Д.Готьє	82
Dedyulina M. Wearable tech philosophical understanding	84
Гьокхан Д. Глобальні міграційні процеси: реквієм по мультикультуралізму	85
Дранник В. А. До питання про феномен управління	89
Захарчук О. І. Місце України в системі сучасного рабства	90
Зелінський М. Ю. "Форсайт" як новий метод соціальної прогностики	92
Іщук С. М. Поняття інтернет-культури та культури інтернету	94
Кобюк Ю. М. Реалізація принципу гуманізації навчання в підготовці майбутніх вчителів початкових класів	96
Козловець М. А. Дух капіталізму: pro et contra релігійна етика	98
Колесник Р. А. Довіра як характеристика соціальної інституалізації бізнес-діяльності	103
Крицький О. В. Епоха "пост" – нові умови розвитку людини	105
Левченко Є. В. Homo vsrtualis – особливості прояву	106
Манько Ю. В. Проблема покарання в контексті історико-філософського аналізу	107
Мішалова О. В. До питання історичного факту та його об'єктивності	109
Омельченко В. Ю. Роль філософії права як практичної філософії у контексті соціогуманітарної стратегії сьогодення	112
Павко А. І. "Бритва Оккама" як важливий гносеологічний принцип формування методологічної культури гуманітарного мислення	115

Самчук О. О. Брендинг у філософії мистецтва	117
Саракун Л. П., Драпогуж В. П. Феномен космополітизму в контексті сучасності	119
Твердовська О. В. Специфіка формування особистості в контексті соціально-ціннісних соціальних трансформацій.....	121
Федоренко В. В. Інститут капеланства: польський досвід та реалії України	124
Шевчук С. Ф. Про особливості філософії у контексті її стосунків з наукою	127
Шимко Г. С. Уроки "Алкивиада": выявление тематического разнобразия текста.....	129
Якуша П. О. Онтологія і життєсвіт.....	132

Секція 11

"ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ"

Бакурова Е. С. Средневековая практика наставничества: исповедь как осуществление божьего слова в слове ученом	135
Барабаш Д. А. Стратегії створення "наукового тексту"	137
Гейко С. М. Філософське тлумачення поняття "освітній простір"	139
Головко О. М. Актуальність "філософії освіти" у світлі становлення болонського процесу в Україні.....	141
Дубинина В. А. Идеи Джона Дьюи и развитие образования в США	143
Євсюкова А. В. Особливості громадянської освіти в Республіці Польща	145
Жданко Б. Д. Модель школи як відтворення моделі суспільства у філософії Джона Дьюї.....	147
Заплатинська А. Б. Гуманістичний підхід сучасного інклюзивного навчання: філософсько-психологічний аспект	149

Карпенко А. О. Філософія освіти: суб'єкт vs дискурс	151
Кириченко М. С. Емансипація за Ж. Рансьєром і Ж.-Ж. Жакото, культурні гуртки П. Фрейре, вільне навчання І. Ілліча та неформальна освіта в фейсбук-групах і на фейсбук-сторінках	153
Кичирук Т. В. Синергетична парадигма як методологічна основа професійної освіти	154
Клічук А. В. Принципи формування асертивного стилю поведінки сучасного педагога	156
Колотило М. О. Парадигмальний підхід як вектор реалізації методологічного потенціалу сучасної філософії освіти	159
Комісар Л. П. Компетентнісний підхід як маркер філософської освіти	161
Кравченко Ю. М. Якою може бути філософська освіта у школі?	163
Кузьменко О. М. Перспективи втілення трансчасового інваріанту ідеї університету в умовах розгортання сучасних мегатенденцій цивілізаційного розвитку	165
Культенко В. П. Модель особистості в рамках нелінійного підходу до освіти	167
Лаута О. Д. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти	169
Ліпін М. В. Освіта як простір конституювання еліти	172
Локтіонова Т. О. Феномен глопости: підходи та візії ХХ ст.	174
Луценко А. В. Сучасна система освіти та проблема тілесності людини: шляхи пошуку балансу	176
Матвієнко І. С. Образ вчителя, його роль та місце в епоху постмодерну	178
Микуліна А. К. Формування художньо-естетичного смаку у майбутніх вихователів ДНЗ	180

Мохнатюк І. О. Вища освіта в умовах інформаційного суспільства.....	182
Нежигай І. А. Легитимная деструктивность университета	185
Олексієнко Я. І., Верещагіна О. П. Деякі аспекти військово-патріотичного виховання молоді.....	187
Олениця К., Серєда В. Критика освіти з позицій філософії Мартина Гайдегґера	189
Павко А. І., Курило Л. Ф. Методологічні домінанти сучасної парадигми педагогічної науки	191
Руденко Ф. Г. Щодо змін у викладанні в гуманітарних дисциплінах.....	194
Рябенко В. О. Освіта як основний вид суспільного виробництва, або місце і роль освіти у категоріальному ряді способу виробництва.....	196
Савицька І. М. Проблематика філософсько-педагогічної епістемології в контексті сучасної філософії освіти	199
Samoilova Yu. The role of innovations in the new philosophy of education in the XXI century.....	201
Соболь Т. В. Вплив світових запитів на формування вітчизняної української освіти.....	203
Степаненко І. В. Філософію за борт? Або про перспективи вищої / університетської освіти.....	205
Супрун А. Г. Криза освіти в контексті педагогічно-антропологічних проблем	208
Сухова Н. М. Реформа української освіти: доля гуманітарних наук.....	210
Туренко В. Е. Система вищої філософської освіти у Франції: спроба переосмислення	212
Ярмоліцька Н. В. Онлайн освіта: європейський досвід та вітчизняні здобутки	214

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2016

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

(20-21 квітня 2016 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 6

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 13,02. Наклад 125. Зам. № 216-7716.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл19.
Підписано до друку 31.03.16

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, 01601, м. Київ
☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72; тел./факс (044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02